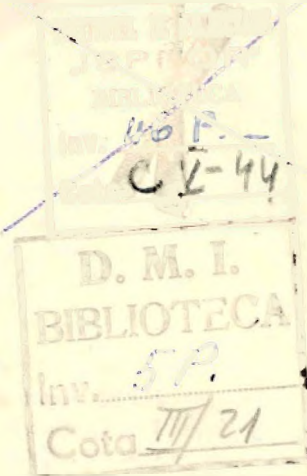

COMISIUNII

PUBLIICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ
IN
EDITURA ADMI ISTRĂȚIEI CASEI BISERICII

TIPOGRAFIA „GUTENBERG” JOSEPH GÖBL S-sori.
20. — STRADA DOAMNEI. — 20.

CUPRINSUL

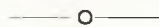
TEXT

	Pag.
Notiță despre arhitectura Sfântului Munte, de G. BĂLȘ	1
Bibliografie: R. Netzhammer: Constantin cel Mare și România, de ION KALINDERU	50
Oficiale: Ședințele Comisiunii în Ianuarie—Martie 1913	51
Anexe: Cuvântările d-lui I. KALINDERU, rostite în ședința Comisiunii dela 19 Ianuarie 1913, pentru Sp. Haret și Arh. I. Mincu	55

ILUSTRAȚII

	Pag.		Pag.
1. Muntele Ațos, văzut dela Pantocrator	1	54. Picturi în trapeza mănăstirii Dionisiu	35
2. Mănăstirea Esfigmen	2	55. Trapeza Lavrei	36
3. Mănăstirea Pantocrator	3	56. Schitul românesc Prodromul	37
4. Mănăstirea Dionisiu	4	57. Catoliconul mănăstirii Dochiariu	39
5. Mănăstirea Caracal	4	58. Pictură (Pantocratorul) în catoliconul mănăstirii Dionisiu	40
6. Mănăstirea Stavronichita	5		
7. Mănăstirea Xenofont	5	<i>Desenuri:</i>	
8. Mănăstirea Chilandar	6	1 și 2. Biserica Protaton	42
9. Mănăstirea Zograf	7	3. Catoliconul mănăstirii Vatoped	42
10. Catoliconul Lavrei. Vedere despre miazăzi	8	4. Catoliconul mănăstirii Lavra	42
11. Clopotnița și aghiasmatarul Vatopedului	9	5. Catoliconul mănăstirii Chilandar	42
12. Trapeza Vatopedului. Vedere despre apus	9	6. Catoliconul mănăstirii Dionisiu	43
13. Intrarea trapezei Vatopedului	10	7. Catoliconul mănăstirii Ivir	43
14. Locuințe la Pantocrator	10	8. Catoliconul mănăstirii Grigoriu	43
15. Intrarea mănăstirii Lavra	11	9. Catoliconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont	43
16. Turnul arsanelei mănăstirii Ivir	12	10. Catoliconul mănăstirii Cutlumuș	43
17. Mănăstirea Rusicon	12	11. Catoliconul mănăstirii Dochiariu	44
18. Locuințe și aghiasmatarul mănăstirii Xeropotam	13	12. Catoliconul mănăstirii Stavronichita	44
19. Catoliconul mănăstirii Ivir	14	13. Catoliconul mănăstirii Xeropotam	44
20. Mănăstirea Chilandar	14	14. Catoliconul schitului românesc Prodrom	44
21. Catoliconul Vatopedului	15	15. Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel	44
22. Catoliconul Pantocratorului	16	16. Catoliconul mănăstirii Esfigmen	44
23. Catoliconul Chilandarului	16	17. Biserica schitului Sf. Ana	45
24. Catoliconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont	17	18. Catoliconul mănăstirii Zograf	45
25. Paraclisul alipit de catoliconul Ivirului	18	19. Catoliconul mănăstirii Pantocrator	45
26. Catoliconul mănăstirii Caracal	19	20. Paraclisul Sf. Cosma și Damian (la Vatoped)	45
27. Catoliconul Lavrei. Vedere absidelor	19	21. Catoliconul mănăstirii Caracal	45
28. Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel	20		
29. Catoliconul mănăstirii Esfigmen	21	<i>Trapeze:</i>	
30. Catoliconul mănăstirii Xeropotam	22	22. Mănăstirea Lavra	46
31. Paraclisul Sfântului Brău. Vatoped	22	23. Mănăstirea Cutlumuș	46
32. Paraclisul Sfântului Brău. la Vatoped	23	24. Mănăstirea Pantocrator	46
33. Trapeza mănăstirii Dochiariu	23	25. Mănăstirea Xeropotam	46
34. Bucătăria mănăstirii Lavra	24	26. Mănăstirea Chilandar	46
35. Coșul bucătăriei mănăstirii Caracal	24	27. Mănăstirea Vatoped	46
36. O magazie la mănăstirea Vatoped	25	28. Mănăstirea Xenofont	46
37. O magazie la mănăstirea Zograf	25	29. Mănăstirea Ivir	46
38. Puțul cel vechiu de la Chilandar	26	30. Mănăstirea Esfigmen	47
39. Coșul bucătăriei mănăstirii Ivir	26	31. Mănăstirea Dochiariu	47
40. Locuințe	27		
41. Locuințe la mănăstirea Cutlumuș	27	<i>Bucătării:</i>	
42. Un colț al arhondaricului mănăstirii Caracal	28	32. Mănăstirea Chilandar	47
43. Boltirea bucătăriei la Xenofont	28	33. Mănăstirea Dochiariu	47
44. O magazie la Vatoped	28	34. Mănăstirea Cutlumuș	47
45. O magazie la Vatoped	29	35. Mănăstirea Dionisiu	47
46. Paraclisul Maicii Domnului dela Lavra	30		
47. Intrarea trapezei mănăstirii Esfigmen	31	<i>Trapeze:</i>	
48. Clopotnița mănăstirii Xeropotam	32	36. Mănăstirea Dionisiu	48
49. Masă de marmură	32		
50. O vatră în arhondaricul Xeropotamului	32	<i>Bucătării:</i>	
51. Acoperiș de puț la Chilandar	33	37. Mănăstirea Caracal	48
52. Catoliconul mănăstirii Dochiariu	33	38. Mănăstirea Grigoriu	48
53. Aghiasmatarul Lavrei	34	39. Mănăstirea Lavra	48
		40. Mănăstirea Xenofont	48
		<i>Bucătării:</i>	
		41. Mănăstirea Pantocrator	49
		42. Mănăstirea Xeropotam	49

NOTIȚĂ
DESPRE
ARHITECTURA SFÂNTULUI MUNTE

Sfântul Munte a fost mult cercetat și mult studiat, mai cu samă în numeroase planuri, n'a fost publicată și nu se poate vedea decât în St. Pe-

Fig. 1. Muntele Atos, văzut dela Pantocrator.

privața manuscriptelor, a picturii și a iconografiei. În ceea ce privește însă construcțiile, arhitectura, cercetările sunt mult mai reduse, și nu se pot găsi decât date risipite în diferite publicații.

Intr'adevăr, lucrarea monumentală a lui Sebastianoff¹⁾, care cuprinde

tersburg. Brockhaus²⁾ a arătat în linii generale dispozițiile principale ale mănăstirilor, publicând și câteva planuri (biserica Diochiaru, Protaton și trapeza mănăstirii Lavra). D. Gabriel Millet³⁾, care a cercetat data construcției acestei din urmă mănăstiri, a publicat planul bisericii principale.

¹⁾ Extras in Annales Archéologiques, XXI.

²⁾ H. Brockhaus, Die Kunst in den Athos-Klöstern.

³⁾ G. Millet, Bulletin de correspondance hellénique, 1905.

În Golubinski¹⁾ găsim pe acel al Chilandarului, iar la Choisy²⁾ se poate vedea planul și elevația bisericii Protatonului, acele ale Vatopedului, precum și diferite construcții de mai mică însemnătate și mai multe amănunte privitoare la modul de a construi.

Colecțiunea «des Hautes Études» (instituită de d-l G Millet) posedă, în fine, un mare număr de fotografii, atât în privința clădirilor, cât și în cea a celorlalte manifestări artis-

jutorul câtorva vederi fotografice, cititorul își va putea lesne închipui înfățișarea acestor clădiri.

Ar fi banal să mai vorbesc despre extraordinarul interes ce-l prezintă pentru studiul artei bizantine Muntele Athos. Rar se găsesc adunate, într'un spațiu așa de restrâns, atâtea clădiri dintr'alte vremuri, păstrate cum erau, mai cu samă prin faptul că viața a rămas acolo tot aceeași de atâta timp și că trebuințele actuale sunt tot acele ale vremurilor trecute.

Fig. 2. Mănăstirea Esfigmen.

tice ale Atonului.

Față de această lipsă de documente constructive, cred că nu va fi de prisos să se înfățișeze, adunate la un loc, schițe, arătând — dacă nu planuri exact ridicate — cel puțin dispozițiunile principale ale clădirilor celor mai de samă.

Aceste schițe, ridicate din ochiu, nu trebuiesc socotite decât ca aproximative. Totuși din elementele lor se pot ușor deduce secțiile și, cu a-

Ășa se explică această continuitate a metodelor și a formelor, cari fac ca până deunăzi tipurile vechi să se fi păstrat așa de bine și că până azi procedurile au rămas tot acele de acum câteva veacuri. Choisy, în minunata lui lucrare: «L'Art de bâtir chez les Byzantins», a recunoscut foarte bine acest fapt, și o bună parte din pildele ce le dă sunt alese din Aton, arătând dealtmintealea cum acest mod de a lucra nu e altul de

¹⁾ Golubinski, Istoria bisericelor rusești (după releveurile misiunii Sebastianoff).

²⁾ Choisy, Histoire de l'Architecture și L'Art de bâtir chez les Byzantins.

cât cel obișnuit dela începutul erei bizantine. Dar tocmai această continuitate, această perzistență a formelor vechi îngreunează foarte mult problema datării monumentelor. Numai studiul documentelor și al inscripțiunilor poate da lămurire. Stilul rămânând la fel — sau aproape la fel — printr'un lung șir de secole, nu poate să ne lămurească decât insuficient. Apoi chiar documentele și inscripțiile (pe cât sunt cunoscute

aflată în acest fel. Această metodă, întrebuințată în lipsa unei alte mai bune, nu poate, deci, să ne dea decât rezultate foarte aproximative.

Tradițiile atribue de obicei o vechime foarte mare mai tuturor mănăstirilor. Multe sunt arătate ca din vremea lui Constantin cel Mare sau a lui Teodosiu (ba chiar din vremea Impăratului Căracala).

Epoca când cele dintâi mari mănăstiri au fost ridicate într'un mod

Fig. 3. Mănăstirea Pantocrator.

până azi) nu aduc decât știri foarte incomplete.

Așa Brockhaus a căutat a stabili o cronologie a monumentelor, bazat, mai cu sama, pe data la care au fost făcute sau refăcute picturile. Această metodă — presupunând că nu sunt greșeli de interpretare sau de citire — nu poate însă arăta decât o vârstă minimă; dar nimic nu ar împiedica ca clădirea să fie cu secole mai vechi decât data-limită,

sigur este veacul al X-lea¹⁾, când sfântul Atanasie, cu ajutorul lui Nichifor Focas, a pus temelia Lavrei celei mari. Cam în acelaș timp, puțin în urmă, a fost clădit Ivirul de către niște călugări georgieni și Vatopedul. Celelalte au urmat treptat până în mijlocul veacului al XVI-lea, când a fost fondată sau mai bine reclădită (căci are urme vechi) Stavronichita.

Din vremea primelor fundațiuni, se mai văd, până azi, câte-va rămășițe

¹⁾ Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die

Geschichte der Athos-Klöster.

și în clădirile refăcute: mozaicuri, pardoseli de marmoră în mozaică, pa-

în mai multe rânduri, Sfântul Munte a suferit de năvăliri, cari au distrus,

Fig. 4. Mănăstirea Dionisiu.

rapete (cancele), câteva coloane, ziduri poate; dar faptul că cele mai vechi biserici sunt tencuite și zugrăvite înăuntru și vopsite uniform în afară împiedică orice cercetare; precum am arătat, formele arhitectonice nu ne permit să ne pronunțăm.

foarte des, numeroase monumente. În această privință, în vremea Imperiului latin de Răsărit, mănăstirile Atonului au fost aproape nimicite, în cât e probabil că — cu puține excepții — tot ce se vede azi este clădit începând din momentul reînființării Im-

Fig. 5. Mănăstirea Caracal.

Dealtmintrelea, lăsând la o parte focurile și cutremurile, cari au bătuit

părăției bizantine la Constantinopol. Se știu condițiunile dificile în cari

a trăit acest imperiu al Paleologilor; se explică deci în destul de ce, din vozii români, cari, multă vreme, dăruiesc bani și odoare locurilor sfinte.

Fig. 6. Mănăstirea Stavronichita.

acest moment chiar, daniile celorlalți Domnitori ortodoxi încep a se ivi pe lângă cele împărătești și ajung din ce în ce mai de samă, până când,

Așa, o mare parte din clădirile actuale sunt făcute sau refăcute din banii Domnilor noștri (vezi anexa dela sfârșitul acestui articol). Regăsirea lor

Fig. 7. Mănăstirea Xenofont.

căzând Imperiul bizantin și celelalte state balcanice, rămân numai Voi-

devine însă din ce în ce mai grea, căci multe inscripții săpate s'au scos sau

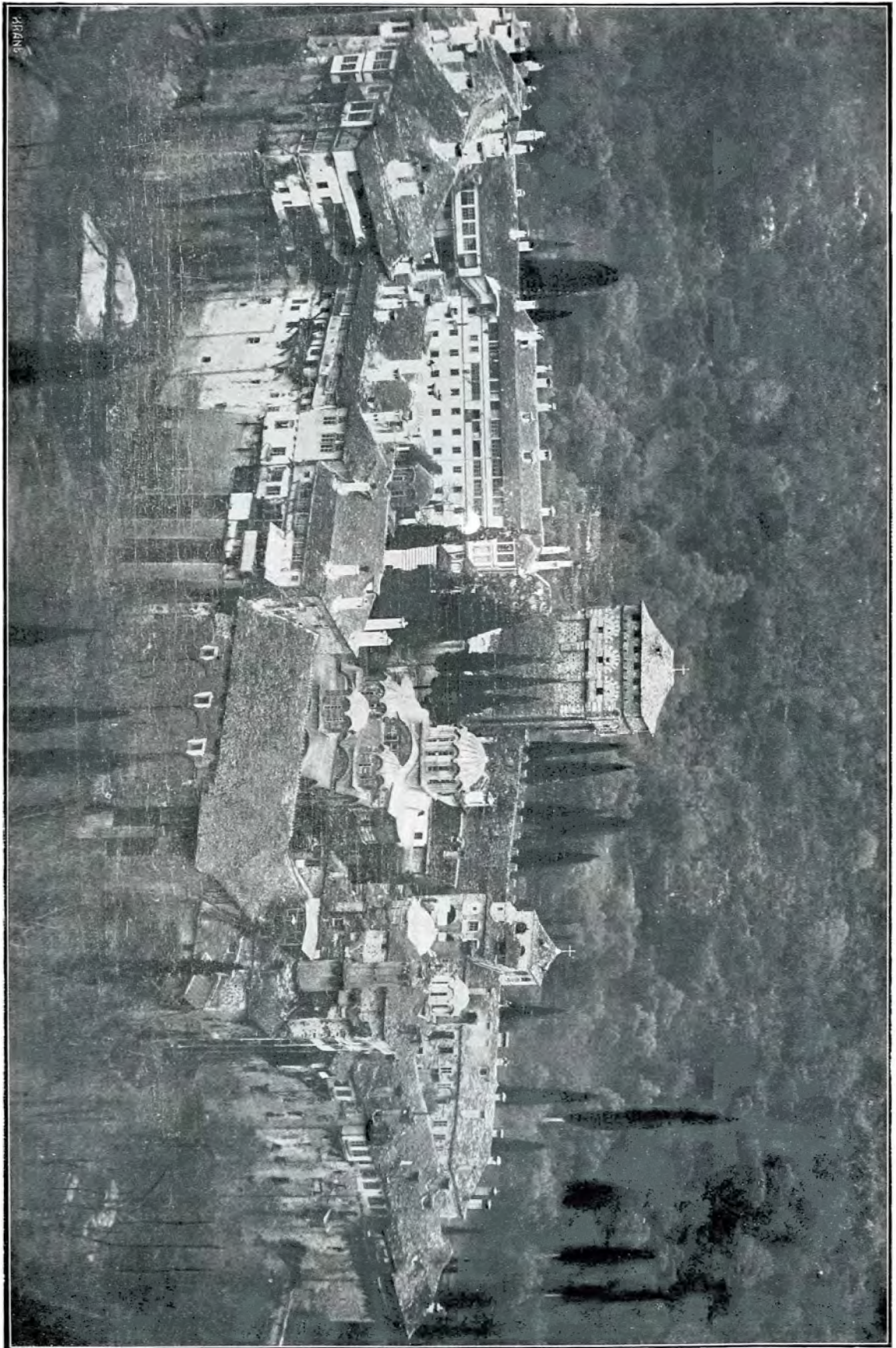

Fig. 8. Mănăstirea Căldărar.

sunt ciocănite, cele zugrăvite au fost des schimbate, iar hrisoavele, documentele, se arăt cu greu străinilor.

De asemenea determinarea vârstei picturilor e anevoiasă, căci, posterior documentelor cari arată epoca zugrăvirei, s'au întâmplat des rezugrăviri pe acelaș desen, cari nu s'au socotit ca o lucrare nouă, ci mai mult ca o lucrare de întreținere, despre care nu s'a făcut mențiune în arhi-

mănăstirea Xenofont, spre pildă, picturile din veacul al XVI-lea, pe cari le-a mai văzut Brockhaus în 1888, sunt acuma acoperite cu operele unui artist modern.

Teritoriul peninsulei e împărțit între cele două-zeci de mănăstiri¹⁾, cari au în mâinile lor, odată cu proprietatea solului, și administrația pentru tot ce privește interesele lor comune. Schiturile, dintre cari unele sunt foarte

Fig. 9. Mănăstirea Zograf.

vele mănăstirii și pentru care nu s'a găsit de cuviință să se însemne vre o inscripție deosebită. Așa picturi foarte recente, sunt arătate acuma ca vechi de trei patru veacuri, ba chiar atribuite vestitului Panselin. Chiar în zilele noastre distrugerea frumoaselor zugrăveli vechi merge înainte. La

mari și populate, sunt stabilite, ca și chiliile, pe moșiile mănăstirilor ca niște embaticari. Intre mănăstiri și schituri nu există alte deosebiri, de cât cele ce decurg din diferența între drepturile lor de proprietate și deci între drepturile lor administrative. Unele schituri sunt mai mari

¹⁾ Ivir, Caracal, Filoteu, Lavra, Sf. Pavel, Dionisiu, Grigoriu, Simopetra, Xeropotam, Cutlumuș, Rusicon (Sf. Pantelimon), Xenofont, Dioclyariu, Con-

stamonitu, Zograf, Chilandar, Esfigmen, Vatoped, Pantocrator și Stavronichita.

ca unele mănăstiri sau chiar ca mănăstirea pe a cărei moșie sunt așezate.

Chiliile sunt așezări mai mici, cu un număr mai restrâns de călugări; câte o dată chiar un singur călugăr șade într'o chilie. Colibele sunt chilii mici.

Dispoziția generală a mănăstirilor.

Mănăstirile sunt construite după

nul — centrul și rațiunea de a fi a aglomerațiunii. Câte o dată sunt două astfel de biserici, una veche și una nouă.

Pe urmă se găsește un număr oarecare de paraclise sau bisericuțe deosebite. Unele sunt lipite de laturile catoliconului, comunicând cu dânsul ca niște capete. Altele, mai cu samă când spațiul lipsește, sunt cuprinse în rândul clădirilor ce servesc ca lo-

Fig. 10. Catoliconul Lavrei. Vedere despre miazăzi.
(Col. «des Hautes Etudes»)

principii aproape la fel sau, mai bine zis, trebuințe comune au impus dispoziții cari ar fi identice, dacă spațiul disponibil — mai larg sau mai strâmt — n'ar fi adus — în mod silit — oarecari deosebiri.

În linii generale, ca și la noi, mănăstirile se compun dintr'o incintă — mai mult sau mai puțin dreptunghiulară — în mijlocul căreia se înalță biserica principală — catolico-

cuințe, găsindu-se câte o dată chiar la caturile superioare.

Ca anexă imediată a bisericii principale se găsește — câte o dată izolată — de obicei însă prinsă între clădirile celelalte — clopotnița. Tot în apropierea catoliconului e și aghiasmatarul (fiala).

Apoi întâlnim trapeza, sala de mâncare comună, clădire deosebită în mănăstirile cele mai de samă și unde

spațiul e îndestulător, iar în celelalte cuprinsă în rândul celorlalte case.

orientată V E, ușa fiind la Răsărit, — dispoziție tocmai contrară acelei

Fig. 11. Clopotnița și agliasmatul Vatopedului.

Fig. 12. Trapeza Vatopedului. Vedere despre apus.

În principiu trapeza e în apropiere de intrarea bisericii și în general

a bisericii.

Bucătăriile ajung câteodată să fie

Fig. 13. Intrarea trapezei Vatopedului.

Fig. 14. Locuințe la Pantocrator.

clădiri însemnate, cu toate că rar sunt așezate izolate. De oarece însă mănăstirile idioritmice, adică acele unde fiecare călugăr trăește cu gospodăria sa (în opoziție cu mănăstirile cenobitice, unde este o regulă și un traiu comun) nu mai întrebuințează trapeza comună (sau numai la ocazii rare), și bucătăria, pierde, prin urmare, din importanța ei.

Locuințele călugărilor sunt înșirate pe laturile cari formează în acelaș timp zidul de împrejmuire al mănăstirii. În timpurile mai vechi zidurile serviau de apărare în contra atacurilor întâmplătoare, încât locuințele își aveau deschizăturile numai spre interior. Cu timpul însă s'au făcut și altele spre exterior, s'au adăogat rânduri peste rânduri, susținute pe console și cu galerii de lemn, după moda turcească.

Printre locuințe, întâiul loc îl ocupă arhondaricul, a cărui odaie de primire de obicei este așezată în așa fel, ca vederea spre exterior să fie cât se poate de frumoasă.

Sală de adunare specială nu e, căci întrunirile comunității se fac în biserică sau într'una din încăperile mai mari ale arhondaricului.

În rândurile locuințelor se găsesc și încăperile destinate gospodăriei, ca brutăria — brutăria pentru prescuri e deosebită —, în fine ateliere unde se exercită meseriile necesare vieții mănăstirești. Nu trebuie uitat aci atelierele de zugrăvire a icoanelor, atelierele de fotografie și altele. Unele mănăstiri au și spitale.

Bibliotecile sunt de obicei așezate în catul de deasupra pridvorului (exonartex) dela catolicon; câte odată însă au un local special.

Intrarea în mănăstire se face trecând pe sub o boltă cu turn, ca și la noi. În fine, sistemul zidurilor de apărare e totdeauna desăvârșit printr'un turn puternic, care serviă pentru straja

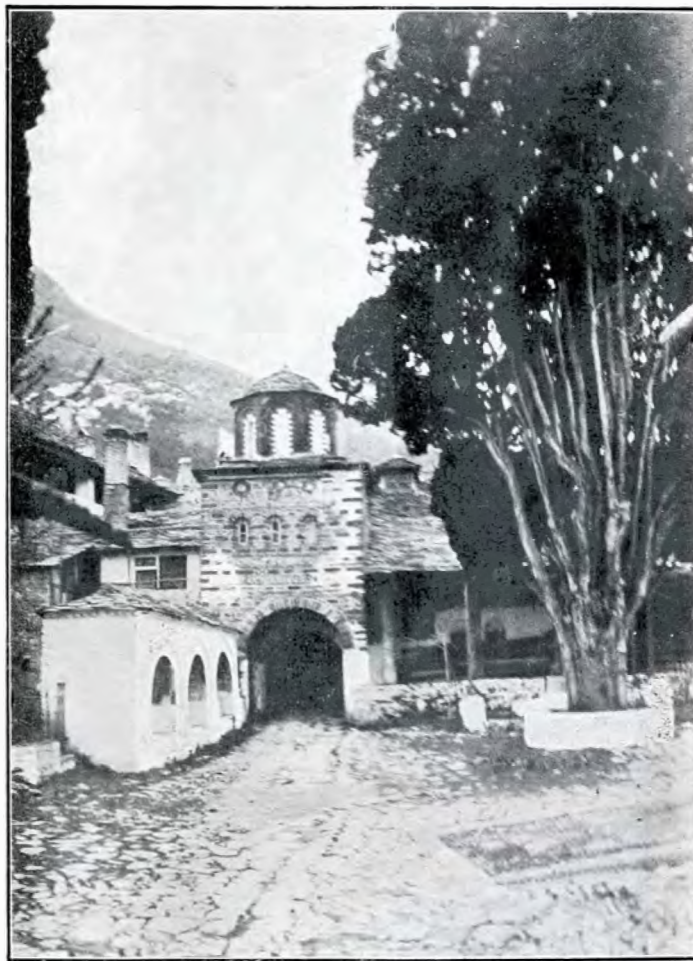

Fig. 15. Intrarea mănăstirii Lavra.

împrejurimilor și ca ultimă apărare. În afară de ziduri e așezat cimitirul.

Fiecare mănăstire își are portul ei, chiar și acele cari se găsesc mai departe de mare. Acest port — arsana — se compune dintr'o clădire în care se pot adăposti luntrile mănăstirii și din locuințele călugărilor însărcinați cu marina. Un paraclis și un

turn de apărare întregesc aşezarea.

Fig. 16. Turnul arsanalei mănăstirii Ivir.

instalaţiunilor ce alcătuiesc o mănăstire, mai trebuesc pomenite apeductele, pe cari le are fiecare din ele şi dintre cari unele sunt lucrări de samă şi adesea foarte pitoreşti.

În «L'Architecture monastique» de Lenoir, se găseşte o stampă din prima jumătate a veacului trecut, reprodusă în Schlumberger («Nicéphore Phocas») şi în Bayet: («L'Art byzantin»), care arată mănăstirea Rusicului şi pe care se poate vedea, în modul cel mai desluşit, cum sunt aşezate clădirile în incinta mănăstirii. (De atunci însă această mănăstire s'a dezvoltat foarte mult şi nu mai samănă de loc cu cele înfăţişate de această veche stampă).

Despre drumuri şi poduri nu e nimic de zis: sunt aproape neexistente şi de o simplitate apostolică. Cele mai bune sunt cărări pavate cu pietre mari şi destinate numai mersului cu catări sau cu cai de munte. Sunt multe părţi, mai cu samă în sudul peninsulei, unde comunicaţia

Fig. 17. Mănăstirea Rusicon.

În fine, spre a sfârşi cu descrierea pe uscat între mănăstiri se face prin

cărări mai anevoiase decât cele se găsesc prin munții noștri cei mai înalți. Partea de miază-noapte, care e mai puțin accidentată, are drumuri ceva mai bunișoare, putând fi întrebuințate la nevoie și de care.

Organizația schiturilor celor mari e cam la fel, cel puțin a celor cenobitice; dintre cele idioritmice majoritatea se compune din clădiri mai răspândite și fără zid de împrejmuire.

Chiliile se înfățișează ca niște case singurate, cu un mic paraclis — des

sunt grecești, afară de Sf. Pantelimon, care e locuit de Ruși, Chilandarul de Sârbi și Zograful de Bulgari.

Printre schiturile cele mai de samă sunt: Sf. Andrei (Serai), rusesc, care e de fundație mai recentă, ca și Proorocul Ilie, tot rusesc. Pe urmă se găsește schitul românesc al Prodromului, schitul Sf. Ana și altele¹⁾.

Reprezentanții mănăstirilor își au sfatul și administrația lor la Careia, un mic orașel, unde, în afară de paraclise, de casele mănăstirilor și ale

Fig. 18. Locuințe și aghiasmatorul mănăstirii Xeropotam.

o simplă odaie boltită — sau ca un grup de case izolate.

Precum am mai spus, mănăstirile sunt două-zeci la număr. Sunt așezate de obicei la malul mării sau la o mică distanță. Cele mai însemnate sunt: Lavra, Vatopedul, Ivirul, Sf. Pantelimon; pe urmă putem cita: Chilandarul, Zograful, Xeropotamul; mai mici, mai puțin populate, dar nu mai puțin interesante sunt celelalte deja numite. Toate aceste mănăstiri

schiturilor și de câteva prăvălii, își aveâ până deunăzi reședința caimacamul turcesc. În fine, tot acolo e vestita biserică a Protatului, centrul Sfântului Munte, una din cele mai vechi și însemnată prin frumoasele picturi atribuite lui Panselin.

Nu toate aceste mănăstiri prezintă acelaș interes. Unele sunt din cele mai însemnate, atât din punctul de vedere al arhitecturii cât și din acel al podoabelor lor și al bogăției bi-

¹⁾ Voiu mai cită ca fiind românești: schitul Lacu, chiliile Cucuvinul, Provata, Sf. Teodor Teologul și a.

biotecelor; altele sunt atrăgătoare mai mult prin pitorescul lor, iar altele, petra la sud, Diochiariu mai la nord și Stavronichita pe malul răsăritean

Fig. 19. Catoliconul mănăstirii Ivir.

în fine (ca Sf. Pantelimon), aproape noi de tot, nu prezintă decât un foarte restrâns interes artistic.

sunt ridicate pe locuri așa de strâmte, încât clădirile sunt foarte înghesuie și caturile sunt înălțate unele peste

Fig. 20. Mănăstirea Chilandar.

Mănăstirile de pe coasta apuseană Sf Pavel, Dionisiu, Grigoriu, Simo-

altele, adăogându-se balcoane și galerii de lemn.

Fiind așezate într-o regiune unde, dintr-o parte pereții abrupti de stâncă se coboară spre mare, iar dintr'alta se înalță foarte repede muntele, înfățișarea lor e din cele mai pitorești. Mănăstirile celelalte — mai cu samă cele dinspre miazănoapte — având loc destul unde să se întindă, au un aspect mult mai liniștit și plac prin potrivita rânduială a clădirilor, așa

jurîmprejur aerul cu miresmele lor, arbuști, burueni splendid înflorite, aceste toate lângă această măreață natură, aceste stânci abrupte, acest munte falnic, care își înalță vârful lui mai sus decât Ceahlăul nostru, toate aceste culori minunate lângă albastrul cerului și albastrul mării ce se întrezărește printre crăcile aplecate ale copacilor, toate, într'adevăr, fac din

Fig. 21. Catoliconul Vatopedului.

de frumos subliniată prin sveltea siluetă a chiparoșilor.

De altminterlea, afară de frumusețea și pitorescul mănăstirilor, ceea ce face farmecul neîntrecut al Sfântului Munte este vegetația minunată ce-l acoperă. Copacii totdeauna verzi din minunata floră mediteraneană, chiparoșii negri, pinii, brazii, castanii, stejarii cresc unii lângă alții. Arbori mai mici, cari se acoper primăvara cu florile cele mai frumoase, umplând

acest pământ binecuvântat, din «această grădină a Maicii Domnului» un colț rupt din raiu.

N'am de gând să fac descrierea fiecăreia din aceste mănăstiri în parte, ci mă voiu mărgini, după arătarea generală a dispozițiunei ce am făcut-o, întru a spune câteva cuvinte despre fie-care categorie de clădiri din care se compune aglomerația mănăstirească, dând în acelaș timp planuri, cari — o repet — sunt numai simple schițe.

Fig. 22. Catoliconul Pantocratorului.
(Col. «des_Hautes Etudes»)

Fig. 23. Catoliconul Chilandarului.

Biserica principală (Catoiconul). — În linii generale, bisericile Sfântului Munte sunt toate după tipul cu patru coloane (sau stâlpi), pe cari se razimă cupola centrală, adică planul care a apărut sub dinastia macedoneană și al cărui prototip este, de obicei ¹⁾, socotit Teotocos din Constantinopol (Kilisse Djiami). Lavra face o excepție asupra căreia vom reveni. Deosebirea și în același timp caracteristica clădirilor ce ne o-

cari completează pătratul în exteriorul brațelor crucei sunt, de obicei, pătrate, câte-odată în formă de dreptunghi; bolta e sferică, semicilindrică (în «berceau») sau în («voûte d'arrête» (intersecția a două cilindri) sau încă forme combinate.

Proscomidia și diaconiconul prezintă mai multă varietate; în loc de forma obișnuită cu cele două absidole alăturate absidei chorului, găsim câte o dată o construcție circulară

Fig. 24. Catoiconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont.

cupă este existența sânuirilor laterale, cu o singură excepție: Stavronichita, unde spațiul este așa de restrâns, în cât această dispoziție este cu neputință, nerămânând decât un loc foarte redus între biserică și clădirile din jurul ei ²⁾).

Planul diferă puțin de la o biserică la alta, și aceste deosebiri se ivesc în părțile secundare. Spațiurile

în formă de turn (Cutlumuș, Dionisiu)

Absidele sunt în exterior poligonale, cu un număr variabil de laturi, dar de obicei se văd numai trei, adică o jumătate de exagon (absidele laterale ale catoiconului Lavrei sunt, prin excepție, semicirculare).

O variație mai mare o avem în dispoziția pronaosului, care are toate combinațiile posibile de boltire. La Chilandar există un dublu pronaos:

¹⁾ După ultima lucrare a lui van Millingen, această biserică ar fi din secolul al XII-lea.

²⁾ Nu vorbesc aici de clădirile de dată mai recentă, cari nu sunt interesante pentru scopul ur-

mărit aci. În această categorie trebuiesc puse numeroasele și mărețele construcții pe cari le-au ridicat Rușii în timpurile din urmă.

cel mai spre apus a fost adăogat în timpul cneazului Lazăr, adică mult în urma ridicării bisericii, clădită de cneazul Milutin.

Este de observat că — lăsând la o parte biserici mai recente — toate aceste pronaosuri sunt foarte deosebite de naos — fiind totdeauna separate printr'un zid în care una sau trei uși (câte odată o mică fereastră) deschid comunicația. În multe cazuri

misfere închid de obicei fațada de apus a catoliconului și revin câte odată ceva pe fațadele despre miază-noapte și miazăzi. Aceste pridvoare trebuie să fi fost adăogate în majoritatea cazurilor.

Mari nișe plate se întâlnesc mai totdeauna, cu axa lor coincidând cu aceea a ferestrelor. La mai multe biserici cornișa absidelor laterale e la aceiaș înălțime (sau aproape la aceiaș

înălțime) ca cea generală, pe când absidiile diaconiconului și ale proscomidiei au acoperișul lor mai jos (Lavra, Vatoped, Xenofont, Chilandar, Diochiar).

La Ivir, atât absidiile cât și absidele laterale rămân mai joase. La altele absidele ajung toate la aceiaș înălțime și se termină printr'o cornișă peste tot la acelaș nivel (Caracal, Sf. Pantelimon, Esfigmen, Pavlù, Xeropotam, paraclisele Maicii Domnului la Lavra, al Sfântului Brâu la Vatoped). Fațada e rar împărțită în două printr'un brâu; numai la Ivir, la Esfigmen și la Chilandar există unul de un profil foarte simplu, cam la înălțimea nașterii boltilor.

Fațadele sunt construite în rânduri de piatră și de cărămidă. La mai multe biserici, însă, ele sunt tencuite și vopsite (cu culori închise, de obicei roșii), în cât modul de construcție al fațadei nu se poate recunoaște.

Ornamentația — totdeauna redusă — va fi descrisă mai la urmă.

Turlele sunt de obicei scunde. Proporțiile generale asemenea, mai cu samă acele ale bisericilor mai

Fig. 25. Paraclisul alipit de catoliconul Ivirului.

își dau impresia unor construcții în-nădite ulterior.

Foarte des, precum am mai spus, în dreapta și în stânga pronaosului, se adaog paraclise mai simple, cu bolta lor câte odată rezimată pe patru coloane, cu sânuirile semicirculare, câte odată numai indicate; se văd și paraclise cu peretele drept.

Pridvoare închise prin arcade rezimate pe coloane și boltite cu se-

vechi. Se poate spune că nu sunt general o impresie greoaie, mai cu

Fig. 26. Catoliconul mănăstirii Caracal. (Col. «des Hautes Études»)

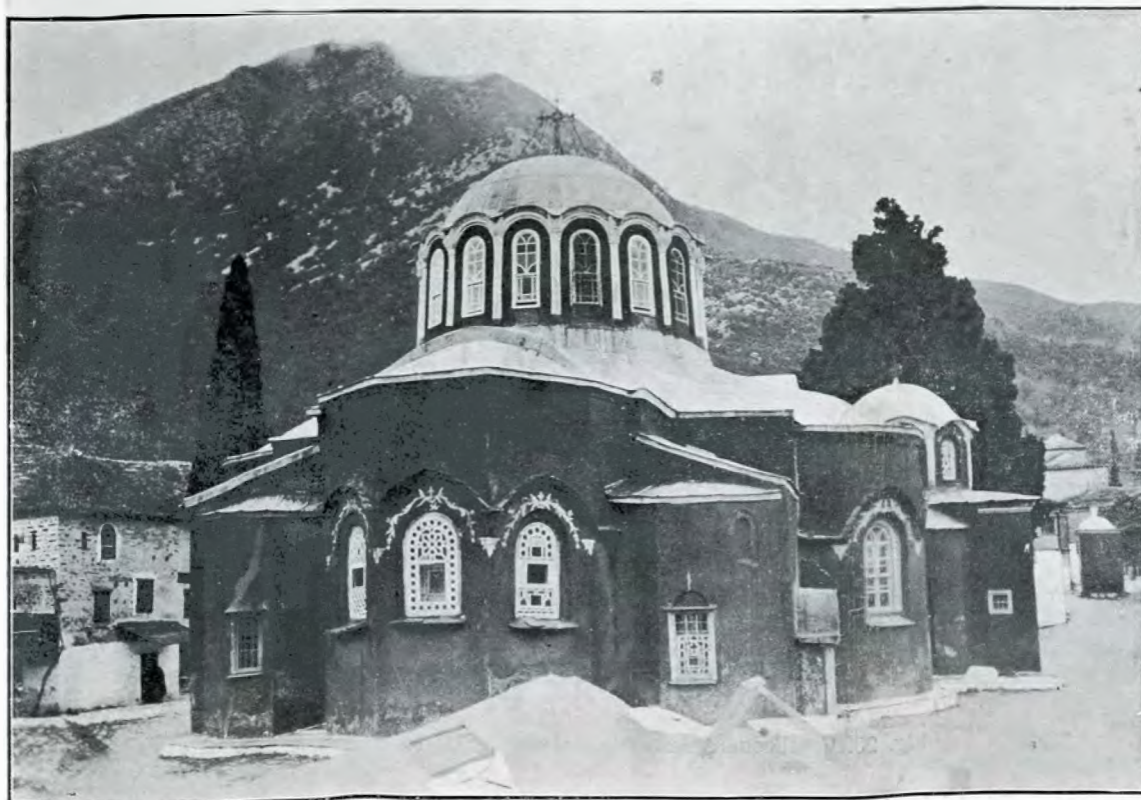

Fig. 27. Catoliconul Lavrei. Vederea absidelor.

din cele mai elegante și că dau în samă la exterior. Se găsesc însă ex-

cepții. Vatopedul, de pildă, arată o potrivire de proporțiuni din cele mai

zintă, de altminterlea, particularitatea, extrem de rară în construcția bizan-

Fig. 28. Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel. (Col. «des Hautes Études»).

plăcute. Diochiariu, clădită cu cheltuiala lui Alexandru Lăpușneanu, surprinde prin înălțarea clădirii. Ea pre-

tină, de a avea contraforturi exterioare.

Stavronichita, care face singură

excepție tipului obișnuit, prin lipsa sinurilor laterale, nu se deosebește în alt mod de planul descris.

Catoliconul Lavrei însă trebuie considerat deosebit; precum a arătat d-l Gabriel Millet¹⁾, el reprezintă un tip de tranziție între basilica cu cupolă (Adormirea Maicii din Niceia) și tipul cu patru coloane. D-l Millet, bazat pe considerațiuni atât istorice cât și constructive pune zidirea acestei biserici în primii ani ai veacului al XI-lea. P. Meyer²⁾ arată că ar fi fost

arăta ce tendințe s'au ivit acumă 60–70 ani în Sf. Munte și cum un spirit doritor de a părăsi vechile tradiții s'a arătat. Caracteristică e așezarea a trei cupole într'un rând pe axa principală. Rezultatul nu pare fericit. Dacă la Prodrom biserica nu e lipsită de măreție interioară, la Sf. Pavel această ciudată hotărîre de a face toate racordările curbe, dă o impresie de moliciune foarte neplăcută, care nu se potrivește nici cu severitatea decorului și a naturei încon-

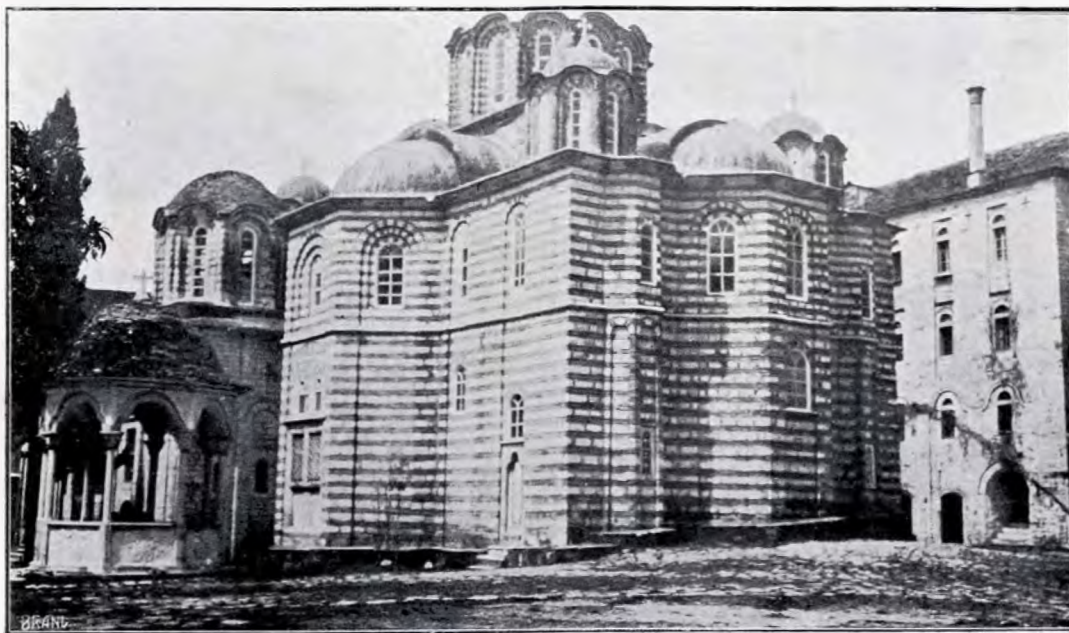

Fig. 29. Catoliconul mănăstirii Esfigmen.

începută în 965 și pe jumătate terminată până în toamnă; însă la moartea lui Sf. Athanasie, întâmplată între 997 și 1011 și pricinuită de surparea unei bolți la care lucră chiar dânsul, se vede că clădirea nu eră încă isprăvită.

Am reprodus și două planuri ale unor biserici moderne, adică al schitului românesc Prodrom și al bisericii mănăstirii Sf. Pavel, pentru a

jurătoare, nici cu aspra viață călugărească. Pare a fi deci o influență întârziată a manieratului stil jesuitic italianesc.

Alte biserici din veacul al XIX-lea ca, de pildă, cea dela Esfigmen (1811)³⁾, urmează, cu oarecari modificări în amănunte, tradițiile vechi. Tot așa și cu biserica nouă a mănăstirii Xenofont (1817–1837).

Înăuntru bisericile sunt totdeauna bogat împodobite. Decorația plastică

¹⁾ Bulletin de correspondance hellénique, 1905.

²⁾ Op. cit.—Vezi și Schlumberger, Un empereur byzantin au Xe siècle.

³⁾ În pronaos se vede zugrăvit chipul Mitropolitului Veniamin Costachi, ctitor al bisericii.

e mai rară: se mărginește la capitulele coloanelor, câte-va parapete de marmore diverse și de plăci de faianță. Mozaicuri murale au rămas

Fig. 30. Catoliconul mănăstirii Xeropotam.

sculptate (cancele), rare chenare. Par- foarte puține, încât ceiace formează

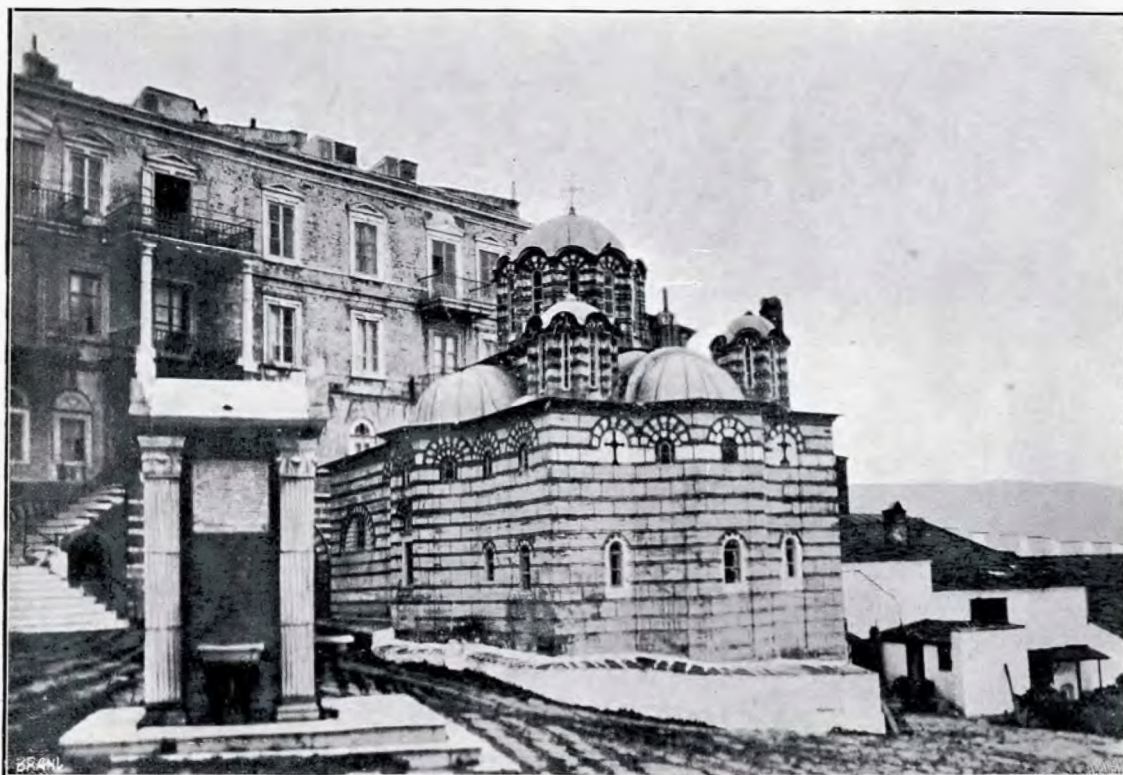

Fig. 31. Paraclisul Sfântului Brău. Vatoped.

doseli de mozaică, de marmoră, s'au azi aproape întreaga podoabă a bisericilor este zugrăveala. Această

pictură, care a fost mult studiată, acoperă toate suprafețele libere, nu numai în catoliconuri, dar și în paraclise și în trapeze. Aceste picturi sunt adesea foarte frumoase și de un mare interes. Multe însă s'au stricat și se mai strică și azi.

Un tip deosebit de biserică îl înfățișează Protatonul: ea nu este boltită și e clădită după planul basilical, modificat printr'o arcadă mai largă în mijloc, însemnându-se așa locul unui transept sau forma crucii.

Această biserică, de o dată nedeterminată ¹⁾, a fost clădită în orice caz înainte de 1300, căci în ultimii

tot ce se vede de obicei în pictura bizantină.

Paraclisele nu se disting de biserici decât prin dimensiunile lor mai reduse.

Precum am arătat, unele sunt izolate, altele alipite de alte construcții sau chiar făcând parte integrantă din ele.

De altminterlea nu se poate concepe un grup de clădiri fără paraclis; orice așezare anexă, fie cât de mică, trebuie să aibă un paraclis, căci călugării, ori

care ar fi îndeletnicirea lor, trebuie să aibă posibilitatea de a-și îndeplini îndatoririle religioase, în orice timp. Chiar și corăbiile au paraclisul lor.

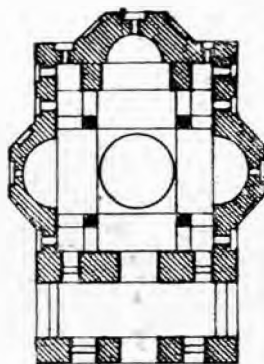

Fig. 32. Paraclisul S-tului Brău, la Vatoped.

Fig. 33. Trapeza mănăstirii Diochiariu.

ani ai veacului al XIII-lea a fost acoperită cu foarte frumoasele picturi ale lui Panselin. Multe din ele sunt de o adâncime de expresie neobișnuită, întrecând într'adevăr cu mult

În paraclise mai găsim tipul bisericii cu sinuri, dar fără cele patru picioare, sau acel cu zidurile exterioare drepte, absidele laterale fiind prin urmare suprimate sau numai însemnate în interior printr'o scobitură mai mult sau mai puțin pronunțată.

¹⁾ După Brockhaus, din veacul al X-lea.

Unele paraclise se despart însă de acest tipic. Voi cită acel al Sfinților

un fel de transept, care dă sălei forma crucii sau a unui T. Numai trapeza lvirului mai e boltită în semicilindru («berceau»), cu câteva arcuri de întăritură. Zic «mai e» căci e foarte probabil că au fost și altele, dar dărămându-se au fost înlocuite prin tavane de lemn, la cari șipcile formează câte odată desene simple, după moda turcească.

În câteva cazuri (Lavra, Vatoped) se găsesc alipite camere pentru pâine, vin, untdelemn.

Prezența absidei se explică prin faptul că în timpul meselor se face citirea unor texte potrivite, Tot așa și picturele se refer la subiecte în relațiune cu funcțiunea trapezei.

Bucătăriile (Magherion) sunt interesante prin boltirile lor. Problema eră de a lăsa în mijloc o gaură pentru fum și ventilație, înălțând

Fig. 34. Bucătăria mănăstirii Lavra.

Anarghiri Cosma și Damian, la Vatoped, care e după o întocmire asemănătoare cu a Protatonului (în planșele anexe No. 20). Are încă rămășițe de pardoseli de mozaică în marchetărie, care ar putea data din veacurile al X-lea, al XI-lea sau al XII-lea. Se zice că ar fi fost construit — sau reconstruit — de Ștefan Ne-mania, marele jupan al Serbiei. Faptul că arcurile sunt ușor frânte ar fi un argument în favoarea acestei tradiții.

Trapezile, sunt, după biserici, construcțiile ce prezintă cel mai mare interes. Au și ele o absidă, unde ia loc egumenul. Cele mai de seamă au

Fig. 35. Coșul bucătăriei mănăstirii Caracal.

cât se poate acest punct, pentru o mai lesne scăpare. Diferitele combi-

nații găsite în acest scop sunt vrednice de luare aminte. Mai multe dintr'aceste bucătării sunt acum înfun-

Aghiasmatarul este un edicul circular sau poligonal, deschis și acoperit cu o cupolă. Servește pentru sfințirea

Fig. 36. O magazie la mănăstirea Vatoped.

date printr'un tavan. Coșul se distinge și în exterior, prin importanța construcției lui în raport cu celelalte (fig. 35).

Și *Magaziile* sunt câteodată clădiri de samă, precum e aceia pentru unt-

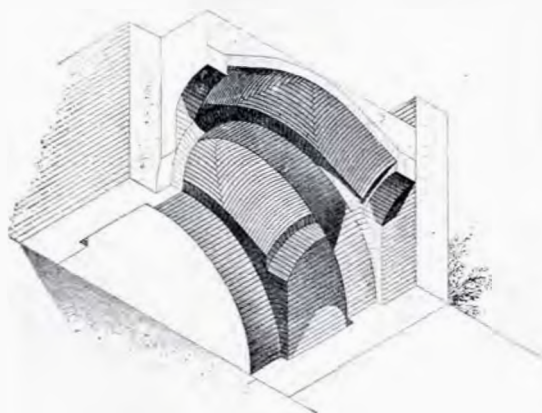

Fig. 37. O magazie la mănăstirea Zograf.
(După Choisy)

delemn dela Vatoped, făcută cu banii lui Neagoe Basarab (?) (fig. 36) sau aceea dela Zograf (fig. 37).

apelor. Aspectul lui e foarte des pitoresc și de proporții foarte plăcute la ochi. La Vatoped un aghiasmatar are un îndoit rând de coloane.

Clopotnițele nu par a avea un loc bine hotărît în rânduiala mănăstirii. Unele sunt izolate, altele prinse între clădirile celelalte. Secțiunea lor e pătrată sau dreptunghiulară. Ele sunt acoperite în mod aproape sistematic cu învelitori în patru ape, mai totdeauna frânte, cari nu se potrivesc de loc cu formele obișnuite bizantine. Se poate vedea aci o probă nouă a originii occidentale a turnurilor-clopotnițe. O dispoziție originală are clopotnița mănăstirii Dionisiu. E o clădire lată, care prezintă deasupra a două arcade, la nivelul terenului, două rânduri de câte trei arcade, rezimate pe coloane cu capitele. În rândul superior sunt așezate clopotele; un arc mare, frânt, susținând un fronton, încadrează două ferestre mai mici, între

cari se găsește un orologiu.

Bibliotecile nu au mai nici odată

Fig. 38. Puțul cel vechiu de la Chilandar.

clădiri deosebite (Lavra face excepție). De obicei ele sunt așezate deasupra intrării catoliconului, în spațiuni boltite și deci sigure în contra focului. Se ajunge la ele printr'o scară îngustă și întortochiată. Tot acolo se păstrează și lucrurile mai de valoare. Alte mănăstiri — de obicei cele cu biblioteci mai însemnate și mai bine organizate — au încăperi speciale pentru așezarea lor: una sau mai multe săli în clădirile de locuință.

Locuințele, precum am spus, sunt așezate pe laturile mănăstirilor, cuprinzând între ele clădirile ce le-am descris sau numai parte din ele, de

după cum spațiul e mai mult sau mai puțin restrâns. Aceste locuințe se compun din odăi — simple chilii în mănăstirile cenobitice —, cari ajung să fie mici apartamente în cele idioritmice. Intri în aceste odăi prin galerii cu arcade. Caracteristic e marele număr de caturi.

Aceste arcade, făcute pentru a rămâne deschise, au fost în multe rânduri zidite sau închise cu geamlăcuri. În mănăstirile mai sărace se găsesc rânduri de galerii și balcoane de lemn sprijinite pe console, atât spre interiorul cât și spre exteriorul zidurilor. Această îngrămădire de locuințe, adăugate la diferite epoci unele lângă altele sau peste altele, produc o impresie din cele mai pitorești. Câte o dată se găsesc mai multe rânduri eșind treptat în afară, sprijinite pe lungi proptele de lemn, așa cum se văd destul de des în orașele turcești.

Pitorescul acestor construcții mai e mărit prin împodobirea fațadelor (punct asupra căruia vom reveni) și

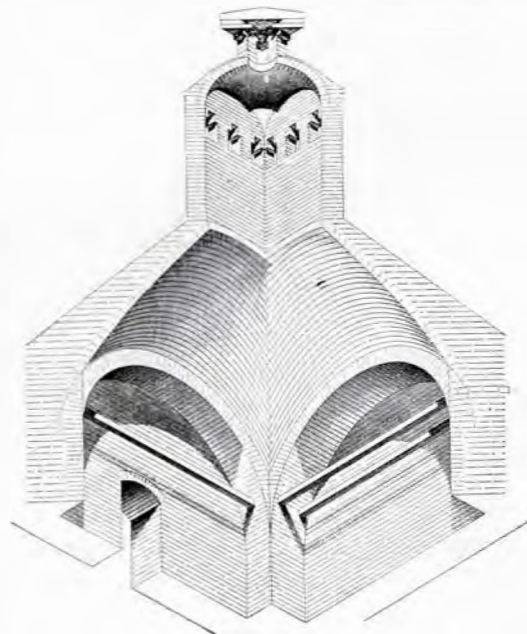

Fig. 39. Coșul bucătăriei mănăstirii Ivir.
(După Choisy)

prin plantele agățătoare cari atârnă de ziduri.

Interiorul nu prezintă nimic deosebit: nici locuințele egumenului, nici arhondaricul sau odăile de recepție; dimensiunile, numai, variază după însemnătatea mănăstirii.

Aceste încăperi sunt mai totdeauna tăvănite cu scânduri, câteodată vopsite, precum am arătat, când a fost vorba despre trapeze.

Zidurile cari înconjoară mănăstirile pre întâ încă în cele mai vechi dintre ele înfățișarea unor ziduri întărite, având crenele și metereze; în multe părți însă construcțiile cari au fost îngrămadite peste ele le ascund și nu se mai văd decât în câteva locuri. Turnul cel mare însă, elementul

Fig. 40.

cel mai de samă în alcătuirea pitorescă, a rămas totdeauna și, păș-

trând înfățișarea lui primitivă, domină clădirile aglomerației. Secțiunea lui

Fig. 41. Locuințe la mănăstirea Cutlumuș.

e pătrată sau dreptunghiulară: câte odată are simple crenele, altă dată eșituri pe console (*machicoulis*). Rar i se vede un acoperiș și această lipsă mărește încă strășnicia înfățișării. Mulțumită acestor turnuri — căci unele mănăstiri au mai multe — ne putem crede mai lesne în fața unei cetăți medievale apusene de cât înaintea unui sfânt locaș.

Turnul de intrare face parte și el din sistemul întărit al mănăstirii. Însă rostul lui de separație între viața călugărească și cea din afară păstrându-se, această parte de clădire a evoluat mai mult decât turnul de apărare. Sub o boltă mare și puternică, sunt de obicei bănci, unde cei dori-

tori de a pătrunde în interiorul mănăstirii așteaptă sosirea celor în drept

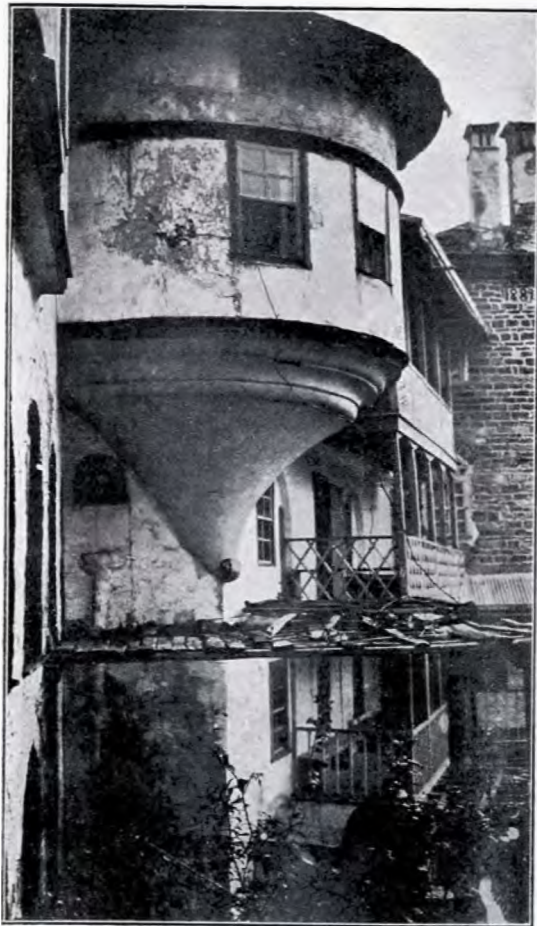

Fig. 42. Un colț al arhondaricului m-stirii Caracal.

de a le da voia cerută. Cevă mai în afară se găsesc alte bănci sau trepte înalte de zid, cari servesc la descălecat.

Uși mari și puternice închid noaptea aceste intrări.

Turnul de intrare nu ajunge la înălțimea celui de apărare și nu depășește de obicei acoperișul clădirilor celorlalte, încât numirea de «turn» uneori nici nu mai e la locul ei.

Despre *arsanale* nu e mult de zis. În general sunt încăperi acoperite, deschise spre mare printr'o boltă largă, prin care se scot bărcile. Deasupra sunt magazii și locuințe. Un

turn în genul turnurilor de apărare descrise desăvârșește sistemul. Fiecare nu lipsește nici paraclisul, arsanalele fiind mai totdeauna destul de depărtate de mănăstiri.

Modul de a zidi este caracteristic pentru metodele bizantine. Marele număr de clădiri vechi și conservatismul ce a domnit în toate la Sf. Munte fac din construcțiunile lui un grup foarte interesant pentru cercetarea acestor metode. În general și mai cu samă pentru clădirile mai de

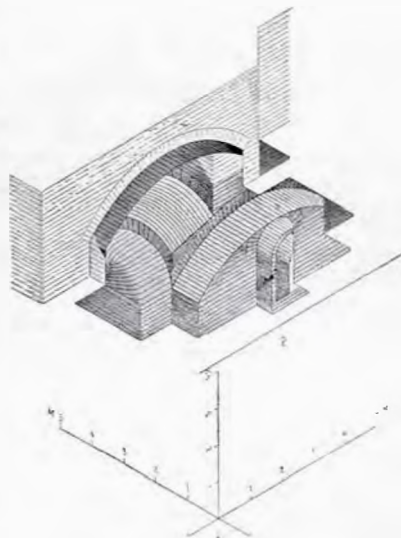

Fig. 43. Boltirea bucătăriei la Xenofont. (După Choisy)

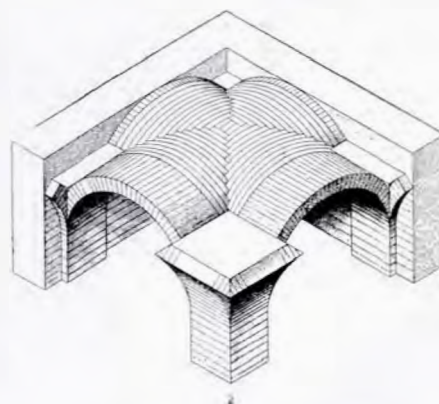

Fig. 44. O magazie la Vatoped. (După Choisy)

samă, s'a păstrat modul obișnuit și bine cunoscut de a zidi, alternând

rânduri de piatră, mai mult sau mai puțin bine cioplită, cu rânduri de cărămidă. Și acest punct este cu atât mai mult de însemnat cu cât Atonul, — foarte bogat în pietre — nu prea se potrivește pentru facerea cărămizii. Afară de partea NE se poate zice că pământul este rar, așa de rar în anumite părți, încât unele mănăstiri sunt silite să aducă de departe, cu bărci, puținul pământ ce le este de trebuință pentru a sădi în jurul lor ceva viță și ceva zarzavat.

de mână a doua, ca ziduri de împrejmuire, magazii, locuințe — zidării în întreg de piatră brută aparentă, fără nici o pregătire specială pentru frumusețea fațadei. E construcția cea mai simplă și cea mai eficientă.

Arcurile sunt de obicei apareliate în piatră, alternând cu cărămidă; cele numai de piatră sunt rare; mai des se găsesc numai de cărămidă (Pantocratorul, Cutlumușul și altele).

Extradosul e totdeauna însemnat, printr'un rând de cărămidă pe lat.

Fig. 45. O magazie la Vatoped.

Piatra e abondentă și de o bună calitate; e tare — sunt gneisuri, granituri, șisturi cristaline și, la miazăzi, o minunată marmoră albă cristalină, care formează în întreg masivul Atonului propriu zis. Această marmoră dă — firește — un var excelent.

Straturile de cărămidă sunt compuse din unul până la două rânduri, rar mai multe; cărămizile sunt late și subțiri, iar rosturile de o grosime aproape egală. În unele părți zidăria ajunge să fie numai de cărămidă. Se găsesc — dar numai la construcțiile

Arcurile, după modul bizantin, sunt ușor în retragere în raport cu planul zidului. Întrăurirea turcească se recunoaște uneori la câte un arc frânt sau la câte o acoladă.

Zidăriile sunt aparente; dar multe din clădirile mari vechi s'au tencuit, precum am arătat, și zugrăvit, ceiace e departe de a le da o frumoasă înfățișare. Imi închipuiesc că așa s'a făcut pentru a ascunde reparațiile succesive (la Lavra, Ivir, Caracal, Pantocratorul, Xenofont, Dionisiu și altele).

La celelalte se poate vedea alter-

nanțele despre cari am vorbit. Câteodată cărămizi, așezate vertical, unesc rândurile orizontale.

Decorațiune exterioară — În sfârșit se găsesc și cărămizi așezate pieziș, adică înclinate în scop decorativ. Această împodobire e mai cu samă bogată la clădirile de locuință, unde

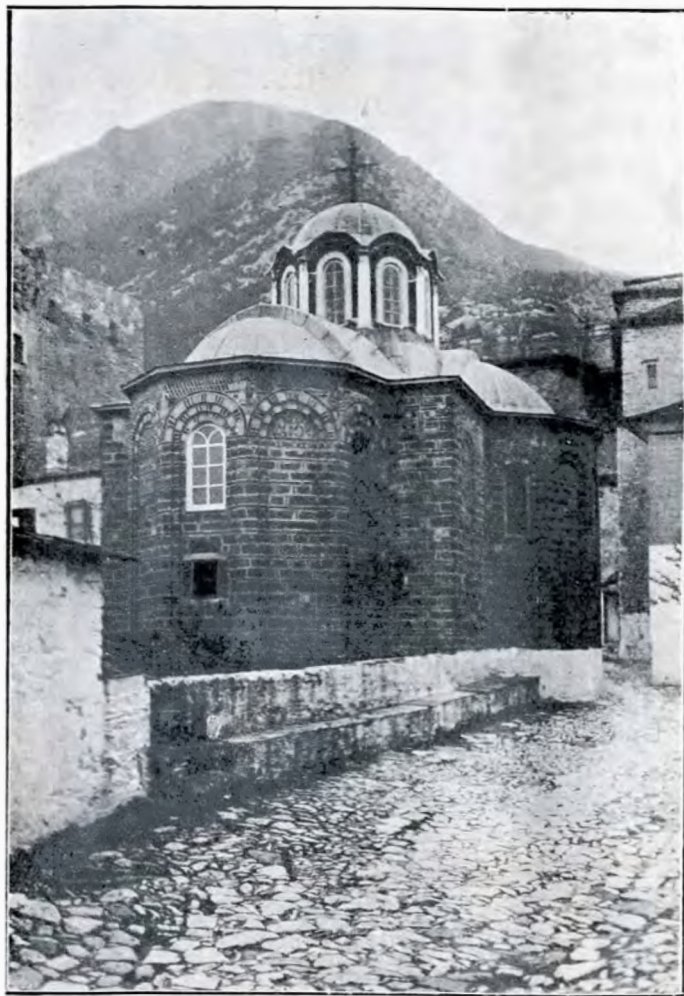

Fig. 46. Paraclisul Maicii Domnului dela Lavra.

spațiurile dintre arcade sunt câteodată acoperite cu desene formate de cărămizi, cari nu se mai mărginesc la o decorație geometrică, ci reprezintă cruci complicate, flori, pomi și altele. La aceasta se mai adaogă, foarte des, aplicarea în zid a unor farfurii, de obicei din fabricația zisă de Rodos, printre cari se găsesc unele exemplare foarte frumoase. Sunt așezate

mai mult în timpanele arcaturelor, câte odată formează cruci. Impreună cu aceste farfurii se găsesc și plăci pătrate de faianță și chiar vase orientale fixate în nișe (ca la Cutlumuș).

Aceste faianțe orientale au fost reînnoite în cursul veacurilor, încât — neputându-se găsi ușor din acelaș fel — (sau poate din simplă nepăsare) au fost înlocuite, nu odată, prin faianțe de proveniențe diverse mai moderne.

Ornamentația de cărămidă este câte odată înlocuită prin reliefuri de tencuială, colorate în roșu, pentru a imita cărămida. Aceste ornamente sunt des datate, încât, dacă nu ne arată vârsta monumentului, ne arată cel puțin data restaurării fațadei. Așa putem vedea că acest mod de împodobire — care este vechiu, căci caracterizează multe clădiri din veacul al XIV-lea și al XV-lea — s'a păstrat până aproape în zilele noastre.

Acest fapt învederează dificultatea de a se putea fixa data monumentelor Sfântului Munte prin aparența lor arhitecturală. În general însă se poate spune că au rămas puține clădiri

dintre cele cari erau în ființă mai înainte de cucerirea latină și de cumplitele devastări din această vreme. Ceia ce s'a construit în urma acestui eveniment a variat foarte puțin.

Acest conservatism constructiv și de formă se poate ușor explica. După cucerirea turcească, arhitectura n'a mai avut în țările supuse de unde să-și ia avântul necesar pentru a

evolua. Acest ținut izolat a trebuit deci să se mulțumească cu modelele cele aveă, și cari se găseau bine adaptate la trebuințele călugărilor.

Darurile ce le făceau Domnii ortodoxi — depărtați — contau — în afară de obiectele de dimensiuni mărunte, — în bani, cu cari zidiau mănăstirile, după obiceiurile lor. Meșteri străini nu se trimeteau.

Ornamentația sculptată e restrânsă. Bisericele cele vechi prezintă câteva capitele de coloane și de colonete. Chenare de uși se găsesc rar. Cornișele sunt din cele mai simple. Se găsesc și câteva cornișe de cărămizi așezate ca dinții de ferăstrău. Ca pildă de săpături ceva mai bogate se poate cită aghiasmatarul din Lavra, unde coloanele suportă capitele cu stalactite turcești, iar parapetele așezate între ele sunt plăci vechi de cancel (poate din veacul al X-lea) reîntrebuințate.

În general toate aghiasmatoriile au coloane, capitele și balustrade de marmoră (Vatoped, Ivir, Xeropotam, Chilandar și altele).

Și la intrarea în catoliconul Vato-pedului se văd frumoase plăci de parapet.

La Chilandar, în partea catoliconului, adăogată la sfârșitul secolului al XIV-lea, se văd săpături în stilul sârbesc din această epocă.

Nu se găsesc decât foarte puține reliefuri figurate. Așa sunt la Sfântul Pavel, deasupra intrării catoliconului, dar recente. Altele sunt importate și nu fac parte integrantă din clădire, ca reliefurile ce reprezintă pe Sf. Dumitru la Xeropotam și capetele de origină italiană fixate în clopotnița dela aceiaș mănăstire.

Decorațiune interioară. — Impo-

dobirea dinăuntru e mai bogată. Se găsesc numeroase coloane de marmoră cu câteva frumoase capitele. Vatopedul are mai cu seamă mai multă piatră săpată în interior.

Am vorbit despre rămășițele de pardoseală de marmoră formând mozaică (opus sectile) și am arătat că fac parte din ceiace a mai rămas

Fig. 47. Intrarea trapezii mănăstirii Esfigmen.

din vechime (Ivir, Lavra, Vatoped, Chilandar, Xenofont). Se mai văd, în câteva locuri, mozaici murale, tot resturi din prima epocă de zidire a Sfântului Munte, și acest puțin ce mai este face mai de plâns peirea acestor podoabe. Așa frumoasele mozaicuri pe fund de aur din exonartexul Vato-pedului. Câte odată zidurile mai sunt îmbrăcate cu plăci de marmoră, de culori diverse, precum se văd la

Ivir. Și această împodobire datează din vremuri mai vechi; în epocile mai

pe la sfârșitul veacului al XVII-lea și în al XVIII-lea. Tâmpelile datate sau

Fig. 48. Clopotnița mănăstirii Xeropotam.

recente ne mai fiind cu puțință un asemenea lux, sau sub influența artelor musulmane, s'a căptușit unele ziduri (absidele laterale ale catoliconului din Lavra și Ivir) cu plăci de faianță orientală, departe însă de a se potrivi cu minunile ce se văd în acest fel la Constantinopol și la A-

ale căror date sunt cunoscute corespund de altminterlea cu această epocă.

Catoliconul dela Lavra are porți

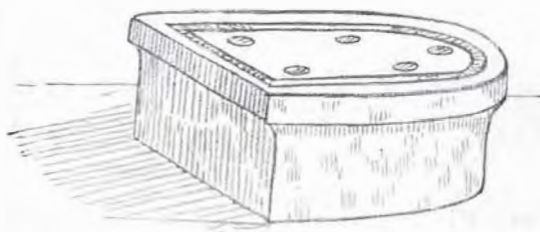

Fig. 49. Masă de marmură.

drianopol.

Despre decorația zugrăvită, cea mai importantă, nu voi vorbi, eșind din cadrul acestui articol.

Tâmpelile sunt rareori de zid; ele sunt în mare majoritate de lemn poleit și lucrat într'un stil foarte asemănător cu cel pe care îl găsim la noi

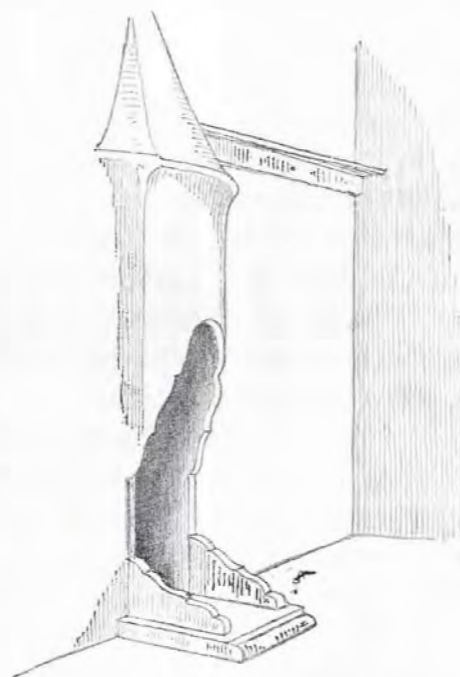

Fig. 50. O vatră în arhondaricul Xeropotamului.

de bronz galben, atribuite vremii lui Nichifor Focas.

Ușile de intrare de lemn sunt câte odată sculptate, fără a prezenta un

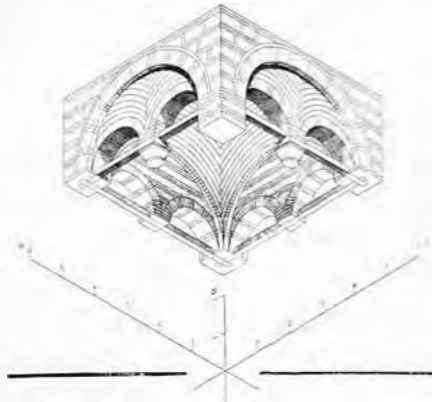

Fig. 51. Acoperiș de puț la Chilandar.
(După Choisy)

interes deosebit. Excepție fac ușile dela Dionisiu, atât la biserică cât și la trapeză. Unele au o ornamentație săpată, foarte gingașe, iar altele sunt incrustate cu fildeş și sidef.

Aceste lucrări de marchetărie de stil turcesc sunt de altmintrelea foarte răsândite: le găsim nu numai la uși, dar mai cu samă la analoghie (tetrapoade), strane și dulăpioare.

La biserica veche din sfântul Pantelimon, făcută de Scarlat Callimach la anul 1814, se văd porți sculptate cu bourul și vulturul românesc.

Policandrele au o formă specială. Se înfățișează ca o coroană cu un diametru egal cu al turlei pantocratorului (sub care sunt atârinate), formată de o serie de bucăți de alamă ornamentată, articulate unele cu altele. Motivul principal este vulturul bicefal bizantin. De această coroană sunt prinse lumânările și atârnă candelerele,

apoi mingi de sticlă colorate, ouă de struț și altele (Asemenea policandre se văd și în Bulgaria).

Mobilierul trapezelor ne arată un amănunt interesant. Sunt niște mese masive de marmoră, semicirculare la un capăt, cu un mic șanț săpat de-a lungul marginilor (fig. 49). Pot ședeă mai multe persoane la una din aceste mese. Nu se mai găsesc de altmintrelea decât în unele mănăstiri mai vechi (Lavra, Vatoped, Chilandar).

Mobilierul caselor de locuit n'are nimic deosebit. Lucrurile cele mai de samă sunt, din când în când, câte un dulap turcesc, prins de zid, cu

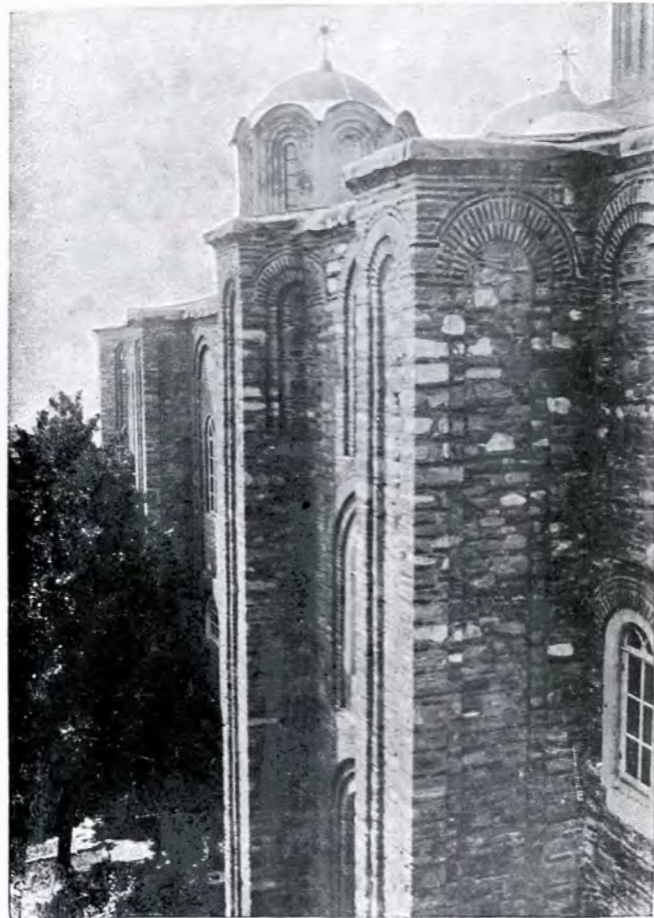

Fig. 52. Catoliconul mănăstirii Diochiaru.

mici nișe deschise în acoladă, câte un cămin, câte o mică fântână de perete de marmoră albă, gingaș să-

pată. Toate aceste lucruri mărunte sunt lucrate în stilul oriental obișnuit în Turcia în veacul trecut.

Invelitorile bisericilor sunt de plumb pentru cele mai de samă, iar de sist — ca un fel de ardezie — pentru cele mai simple.

Aceste învelitori nu se aplică numai pe bolți ci și peste acoperișurile de șarpantă. Locuințele sunt mai mult acoperite cu ardezie și rar cu olane.

Cu aramă nu este nici o clădire

trebuințarea lemnului ca tiranți, cari nu lipsesc delanici o construcție boltită bizantină.

În rezumat, Sfântul Munte s'a arătat puțin atins de înrâuriri străine. Luând parte, până la prăbușirea Împărăției bizantine, la viața artistică a imperiului, a urmat până în acest moment evoluția artei lui arhitectonice. Din acest moment însă a rămas aproape pe loc, până în veacul al XIX-lea, când s'au arătat câteva înrâuriri oc-

Fig. 53. Aghiasmatarul Lavrei.

învelită, abstracție făcând de cele noi rusești.

Bogăția Sfântului Munte în lemn (mai cu samă brad și castan) explică numeroasele galerii de lemn; de asemenea șarpantele de lemn pentru acoperișuri sunt foarte răspândite, iar învelitorile direct puse pe bolți sunt rare, în afară de cele ale bisericilor.

Toată această lemnărie însă e foarte primitiv lucrată.

E de prisos a mai vorbi de în-

cidentale, semnele unui spirit nou, care nu prea pare să se fi întins. Nu vorbesc despre numeroasele construcțiuni rusești, cari urmează regulile lor și nu fac parte — din acest punct de vedere — din arhitectura ce o cercetăm aci. În lucrările mai de detaliu însă, ca și la locuințe, s'a simțit influența turcească.

Cred că aci este locul de a vorbi despre înrâuririle reciproce, cari poate să fi existat între Sf. Munte și țările

noastre, căci înrâuriri ale țărilor române asupra Atonului nu vād să fi fost. Cu toate că nu sunt mănăstiri cari să n'aibă clădiri făcute cu banii cutărui sau cutărui Domn român, influență constructivă nu e. O excepție s'ar putea — poate? — face pentru biserica mănăstirii Diochiariu, care, precum am mai spus, pe lângă o sveltețā mai mare decât toate celelalte, are contraforți așezați în plan ca la unele biserici moldovenești.

Dar asemănarea se oprește aci. Contraforții dela Diochiariu sunt dreupți până la cornișā și acoperiți odată cu învelitoarea generală; ei n'au retragerile succesive ale celor din Moldova (cari sunt gotici) și nu se vede nici o altă trăsătură de înrudire. Sunt tratați ca orice alt perete, având și nișele plate despre cari am vorbit.

Dar ce înrâurire să fi avut arhitectura Sfântului Munte asupra noastră?

În primul rând, în ceiace privește planul bisericilor, trebuie observat că sunt trei și numai trei provincii arhitectonice, cari prezintă planul «treflat», adică cu sânnuri laterale, ca regulă generală: Atonul (cu Meteorii), Serbia și Țările Române. Fără îndoială Serbia a primit acest tip dela Aton, iar din Serbia știm că a trecut în Țara Românească la sfârșitul veacului al XIV-lea (Cozia). Dacă acestei influențe se datorește permanența tipului în Țara Românească și introducerea lui în Moldova sau dacă trebuie să atribuim relațiilor continue între Aton și țările noastre o înrâurire directă posterioară, e greu sau cu nepuțință să se hotărască numai din punctul de vedere arhitectonic. Stu-

diul documentelor ar putea arunca lumină asupra acestui punct.

Trebue băgat de samă că bisericile noastre cu sânnuri laterale (cu o singură excepție la Snagov) sunt toate fără stâlpi sau coloane în naos.

În Serbia, pe lângă tipul cu turla pantocratorului susținută de patru coloane (Ravanița, Liubostinia), există și cel de al doilea tip, fără stâlpi (Crușevăț, Calenici, Rudenița). E tocmai acela dela noi. La Sfântul Munte al doilea tip există numai în unele

Fig. 54. Picturi în trapeza mănăstirii Dionisiu.
(Col. «des Hautes Etudes»)

paraclise. S'ar putea de aci trage o concluzie favorabilă permanenței tipului sârbesc la noi — dacă nu s'ar fi pierdut toate celelalte amănunte caracteristice ale stilului sârb și dacă n'ar fi oare cum greu de admis continuitatea influenței unui stil și a unei culturi moarte (cum a fost a Serbiei, după mijlocul veacului al XV-lea), de preferință înrâuririi Atonului, cu care legăturile erau așa de strânse.

Un fapt cert este însă că, direct sau indirect, această dispoziție de

plan a bisericilor românești provine dela Sfântul Munte

Snagovul ne arată un plan și chiar o elevație atonică: cele trei abside ca și sâmurile laterale au cornișa la aceeași înălțime ca spre pildă biserica mănăstirii Caracal. Însă distribuirea arcadelor oarbe ale fațadei și alcătuirea lor, prezența acestor stâlpi înalți ai pereților externi ai pronaos-

Am putea vedea înrăurirea Atoului în alcătuirea așa de caracteristic bizantină a zidurilor, care a predominat în Țara Românească din veacul al XV-lea și până în vremea lui Șerban-Vodă, după ce bisericile Dealului și Curtea de Argeș fuseseră clădite într'un mod de zidire derivat din cel armenesc.

Dar toate amănuntele modului de

Fig. 55. Trapeza Lavrei.
(Col. «des Hautes Etudes»)

sului, înălțimea turlei pantocratorului nu sunt de loc atonice.

Boltirile pronaosului bisericii Curții de Argeș și Mitropoliei vechi dela Târgoviște (azi distrusă) par de asemenea a arăta o înrudire cu acele ale Sfântului Munte.

Altă legătură între planurile atonice și ale noastre, care ar îngădui să se conchidă la o filiație directă, nu cred să mai fie.

construcție bizantin, pe cari le vedem la Sfântul Munte și pe cari le regăsim la noi, sunt prea generale în tot domeniul artei bizantine, pentru a pune prezența lor la noi pe sama înrăuririi atonice.

Dacă ne uităm acum la clădirile secundare ale mănăstirilor, înrudirea cu Atosul apare — cred — neîndoioasă. Așa bucătăriile unor mănăstiri și ale unor palate dela noi sunt construite

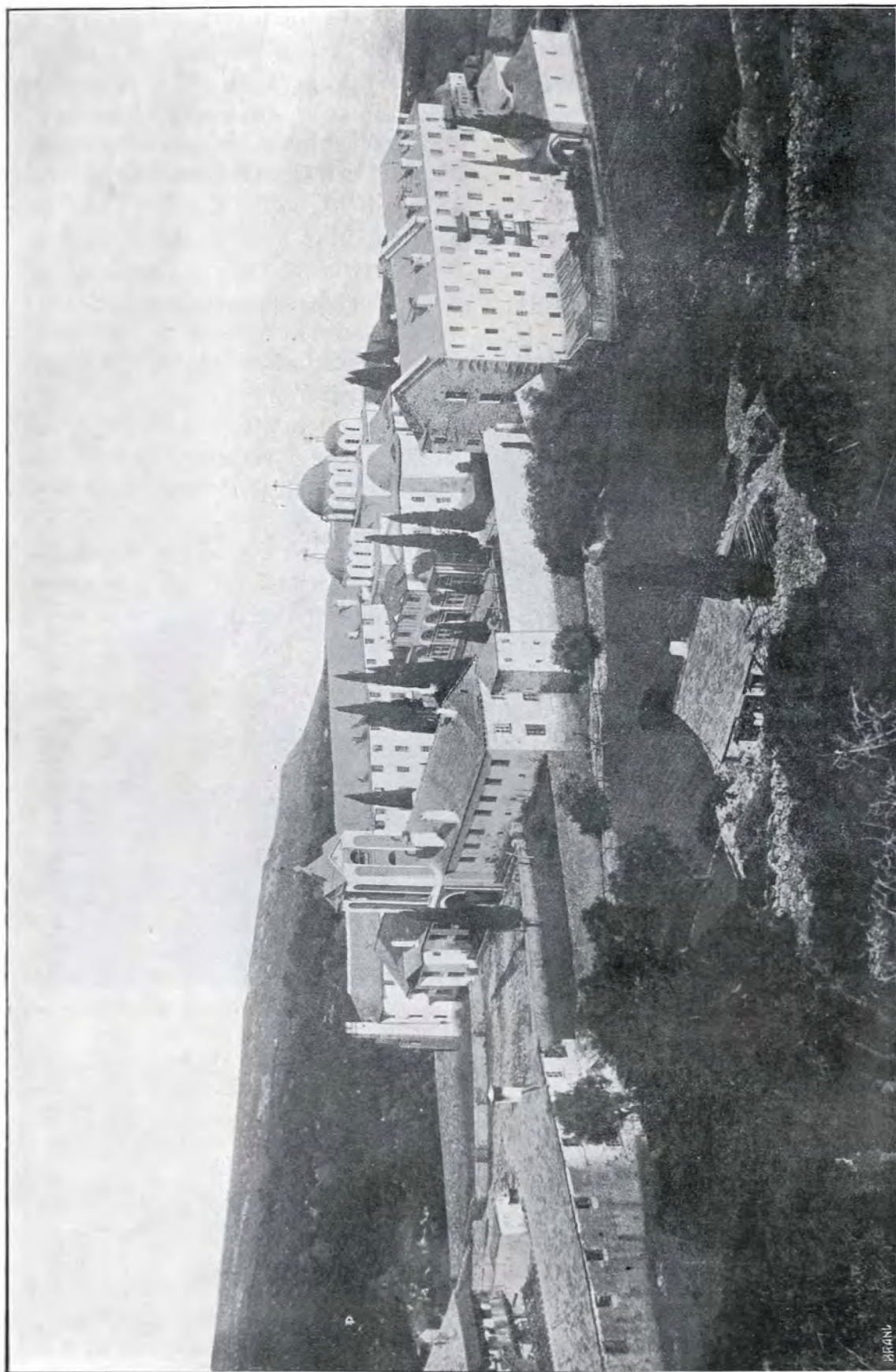

Fig. 56. Schitul românesc Prodromul.

după principii identice și cu alcătuirii de bolți la fel ca la Sfântul Munte. Trapeza de la Căldărușani e asemenea după tipul celor ce le-am descris. Turnurile de intrare au deseori asemănare mare cu cele atonice (fig. 55). Pivnițele dela Filipeștii-de-Fădure, dela Potlogi, dela Mogoșoaia sunt de o construcție aproape identică cu aceia a magaziei dela Vatoped (fig. 44) și a unei magazii dela Zograf (Choisy, op. cit., pag. 126).

În privința clădirilor de locuință, asemănarea e mai vagă, căci la noi nu s'a simțit nici odată trebuința de a îngrămădi așa caturi peste caturi.

Legăturile în privința zugrăvelilor par de asemenea neîndoioase. Acele ale trapezei mănăstirii Dionisiu, spre pildă, făcute în veacul al XVI-lea, au destulă asemănare cu cele dela Probota, pentru a putea emite ipoteza că sunt de aceiaș școală. Tot așa și cele dela Diochiariu, făcute la 1568.

Aceste picturi sunt atribuite școalei cretane, al cărui reprezentant cel mai de frunte a fost Teofan, cel care a zugrăvit trapeza și catoliconul din Lavra ¹⁾.

Acest Teofan cu fiul său Simeon au zugrăvit catoliconul Stavronichitei în 1546. Gheorghe din Creta a făcut în 1547 picturile bisericii din Dionisiu. Ar fi interesant, dacă se va afla vre-o odată numele zugravilor din România din această vreme, să se cerceteze dacă nu cumva se regăsesc urmele lor și la Sf. Munte.

Picturile dela sfârșitul veacului al XVII-lea prezintă o asemănare și mai izbitoare cu cele din vremea lui Brâncoveanu la noi.

E evident că cercetarea zugrăvelor atonice va fi de cel mai mare interes pentru studiul picturii noastre pământene — poate chiar indispensabilă.

G. BALȘ.

— A D A O S —

Ca adaos la notița de mai sus, am încercat să alcătuiesc o listă a clădirilor ridicate cu ajutorul Românilor la Sf. Munte precum și a obiectelor celor mai de samă date în dar, bazându-mă, pentru aceasta, pe cărțile lui Brockhaus, Smirnakis, «Inscripțiile creștine ale Muntelui Atos» de Millet, Pargoire și Petit, precum și pe unele informațiuni particulare. E mai mult ca sigur că aceste notițe vor fi incomplete; vor folosi la ceva însă, dacă ar îndemna pe alții, mai competenți, să le îndrepteze și să le întregască ²⁾.

Protaton. — Nartexul cu catecumenurile a fost făcut în 1507 cu cheltuiala lui Bogdan-Vodă. Inscripția pe placă de marmoră de

deasupra intrării (Vezi Millet, No. 1), nu se mai găsește.

Ivir. — La 1610, zugrăveala catoliconului a fost făcută cu cheltuiala lui Mihai-Vodă (?) În naos chipurile lui Mihnea și a unui copil Radu (?).

Paraclisul Sf. Nicolae a fost restaurat și zugrăvit cu cheltuiala lui Visarion, din Țara Românească, pro-egumen și schevofilax (1737).

Turnul orologiului cu cheltuiala lui Visarion (din București) (1525).

Paraclisul Portaitisei zugrăvit la 1683 cu cheltuiala lui Șerban-Vodă Cantacuzino.

O fântână la care a contribuit Nicolae Postelnicul din Țara Românească (1619).

¹⁾ Smirnakis, To Agion Oros.

²⁾ Într-o notiță către Comisiunea Monumentelor Istorie, d-l I. Kalinderu a arătat importanța, în această privință, a cunoscutului Proschinetariu al

lui Ion Comnen și a traducerei lui Anania Melega (din 1856) după un proschinetariu rusesc. Doritorii mai pot consulta, în afară de alte numeroase lucrări, și «O călătorie la Muntele Atos» de d. Th. Burada.

O evangheliu ferecată dăruită de Matei Basarab și Doamna Elena.

Caracal. — Mănăstirea a fost restaurată de Petru-Rareș, care a făcut și turnul și împrejmuirea fortificată a arsanalei. Alt ctitor e Alexandru Lăpușneanu. În exonartex sunt zugrăviți în haine de călugări Petru și Pa-com (probabil Lăpușneanu, care s'a călugărit sub acest nume), ținând biserica.

Se găsește și un epitafiu cu apostolii, lucrat în fir și dăruit de Matei Basarab și Doamna Elena la 7151 (1643).

Lavra. — Catoliconul a fost restaurat în

Schitul Prodrom. — Inceput cu principalul ajutor al lui Grigore Ghica-Vodă (1852). Căptoria e în întreg românească.

Sf. Pavel. — Ștefan cel Mare a adus apa făcând apeductul și fiala aghiasmei (1500). Neagoe și fiul său Teodosie au făcut turnul (pirgul) (1522), care a fost isprăvit de Petru Vodă (1554-57) Brâncoveanu a dat bani pentru facerea paraclisului Sf. Constantin și Elena, pentru locuințe, chilii și trapeza, împreună cu zugrăveala (1708).

Dionisiu. — Cu cheltuiala lui Neagoe-Vodă (1520) s'a făcut turnul. Cu cheltuiala

Fig. 57. Catoliconul mănăstirii Diochiaru.
(Col. «des Hautes Etudes»)

1526 cu cheltuiala lui Vladislav Radu (sau Vladislav și Radu?).

Paraclisul Sf. Mihail a fost refăcut din temelie cu cheltuiala lui Matei-Vodă (a fost restaurat în 1782). Chipurile lui Matei și al Doamnei Elena se vedeau înăuntru.

Se mai păstrează: o icoană ferecată cu chipurile lui Vladislav-Vodă și al Doamnei Ana; un chivot dăruit de Matei Basarab și Doamna Elena (1644); o evangheliu dată tot de Matei Basarab (1643); o racă a capului Sf. Ioan Crisostom dată de Constantin Brâncoveanu (1691).

lui Petru Rareș s'a refăcut din temelie catoliconul și casele; a făcut și magherionul și magazia de vin.

Cu banii lui Alexandru Lăpușneanu și ai Rucsandrei s'a clădit spitalul și trapeza. Paraclisul Sf. Ioan Teologul a fost zugrăvit cu cheltuiala proegumenului ieromonah Anton, din Moldova (1615).

În naosul catoliconului sunt zugrăviți ctitorii: Petru și Rucsandra (?) și, între ei, doi copii: Emanoil (?) și Stana (?), ținând biserica.

Neagoe a dăruit un chivot pentru păstrarea moaștelor lui Sf. Nifon. E de argint suflat

în aur și reprezintă o biserică cu 5 turle ornamentate în genul celor dela Curtea de Argeș cu amănunte gotice. Sunt două rânduri de sfinți gravati și cu smalt. În jurul chivotului vine inscripția (1515). Tot Neagoe a dăruit o raclă de aur cu pietre scumpe pentru capul Prodromului. Petru Rareș a dat

nartex pomeneste o restaurare după 1761, cu ajutorul Domnului Moldovei și al Țării Românești precum și al Mitropolitului Ungrovlahiei, Grigorie.

O icoană a Maicii Domnului (Hodegetria Pantanasa) a fost dăruită de Maria Asanina Paleologina, doamna a Moldovlahiei (Maria

Fig. 58. Pictură (Pantocratorul) în catoliconul mănăstirii Dionisiu
(Col. «des Hautes Etudes»).

un aer (1545); asemenea și un epitrahir. Se mai vede o icoană a Prodromului cu o inscripție arătând că a fost îmbrăcată de către Alexandru Lăpușneanu și Rucsandra Doamna.

Grigoriu. — Mănăstirea a fost reînnoită de Ștefan cel Mare la 1500. O inscripție în

de Mangop a lui Ștefan cel Mare).

Simopetra. — Egumenul Evghenie, umblând după mile în Țara Românească, a restaurat mănăstirea pe la 1599.

După Comnen a fost restaurată și biserica, zugrăvită de Alexandru voevodul Valahiei (?)

Xeropotam. — În bibliotecă se vede o cărjă episcopală de chihlimbar, dăruită de «Ioan Duca Voevod a toată Moldovlahiei și Ucrainei» și de Doamna Anastasia cu copiii lor Constantin și Matei.

Cutlumuș. Radu și Neagoe au refăcut mănăstirea din temelie (afară de catolicon, reconstruit în 1540) ca și turnul și arsanaua, încât se zicea Cutlumușului: Lavra cea mare a Țării Românești.

Alți ctitori sunt Mircea-Vodă (Ciobanul) și Vintilă-Vodă.

Stavronichita. — Cu cheltuiala lui Șerban-Vodă Cantacuzino s'a făcut apeductul.

Pantocratorul. — În nartexul catoliconului era zugrăvit un personaj în rugăciune în fața icoanei lui Christos și o inscripție, acum distrusă, îl arată pe marele logofăt Stan al Ungrovlahiei ca ctitor al acestei mănăstiri. După alte izvoare această restaurare s'ar fi făcut cu cheltuiala marelui logofăt Barbu și a lui Gavriil «arhontii valahii».

Clădirile de locuință, după o inscripție, sunt făcute cu ajutorul marelui logofăt Gavril Troțușanu (1537).

Vatopedul — Neagoe a dat bani pentru re-clădirea paraclisului Sfântului Brău (1526?), restaurat în 1794. Cu cheltuiala lui Ștefan-cel-Mare s'a făcut portul cel vechiu; în zidul turnului o placă de marmoră arată chipul lui Ștefan, prezentând edificiul Maicei Domnului și poartă o inscripție cu numele lui Ștefan și bourul Moldovei (1496).

Cu cheltuiala lui Neagoe s'ar fi făcut o magazie pentru untdelemn (comunicație verbală). Altă magazie de grâne lângă arsana s'a făcut cu ajutorul lui Scarlat Callimach (1820). O icoană a Prodromului a fost dăruită de către mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei (1749?). O cutie pentru moaște a fost dată

de Maria Doamna lui Șerban-Vodă Cantacuzino și de Maria lui Constantin Bălăceanu (1709).

Esfigmen. — Ctitor al catoliconului nou e mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1811).

Chilandar. — O icoană a Maicei Domnului («Gorgopicoos și Acatistos») a fost dăruită de Doamna lui Matei Basarab (1643).

Zograful. — Cu cheltuiala lui Ștefan-Vodă cel Mare s'a făcut trapeza (1495), care acum nu mai există. În 1502 a refăcut catoliconul, azi înlocuit prin unul nou. A dăruit o icoană făcătoare de minuni a lui Sf. Gheorghe, a dăruit un steag bisericesc (prapură), — iar Doamna Maria a dat un aer cusut cu măr-găritare.

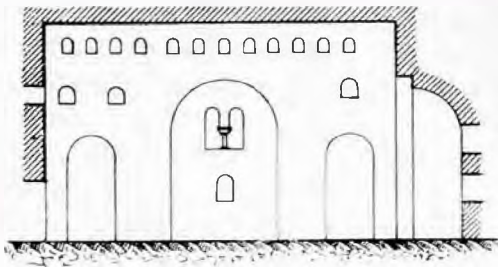
Dioghiariu. — Mănăstirea a fost refăcută în 1568 cu cheltuiala lui Alexandru Lăpușeanu și a Doamnei Rucsandra, sub supravegherea lui Teofan, mitropolitul Moldovei, care s'a și retras acolo și, murind la 1598, a fost înmormântat în exonartexul catoliconului.

În pronaosul bisericii sunt zugrăviți ctitorii Alexandru și Rucsandra cu doi copii Constantin și?

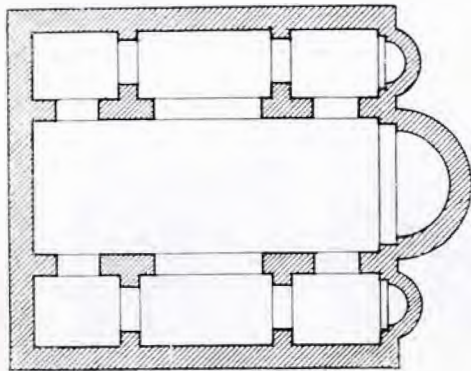
Xenofont. — Micul naos dela dreapta catoliconului a fost zugrăvit cu cheltuiala lui Constantin Vornicul și a fratelui său Radu (1545). Naosul a fost zugrăvit cu spesele unui arhont al Vlahiei inferioare Nilcuman (?) și soția lui Aga (?) (1564). Pronartexul a fost pictat cu cheltuiala lui Matei Basarab și a Doamnei Elena (1637), cari erau zugrăviți la intrare.

Sf. Pantelimon. — Scarlat Callimach a făcut catoliconul din temelie (1814). Alți membri ai familiei au făcut daruri însemnate, în cât mănăstirea luase numele de «chinovion al Calimachizilor».

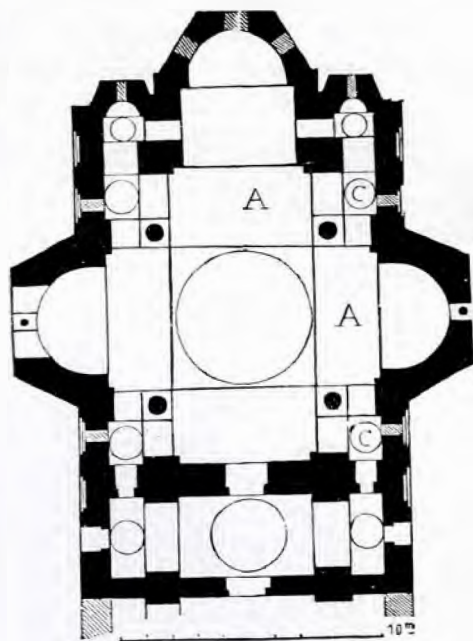
G. B.

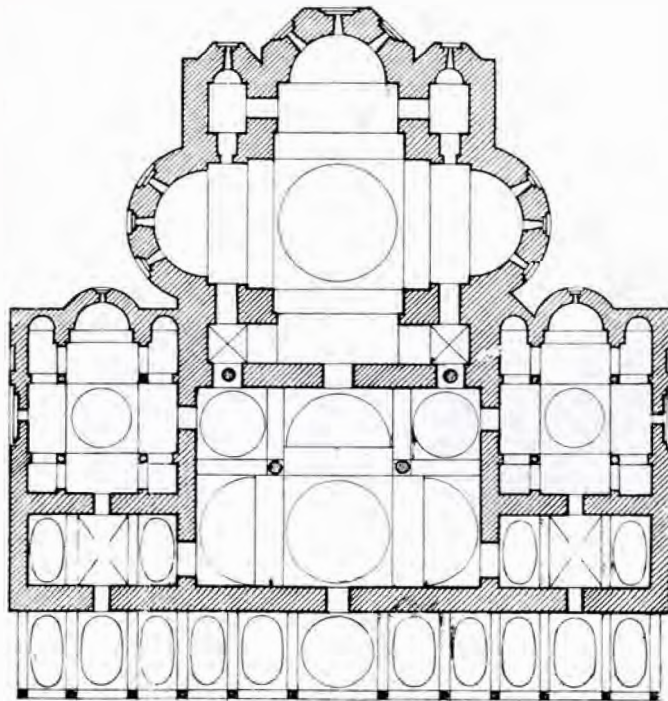
No. 1.

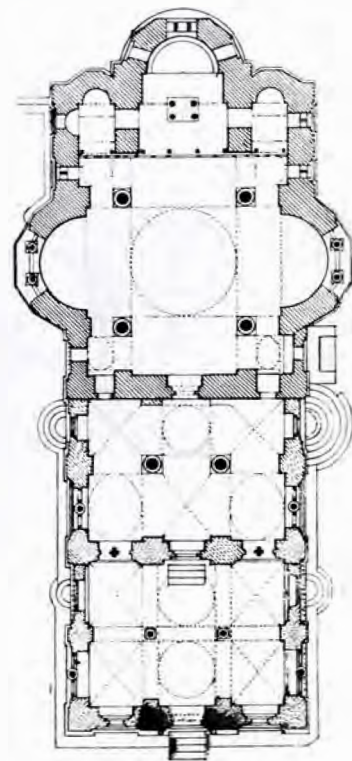
No. 2.

No. 3.

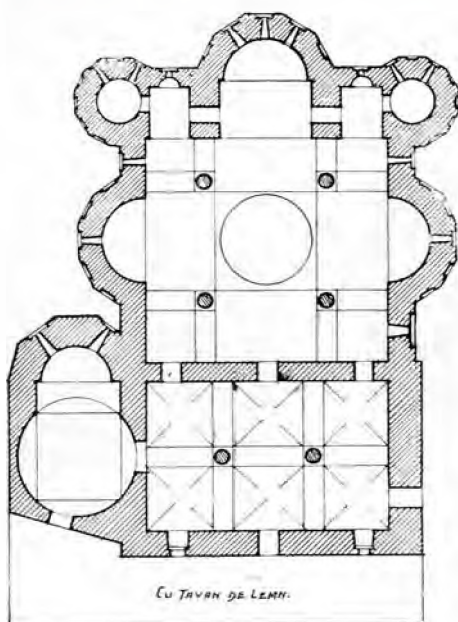

No. 4.

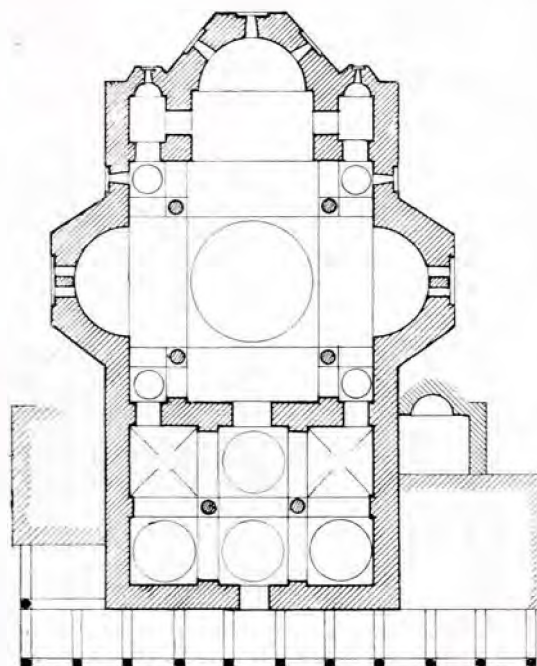

No. 5.

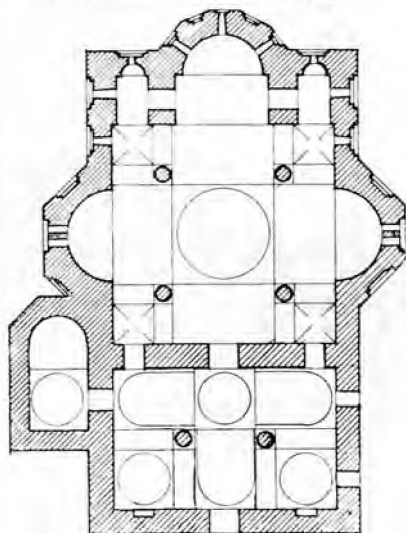
1—2. Biserica Protaton. — 3. Catoliconul mănăstirii Vatoped (după Choyisy). — 4. Catoliconul mănăstirii Lavra. — 5. Catoliconul mănăstirii Chilandar (după Golubinski).

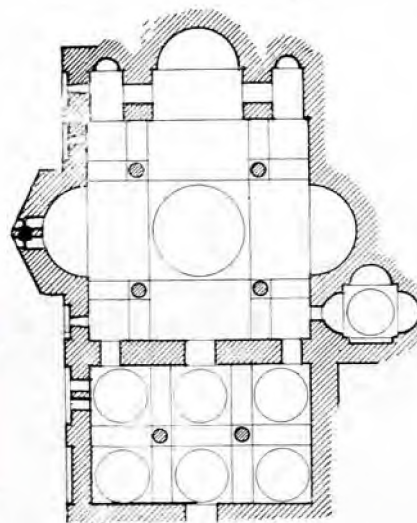
No. 6.

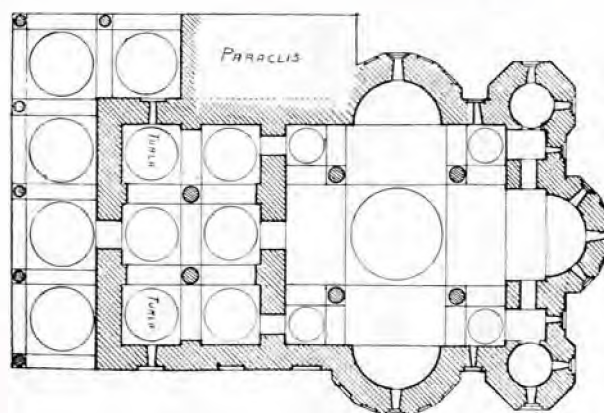
No. 7.

No. 8.

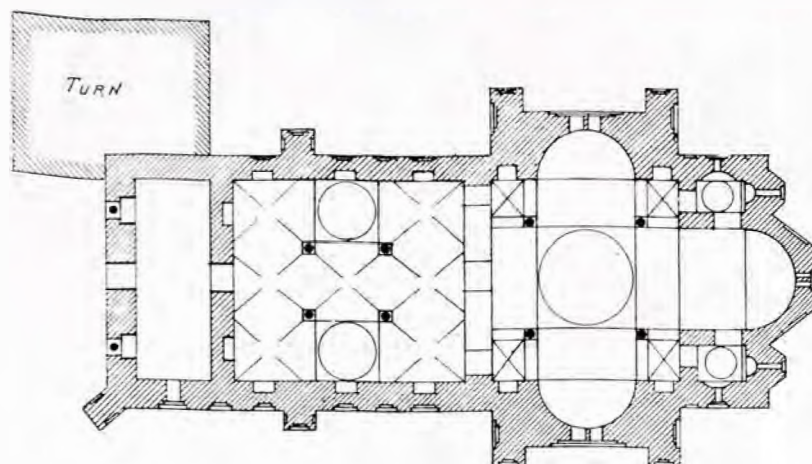

No. 9.

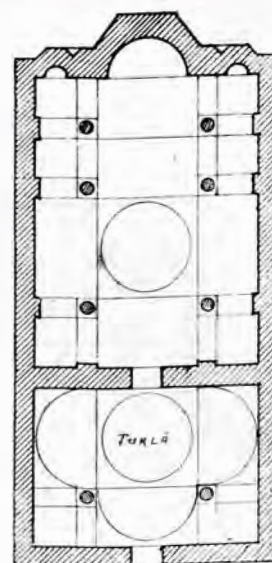

No. 10.

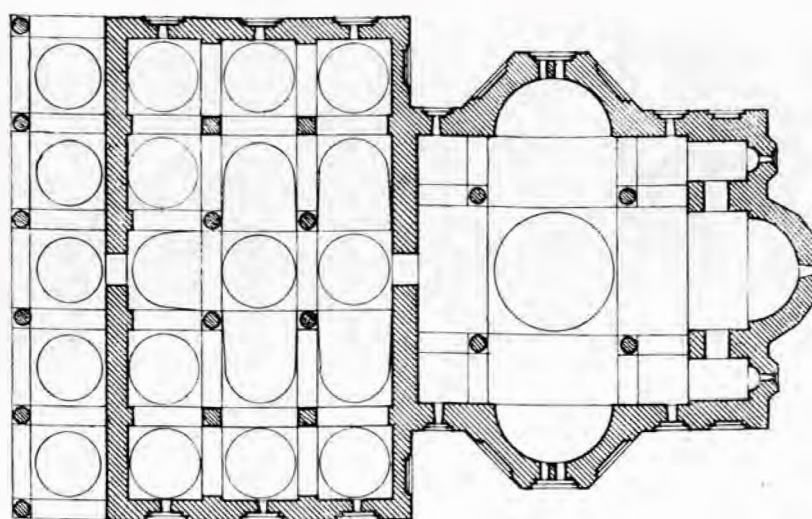
6. Catoliconul mănăstirii Dionisiu. — 7. Catoliconul mănăstirii Ivir. — 8. Catoliconul mănăstirii Grigoriu. — 9. Catoliconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont. — 10. Catoliconul mănăstirii Cutlumuș.

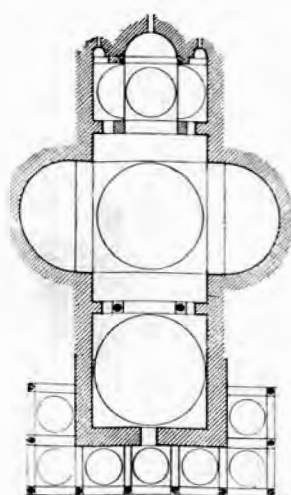
No. 11.

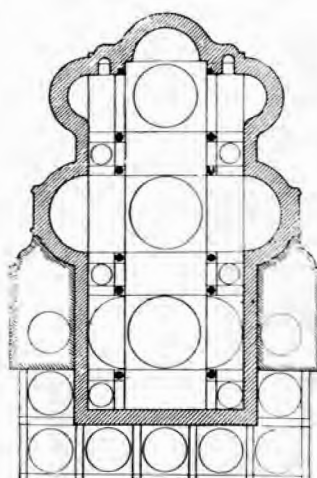
No. 12.

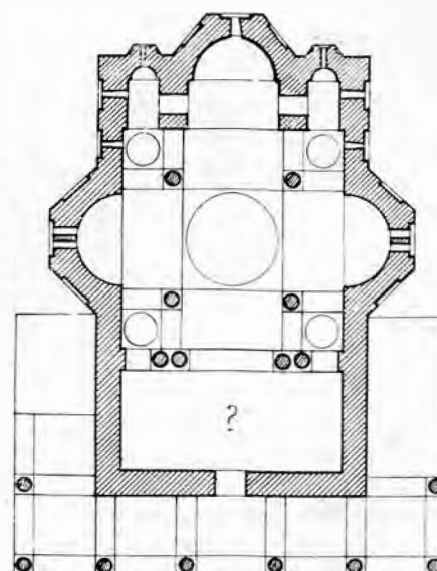
No. 13.

No. 14.

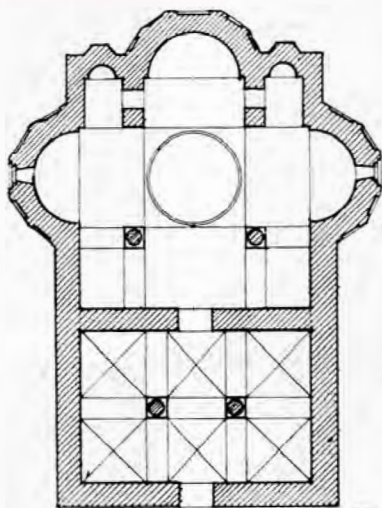

No. 15.

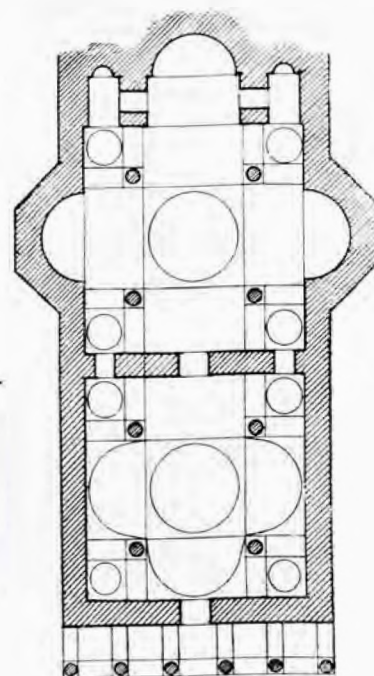
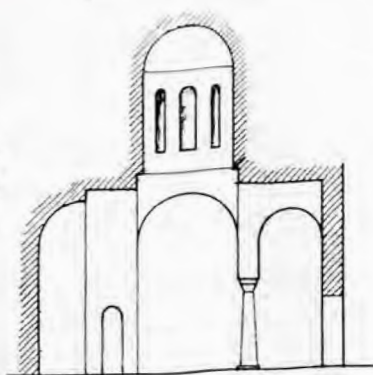

No. 16.

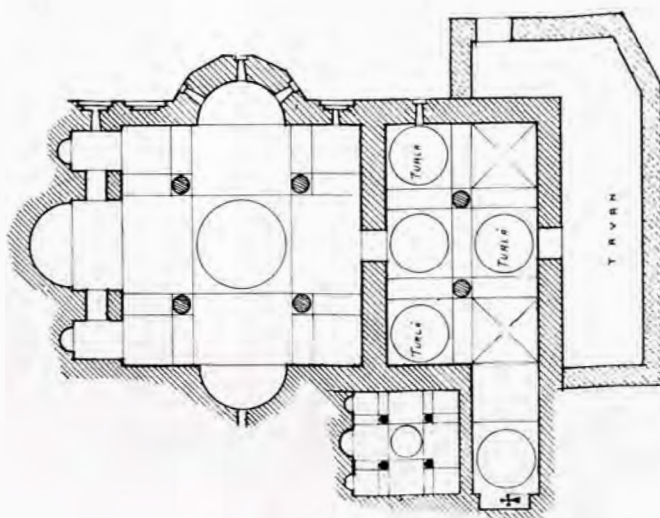
11. Catoliconul mănăstirii Diochiaru. — 12. Catoliconul mănăstirii Stavronichita. — 13. Catoliconul mănăstirii Xeropotam. — 14. Catoliconul schitului românesc Prodrom. — 15. Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel. — 16. Catoliconul mănăstirii Esfigmen.

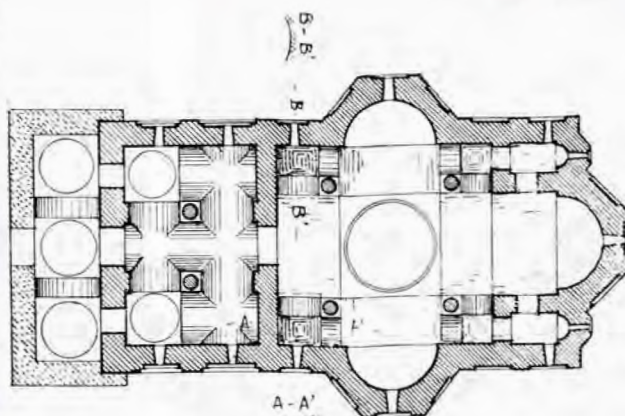
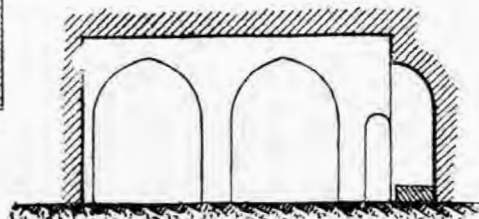
No. 17.

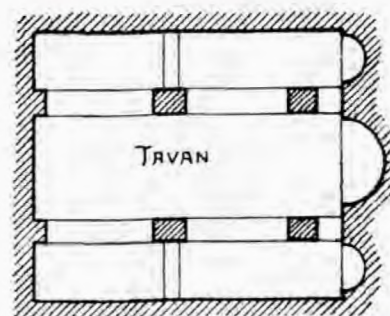
No. 18.

No. 19.

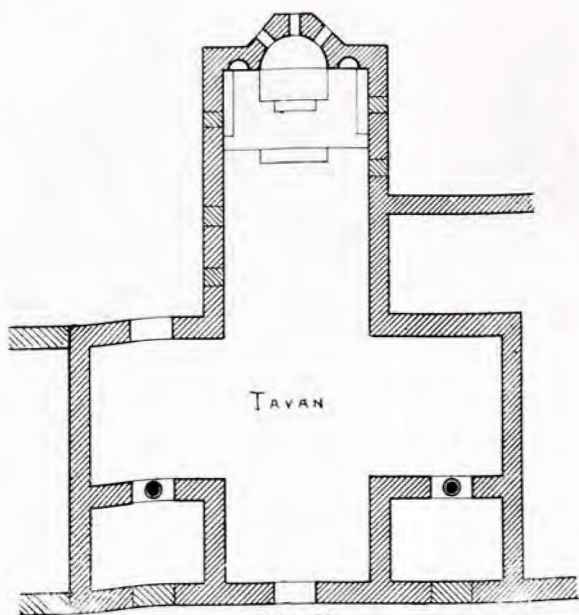

No. 21.

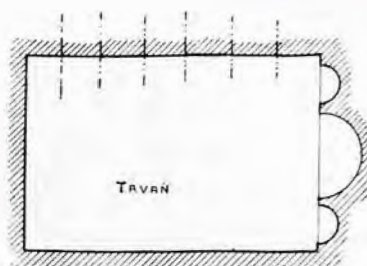

No. 20.

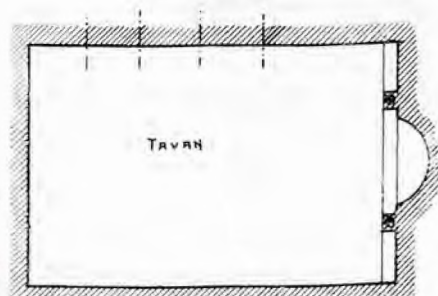
17. Biserica schitului Sf. Ana. — 18. Catoliconul mănăstirii Zograf. — 19. Catoliconul mănăstirii Pantocrator.
20. Paraclisul Sf. Cosma și Damian (la Vatoped). — 21. Catoliconul mănăstirii Caracalu.

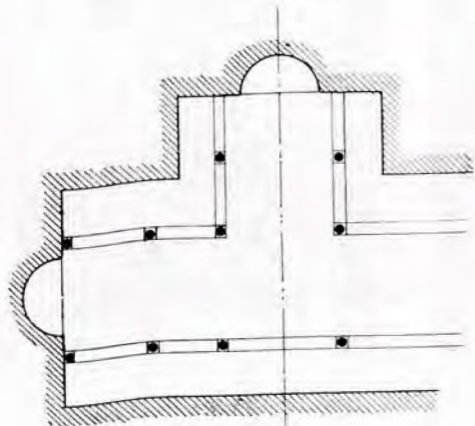
No. 22.

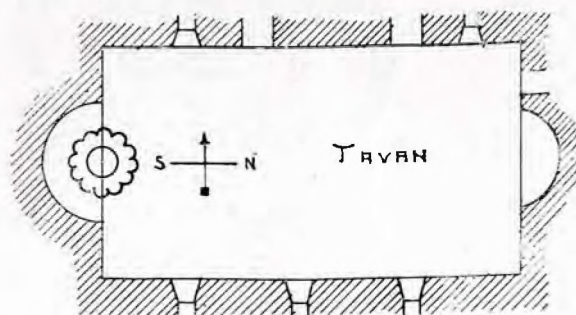
No. 23.

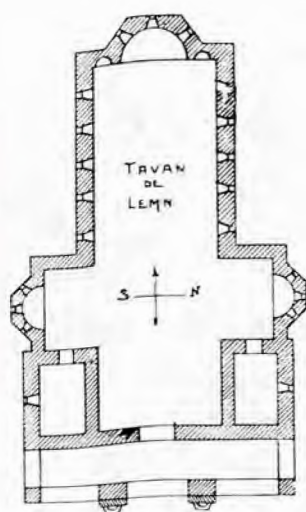
No. 24.

No. 25.

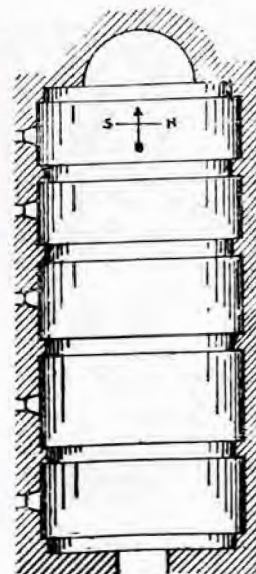
No. 26.

No. 27.

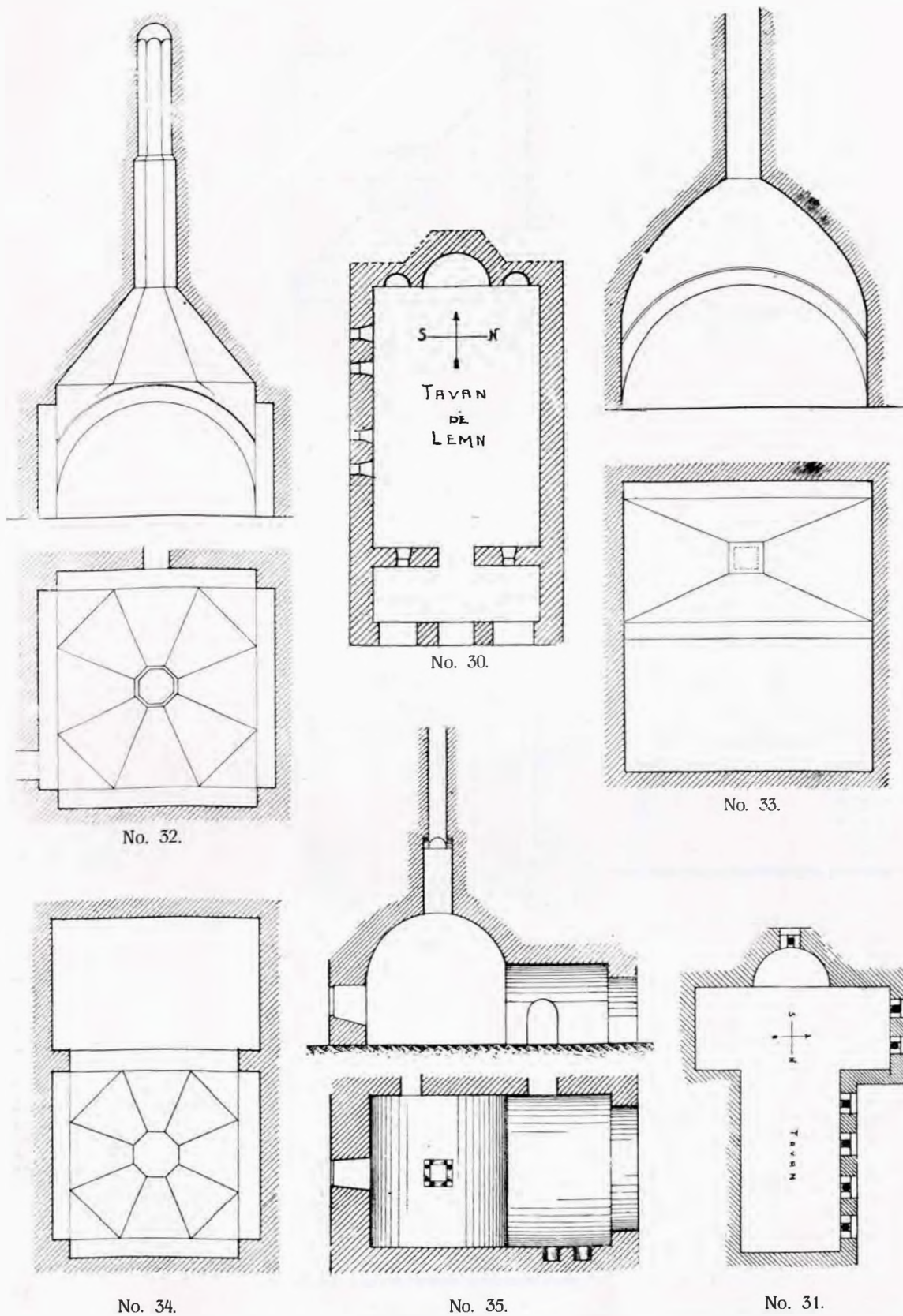

No. 28.

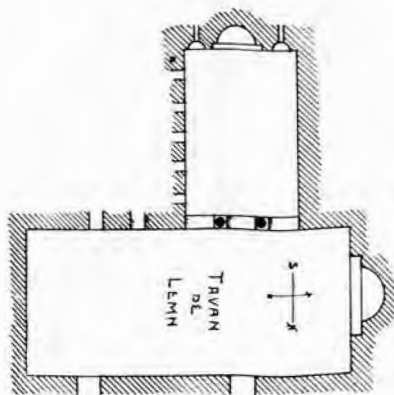

No. 29.

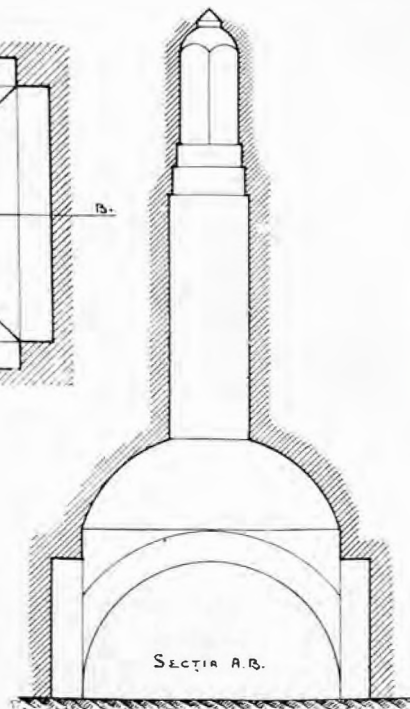
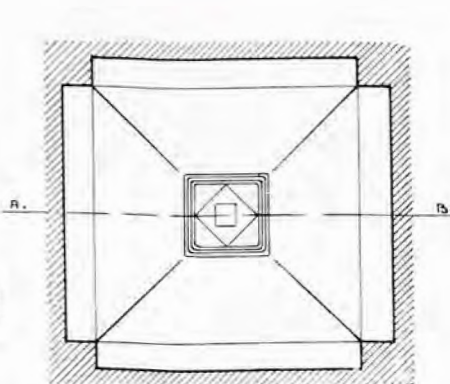
Trapeze : 22. Mănăstirea Lavra (după Brockhaus). — 23. Mănăstirea Cutlumuș. — 24. Mănăstirea Pantocrator. — 25. Mănăstirea Xeropotam. — 26. Mănăstirea Chilandar. — 27. Mănăstirea Vatoped. — 28. Mănăstirea Xenofont. — 29. Mănăstirea Ivir.

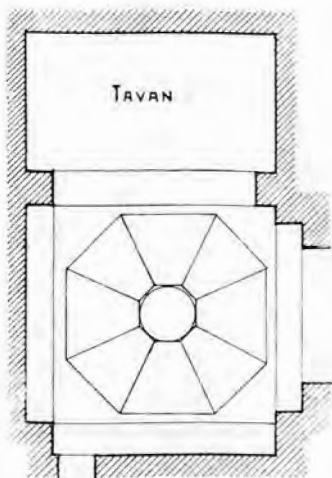
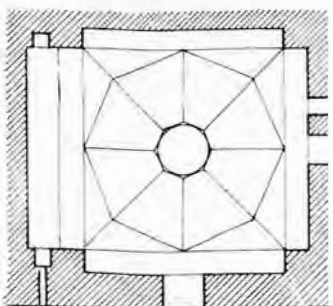
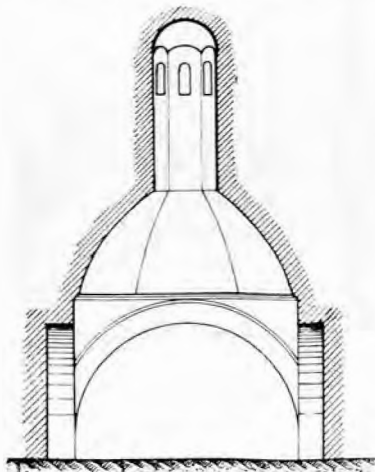
Trapeze : 30. Mănăstirea Esfigmen. — 31. Mănăstirea Diochiariu. — *Bucătării :* 32. Mănăstirea Chilandar. — 33. Mănăstirea Diochiariu. — 34. Mănăstirea Cutlumuș. — 35. Mănăstirea Dionisiu.

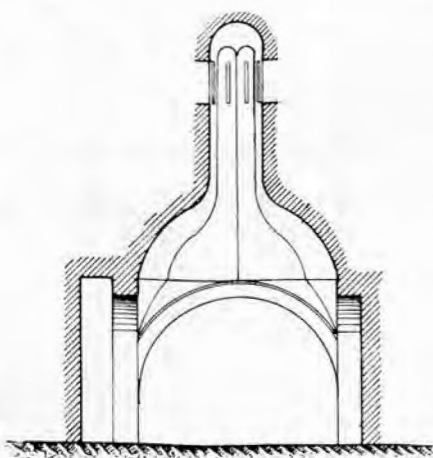
No. 36.

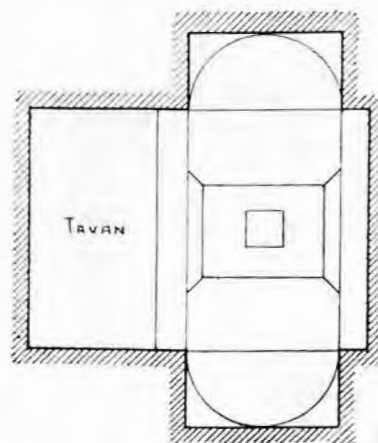
No. 37.

No. 38.

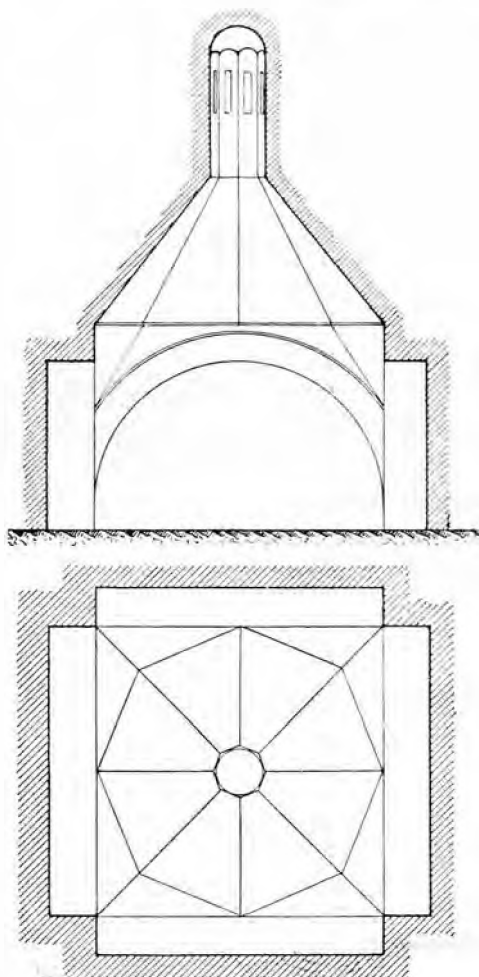

No. 39.

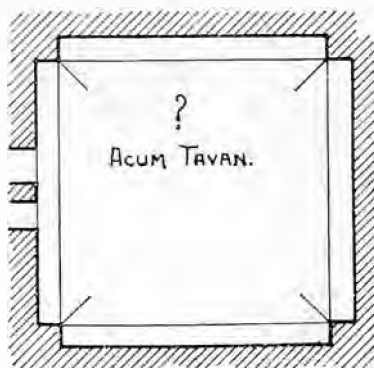

No. 40.

Trapeze : 36. Mănăstirea Dionisiu. *Bucătării* : 37. Mănăstirea Caracalu. — 38. Mănăstirea Grigoriu. — 39. Mănăstirea Lavra. — 40. Mănăstirea Xenofont.

No. 41.

No. 42.

Bucătării : 41. Mănăstirea Pantocrator. — 42. Mănăstirea Xeropotam.

ERRATA: Prin scăpare din vedere, s'a tipărit greșit Diochiariu în loc de **Dochiariu**. A se îndreptă deci astfel.

R. NETZHAMMER, *Constantin cel Mare și România*. Extras din «Revista Catolică». București, 1913. 1 br. 8°, 21 pagini.

Eminența Sa R. Netzhhammer, arhiepiscopul catolic din București, a publicat acum de curând un interesant studiu istoric despre Constantin cel Mare și România, cu prilejul împlinirii a 16 secole de la publicarea edictului din Milan.

Ca fapte și lucrări datorite acestui mare și sfânt Împărat, ni se lămuresc: că el a rezidit cetatea Tropaeum dela Adam-Klissi, a zidit cetățuia Constantiana Dafne de lângă Oltenița și a făcut un pod peste Dunăre, între Oescus (Ghighiu, Bulgaria) și Sucidava (Celei, Romani).

Ca ilustrațiuni la aceste lucrări, Eminența Sa aduce o monetă bătută în onoarea cetății Constantiana Dafne și alta cu podul lui Constantin.

Lucrarea este o prețioasă contribuțiune, căci ea ne dovedește că după părăsirea Daciei de către Aurelian, sfântul Constantin a recucerit o parte din țara noastră, cel puțin malul stâng al Dunării, și astfel s'au restabilit legăturile între populația din nordul Dunării și cea din sudul acestui fluviu, grație cărei împrejurări Creștinismul a putut să pătrună și să prindă rădăcini și la noi în țară.

Autorul trimițând un exemplar din publicația sa și D-lui I. Kalinderu, d-sa a mulțumit prin următoarea scrisoare, pe care, pentru interesantele observații ce cuprinde, o publicăm aci în întregime.

Monsenior,

Vă exprim omagiile mele și mă bucur că Eminența Voastră a avut rara fericire de a comemora aici, în țara recucerită de sf. Con-

stantin, împlinirea a 16 secole de la publicarea edictului din Milan, printr'o frumoasă și prețioasă contribuție istorică cu privire la Constantin cel Mare și România.

Am citit cu multă atențiune și deosebit interes broșurele trimese, fiindcă arheologia și viața romană m'au preocupat totdeauna. În special am admirat moneda sfântului Constantin, bătută în onoarea orașului nostru Constantiana Dafne, pe care o posedati și o descrieți la pagina 14-15. Ea este încă o dovadă că, după retragerea legiunilor din Dacia, ținuturile dela nordul Dunării au fost a doua oară recucerite în epoca lui Dioclețian și a lui Constantin cel Mare de către Romani, cari au implântat sfânta cruce în aceste părți.

Rog însă pe Eminența Voastră a-mi da voie să observ că Celeiul nu mai corespunde, ca pozițiune, cu Malva, de oarece regretatul Tocilescu a comunicat la Academie o inscripție descoperită la Celei, prin care se constată că pe locul acestui sat a înflorit odinioară o cetățuie, *Sucidava*, care depindea de Romula. Așa în cât podul lui Constantin cel Mare, pe care-l descrieți la pagina 17—20, se află între Oescus (Ghighiu) și Sucidava (Celei), iar nu la Malva, care trebuie căutată aiurea, dacă nu e chiar la Reșca, cu vechiul nume dacic al Romei.

Felicitându-vă pentru tipărirea unor astfel de lucrări, cari negreșit vor lega numele Eminenței Voastre de pământul acestei țări, pe care-l priviți cu atât interes istoric, vă rog a primi asigurarea respectului servului Eminenței Voastre.

București, 27 Ianuarie 1913.

ION KALINDERU.

ȘEDINȚELE COMISIUNII ÎN IANUARIE—MARTIE 1913

I. Ședința dela 19 Ianuarie.

Președinte: C. Dissescu, ministrul cultelor și instrucțiunii. Membri prezenți: I. Kalinderu, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez și V. Pârvan. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

La ordinea zilei lucrările de la Căldărușani și de la Stavropoleos.

Privitor la cele dintâi se prezintă:

Un raport general asupra lor;

Situația și actele justificative pentru lucrările executate în 1912;

Devizul lucrărilor de construcție ce mai sunt de executat până la completa terminare a restaurării.

Cercetându-se aceste acte, se recomandă:

Lucrările executate și recepționate în trecut, să se achite pe baza raportului general prezentat, firește după verificarea legală a serviciului de contabilitate;

Lucrările executate în 1912 să se recepționeze de d. arhitect-șef al monumentelor;

Devizul viitoarelor lucrări de construcție să se examineze întâiu de d. arhitect-șef al monumentelor, spre a fi în urmă supus Comisiunii, care roagă pe d. ministru să binevoiască a mijloci acordarea creditelor necesare pentru aceste lucrări (de construcție și de pictură).

Privitor la lucrările de la Stavropoleos, se prezintă:

Un tablou de situația lucrărilor executate, din care se vede ce sumă au a primi moștenitorii răposatului arh. I. Mincu, ca onorar convenit acestuia.

În legătură cu aceasta, se recomandă:

Să se continue lucrarea cu concursul d-lui

arh. Zagoritz, care va lucra de acord cu serviciul tehnic al monumentelor;

Să se facă inventarul de tot cece se găsește la biurul lucrărilor și acasă la răposatul Mincu, privitor la restaurare;

Să se mențină d. Arh. Seewald ca conducător al șantierului.

Tot în această ședință, întâia a anului curent, d. I. Kalinderu rostește două necroloage: pentru răposatul Sp. C. Haret, sub ministerul căruia s'au reactivat lucrările Comisiunii și s'au pus la cale publicațiile ei, și pentru răposatul arh. I. Mincu, ca promotor al arhitecturii noastre naționale și restaurator al bisericii Stavropoleos (pp. 55-6).

D-l ministru Dissescu unește sentimentele sale de adânc regret pentru ambii răposati cu acele ale Comisiunii și oferă, pentru aducerea la îndeplinire a propunerii ce i-a făcut d. I. Kalinderu, mijloace pentru facerea unui bust al arh. I. Mincu pentru localul Comisiunii.

II. Ședința dela 9 Februarie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: E. A. Pangrati și Gr. Cerkez. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

La ordinea zilei lucrările dela Căldărușani și altele.

Cu privire la cele dintâi, se recomandă:

Să se aprobe devizele pentru noile construcții și pentru pictura exterioară a bisericii, cu rezerva ca, pentru pictură, d. Belizarie să prezinte un proiect de schiță pentru lucrare;

Să nu se aprobe din celelalte lucrări cerute de I. P. S. Superior al mănăstirii decât

pictura trapezii și repararea caselor, întru cât celelalte nu sunt reclamate de stilul vechiu al bisericii (înălțarea clopotniței) și nu intră în atribuțiile Comisiunii (cheltuielile pentru sfințire);

Să se achite din lista de cheltuieli prezentată de I. P. S. Superior, ca fiind făcute în interesul restaurării, numai acelea ce intră în cadrul strict al restaurării (mobilier și obiecte bisericesti).

Cu această ocazie Comisiunea cere ca pe viitor să dea avizul său și asupra obiectelor de cult ce se comandă pentru bisericile monumente istorice, iar I. P. S. Superior al Căldărușanilor să nu se mai amestice, nici direct nici indirect, în lucrări.

Ce privește propunerile pentru construirea de clădiri de raport pe terenul împrejmuit al bisericii Curtea-Vechă din Capitală, Comisiunea cere a se lua informații asupra persoanelor de la cari s'au primit oferte în acest sens, pentruca, dacă va găsi cu cale, să examineze cestiunea la fața locului. Până atunci, serviciul tehnic al Comisiunii, va prezintă un referat și o schiță de plan în legătură cu această cestiune.

Iar în ce privește organizarea lucrărilor, Comisiunea solicită ca pe viitor toate lucrările de restaurare să se facă sub controlul ei, să se unifice bugetele pentru restaurări (al Comisiunii cu al Serviciului d-lui Lecomte) și să se ceară ca arhiva acestui din urmă serviciu să se predea Comisiunii.

III. Ședința dela 16 Februarie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: E. A. Pangrati și Gr. Cerkez. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

La ordinea zilei chestiuni diferite. Se recomandă:

Să se rețină terenul împrejmuit al bisericii Curtea-Vechă din Capitală, spre a se amenaja pe dânsul, în înțelegere și cu concursul Primăriei, un mic squar, întrucât s'a hotărât restaurarea bisericii;

D. pictor Belizarie să fie rugat a mai prezenta o schiță pentru pictura în exterior a bisericii Căldărușani, în care icoanele să fie alternate prin panouri nepictate;

Să se facă cercetările necesare pentru stabilirea lucrărilor de reparație și întreținere cerute la bisericile: Antim, Milnai-Vodă și

Biserica cu Sfinți din Capitală, Stelea din Târgoviște, Bălinești din jud. Dorohoiu, Biserici din jud. Neamțu, Ștefănești din jud. Botoșani, Răducanu din T.-Ocna, Cotroceni din Capitală, Corbii-Mari din jud. Vlașca și Gâlmeele (pictura) din jud. Olt;

Să se facă cercetările cuvenite ca urmare a cererilor pentru declararea de monumente istorice a bisericilor din Coeni, jud. Ilfov și Sf. Petru și Pavel din Ploiești;

Să se respingă cererea pentru declarare ca monument istoric a bis. Sfinții Voevozi din Câmpu-Lung;

Să se ceară informații mai precise asupra condițiilor în care se oferă cula dela Măldărăști spre a fi luată sub îngrijirea Comisiunii;

Să se verifice inventarul obiectelor păstrate în biurul și șantierul bisericii Stavropoleos de d. arh. șef al monumentelor;

Să se înlocuească varul cu ciment la reconstruirea clopotniței dela fosta Mitropolie din Târgoviște;

Recepția lucrărilor de reparație și întreținere de monumente istorice făcute sub privilegiul arhitecților-ajutori să se facă de d. arhitect șef al monumentelor, iar recepția lucrărilor de restaurare de membrii delegați ai Comisiunii;

Să se acorde d-lui Pavel Popescu, absolvent al Școalei de Arte frumoase, care a dat probe de aptitudini și zel osebit în ce privește pictura bisericască, în lucrările sale dela Mamu și Curtea de Argeș, una din bursele Comisiunii pentru studiul picturii bizantine în străinătate.

IV. Ședința dela 2 Martie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: E. A. Pangrati și Gr. Cerkez. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

La ordinea zilei: lucrările dela Căldărușani și diferite alte cestiuni. Se recomandă:

Să se aprobe schița pentru pictura exterioră a bis. dela Căldărușani prezentată de d. Belizarie, cu rezerva ca pictorul să mai studieze cestiunea coloritului, potrivit indicațiilor ce i s'au dat;

Să se ia măsuri pentru terminarea lucrărilor dela biserica Albă din Baia până în Mai viitor (așezarea tamplei și icoanelor, instalarea mobilierului, etc.), astfel ca sfințirea

bisericii să se poată face de Sf. Constantin și Elena (21 Mai);

Recepția mulajelor făcute pentru colecțiile plastice ale Comisiunii, instalate la Palatul Artelor dela Filaret, să se facă de întreaga Comisiune;

Să se aprobe recepția făcută de d. arh. Șef al monumentelor pentru lucrările de construcție executate în vara anului 1912 la Căldărușani;

Să se aprobe lucrările cerute ca necesare la fostul schit Sărăcinești după devizul ce se va face și prezinta.

Ce privește proiectele întocmite și prezentate de d. arh. V. Moga dela Eforia Spitalelor, pentru ridicarea unor noi construcțiuni în curtea paraclisului dela mănăstirea Sinaia, Comisiunea rămâne a se pronunța după ce va examina la fața locului vechile clădiri, spre a putea mai bine aprecia importanța ce li se atribue.

Asemenea în ce privește restaurarea bisericii fostei mănăstiri dela Soveja, Comisiunea va examina cestiunea la fața locului.

V. Ședința dela 16 Martie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: E. A. Pangrati și Gr. Cerkez. Asistent: Arh. N. Ghika-Budești. Secretar: A. Lapedatu

La ordinea zilei lucrările dela Stavropoleos, Căldărușani și alte cestiuni. Se recomandă:

Să se solicite direct dela Ministerul Finanțelor un credit de lei 100.000 pentru lucrările executate, dar neachitate încă la biserica Stavropoleos (50.000) și pentru terminarea restaurării acestei biserici (50.000);

Să nu se aprobe desenul policandruului comandat, fără avizul Comisiunii, pentru biserica dela Căldărușani, la sculptorul Babic, lucrarea ne reprezentând nici o valoare, iar sculptorul numit neavând specialitatea lucrărilor în metal;

Să se cerceteze din nou, la fața locului, noua ofertă pentru cedarea terenului dela Curtea-Vechie din Capitală pentru construcții de raport;

Să se aprobe cererea pentru lucrări de reparații la biserica Frumoasa de lângă Iași, înscriindu-se lucrarea pe tablou;

Să se aprobe cererea pentru cedarea în mod provizoriu a încăperilor de lângă clopotnița bisericii domnești din Târgoviște pentru instalarea unei grădini de copii, fă-

cându-se cu această ocazie reparațiile necesare localului;

Să se aprobe cererea și devizul pentru reparații necesare la biserica Sf. Gheorghe din Câmpulung;

Să se aprobe modelele prezentate de d-l pictor Belizarie pentru pictura în exterior a bisericii dela Căldărușani, făcute pe motivele artistice luate de d-sa dela biserica din Brebu, scoțându-se mai în evidență culorile prin reducerea intensității fondului.

VI. Ședința dela 30 Martie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez și V. Pârvan. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

La ordinea zilei diferite cestiuni. Se recomandă:

Să se aprobe referatul d-lor Kalinderu și Ghika cu privire la noua cerere pentru construcții de raport pe terenul bisericii Curtea-Vechie din Capitală;

Să se intervină la Primăria orașului Iași ca, în interesul degajării bisericii Trei-Ierarhi, să se deschidă o stradă dealungul laturei de apus a curții bisericii prin prelungirea străzii ce poartă numele de «Fundătura Trei Ierarhi»;

Să se aprobe referatul d-lui arhitect-ajutor al monumentelor Trajanescu, cu privire la lucrările necesare la biserica dela Cotroceni, făcându-se deviz și înscriindu-se aceste lucrări pe tablou;

Să se intervină la Ministerul de Lucrări Publice a se prevedea suma necesară pentru podmolirea apei Motrului, care amenință terenul pe care se găsește mănăstirea Gura Motrului, din fondul destinat ca ajutor județelor pentru lucrări de utilitate publică, în care pot intra și aceste lucrări;

Să se aprobe suma de lei 4.000 pentru terminarea lucrărilor de reparații dela biserica Barnovschi din Iași;

Să se pună din nou pe tablou lucrările necesare la biserica fostei mănăstiri Plum-buita;

Să se respingă cererea de declarare ca monument istoric a bisericii Albe din Roman, pentru acelaș cuvânt pentru care această cerere s'a respins și în 1908;

Să se aprobe referatul d-lui arh.-ajutor Trajanescu cu privire la conservarea și re-

pararea caselor mănăstirești rămase la Todireni lângă Burdujeni;

Să se ia măsuri pentru completarea zidului de împrejmuire la biserica Bucur din Capitală;

Să se aprobe propunerea d-lui Kalinderu, în chestiunea curățirii mobilierului și tamplei dela bis. Stavropoleos, de a fi consultat în această privință d. Vodak, la nevoie chiar un specialist strein, ca bunăoară, Prof. Viertelberger dela Viena, care a curățit picturile dela Sf. Gheorghe din Suceava;

Să se încredințeze d-lui Noroceă curățirea și restaurarea picturii bisericii Domnești din Curtea de Argeș, avându-se în vedere că d-l Pavel Popescu trebuie să plece în strei-

nătate și că nu are încă cunoștințe și experiența suficientă pentru o lucrare așa de importantă. D. Noroceă va merge la fața locului, va studia chestiunea și va înainta un referat. În acest scop, d-sa se va pune în legătură cu dd. Cerkez și Ghika, arhitecții directori ai lucrării. Până atunci, d. Popescu va continua să lucreze, însă numai la partea de sus a turlei.

Cu acest prilej, Comisiunea exprimă deosebită sa satisfacție d-lor Cerkez și Ghika, directorii lucrării, pentru modul cum au executat, după toate cerințele, restaurarea acestei biserici, condamnată, de alții, încă de mult dărâmarii.

CUVÂNTĂRILE D-LUI I. KALINDERU, PREȘEDINTELE COMISIUNII MONUMENTELOR
ISTORICE, ROSTITE ÎN ȘEDINȚA DELA 19 IANUARIE

I.

† **Spiru C. Haret**

*Domnule ministru,
Onorați colegi,*

Țara întreagă a plâns moartea fostului ministru Spiru Haret, și în numeroase locuri și societăți s'a preamărit viața și faptele lui. Dați-mi voe, vă rog, ca și în sânul Comisiunii noastre să aducem un prinos de recunoștință memoriei sale. Spiru Haret a avut un adevărat cult pentru toate monumentele țării, grație frumoasei culturi clasice pe care și-o însușise cu temei, alături de specializarea și aprofundarea în cele mai înalte studii pur matematice. Sufletul îi era atras mai ales de ruinele romane, pentru cari nutria o deosebită admirație. În cuvântarea rostită cu prilejul inaugurării Colecțiilor noastre istorice-artistice, dânsul spunea: „avem monumente și rămășițe ale civilizației romane de cel mai mare interes sufletesc pentru noi Românii și de cea mai mare valoare pentru învățații arheologi. E plină țara dela un capăt la altul de atari monumente și resturi“.

La acestea adaug că lui i se datorește un fapt care până acum n'a fost pus încă în evidență, adică inițiativa elaborării legii pentru conservarea monumentelor istorice, legea în vigoare, întocmită de mult regretatul Gr. Tocilescu și votată la 1892. Aduc în această privință ca mărturie o adresă din 25 Noemvrie 1885, pe când Haret era se-

cretar general la Ministerul instrucțiunii, către Gr. Tocilescu, directorul Muzeului național, în care cel dintâiu, răspunzând la un raport, spunea: „Am văzut coprinsul raportului dv. No. 41 dela 24 Iulie curent, privitor la ruinele romane dela Recica de lângă Caracal, și pentru a împiedică, pe viitor cel puțin, vandalismul cel mare contra monumentelor istorice, am onoare a vă ruga să binevoiți a redacta d-voastră un proiect de lege pentru acest sfârșit“.

Adresa aceasta s'a găsit printre hârtiile lui Tocilescu și s'a publicat în Revista pentru istorie, arheologie și filologie, volumul 12, pagina 336. Comisiunea noastră datorește multă recunoștință fostului ministru Haret, în timpul căruia, alături de numeroase restaurări, s'a început și publicația Buletinului Comisiunii, pe care Haret l-a urmărit cu deosebită atențiune totdeauna, devenind chiar colaborator. Astfel, în vara anului 1911, Haret s'a grăbit să trimeată o notă cu privire la Bucureștii dela 1856, în care dă prețioase lămuriri despre clădirile ce figurează într-o stampă a Bucureștilor din secolul trecut, stampă ce-i atrăsese atențiunea. În ultima cuvântare rostită de Haret în mijlocul nostru, între altele a spus: «Cultul trecutului este una din virtuțile cardinale ale popoarelor».

Fie dar ca amintirea acestui distins și scump bărbat, a cărei amicitie m'a onorat, să rămăie neștersă în sufletul poporului român.

II.

† Arh. I. Mincu

*Domnule ministru,**Onorați colegi,*

Nu de mult a încetat din viață arhitectul Mincu. Nu l-am putut conduce la locul de veci, căci n'am fost înștiințați și, fiind înmormântat repede, n'am știut decât târziu din ziare. Durerea pierderii sale a fost și este adânc simțită de cei ce l-au cunoscut și apreciat, mai ales de membrii Comisiunii Monumentelor Istorice, cari l-au avut alături și cari lucrează pe acelaș ogor — al păstrării tradiției vechi noastre arte naționale.

Născut în 1852, Mincu a absolvit liceul Matei Basarab și Școala națională de Poduri și Șosele. La 1877 a plecat la Paris, unde a urmat cu distincțiune Școala de Arte frumoase, obținând cele dintâi medalii, cum și premiul Societății centrale de Arhitectură din Franța.

După luarea diplomei, în 1883, a făcut o călătorie prin Spania, Italia și Grecia, pentru a studia minunile vechi arhitecturi. Înapoiat în țară și mălănit în sufletul său de artist și de Român de banalitatea construcțiilor ce se făceau pe atunci, a început să studieze, cu dragoste și stăruință, frumoasele noastre monumente și să culegă, după cum zicea dânsul, «câte o linie, câte un pridvor sau câte un ciubuc dela vreo bisericuță, dela o casă veche și dela alte vechituri». În ochii săi aceste erau rădăcinile sănatoase pe cari se putea altoi idealul său, ce era un complex de motive, pe cari se putea și trebuia să se încheie cu prisosință arhitectura românească. El a fost cel dintâiu care a dat semnalul pentru înfăptuirea unui stil național și care s'a trudit în urmă toată viața pentru dezvoltarea lui.

Împreună cu colegii noștri, dd. Pangrati și Cerkez, a stăruit apoi pentru înființarea Școlii noastre de Arhitectură, unde a funcționat până în zilele din urmă ca profesor, dornic de înălțarea ei. A fost și președintele Societății arhitecților. De pe urma lui Mincu, țara și capitala se fălesc cu Bufetul dela șoseaua Kiseleff, Școala centrală de fete,

mai multe case particulare, câteva mausolee, biserica dela Valea Călugărească, cum și admirabilul proiect ce a făcut pentru palatul Primăriei din București și altele.

Nu sunt numeroase, dar toate vorbesc de sufletul său de artist, ca și biserica Stavropoleos din capitală, a cărei restaurare e aproape gata, căci nu mai sunt de executat decât puține lucrări, mici de tot, în cadrul conceput de dânsul.

Mincu a fost însărcinat în 1897 să studieze chestiunea restaurării acestei biserici și a procedat așa cum trebuia: punând să se copieze picturile, să se ia mulate depe sculpturi și să se fotografieze monumentul în detaliu. În urmă a făcut releveurile și apoi planurile de restaurare, însoțite de un amănunțit memoriu.

Din diferite împrejurări lucrarea nu s'a putut începe decât în 1904, adică odată cu începerea unei activități mai temeinice a Comisiunii Monumentelor Istorice și după ce Comisiunea a studiat deaproape chestiunea. De atunci Mincu a lucrat neîntrerupt la această restaurare, conștiincios, priceput și sigur, așa după cum era felul său. Pentru a se da bisericii un cadru potrivit, Mincu a întocmit și proiecte pentru construirea clădirilor dimprejur, destinate a servi ca local de muzeu.

Aceasta e, în linii generale, activitatea mult regretatului luptător al curentului sănătos de azi pentru stilul românesc.

În cuvântarea ce a rostit cu prilejul sărbătoririi din Octomvrie, cum și la înmormântare, scumpul nostru coleg, d-l Pangrati, a arătat, cu competență și căldură, meritele defunctului, care a fost un artist în toată puterea cuvântului, un creator care a făcut totul dela început, care și-a căutat singur materialul, a întocmit planurile și a iscodit amănuntele. Arhitectura sa n'a fost numai o combinație de linii, ci o artă răsărită ca putere din trecutul și amintirile unui neam întreg, înviorată de poezia vremurilor când boerii români cisluiu în cerdace acoperite de ederă. Amintirea lui Mincu va dăinui în operele sale și se va resfrânge în lucrările elevilor săi și ale celor viitori.

Fie-i dar odihna lină!

1. Cu începere de la Ianuarie 1908 se va publica— sub direcțiunea Comisiunii Monumentelor Istorice și în editura Administrației Casei Bisericii—o revistă periodică numită *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*.

2. Acest Buletin va apare trimestrial și va cuprinde:

a) O parte științifică, în care se vor publica tot felul de monografii, studii, lucrări, comunicări și materiale de natură istorică, arhitectonică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele noastre istorice ;

b) O parte oficială, în care se vor publica rapoartele anuale ale Comisiunii, referatele arhitecților însărcinați cu conducerea și executarea lucrărilor de conservare și restaurare, precum și eventualele circulări, informațiuni și deciziuni ale Ministerului și ale Comisiunii.

3. Buletinul apare sub direcția membrilor Comisiunii, cari, împreună cu administratorul Casei Bisericii, alcătuiesc comitetul de redacție. El e pus sub îngrijirea secretarului Comisiunii, care e îndatorat să pregătească și să procure materialul necesar, să-l aducă la cunoștința comitetului de redacție și să supravegheze tipărirea lui.

4. Pentru ca publicațiunea să se prezinte cât mai sistematică și mai folositoare, se stabilește următorul program cu privire la felul lucrărilor ce va trebui să cuprindă Buletinul :

a) Monografii istorice, arhitectonice și artistice asupra

monumentelor noastre, monografii ce vor fi ilustrate și documentate cu reproduceri necesare de fotografii, desemnuri, acuarele etc.

b) Releveuri dela cele mai însemnate și caracteristice, din punct de vedere arhitectonic, monumente istorice.

c) Studii și lucrări unitare, asemenea ilustrate și documentate, bunăoară : asupra inscripțiunilor din epoca lui Ștefan-cel Mare, Matei Basarab, Vasile Lupu, Constantin Brâncoveanu etc., asupra artei decorative, în sculptură și pictură, întrebuințată în bisericile și mănăstirile noastre în anumite epoci, asupra portretelor murale de ctitori : Domni, Doamne, Arhieri, Boeri, Jupânești etc., asupra picturii bisericicești, asupra costumelor etc.

d) Materialuri : scurte fragmente, comunicări, însemnări și note de interes deosebit privitoare la monumentele noastre istorice ;

e) Note bibliografice și critice asupra publicațiunilor și periodicelor de specialitate ;

f) În sfârșit, suplimente artistice, în culori, cari să înfățișeze biserici, mănăstiri, reproduceri de portrete murale, de picturi, de ornamentațiuni etc.

În cadrul lucrărilor înșirate mai sus se cuprind și acele privitoare la monumentele istorice din afară de Regat, întru cât aceste vor fi de origină românească— înălțate de Voievozii noștri sau în legătură directă cu trecutul nostru.

Redacția : la Administrația Casei Bisericii, București.

— Biroul Comisiunii Monumentelor Istorice —

**ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE:
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL**

Buletinul se găsește de vânzare la principalele

LIBRARII DIN BUCUREȘTI

prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din anii precedenți (afară de anul 1906).

PREȚUL LEI 2,50

ANUL VI. FASC. 22.

APRILIE-IUNIE 1913.

XVIII 1489

4

BULETINUL

COMISIUNII

MONUMENTELOR ISTORICE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

TIPOGRAFIA „GUTENBERG“ JOSEPH GÖBL S-sori.

20. - STRADA DOAMNEI. -20.

<http://patrimoniul.gov.ro>

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte

ION KALINDERU

Membri

DIMITRE ONCIUL, GEORGE MURNU și GEORGE BALȘ

Secretar

ALEX. LĂPĂDATU

CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
Gravuri și vederi de la Cetatea Albă și câteva considerațiuni istorico-archeologice asupra cetăților moldovenesti, de ALEX. LAPEDATU	57
Sculpturi în piatră de pe la biserici muntenești (însemnări), de Arh. AL. M. ZAGORITZ	67
Biserica din Corbii Mari (Vlașca) de VIRG. DRĂGHICEANU	73
Un giuvaer domnesc pierdut: știri și documente cu privire la marea cruce de aur a lui Alexandru Lăpușneanu, de I. MARTIAN	78
Comunicări: Biserica din Bărbulețu-Dâmbovița (Arh. N. Ghika-Budești). — Biserica din Bordești-R.-Sărat (Arh. N. Ghika-Budești). — Câteva note despre Cetatea Neamțului (Arh. I. Fakler).	82
Oficiale: Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice. — Noua Comisiune a monumentelor istorice. — Cuvântările rostite cu ocazia instalării noii Comisiuni. — Ședințele Comisiunii în Aprilie-Iunie 1913.	87

ILUSTRAȚII

Pag.	Pag.
Planul Cetății Albe	59
Cetatea Albă, după o acuarelă de pe la 1790	60
Cetatea Albă: vedere izolată a castelului	61
Cetatea Albă: vedere a laturilor de nord și de est	62
Cetatea Albă: vedere a laturei de nord	63
Cetatea Albă: poarta cea mare	64
Cetatea Albă: vedere a laturei de nord, despre liman	65
Biserica din Corbii Mari	74
Planul bisericii din Corbii Mari	75
Tâmpla bisericii din Corbii Mari	76
Vedere în interiorul bisericii din Corbii Mari	77
Biserica din Bărbulețu	82
Planul bisericii din Bărbulețu	82
Biserica din Bordești	83
Biserica din Bordești	83
Chenar de fereastră de la biserica din Bordești	83
Ușa bisericii din Bordești	84
Coloane din interiorul bisericii din Bordești	84
Vedere a cetății Neamțul	85
Altă vedere a cetății Neamțul	86

IN SUPLEMENT: SCULPTURI ÎN PIATRĂ DELA BISERICILE MUNTENEȘTI

FOAIA I-a: Brăul exterior dela Sfântul Gheorghe nou-București. — Coloană în proprietatea D-lui T., strada Cosma No. 7, București. — Fragment de origină necunoscută în colecția Belu-Urlați. — Fereastră de altar dela biserica Scjiaului. — FOAIA II-a: Cadru de fereastră din Preajba-Doljiu. — Piatra perforată la o pivniță în curtea proprietății Bucov-Prahova. — Făclier în altarul bisericii din Râfov-Prahova. — FOAIA III-a: Piatra perforată din Brădeni. — Rozetă la altarul bisericii Enei-București. — Cadru de fereastră și coronament de fereastră dela Preajba-Doljiu. — FOAIA IV-a: Fereastră altarului și coronamentul ușii dela biserica din Brădeni-Coșofeni. — Balustrada tindei dela biserica Colțea. — FOAIA V-a: O coloană a paraclisului dela mănăstirea Văcărești. — Ușa bisericii din Gherghița. — Un capitel din colecția Belu. — FOAIA VI-a: Capitelul coloanei interioare dela biserica din Preajba-Doljiu. — Un capitel la pilastri exteriori dela Stavropoleos. — Bază de coloană dela aceeași biserică. — FOAIA VII-a: Piatră perforată dela Biserica cu Sfinți-București. — Una din coloanele tindei dela Colțea. — Balustradă din colecția Belu-Urlați. — FOAIA VIII-a: Consolă între arcadele tindei dela biserica Colții. — Fântânele-Prahova: cadru de fereastră. — Piatră perforată dela biserica Bradu-Boteanu-București. — Piatră perforată dela Brădești-Doljiu. — FOAIA IX-a: Cadrul ușii dela biserica Doamnei-București. — Console dela palatul din Potlogi în col. Belu-Urlați. — O fereastră spre miazăzi dela Boteanu-București. — Piatră perforată dela Brădeni-Doljiu. — FOAIA X-a: Friză în col. Belu-Urlați. — Coloană de lemn dela Sf. Gheorghe-Nou, Ploști. — Capitel și bază dela Bucov-Prahova. — Fragmente în grajdul vechii proprietăți.

GRAVURI ȘI VEDERI DE LA CETATEA ALBĂ

ȘI

CÂTEVA CONSIDERAȚIUNI ISTORICO-ARHEOLOGICE ASUPRA CETĂȚILOR MOLDOVENEȘTI

—O—

Situația geografică și împrejurările istorice ce au condiționat dezvoltarea vieții politice și militare a Moldovei în sec. XV și XVI, au adus cu sine nu numai ca această țară să aibă un număr mai mare de cetăți decât Țara Românească, dar și ca ea să și le fi putut menține mai multă vreme în funcțiune.

Astfel, pe când cetățile mai de seamă ale Țerii Românești, acele de la Dunăre — Giurgiul, Nicopolea-Mică (Turnul) și Severinul — cădeau definitiv în mâinile Turcilor, numeroasele cetăți ale Moldovei, ce apărau țara de toate părțile, se mențineau încă în toată puterea lor, și anume: de către apus Neamțul, de către miază-noapte Țetina și Suceava, de către răsărit Hotinul, Soroca, Orheiul și Tighinea, iar de către miază-zi Crăciuna, Chilia și Cetatea Albă.

Chiar și după ce aceste două din urmă — frumoasa cetate de la limanul Nistrului și vestita cetate de la gura de nord a Dunării — ajunseră sub stăpânirea turcească (1484), toate celelalte își conservară încă, multă vreme, rolul lor strategic, prin o permanentă funcționare. Cea dintâi care se perdu fu Tighinea, din care Soliman cel Mare făcu Benderul turcesc (1538), ce avu să joace un rol atât de însemnat în istoria

militară a Turciei până la începutul secolului trecut. Ei urmară: Crăciuna de la hotarul Țerii Românești, Cetatea Nouă de la Roman și Țetina de lângă Cernăuți, tustrele anihilate, ca să zicem așa, prin neîntrebuințare și deci prin părăsire. Întâia — după ce luptele dintre ambele țeri surori încetară (cu venirea în domnie a lui Petru Rareș), a doua — când nu mai avu rațiune strategică de a fi menținută (în timpul domniei lui Petru Rareș), a treia — când luptele cu Poloniei pentru Pocuția se încheiară (cu pierderea domniei lui Petru Rareș).

Celelalte însă rămaseră străji puternice țerii și domniei în tot cursul sec. XVI și XVII. Întâiele cari căzură fură cetățile de la Nistru, puse în calea Tătarilor și a Cazacilor, Orheiul și Soroca¹⁾, când toiu năvălirilor acestora conțeni. Lor urmară, mai târziu, cetățile moldovene propriu zise, de dincoace de Prut, Suceava și Neamțul, cari se istoviră pe măsură ce se istovi și puterea armată a țerii și cari fură definitiv părăsite atunci când această putere se stinse — odată cu întronarea domniei fanariote.

Ultima cetate moldovenească rămasă în funcțiune fu cea a Hotinului, care, după ce ne servi mai întâi nouă împotriva Le-

¹⁾ Pe vremea lui Cantemir, din vecchia cetate a Orheiului nu se mai vedeau decât «niște urme... pe malul apusean al lacului (Orhei), în mijlocul pădurilor celor dese». Din potrivă, Soroca se menținea foarte bine — căci iată ce zice același istoriograf

despre ea: «Soroca e mică, dar foarte tare. Are un mur în patru unghiuri, foarte tare și apărat de turnuri foarte înalte, zidit cu bicasie, de cari sunt pline dealurile de primprejur». Descrierea Moldaviei, ed. Academiei Române, București 1875, 15–16.

șilor, Tătarilor și Cazacilor, în sec. XV și XVI, apoi Turcilor împotriva Polonilor în sec. XVII, avu, în tot cursul sec. XVIII, un însemnat rol militar în războaiele dintre Ruși și Turci, ocupată fiind succesiv când de unii, când de alții. Ea fu pierdută de drept — căci de fapt era pierdută încă de la 1713 — odată cu țara de peste Prut.

Cum vedem deci, rolul militar al cetăților moldovene se menține de-alungul a patru veacuri — de la întemeierea Principatului până la începutul sec. XIX. Istoria acestor cetăți cuprinde pagini destul de importante și frumoase spre a atrage luarea aminte asupra lor a istoricilor și arheologilor chemați a le reconstitui trecutul și a le cerceta urmele — operă făcută, până acum, atât din punct de vedere istoric cât și arheologic, numai în parte. Căci, afară de Cetatea Albă și de Chilia, care-și au publicată istoria lor ¹⁾, și afară de Suceava, care a fost explorată și studiată arheologic ²⁾, toate celelalte zac uitate în pagini de cronici și documente și îngropate sub pământ. Ceia ce s'a lucrat pentru cunoașterea originii, trecutului și întocmirii lor e așa de puțin, în cât se poate cuprinde în câteva pagini.

Cel dintâiu istoric preocupat de origina cetăților noastre a fost Miron Costin, care, în Cartea pentru descălecatul dintâiu ³⁾ și în Cronica sa polonă ⁴⁾, consacră capitole speciale acestei cestiuni. După dânsul, unele — cele mai multe — ar fi zidite de Daci și, pe urma lor, de Romani (Cetatea Albă, Tighinea, Hotinul, Suceava și Neamțul), altele de Greci, adică de Bizantini (Tatarbunar) ⁵⁾, altele, în fine, de Domnii noștri (Soroca). Despre

Chilia el știa, după «geografiile ceste de acum de curând...» «în cari se află și istoriile Țarigradului», că ar fi zidită de Genovezi, când aceștia luară în stăpânire, ca zălog, «Crâmul și această parte de loc: unghiul Mării Negre, cu schelele lor, unde este acum Bugiacul». Despre celelalte «cărora le stau năruiturile, cât de abia semnele se cunosc» (Gherghina ⁶⁾, Crăciuna și Roman-Smeredova), nu putea da nici o lămurire. Asemenea despre cetățile mai vechi, de pământ, de la Baia ⁷⁾, Siret ⁸⁾ și Bârlad ⁹⁾, a căror existență nici măcar o bănuia. — «Însă, la toate cetățile aceste (dace, romane, bizantine și genoveze) — adaugă Miron Costin — pânzele (zidurile) de al doilea rând de Domnii (noștri) sunt adaose, căci cele mai vechi, cele mai mici sunt, și ca niște castele, adecă turnuri au fost tocmite» ¹⁰⁾.

Părerile acestea, curente printre cărturarii timpului — stăpânirea genoveză în Chilia se pomeniște și într-o scrisoare politică a lui Petriceicu-Vodă din 1673, în care se zice: am aflat din străbunii noștri (*sic*) că și în Moldova sunt câteva cetăți întemeiate și zidite de Republica genoveză ¹¹⁾ — au fost adoptate de Eustratie Logofătul ¹²⁾, de Nicolae Costin ¹³⁾ și de Dimitrie Cantemir, care, pentru originea romană a cetăților moldovene, adaugă, ca argument, și «modul structurii zidurilor la cele mai multe cetăți, care nu seamănă decât a arhitectură romană» ¹⁴⁾.

În jurul aceluiaș părerii s'au învârtit, în urmă, mai toți istoricii și scriitorii noștri din secolul trecut.

În opoziție cu aceste vagi cunoștințe ale vechilor noștri cronicari și istorici, posedăm azi cunoștințe mult mai sigure cu privire la

¹⁾ N. Iorga, Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe, ed. Academiei Române, București 1899.

²⁾ K. A. Romstorfer, Das alte Fürstenschloss in Suczawa, Cernăuți 1902 (raportul săpăturilor făcute între 1895—1901), apoi, sub acelaș titlu, raportul săpăturilor făcute în 1902 (Cernăuți 1903) și al celor făcute în 1903 (Cernăuți 1904).

³⁾ Ed. Kogălniceanu, Cronicele României, I, 23—5.

⁴⁾ Ed. I. Bogdan, Cronice inedite atinătoare de Istoria Românilor, București 1895, 200—1.

⁵⁾ «O cetate pustie, îmi pare să fie pe Kogălnic, în Bugeac», pe care cronicarul o identifică cu vechiul Neoptolin (Turris Neoptolemi). — Pentru ea, v. Z. Arbure, Dicționarul geografic al Basarabiei, 209.

⁶⁾ «Mai sus de Galați». Vechiul castru roman «Ca-

put Bovis». Relațiuni prețioase în Marele dicționar geografic al României, III, 507—8.

⁷⁾ Articolul meu din acest Buletin, an II (1909), 63: Antichitățile dela Baia.

⁸⁾ K. A. Romstorfer, Sereth als Fundort archäologischer Gegenstände (Mitteilungen der k.k. Zentral Kommission din Viena pe 1891) și cap. Bildende Kunst in vol. Bukowina din opera Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Viena 1899.

⁹⁾ Descrierea Moldaviei, 12.

¹⁰⁾ Miron Costin. II. cc.

¹¹⁾ N. Iorga, Studii și Documente, IX, 150.

¹²⁾ La Kogălniceanu, Cronicele României, I, 379.

¹³⁾ Idem, ibidem, 69—70 și 52.

¹⁴⁾ Cantemir, op. cit., 22.

originea cetăților moldovenești, dacă bine înțeles vom lăsa la oparte presupusa lor origine daco-romană, care nu poate și nu va putea fi, credem, nici odată întemeiată pe ceva pozitiv, de cât doar pe unicul argument, firesc de altminterlea, că noile așezări ale întocmirilor din sec. XIV s'au

Așa Cetatea Albă și Chilia vin de la străvechile castele bizantine (Maurokastron și Lykostomion) și de la prefacerea ce ele suferiră sub stăpânirea genoveză (Moncastro și Licostomo)¹⁾; Hotinul și Țețina de la Polonii lui Cazimir cel Mare, din vremea când acesta luă în stăpânire teritoriile din nord-estul

1. Planul Cetății Albe.

făcut pe temeiul, pe unele locuri poate chiar în directă legătură cu vechile așezări daco-romane, terenurile prielnice de la natură pentru asemenea așezări rămânând aceleași.

Moldovei (1340 – 1370)²⁾; Neamțul de la colonia săsească ce în prima jumătate a sec. XIV puse început târgului de la care cetatea și-a primit numele³⁾; Suceava de la Iurg Ko-

¹⁾ N. Iorga, Chilia și Cetatea Albă, cap. II și III.

²⁾ R. Kaindl, Geschichte der Bukowina, II (Cernăuți 1903), 10 – 11. — Iorga, Neamul românesc în Basarabia,

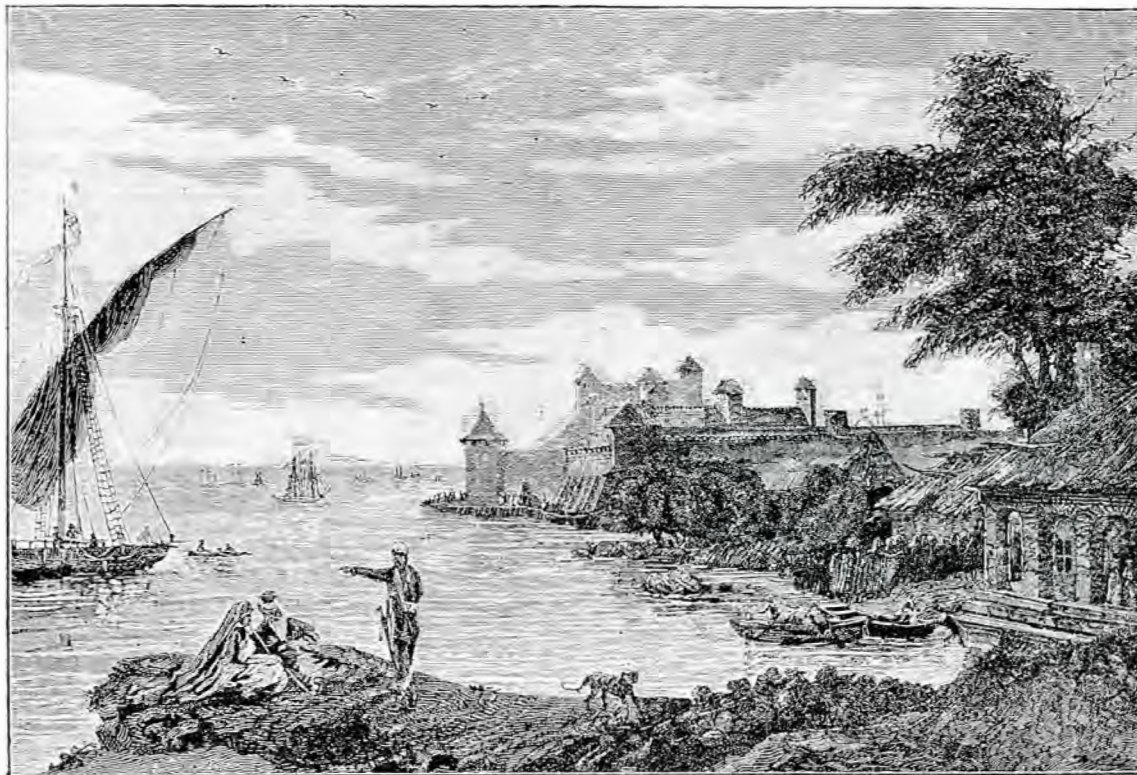
București 1906, 30 — Cf. și I. Nistor, Die moldauschen Ansprüche auf Pokutien, Wien 1910, 26 – 27.

³⁾ N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes,

riatovici (1373—1375) sau de la Petru Mușat (1375—1391) ori chiar de la amândoi împreună¹⁾; Cetatea Nouă — numită așa în opoziție cu cetățile moldovene ceva mai vechi: Suceava și Neamțul — de la Roman Vodă (1391—1393), descălecătorul târgului cu acelaș nume²⁾; Orheiul și Soroca de la Ștefan cel Mare³⁾; în sfârșit, Crăciuna, luată de la Țara Românească, de acelaș mare Domnitor, în timpul luptelor dintre Basarab cel Tânăr și Vlad Vodă Călugărul⁴⁾.

Ce privește trecutul și întocmirea acestor cetăți, rămâne, pentru cele mai multe din ele, să se cerceteze de aci înainte, căci ceea ce s'a făcut până acum în această direcție, pe lângă că e puțin, mai e și ne coordonat.

Astfel, despre Crăciuna, afară de faptul că a fost clădită la 1481 de Basarab cel Tânăr⁵⁾ (pe urmele, cred, ale unui Kreuzburg teuton din aceste părți, de unde și numele de Crăciuna⁶⁾), că a fost cucerită pentru Moldova de Ștefan cel Mare la 1482⁷⁾, că

2. Cetatea Albă, după o acuarelă de pe la 1790.

161 sq. — Nu e locul a aminti și discuta aci părerile emise cu privire la originea cetății Neamțului. Un lucru totuși e necesar a fi relevat: mirarea că se mai crede în originea ei teutonică, știut fiind că Cavalerii teutoni (ordin religios, nu însă și specific național), nu au ajuns dincoace de Carpați în regiuni atât de nordice. Cu atât mai puțin deci au putut ridica ei cetăți mai sus, în Bucovina bunăoară, ca cea de pe vârful Țeținei, cum cred unii.

¹⁾ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevii*, ed. Academiei Române, București 1913, notița mea istorică.

²⁾ Kogălniceanu, *Cronicele României*, I, 134 n.

³⁾ N. Iorga, *Istoria armatei*, I, 135. — Orheiul e mult anterior Sorociei, care a fost zidită către sfârșitul domniei lui Ștefan, ce și-a avut aci pârcălab pe Coste (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, tabla). Documentar, existența cetății se confirmă numai după moartea lui Ștefan, la 1512 (Doc. Hur-

muzaki. II — 3, 699). Dar faptul că marele Domn și-a avut aci un pârcălab și că tradiția îi atribuie lui zidirea cetății (Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, București 1899, 293), arată neîndoios că lui se datorește. Miron Costin (II. cc.) o atribuie unui «Petru-Vodă», care, întru cât cetatea exista pe vremea lui Ștefan cel Mare, ar trebui să fie Petru Mușat. Probabil însă că știrea se referă la Petru Rareș, care a lucrat la Soroca. (Doc. Hurmuzaki, XV—1, 432).

⁴⁾ A. Lapedatu, *Vlad-Vodă Călugărul*, București 1903, 37-8. — N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București 1906, 199.

⁵⁾ N. Iorga, Doc. Hurmuzaki, XV-2, tabla.

⁶⁾ Pentru un burg teuton în părțile Buzăului, v. R. Rosetti, *Ungurii și episcopiile catolice în Moldova*, în *Analele Academiei Române*, XXVII, mem. secț. ist., 263, iar pentru un schit Crăciuna (în Putna), *Convorbiri Literare*, 1912, no. pe Iunie, 605.

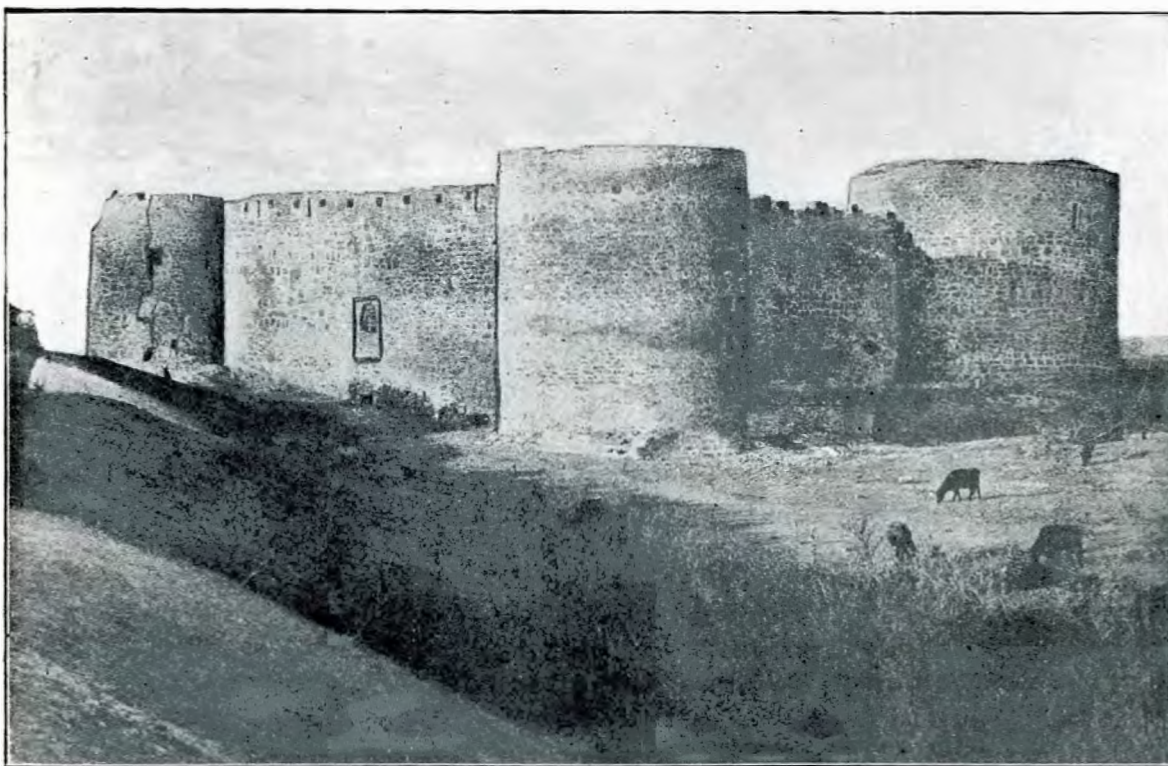
⁷⁾ Mai sus, nota 4.

a fost comandată și administrată, în rând cu celelalte cetăți moldovenești, de pârcălabi ¹⁾ și că, probabil, a fost părăsită odată cu încetarea luptelor dintre cele două țeri surori, nu mai știm nimic. Nu cunoaștem, sigur, nici măcar locul unde a fost ²⁾. Va trebui deci căutată, găsită, desgropată și cercată, pentru ca prin rezultatele ce ni le va da o asemenea cercetare arheologică să completăm puținele date istorice ce avem asupra-i.

Ceva mai bine stăm cu Cetatea Nouă (Sme-

Ungaria, despre care era de apărare țerii, a fost distrusă, după 1526, în timpul deci a lui Petru Rareș, pe care Cantemir îl arată chiar dărâmat al ei ³⁾. Dar nici locul unde a fost această cetate nu e bine cunoscut. După cronicari, ea ar fi fost în marginea Moldovei, în a cărei albie s'ar fi și năruit ⁴⁾. Vor trebui deci întreprinse și aci cercetări arheologice, ca și la Crăciuna.

Mult mai bine stăm cu Neamțul, al cărui îndelung rol strategic e bine cunoscut celor

3. Cetatea Albă : vedere izolată a castelului.

redova) de la Roman, despre care știm că a fost clădită, din pământ și lemn, de Roman Vodă, descălecătorul orașului ³⁾, că a fost arsă și nimicită de Matei Corvin la 1467 ⁴⁾, că a fost refăcută din piatră la 1483 de Ștefan cel Mare ⁵⁾, că a fost comandată și administrată de o serie întreagă de pârcălabi ⁶⁾, că a fost părăsită atunci când n'a mai avut nici un rol strategic, adecă după ce

ce se ocupă cu cercetările istorice. Istoria cetății așteaptă însă să fie făcută, căci ceea ce a publicat sub acest titlu răposatul Arh. Narcis Crețulescu e confus, eronat și fantastic. Scrierea lui ⁷⁾ nu poate fi de mult folos viitorului istoric al Neamțului, care va trebui să se adreseze direct izvoarelor, cronicelor și documentelor, cum, în schimb, va putea fi arheologului scrierea d-lui K. A.

¹⁾ I. Bogdan, Cronice inedite, 58, și Documentele lui Ștefan cel Mare, II, 314.

²⁾ A. Lapedatu, Vlad-Vodă Călugărul, 24 n. 3 și Marele dicționar geografic al României, II, 751. — Cf. Sulzer, Geschichte des transalpinischen Daciens, I, 394.

³⁾ Mai sus, pag. 60, nota 2.

⁴⁾ N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I,

160—1, și Istoria armatei, I, 126 și 173.

⁵⁾ I. Bogdan, Cronice inedite, 58.

⁶⁾ Cf. lista boerilor moldoveni publicată de d. Gh. Ghibănescu în Uricar, vol. XVIII.

⁷⁾ Cantemir, Descrierea Moldaviei, 11.

⁸⁾ Cronicele României, I, 134 n., 167 și 379.

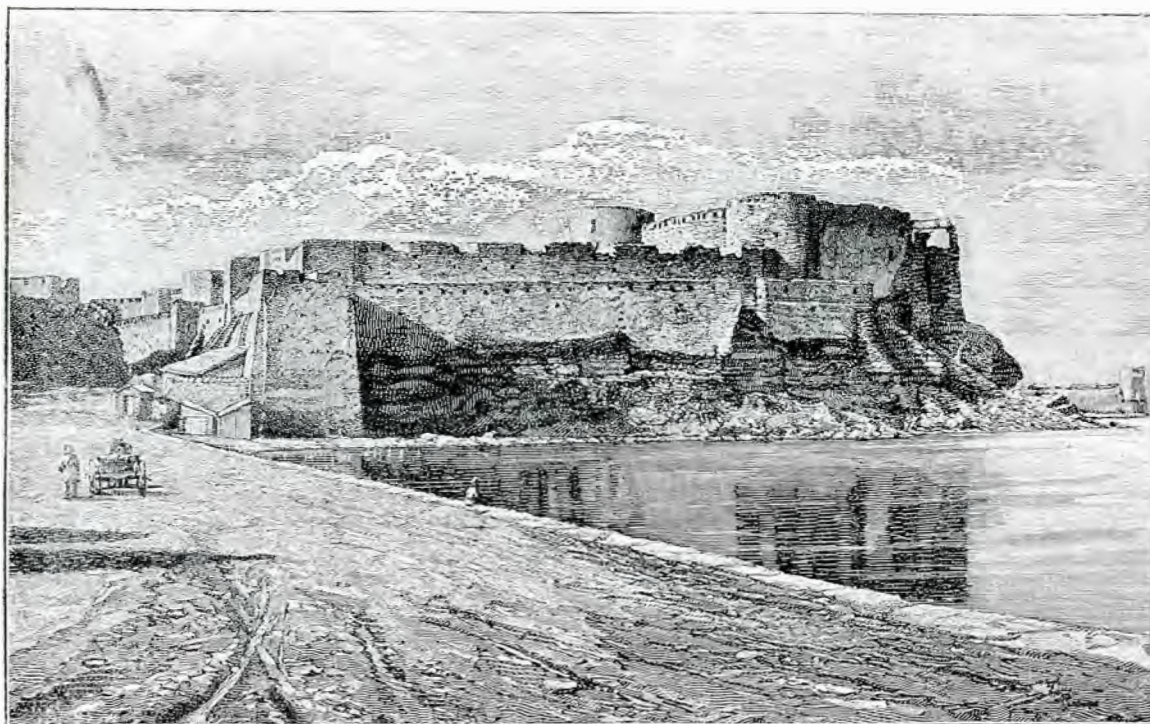
⁹⁾ Istoria cetății Neamțu, schiță pe scurt, Bucu-

Romstorfer ¹⁾, pe lângă care răposatul profesor din Suceava J. Fleicher a adăos o notiță istorică, utilizată, întreagă, de Narcis Crețulescu. Așa dar pentru Neamțu, atât istoricul cât și arheologul se vor găsi în mediul cel mai bogat, mai prielnic și mai ademenitor pentru cercetările lor ²⁾.

În sfârșit, cât se poate de bine stăm cu cunoștințele noastre asupra cetății de la Suceava, pe care a desgropat-o și a studiat-o în toate amănuntele d-l Arl. Romstorfer, care, în anii din urmă ai lucrărilor sale de explorare, a publicat, cum am arătat, trei rapoarte ³⁾, iar acum de curând a dat, în

cercetărilor și studiilor sale arheologice ⁴⁾. Această publicație — pe lângă care cel ce scrie paginile de față a tipărit o scurtă notiță istorică cu privire la trecutul specific al cetății — va servi de sigur ca model viitoarelor lucrări similare.

Ceeace s'a făcut pentru Suceava, va trebui să se facă pentru Neamțu, pentru Cetatea Nouă de la Roman, pentru Crăciuna și pentru Chilia veche, bizantină, genoveză și românească, din ostrovul Dunării. — Zic numai pentru aceste, pentru că celelalte cetăți ale noastre se găsesc în pământ strein, unde nu

4. Cetatea Albă : vedere a laturilor de nord și de est.

editura Academiei Române, o mare lucrare de total, în care expune, în mod competent și conștiincios, cu prețioase și frumoase documente (desemne și fotografii), de cel mai mare interes pentru întocmirea constructivă și tehnică a cetății, rezultatul amănunțit al

putem întreprinde direct cercetări arheologice, trebuind să ne mulțumim cu ceea ce ne au dat și ne vor da în această privință vecinii și cu ceea ce vom putea obține, indirect, noi.

Așa fiind, interesul nostru științific tre-

rești 1905 (extras din revista «România Militară»).

¹⁾ Schloss Neamțu und einige Klosteranlagen in seiner Umgebung, Cernăuți 1899.

²⁾ Ca vederi mai vechi ale cetății sunt de remarcat: 1. O litografie a lui Asaki de la 1833, închipuind cetatea în timpul lui Ștefan cel Mare: La mère d'Etienne le Grand refuse a son fils l'entrée de la forteresse de Neamtzo en 1484. Cf. Descrierea a două cadre din

istoria Moldovei, Iași 1833 (Reprodusă și în scrierea Cetatea Sucevii. ed. Academiei Române, 103). — 2. O stampă în Albumul lui Bouquet (reprodusă și în Semănătorul, V, No. 20). — 3. O altă stampă în Calendarul lui Kogălniceanu pe 1845 (deasemenea reprodusă în Semănătorul, V, No. 21).

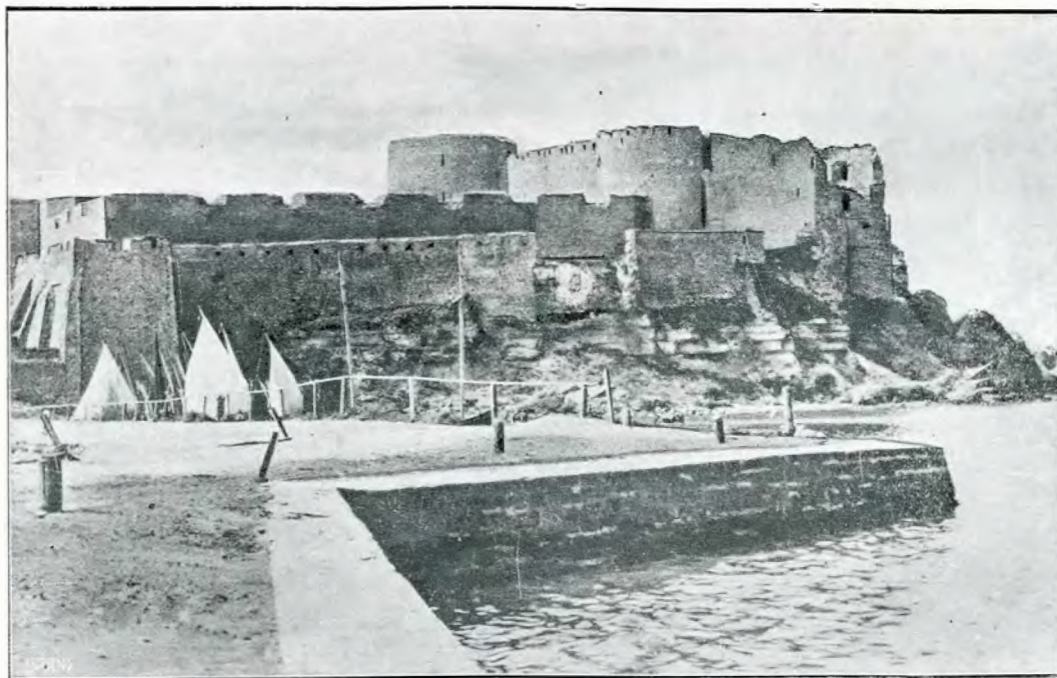
³⁾ Mai sus, pag 58, nota 2.

⁴⁾ Titlul, mai sus, pag 60, nota 1.

bue să se îndrepteze și asupra acestor cetăți pierdute — cele mai puternice și frumoase ale vechei Moldove — atât în direcție istorică cât și în direcție arheologică. Va trebui să se facă, în primul loc, ceea ce d-l Iorga a făcut pentru Chilia și Cetatea Albă — monografii temeinice pentru Tighinea, pentru Orhei, pentru Soroca și pentru Hotin. Va trebui apoi să se strângă și să se publice material ajutător pentru viitoarele cercetări arheologice — planuri, fotografii, desene și descrieri.

Lucrarea dintâiu e mai ușoară, întrucât

date de d-l Z. C. Arbure în scrierea sa «Basarabia în sec. XIX»²⁾; o vedere a Chilie — după Kleemann³⁾ — dată de d-l N. Iorga în cunoscuta sa monografie asupra «Chilie și Cetății Albe», în care se regăsesc vederile și inscripțiile menționate deja la Arbure pentru Cetatea Albă⁴⁾; descrieri dela Hotin și Soroca, cu vederi noi dela această din urmă cetate, cum și dela Cetatea Albă, date de același în cartea sa «Neamul românesc în Basarabia»⁵⁾; inscripțiile dela Cetatea Albă — după publicațiile rusești⁶⁾ — cu un plan al cetății — după E. von Stern⁷⁾ — și

5. Cetatea Albă: vedere a laturei de nord.

materialul ne e accesibil, fiind în țară; cea de a doua e însă mai dificilă, întrucât materialul ne e mai greu accesibil. Totuși, pe calea începută, putem merge înainte. De aceea, e bine să știm în ce constă acest început: câteva vederi și inscripții — după Batjušcow¹⁾ — dela Hotin și Cetatea Albă, cu o descriere după vechi amintiri, a acesteia din urmă,

cu relațiuni asupra vechilor stampe reprezentând cetatea, date de d-l I. Bogdan în memoriul său din *Analele Academiei*: «Inscripțiile dela Cetatea Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei»⁸⁾; o serie de splendide vederi — din care unele publicate mai înainte în «*Semănătorul*»⁹⁾ — și frumoase desene dela Hotin, date de d-l dr. C. I. Istrati în memo-

¹⁾ Basarabia (rusește).

²⁾ Ed. Academiei Române, București 1899, 264, 270, 272—3, 288—9, 416—7.

³⁾ P. 257. — Cf. *Reisen von Wien über Belgrad bis Kilianova* (1768—70), Leipzig 1773.

⁴⁾ Pp. 98, 258, 266.

⁵⁾ București 1906, 26—31, 75—76, 77, 79, 148, 150, 152. — O vedere a cetății Soroca, litografie făcută de artistul Bassoti în 1832, se află în Muzeul Societății istorice și arheologice din Odesa. Cf. Obiec-

tele Muzeului din Odesa, în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, VII, 239.

⁶⁾ Datorite lui Murzakevič, Kočubinskij și von Stern, publicate în *Memoriile Soc. ist. și arh. din Odesa* (*Zapiski*), vol. XV și XXIII. Cf. I. Bogdan, *Inscripțiile dela Cetatea Albă*, 1—2 și 25.

⁷⁾ *Zapiski*, XXIII: Despre ultimele săpături dela Akkerman (ap. Bogdan, op. cit., 25).

⁸⁾ *Analele Academiei Române*, mem. cit., XXX.

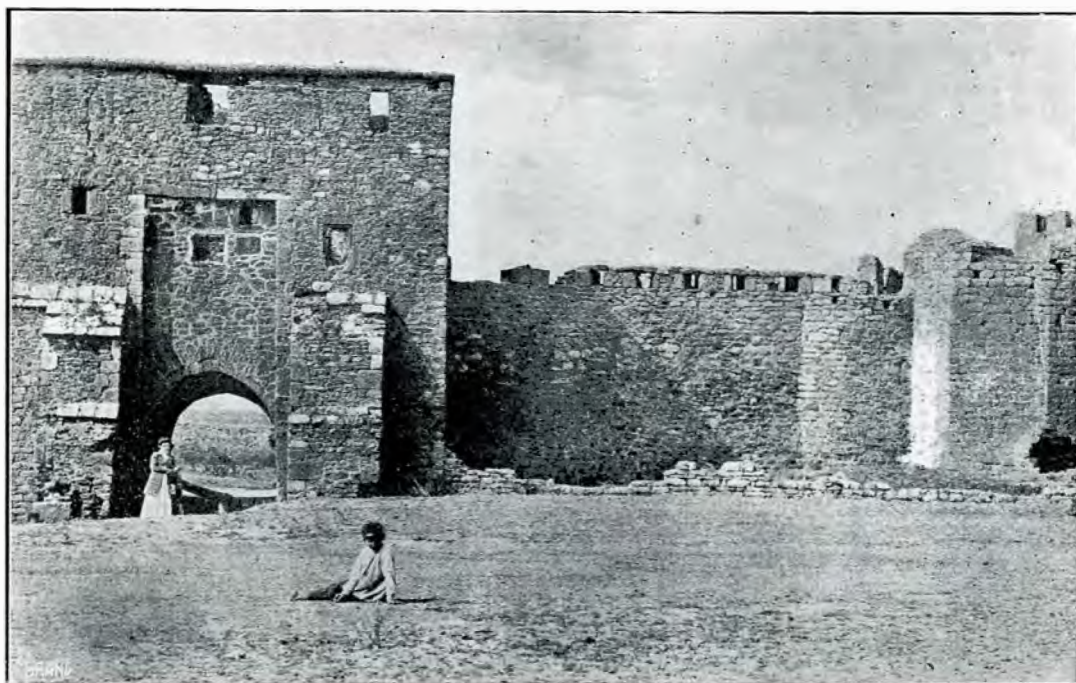
⁹⁾ *Semănătorul*, V, No. 30, 31 și 32.

riul său «Despre cetatea Hotinului»¹⁾; în fine câteva noi vederi dela Cetatea Albă, cu o scurtă descriere a ei, dată de d-l N. Dunăreanu în Calendarul «Minerva»²⁾.

Aceasta e tot. Căci Rușii, afară de Orhei și Cetatea Albă, n'au întreprins cercetări și studii istorico-arheologice la nici o altă veche cetate moldovenească din câte se află azi sub stăpânirea lor. Rezultatele cercetărilor de la Orhei și de la Akkermann s'au publicat în Memoriile Societății imperiale de istorie și arheologie din Odesa³⁾. Ele constau, pentru Cetatea Albă, mai ales din material epigrafic, care a fost reprodus și comentat,

material arheologic și istoric cu privire la cetățile moldovenești ale Basarabiei. Vor trebui deci întreprinse cercetări pentru căutarea și publicarea acestui material în reviste speciale, cum e și aceasta de față. Inceputul îl face subscrisul, care, până a tipări istoricul cetății Hotinului, ce va apare poate chiar în anul curent, dă un mănunchiu de vechi gravuri și noi fotografii cu vederi dela Cetatea Albă, — fotografii între cari câteva nepublicate încă la noi, puse la dispoziție de d-l N. Dunăreanu, publicist și profesor în Tulcea.

Pentru a putea înțelege mai bine aceste stampe și fotografii, dăm aci (fig. 1), împreună

5. Cetatea Albă: poarta cea mare.

după cum a arătat d-l I. Bogdan în scrierea sa menționată mai sus, nu tocmai mulțumitor⁴⁾, și din un plan al cetății, reprodus aci. Descrierile ce se dau pe lângă acest plan, fiind în rusește, n-au putut fi utilizate în acest articol. Din memoriul d-lui Bogdan nu par însă a avea o valoare deosebită. Asemenea cele pentru Orhei.

Cum vedem, până acum, avem prea puțin

cu ele, planul cetății, ridicat și publicat de inginerul von Stern, astfel după cum acest plan a fost reprodus, cu legende românești, în scrierea d-lui Bogdan «Inscripțiile de la Cetatea Albă». Căci numai raportând la acest plan planșele și fotografiile reproduse mai jos, vom putea înțelege bine întocmirea și starea în care se găsește Cetatea Albă.

Astfel, privind cea mai veche reprezentare

¹⁾ Analele Academiei Române, mem. șt., XXXIV. — Cf. observațiile d-lui Iorga, în aceleași Anale, debateri, XXXIV, 123—4.

²⁾ Pe 1913, 17—22.

³⁾ Zapiski, II, articolele d-lui Stamatii pentru Orhei (ap. Arbure, Basarabia, 287) și XXIII pentru Ce-

tatea Albă. — Cf mai sus, pag. 63, nota 6.

⁴⁾ Acest material epigrafic — pe lângă vechia inscripție romană de la 201, găsită în apropiere (Arbure, Basarabia, 268—9 și 288—9)—constă din patru importante inscripții moldovenești și anume: de la 1440, 1454, 1476 și 1479.

cunoscută a acestei cetăți (fig. 2), care e o acuarelă din 1790, observăm, în stânga, turnul rotund din micul cap de pământ de la mijlocul laturei NV a cetății, în planul din fund, ceva mai ridicat, castelul, cu cele patru turnuri, din dărătul laturei de N, în planul de mijloc, zidul ce desparte citadela de curtea cea mare a cetății, în direcție EV, iar în planul din față zidul exterior ce închide cetatea pe latura de SV.

Alte stampe vechi înfățișând cetatea pe la 1838 sunt trei acuarele (din care una mare) datorite artistului Bassoti, proprietatea Mu-

cetatea Sucevii, astfel după cum arată d-l Romstorfer în noua sa scriere⁴⁾ și astfel după cum spune și inscripția de pe stampă, care, în reproducerea publicației rusești, a fost omisă, dându-se numai jumătate din desen.

Trecând acum la fotografii, avem mai întâi: o vedere izolată a castelului (fig. 3), în care se reprezintă la stânga turnul NV, la mijloc turnul SV, iar la dreapta turnul SE, precum și laturele de V și de S ale pătratului ce formează castelul.

Avem apoi două vederi ce se întregesc

7. Cetatea Albă : vedere a laturei de nord, despre liman.

zeului Societății istorice și arheologice din Odesa, cari însă, după cât cunosc, nu s'au reprodus sau publicat¹⁾. Altele nu se mai cunosc. Căci desemnul reprodus de Kožubinskij în «Zapiski» XXIII, ca reprezentând Cetatea Albă pe la jumătatea sec. al XVII²⁾, nu este altceva de cât stampa din Cartea de învățătură a lui Varlaam din 1643, dată și în «Bibliografia veche românească»³⁾, ca reprezentând pe Sf. Ioan cel Nou, având la dreapta o biserică, iar la stânga o cetate. Aceasta însă nu reprezintă Cetatea Albă, ci

una pe alta : întâi (fig. 4) dând o cuprindere mai mare a cetății, a doua (fig. 5) una ceva mai detaliată. Aceste două vederi reprezintă castelul cu turnurile NV (la dreapta) NE (la mijloc) și SE (la stânga), cu laturile de N și E. În legătură cu castelul se văd două rânduri de ziduri, unul intern, mai înalt, începând din turnul NE, altul extern, mai jos, cu creneluri, începând din turnul NV. Ambele aceste ziduri, formează, după cum se poate observa în planul dat, latura de N a cetății și o parte din latura de E, care

¹⁾ Revista pentru ist., arh. și fil. VII, 239.

²⁾ Vol. XXIII, pl. III.

³⁾ Vol. I, 143

⁴⁾ Cetatea Sucevii, 99—100.

se vede, atât pentru zidul intern cât și cel extern, până la turnul din stânga (fig. 4), sub care se află poarta cea mare a cetății.

Despre poarta aceasta, pe care ne-o înfățișează fig. 6, iată ce scria arheologul rus (Murzakevič) care a făcut întâele cercetări la Cetatea Albă: «Acum vre-o 25 de ani (pe la 1869 deci) maestoasa poartă a cetății, turnul cel mare patrunghiular, cu ambrasurile și gurile sale de foc, era legată cu malul printr'un pod de lemn, care trecea peste șanțul cetății ce înconjura întreaga ruină. Nimic

din toate acestea n'a rămas acum (la 1894, când scria autorul): în locul podului e un strat mare de bălegar.... Niște coloane (?) săpate adânc în piatra de la intrarea în turn, atât dintr'o parte cât și dintr'alta, arată cum că porțile se scoborau din sus în jos, alunecând pe niște burlane»¹⁾.

În sfârșit, fig. 7, ultima, ne dă înfățișarea laturii de N a cetății—din marginea limanului, cu cele două turnuri mai rău conservate, de NV și NE ale castelului.

ALEX. LAPEDATU.

¹⁾ Zapiski, XV, ap. Arbure, op. cit., 270.

BISERICI MUNTENEȘTI

(INSEMNĂRI)

Fără îndoială, asupra arhitecturii românești nu sunt încă cercetări, pe cari să se poată întemeia judecăți drepte și încheeri sigure. Materialul de studiu nu e adunat și multe zidiri românești își așteaptă cercetătorii.

Din cunoștințele puține de până acum se lămurește numai înfățișarea monumentelor românești sub domniile mai de seamă ale țerii și se deosebesc înrăuririle ce au venit de la alte neamuri; dar ne stau ascunse puterile vie ale unui stil, care, topind în formele zidurilor noastre unele frumuseți din arta altor țeri, dădă originalitatea lui arhitecturii românești. Cercetările făcute nu au coprins în lumina lor nici arta rustică, eșită din mâini simple și neștiutoare de lucruri străine. De multe ne dăm seama azi mai mult prin simțirea ce ne leagă de lucrurile acestea ale trecutului, de cât prin cunoașterea lor clară.

Pentru a pătrunde înțelesul formelor vechiei arte românești, e necesară o răbdătoare cunoaștere a meșteșugurilor acelei vremi, a meșterilor și a normelor după cari ei lucrau. Cum erau toate acestea, cari, printr-o latură a lor, fac parte din istoria țerii, se va ști, cu timpul, mai bine. Cercetătorul lor va găsi pretutindeni urmele datinei după care au lucrat zidarul, cioplitorul ori meșterul zugrav și va afla în ori ce formă veche pulsul aceluiaș stil.

Cercetătorul de azi adună materialul și își înseamnă observările lui. Așa sunt adunate, în aceste pagini de însemnări și desene, unele sculpturi în piatră de pe la câteva din bisericile muntenești.

* * *

Pământul românesc nu e bogat în piatră. Căutarea ei n'au îngăduit-o nevoile și nestatornicia, iar meșteșugul de a lucra acest material, care se supune cu greu mâinilor omenești, n'a intrat în obiceiul țării.

— Cele mai vechi biserici rămase pe pământul muntenesc — lucrate după chipul bizantin, cu cărămida goală, netencuită — nu au de loc piatră cioplită, ori au puțină, numai în jurul ferestrelor, și lucrată aproape fără ciubuce. Din acele vremuri sunt: Snagovul, Mihai-Vodă, Moflenii și — cea mai veche dintre toate — Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

Cozia lui Mircea, asemănătoare prin forme și sculpturi cu bisericile Serbiei din aceiaș vreme; mănăstirile Argeșului și Dealului, clădite din piatră cu cioplitori ce se cred armenesți ori arabe, — sunt monumente cari, prin sculptura lor în piatră, ies din tradiția muntenească.

— Vârsta de tinerețe și învățătură bizantină ține până aproape de epoca lui Matei Basarab. Din vremea acestui Domn piatra e întrebuințată mai mult, iar ciubucăria de pe ea e însoțită uneori de ornamente cu desen simetric și relief slab. Pervazurile ușii și ale ferestrelor au ciubuce cu adusătură gotică.

Din vremea aceea a rămas în arhitectura muntenească clasică formă de fereastră, care a fost ținută totdeauna în cinste în Moldova. Mărturii rămase: Sfinții Impărați din Târgoviște, Gherghița și alte ctitorii ale lui Matei-Vodă însuși.

— Cu vremea lui Brâncoveanu avem mai multă piatră și mai multă sculptură. Fereastră are încă vechea formă de lucrătură *gotică*; dar o sculptură, destul de bizantină ca dăltuire, înconjoară, cu tulpini înflorite, marginea ușilor și a inscripțiilor. Coloanele tindei — intrată acum în datine — au de obicei capitelluri cu forme solide, îmbrăcate strâns în frunze uscățive. Alte-ori capitellurile sunt mai libere în forme și în mișcarea ornamentelor.

De la Brâncoveanu sunt Hurezii, Govora, tinda Coziei. Palatele din Potlogi și Mogoșoaia ale aceluiaș Voevod prevestesc întreaga strălucire de mai târziu a sculpturii muntene.

În aceiaș vreme făcute, bisericile Colței și Sinaei, zidite de Spătarul Mișai Cantacuzin, aduc înouri îndrăznețe. Dar capitellurile lor medievale, cu clișuri de animale pe ele, ca și formele neobișnuite dimprejurul ușilor, rămân singuratece printre sculpturile românești.

— După Brâncoveanu sculptura are forme italienești, prevestite de palatele acestui Domn și de bisericile lui Mișai Cantacuzin. De atunci sunt zidite și cele mai frumoase biserici bucureștene.

Se fac din piatră, acoperită de sculpturi, pe lângă chenarele ușilor și ferestrelor, coloanele în întregime, pălimarele, brăele și umerii bolților. Tulpinele înflorite din jurul ușilor și inscripțiilor dobândesc forme din renașterea italiană și, în această înfățișare, trec pe chenarul ferestrelor și se încolăcesc pe coloane, pe brăe și pe pălimare. Capitellurile capătă forme *corintiene*.

— În mijlocul acestei străluciri, arhitectura muntească se oprește odată cu Văcăreștii și Stavropoleos. Ea se stinge repede; doar pe la țară, câte un meșter nedibaciu mai cioplește câțeva vreme, din obicei, o ușă ori un capitell.

— Sculptura bisericilor muntene trece de-a lungul a două veacuri — în cliș clasic — de la simplitatea *dorică* a primelor monumente, la cumpătarea *ionică* din vremea lui Matei-Vodă și ajunge, în timpul lui Brâncoveanu și Nicolae Mavrocordat, la bogăția *corintiană*.

Neîndoios, se văd pretutindeni înrâuriri

străine asupra ei. Poate că mulți meșteri pietrari veniau din alte țări, aducând de acolo meșteșugul lor. Dar elementele de sculptură gotice, romano-medievale ori ale renașterii sunt altoite pe forme cerute de tradiția noastră. Cioplitorul, ori de ce neam a fost, nu adăoga de la el forme noi de arhitectură, nici nu schimbă proporțiile celor vechi, ci își mlădia meșteșugul său după ele.

De la începutul ei și până ce s'a stins, arhitectura românească a pus margini sculpturii și nu așteptă dela ea ceea ce nu-i putea da decât liniile mari ale construcției, prin cumpănirea lor.

Mănăstiri mari, de strălucită ctitorie domnească, cuiburi de biserici unele — ori vre o bisericuță de țară, se supuneau toate unei datini, pe care meșterii și ctitorii o înțelegeau deopotrivă, și toate au aceiaș înfățișare, pe care le-o dă o năzuință limpede și simplu spusă.

Așa cred că trebuesc înțelese și prețuite sculpturile bisericilor ori ale palatelor românești și, între ele, și cele adunate aci.

Multe dintre acestea sunt cunoscute, dar sunt unele cari, luate dela locul lor, stau risipite, ori s'au pierdut. Pentru a se ști de rostul fie căreia le însoțesc de aceste

Insemnări pentru fie-care piatră în parte

Pe foaia I-a

Coloana, care e pusă «de frumusețe» în grădina bogatei locuințe din strada Cosma (No. ?) pare a fi — după fusul ei sprinten și îmbrăcat în *caneluri* răsucite — din vremea lui Brâncoveanu. Ori poate e și mai nouă. Partea de jos, care acum îi servește de bază — socotind după adusătura ramurilor, cari în sculptura noastră cresc în sus, aplecându-și în jos vârful — e însuși capitellul coloanei, răsturnat.

Ori unde va fi fost întâiu, la vre-o tindă de biserică sau la vre-un cerdac de casă boerească, coloana aceasta a susținut, pe capitell, arcade neobișnuit de late pentru un fus așa de subțire ca al ei.

*

Biserica sfântului Gheorghe-nou, zidită în 1706, arsă și refăcută de curând, mai are din podoabele ei vechi brăul și ferestrele, cari au fost lărgite și încheiate cu arcuri.

Pe din lăuntru sunt, ca sculpturi, consolele ce țin arcurile bolților.

*

Fragmentul din colecția d-lui Bellu pare a fi fost piciorul ornamentului dimprejurul unei uși. Seamănă mult cu acela al ușii de la Stavropoleos.

*

Biserica Schiaului, pe muchia dealului de deasupra Văii Călugărești. Azi e prăpădită de stricăciunile timpului și ale oamenilor. Un lucru vechiu, singurul, e fereastra altarului, care, prin locul ferit unde e pusă, a scăpat schimbărilor cari au înlocuit ferestrele celelalte cu unele mult mai mari.

E aproape aceiaș fereastră ca la Colțea, cu săpătura uscățivă, încheiată sus în cerc, iar jos cu chipul de înger rotund și scos mult din fața pietrii.

Pe foaia II-a

În Preajba din Doljiu, vecină cu o casă boerească veche, e o biserică zidită în 1778. O culă scundă, suprapusă, mai târziu, pe tinda ei, îi dă o înfățișare ciudată. Cadrul ferestrelor ei au sculptura aspră a unui meșter de a doua mână. Ciubucul de deasupra aceleia din desen e ceva mai fin lucrat și la fel cu ciubucul care coronează ușa bisericii celei mari din Hurezi.

O notă a sculpturilor acestei biserici e feiurimea formelor dela o fereastră la alta.

*

O piatră «găurită», pe care am aflat-o acum șase ani, serviă drept fereastră la pivnița vechiei proprietăți a moșiei Bucovului. Poate că a fost adusă acolo dela biserica de odinioară a satului. E drept că se mai găsesc asemenea pietre, servind de ferestre la pivniță¹⁾, care aci e cu deosebire vastă și frumos boltită, dar structura delicată a ramurilor ei te face să crezi că locul acestei sculpturi nu a fost dela început acolo.

*

Făclierul din altarul bisericii din Râfov e o puiă de piatră, pătrunsă de găuri, în cari sunt înfipite făclii, dela botez oricununie, ce sunt aprinse la anumite zile. Un făclier frumos se află și la mănăstirea Văcăreștilor. Așe-

zat acum între straturile de flori din curtea bisericii, are deasupra-i, în mijloc, înfipit un vechiu cap de pălmar.

Pe foaia III-a

Piatra dela biserica Enii, cu forma scoasă din impletitura de flori, printre cari trece lumina, e un ornament caracteristic în arhitectura munteană. În cea moldovenească lipsește. Așezat deasupra brăului, el răspunde înăuntru bisericii la nașterea bolților și lasă lumina să pătrundă asupra lor. La unele biserici, cum e la Colțea, piatra găurită e înlocuită cu ferăstrui cu cljenarele sculptate. Ferestrele bisericii fiind înguste, pictura bolților primește pe această cale o lumină necesară. Uneori însă rostul acesta e perdut și lumina trece, prin găurile pietrei, între bolți și învelitoare.

Originea ornamentului e bizantină și, într-o formă apropiată aceleia dela noi, îl au bisericile din Serbia. *Rozetele* bisericii din Krușevaț, mai ales, seamănă cu *rozetele* Coziei și ale Sfântului Gheorghe-nou din Craiova, care au forma rotundă și un desen de impletitură. Când, mai în urmă, formele de ramuri și flori au intrat în sculptura românească, ele s'au adaos și pe vechia alcătuire a *rozetei*.

Așa se deslușește forma *rozetei* dela biserica Enii.

*

Piatra cu ornament de vrej încolăcit e partea din dreapta a cljenarului ferestrei din Preajba, desenată pe foaia a II-a.

*

Una din ferestrele dela miază-noapte ale aceleiaș biserici are în jurul ei un ornament foarte stângaciu, însă ciubucul de deasupra — cu roze prinse într-o impletitură din două vițe — e la fel cu ciubucul pedestalului unei coloane dela foișorul lui Dionisie din mănăstirea Hurezi.

Pe foaia IV-a

Coloanele din lăuntru bisericii din Preajba au capitelluri cu forma bizantină, într-o vreme când era foarte răspândit modelul *corintian*.

Lucrul nu e de neînțeles. Capitellurile acestea bondoace, cu fețele aduse oblu și îmbrăcate într-o sculptură strânsă pe forma lor, se potrivesc coloanelor interioare, cari

) Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, V, anul fasc. 18, art. d-lui I. D. Traianescu: Biserica și culz. din Măldărești, pag. 71, fig. 10.

— mai înalte și mai robuste de cât coloanele tindelor — țin pe arcurile lor o parte din greutatea turnurilor.

*

Capitelurile pilaștrilor pe cari se reazimă arcaturile de pe din afară dela Stavropoleos erau făcute, înainte de restaurare, din ipsos; nu însă turnat în tipare, ci modelat la loc, proaspăt. E un mod acesta de a lucra, în-
trebuințat la ornamentarea tâmplilor de zid.

Azi acele capiteluri sunt înlocuite prin altele asemănătoare, în piatră.

Pe foaia V-a

Coloanele paraclisului Văcăreștilor, zidit la 1736, sunt sculptate mai puțin corect de cât coloanele bisericii aceleiaș mănăstiri, făcută cu 15 ani mai înainte. Meșterul care le-a cioplit se pare că înțelegea și se țină înadins mai aproape de înfățișarea rustică pe care formele apusene o dobândiau pe pământul nostru. Alături de sculptura aceasta vânoasă, unele sculpturi dela biserică sunt slabe.

*

Biserica din Gherghița, una din ctitoriile lui Matei-Vodă, e azi cu totul prefăcută. I-a rămas numai ușa cea veche cu pisană, care impresară, în partea ei de jos, vulturul țerii și e ocolită de o sculptură măruntă, ce contrastează mult cu linia viguroasă a golului ușii.

Pe foaia VI-a

Sculptura dimprejurul ferestrelor bisericii din Brădești Doljului se deosebesc prin finețe și caracterul bizantin pronunțat. Repetarea frunzuliței cu trei spini, într'o mișcare domoală și sigură, dovedește, cu toată forma neisbutită a ferestrei, un stil neîndoelnic.

*

Ușa aceleiaș biserici e coronată de o piatră cu o puternică eșitură din fața zidului, iar pe rotunzitura profilului ei se încovoiește aceiaș alternare de foi țepoase și cărcei, ca și deasupra ferestrelor — doar mai mari.

Biserica e făcută târziu, la 1827.

*

Lespezile sculptate, din cari e făcut azi pălimarul tindei Colții, nu sunt așezate acolo de mult. Fărămături asemănătoare lor se află în curtea Muzeului de antichități.

D-l arhitect Mandrea, stabilind că aceste

fărămături au fost găsite împrejurul bisericii Colții și nu aduse dela Caimata, — cum se credea, după spusa custozilor Muzeului — presupune că toate aceste lespezi la un loc ar fi format, în jurul bisericii Colții, o împrejmuire la fel cu aceia din jurul Curții-de Argeș.

Adevărul cred că e altul:

La tinda bisericii sunt puse azi douăsprezece lespezi, iar în curtea Muzeului sunt fărămăturile a încă douăsprezece. Cu totul dar douăzeci și patru. Turnul Colții — așa cum ni-l arată desenul făcut înainte de 1802, când cutremurul i-a dărâmat partea de sus ¹⁾, avea un pălimar, ce-l încingea pe la jumătatea înălțimii lui, format tot din douăzeci și patru de lespezi. Desenul acela nu e lipsit de exactitate și între lespezile turnului, cum sunt arătate pe el, și lespezile tindei bisericii e o vădită asemănare.

Turnul, așa cum era înainte de completa lui dărâmare, nu mai avea pălimarul. Căzuse și el pe vremea cutremurului. Frumusețea lespezilor lui, risipite pe aproape, va fi îndemnat pe vre-un om cu grije de biserică să aleagă pe cele mai întregi și să le pună la tinda ei. Celelalte, fărămate și rămase câțeva vreme împrejurul bisericii, au fost duse la Muzeul de antichități.

Pe foaia VII-a

Piatra perforată dela biserica Sfinților are acelaș rost ca și rozeta bisericii Enii, doar forma ei — din ramuri încovoiate și strânse în brățări — e alta. Aceasta e și forma cea mai răspândită. Sculptorul, care împodobiă ușile și ferestrele cu ramuri înflorite, puneă formele acestea și pe acest ochiu de ferăstră, care luminează bolțile.

*

— Un capitel de la tinda Colții.

Forma lui «cubică» și ornamentarea, «care variază dela un capitel la altul», au făcut pe d. Sp. Cegăneanu să creadă că coloanele Colții sunt mult mai vechi de cât însăși biserica ²⁾. O formă «cubică» de capitel o găsește d-sa — ca dovadă — la tinda

¹⁾ Al. Tzigara-Samurcaș, *Arta în România*. București 1910, I, pag. 103.

²⁾ Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, anul IV (1911), pag. 48, art. d-lui Sp. P. Cegăneanu: Câteva observațiuni asupra bisericii Colțea.

Coziei, biserică zidită la 1386. Tinda aceasta e făcută însă de Brâncoveanu la 1706, iar formă de pernă o au și coloanele de la Doicești și Govora, biserici făcute de același Voevod. Toate, dar, dintr-o vreme cu Colțea.

Că ornamentarea capitulurilor e felurită de la unul la altul, având chipuri de animale, după «moda» medievală, nu e nici ea o dovadă de mare vechime. Sinaia, făcută de același ctitor ca și Colțea, are tot acest fel de capituli.

Cred că coloanele tindei Colței sunt din aceeași vreme cu biserica.

Formele neobicinuite ale Colței și Sinaiei s'ar lămurii mai bine ținând în seamă unele gusturi — de om care «studiase» arhitectura — ale ctitorului lor ¹⁾.

În privința numelor de pe coloane — un alt argument adus pentru vechimea lor — socotesc că nu eră nevoie ca ele să fie trântite jos undeva, pentru a fi sgâriate, când, suit pe pălimar, oricine poate scrie pe piatra netedă și moale a coloanei.

*

Lespedea «ajurată» din colecția d-lui Bellu servește azi, împreună cu alta la fel, drept pălimar al unei scări. După spusa d-sale, piatra aceasta e una din sculpturile Sfântului Gheorghe-nou din București, dintre care multe s'au aflat în proprietatea d-lui Villacros.

Așa cum ne-o arată desenele păstrate, vechea biserică avea tinda încunjurată de un pălimar din piatră *ajurată*. Lespedea aflată la Urlați e însă prea înaltă (1 m. 25) pentru un pălimar. Adusătura ramurilor ei, ca și unele flori — stilizate în același fel ca și florile *rozetelor* dela Văcărești și dela paraclisul Mitropoliei — o rânduiesc mai mult între aceste pietre-rozete.

Pe foaia VIII-a

O ciudățenie a bisericii Colții sunt și cele două console, prinse fără nici un înțeles, între arcurile tindei, deasupra a două coloane dinspre apus.

Pe desenul, destul de exact făcut de Trenk ²⁾, se vede însemnat, deasupra fiecăreia console, câte un punct patrat. Acest punct închipuia un lemn înfipt în zid deasupra consolei și susținut de ea. Azi acele căpătăe

sunt retezate. Ele nu erau decât prelungirea unor lemne cari străbat deacurmezișul tinda și cari — după cârpeala zugrăvelii dimprejurul locului unde pătrund în ziduri — se cunoaște că au fost puse în urmă.

Consolele însăși se aseamănă cu acelea ce țin arcurile «dublouri» din tindă.

Socotesc că aceste pietre, rămase astăzi fără nici un rost, țineau și ele arcurile unui adaos al tindei, asemănător cu acela al tindei bisericii celei mari dela Hurezi. Capetele de lemn, ce eșau afară deasupra consolelor, vor fi format legăturile acelor arcuri, pe cari meșterul ce le-a făcut le socoti mai bine prinse de tindă, prelugină până la celalt perete al ei legăturile de lemn.

*

Mica biserică țărănească din Fântânele, zidită pe la 1786, de un boer Mazălu, are împrejurul ușii și ferestrelor ornamente săpate în piatră de o mână neștiutoare. Fereastră ei trebuie să fi fost mai îngustă și încheiată altfel sus. Așezarea răsturnată a ornamentului pe care l-am desenat, arată că ea a fost desfăcută odată dela locul ei.

Ori cât de stângace e sculptura acestei biserici, ea dovedește că datina de a împodobi chenarele ferestrelor și ușii cu vrejuri înflorite pătrunsese până și la cele mai umile biserici de țară.

*

Zidită în 1760, biserica Bradu-Boteanu a fost dărâmată acum cinci sau șase ani.

Când era încă în ființă, am aflat în curte o lespede găurită, care fusese scoasă de mult din locul ei. Era din piatră moale de Sinaia, ruptă în două și roasă de ploi.

*

Rozetele bisericii din Brădești sunt felurite. Unele sunt mai mari, altele mai mici, unele rotunde și răspund câte una de fiecare fereastră. Pe una e vulturul cantacuzinesc cu două capete, mărturisind viața domnească a ctitorului.

Pe foaia IX-a

Biserica Doamnei, făcută de soția lui Șerban Cantacuzin, ctitorul Cotrocenilor, are împrejurul ușii o sculptură neobicinuită în arhitectura muntenească. E formată din alternarea — fără multă legătură între ele — a două mănuchiuri, unul mai mare, altul mai mic, strânse în câte o brățară îngustă și care

¹⁾ Genealogia Cantacuzinilor, ed. N. Iorga.

²⁾ Sp. P. Cegăneanu, loc citat.

au o formă ce se apropie mai mult de podobele stofelor vremii. Nepotrivirea lor aci se simte când florile ultimului mânuchi de sus se strecoară, îngustându-se, între forma ce încheie golul ușii și linia dreaptă de deasupra lui.

*

Cele două mici console din colecția d-lui Bellu sunt dela palatul Potlogilor. Altele asemănătoare au rămas acolo. Pe ele se sprijiniau începuturile bolților ce acopereau odăile palatului.

*

Desenul pietrii găurite din Brădești o arată numai jumătate. Jumătatea cealaltă e la fel și piatra se compune după chipul obicinuit.

Pe foaia X-a

Coloanele de lemn din lăuntrul bisericii ploștene—veche de vre-o sută de ani—sunt originale prin grosimea lor, neobicinuită la stâlpi de lemn, și, mai cu seamă, prin capitelul lor.

Așezate între partea bărbaților și a femeilor, pe aceste coloane nu se reazimă—ca pe stâlpii din lăuntrul vechilor biserici—un zid care mergea până la bolți, ci arcuri ușoare ce țin un tavan scund: podul bisericii. Podul acesta, în care stau de obicei bătrânele mahalalei, privește spre altar printr'un cerdac, ce-și reazimă stâlpii de lemn subțiri deasupra coloanelor de jos.

Impărțirea aceasta în două caturi a pro-naosului e caracteristică veacului al XIX-lea.

*

Pietrile dela Bucov servesc—în rând cu alte vre-o douăzeci la fel sculptate—drept piuă stâlpilor unui grajd, în curtea vechiei proprietăți a moșiei.

Ele se văd a fi fost un capitel și o bază, ori chiar amândouă capiteluri. Unul e format din îmbinarea capitelului rotund, familiar mănăstirii Hurezi, cu volutele ionice. Cealaltă piatră are o formă comună de pernă și e mult mai neîndemănată lucrată.

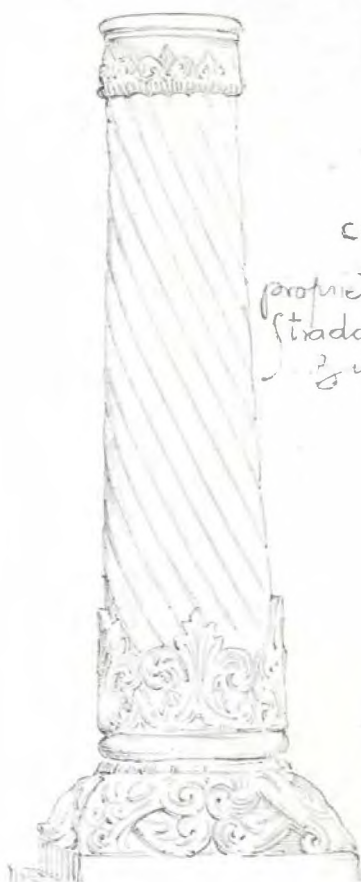
Arh. AL. M. ZAGORITZ.

STANTUL GHEORGHE NOU
BUCUREȘTI
Grădă exterioră.

COLONNA

proprietatea lui T
Strada Cosma Nr. 7
București

FRAGMENT DE ORIGINE NECUNOSCUTĂ
Colecția Belu Urelu

BISERICA SCHIAZILUI
Fereastră la altar

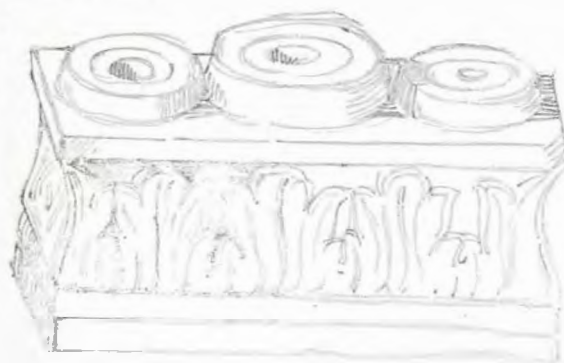

PREAJBA-DOLYU
Cadrul unei ferestre

CURTEA PROPRIETĂȚII BUCOCI
PRAHOVA

Piatra perforată la o grivniță

RAFOUL - PRAHOVA

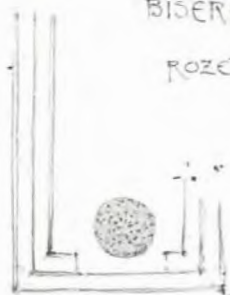
FĂCLIE ÎN ALTARUL BISERICEI

BRĂDENI
Ticla perforată

BISERICA SŢINEI BUCUREŞTI
ROZETA LA ALTAR

PREAJBA-DOLJIU

CORONAMENTUL ZIMEI FERESTRE

CADRU DE FERESTRA

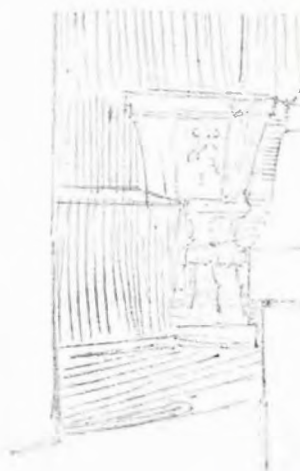

FEREASTRA ALTARULUI

BISERICA DIN BRADENI
COTOFENI

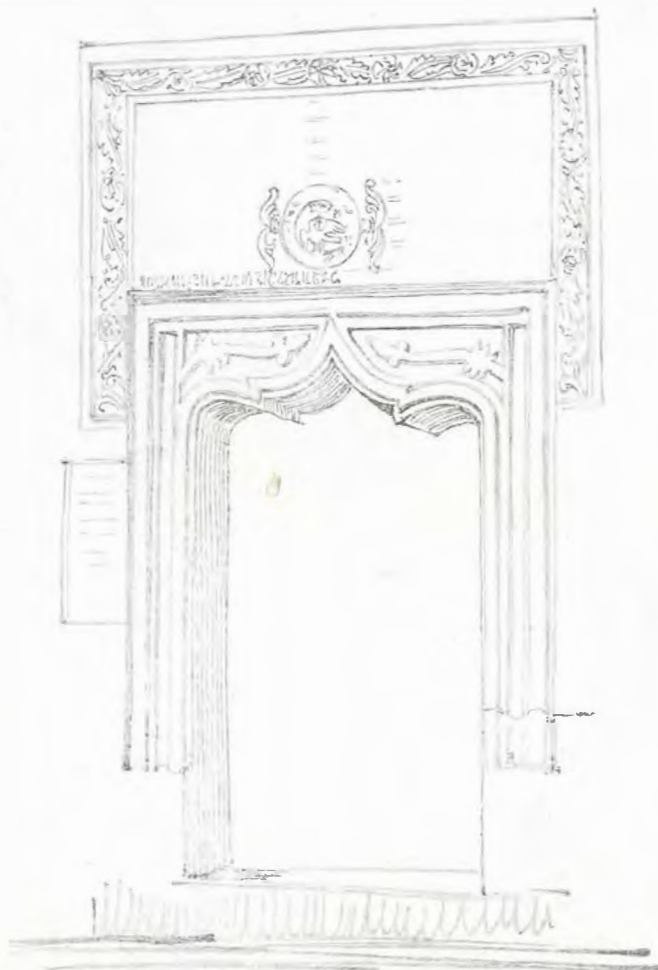
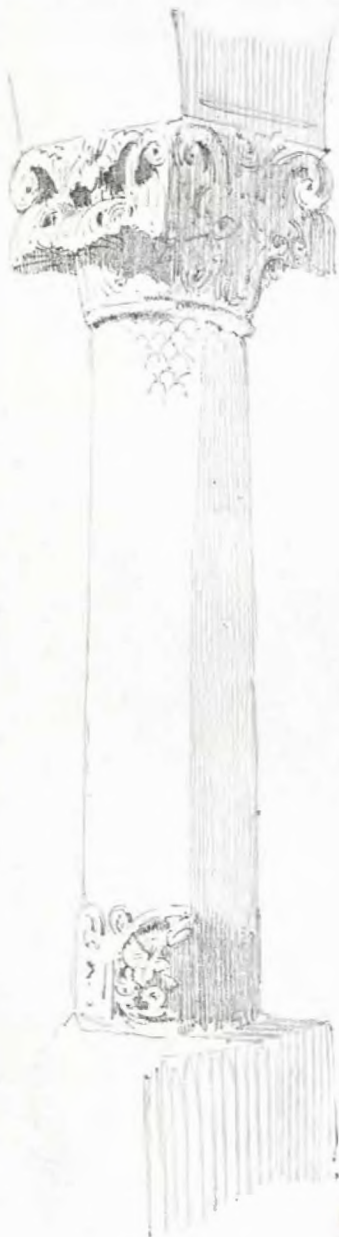

CORONAMENTUL USII

COLTEA - BALISTRADA TINDEI

MANASTIREA VACĂREȘTI
Ocolană a Paraclisului

GHERGHITA
Usa bisericii

COLECȚIA BELU Un capitel

BISERICA DIN PREAJRA-DOLJ
Capitelul coloanei interioare

UN CAPITEL
la tilastri exteriori.

STAGIROPOLEOS
ÎNAINTE DE RESTAURARE

BAZA COLOANEI -

Biserica cu Sfinți - București -
piatră perforată.

COLȚEA
una din coloanele tindei

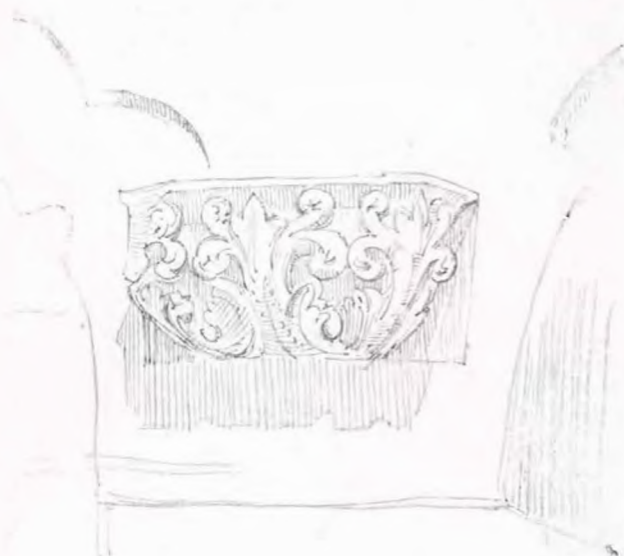

COLECȚIA BELU-ZRLATI

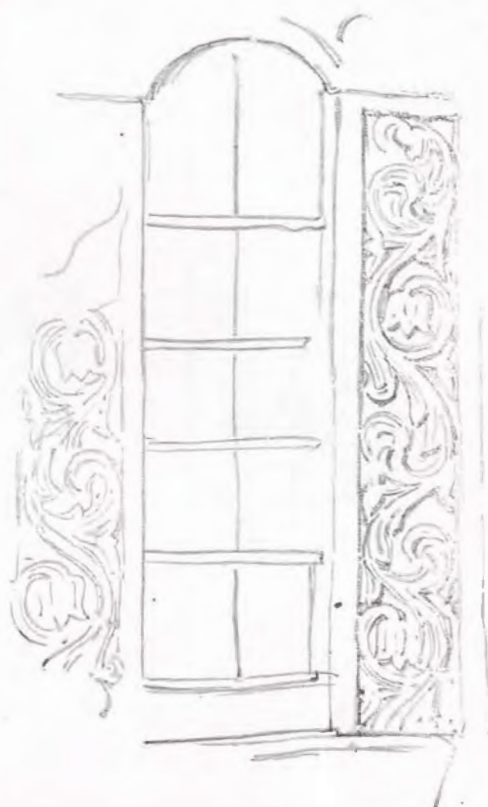
Balustrada

FĂNTÂNELE - PRAHOVA

CADRU DE FERESTĂ

RISERICA COLTII
CONSOLĂ ÎNTRE ARCADELE TINDEI
EXTERIOR

BRĂDEȘTI - DOLJUL

Piatră perforată...

RISERICA BRĂZI-BOȘANU BUCUREȘTI
Piatră perforată -

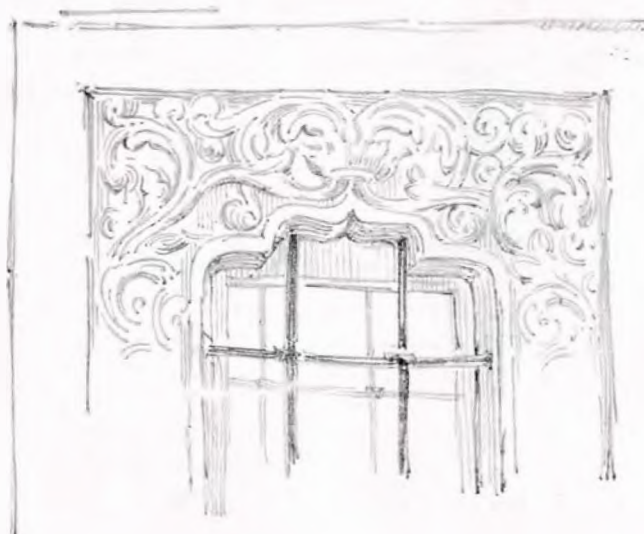

BISERICA DOAMNEI
BUCUREȘTI
Cadrul usii

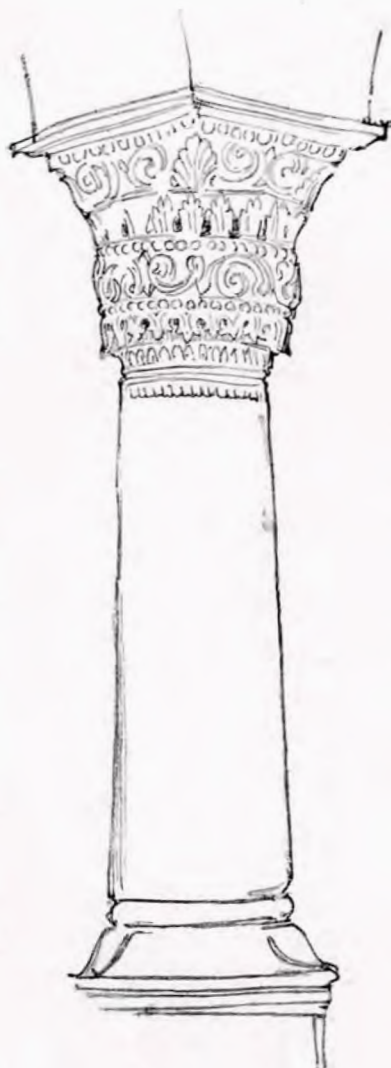

BELZI - URLATI
CONSOLE DE LA PALATUL DIN POTLOGI...

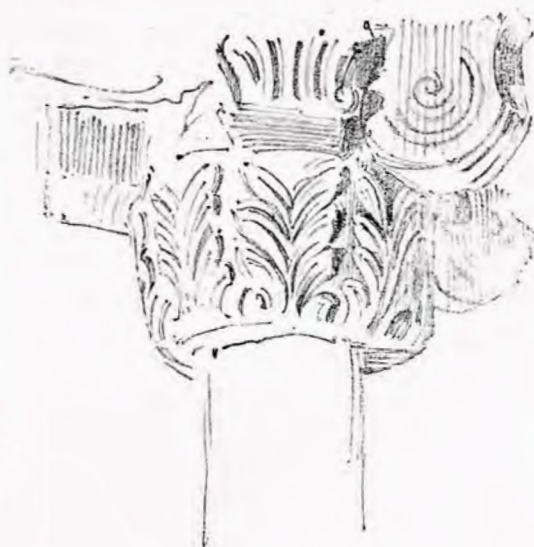
BRATU-BOLEANU BUCUREȘTI
O fereastră spre mișcarea...

BRADENI DOBRIU
Piatra perforată.

BELU-ZURLATI FRIZĂ

SFANTUL GHEORGHE-NOU
PLOESTI
COLOANA DE LEMN INTERIOR

BUCUR - PRAHOVA
CAPITEL
BAZĂ

Fragmente în grajdul vechii poror.

BISERICA DIN CORBII MARI

(VLAȘCA)

o

La vre-o zece kilometri spre sud-vest de mărețul palat al lui Brâncoveanu de la Potlogi, se ridică, pe Argeș, curtea puternicilor boeri Corbeni, a căror strălucire începe, mai ales, de la marele Ban Vintilă Corbeanu, ce ținea o Cantacuzină, pe Ilinca, fata Postelnicului Cantacuzino ¹⁾).

Totuși, tradițiunile ce sunt legate azi de niște vechi ziduri ruinate din satul vecin Corbii-Ciungi coboară istoria așezării Corbenilor chiar pe vremea lui Negru-Vodă, care — când confundat cu descălicătorul țerii, când cu Radul cel Mare — și-ar fi petrecut în aceste tainice ziduri o idilă de dragoste cu Stanca din Corbi, sfârșită prin moartea Voevodului, de podagră, din ciudă de a nu fi putut obține de la Mitropolit deslegare de prima sa căsătorie.

Ori cum, pe clopotul rămas de la biserica cea vechie, ce servia de paraclis caselor Corbenilor din Corbii Mari — din care se păstrează și azi umile rămășițe cu frumoase bolți *à arêtes* — se află o inscripție referitoare, de sigur, tot la un Corbeanu, care va fi ridicat biserica ce exista înaintea celei de azi:

СѢ ИЗВО(И) КСННА ИВАН КОКА[А ?] (sau Корбан sau Иванко Бан ?) ДО ХРАМА СѢГО АРХАНГЛА МИХАИЛА ДОРОМАНКА (? sic) РОКС БЖІА АУХКЗ. ОКТОВРІА.

(= ACEST CLOPOT L-A CUMPĂRAT ȘI TURNAT IVAN, PENTRU HRAMUL SF. ARHANGHEL MIHAI... CURSUL ANILOR 1627, OCTOMVRIE).

Dar marea — prea marea pentru un sat — biserică ce trăește și azi, de care ne ocupăm în aceste rânduri, nu fu zidită de cât în domnia lui Constantin Brâncoveanu, de fra-

tele mai sus pomenitului Vintilă Banul: Dumitrașco Corbeanu, marele Paharnic, cu soția sa, jupâneasa Tudosca, cunoscuta intrigantă politică din vremea Brâncoveanului și rudă de aproape cu fiul lui Grigorie Ghica, în folosul căruia țesea tot felul de intrigi, urmărind detronarea Brâncoveanului.

Turburările produse în țară în 1700 — premergătoare acelor ce aduse încercarea de mazilie a Brâncoveanului în 1703 — prin intrigile acestui «om foarte rău, zavistnic și turburător» și ale acestei femei, «muiere rea și neastâmpărată», ne sunt descrise pe larg de cronicarul oficial al Brâncoveanului, care nu știe cum să mai arate supărarea Voevodului pentru necazurile ce-i veniau chiar din partea acelor pe cari îi ținea «credincioși și pururea cu cinste și cu milă» la curtea sa.

Căci nu numai față de ei, dar și față de nepoții lor, față de fiii lui Vintilă Banul, Brâncoveanu se arătase, de la începutul domniei, destul de prevenitor, dând, de pildă, lui Mihai Corbeanu, al doilea Postelnic, în 1690, sarcina ca să facă podul de peste Argeș, pentru a înlesni transportul trupelor cuartiruite în preajma Potlogilor, în prepararea atacului de la Zărnești ²⁾, iar în 1698 îi încredințase, ca bun vecin, conducerea (isprăvnicatul) lucrului palatului din Potlogi ³⁾; chiar în timpul trădării unchiului acestuia, Brâncoveanu îi purtă toată cinstea ⁴⁾, trimițându-l cu o solie întreagă de boeri, la Poartă, ca să arate neadevărul intrigilor țesute de unchiul său. Și pe celalt nepot al lui Dumitrașcu, Constantin Corbeanu, vel Pitar, Brâncoveanu îl avea în vază, făcând parte, în 1703, din suita de boeri cu cari Brâncoveanu se prezintă Padișahului la Adrianopole.

Ast-fel că ne miră turburarea iscată prin mijlocirea acestor «ticăloși» ce nu se puteau «odihni întru atâta bine și îndestulare ce «era— cum ne spune cronicarul — ci, vrând «ca să-și descopere toată zavistia și rău-
«tatea, ca niște iubitori de a scorni răzmi-
«rite și zarve, precum felul de început le-a
«fost, pus-au în gând ca să aducă Domnu-
«lui, de va putea, pacoste și strâmutare. Și
«aflat-au organ pren carele acea vrăjmă-
«șească voie a-și împlini pre un Turc, ce
«se afla pe acea vreme aci, carele și Efendi

«lordachie Beizadea, sin Antonie Vodă, ea
«îi tălmăcia de toate la Turc, fiind și rudă
«amândouă și nădăduind ca să fie frate-său
«Domn, sin Grigorie Vodă, — cu care i-au
«trimis o mahramă cu sarmă, zicându-i că
«acea mahramă să fie semn, și când ar putea
«isprăvi ceia ce între dâșii au vorbit și au
«socotit, acea mahramă să o trimită în chip
«de semn, ca să lipsească cărți și alte scri-
«sori, pentru ca să nu li se întâmple vre-o
«descoperire sfatului lor celui drăcesc. Pă-
«gânul de turc (însă), luând mahrama și ră-

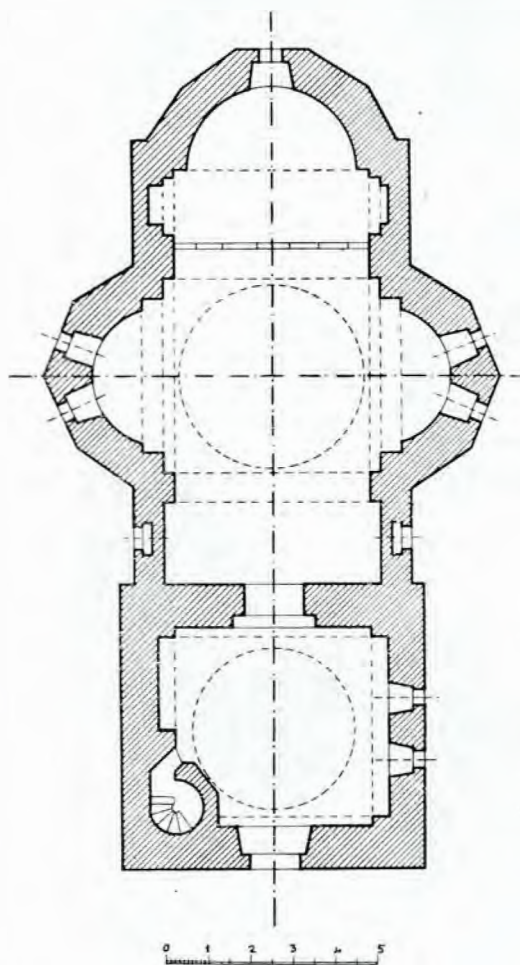
1. Biserica din Corbii Mari.

«la Grigorie Vodă fusease, cu carele ajun-
«gându-se și alcătuindu-se, multe pe taină
«cu dânsul împotriva Domnului pusease și
«așezase. Și fiind numai ca să meargă Turcul
«acela către Țarigrad, socotind ei între dâșii,
«că a scrie pen scrisori ceale ce acolo ar
«putea face și isprăvi nu va fi bine, soco-
«tit-au proclétul acela Dumitrașco Pașar-
«nicul ș-au trimis jupâneasa noaptea pe la
«toba (interpretul) care tălmăcea.

«La aceste vicleane uneltiri, având pe
«Domnița, fata lui Grigorie Vodă, ce o ținea

«vășelul ce-i dedese spurcăciunea de jupă-
«neasa lui Dumitrașcu, Tudosca, și mergând
«la Domn i-au descoperit toate ceale ce za-
«vistnicul și vrășmașul Dumitrașcu urzise...
«dând Domnului mahrama și răvășelele...
«Dar nici cu atâta răutate... inima lui Du-
«mitrașcu s-au putut odihni, ci tocmai la
«Țarigrad, lucrurile și meșteșugurile lui au
«ajuns, la unii din acei asemenea la răutate
«cu dânsul, la cari au fost trimis proclétul
«acela și boierii scriși... (atunci) s-au po-
«menit Domnul... unde vine Aga—să aducă

«toți boiarii câți erau înscriși în tefter... «(totuși) se dovedi dreptatea Domnului, deci «pe unii dintr'aceștia, cari li s-au dovedit «faptele și vrăjmășia în potriua Domnului, «i-au pedepsit puțină vreme cu închisoare, «pe Dumitrașcu Corbeanu Paḥarnic, pe Gri- «gorie Postelnic Băleanu i pe Radu sin «Hrizea... apoi (ertându-i) i-au miluit Dom- «nitorul cu cinste la curte» în generozita- tea sa.

2. Planul bisericii din Corbii Mari.

În timpul acestor încurcături, de sigur, Dumitrașcu Corbeanu, cu soția sa Tudosca, ridicară biserica grandioasă din Corbii Mari, pe care însă nu mai avură timpul să o termine, nici cu tencuelile pe dinafară, nici cu zugrăvelile pe dinlăuntru.

Din lipsă de descendenți din Dumitrașcu Corbeanu, biserica rămase apoi pe seama nepotului acestuia: Constantin Corbeanu vel Pitar³⁾, care, locuind mai mult la Târgoviște, unde și fu înmormântat, nu se mai putu în-

griji de biserică. Deabia sub un fiu al acestuia, Constantin Corbeanu, marele Sluger, prin moartea căruia în 1748 se stinse neamul Corbenilor, se începe reluarea lucrului, fără de noroc întrerupt, prin stingerea Corbenilor. Soția acestui ultim Corbean, Maria⁶⁾, «fata lui Brăiloiu», căsătorită în al doilea rând cu un «grec de la Cuciuc-chioi»: Pan Zamfira vel Clucer, duse mai departe numele, dar nu și faima Corbenilor; ea de abia putu de a termina zugrăveala bisericii.

Peripețiile lucrului bisericii ni le arată pe larg pisania bisericii:

† Această sfântă și dumnezăiască bise- r(i)că ce s(ă) prăznuește hramul Sfintei Troițe, din themelie iaste făcută de răposatul Dum- nealui jupan Dumitrașco Corbeanu vel Pa- harnic i de jupâneasa Dumnealui Tudosca, care s-au zidit în zilele prea luminatului Domn Ion Constantin Brâncoveanu Voevod, iar în zilele prea luminatului Domn Ți lo Con- stantin Nicolae Voevod, la anii de la Hristos 1761 (?), s-au îndemnat Dumneaei jupâneasa Mariea... soția... boiar... de au înfrumu- sețat cu zugrăveala, după cum se vede, ca să fie Dumneaei vecinică pomenire. Luna lui Sept. 20, leat 7270.

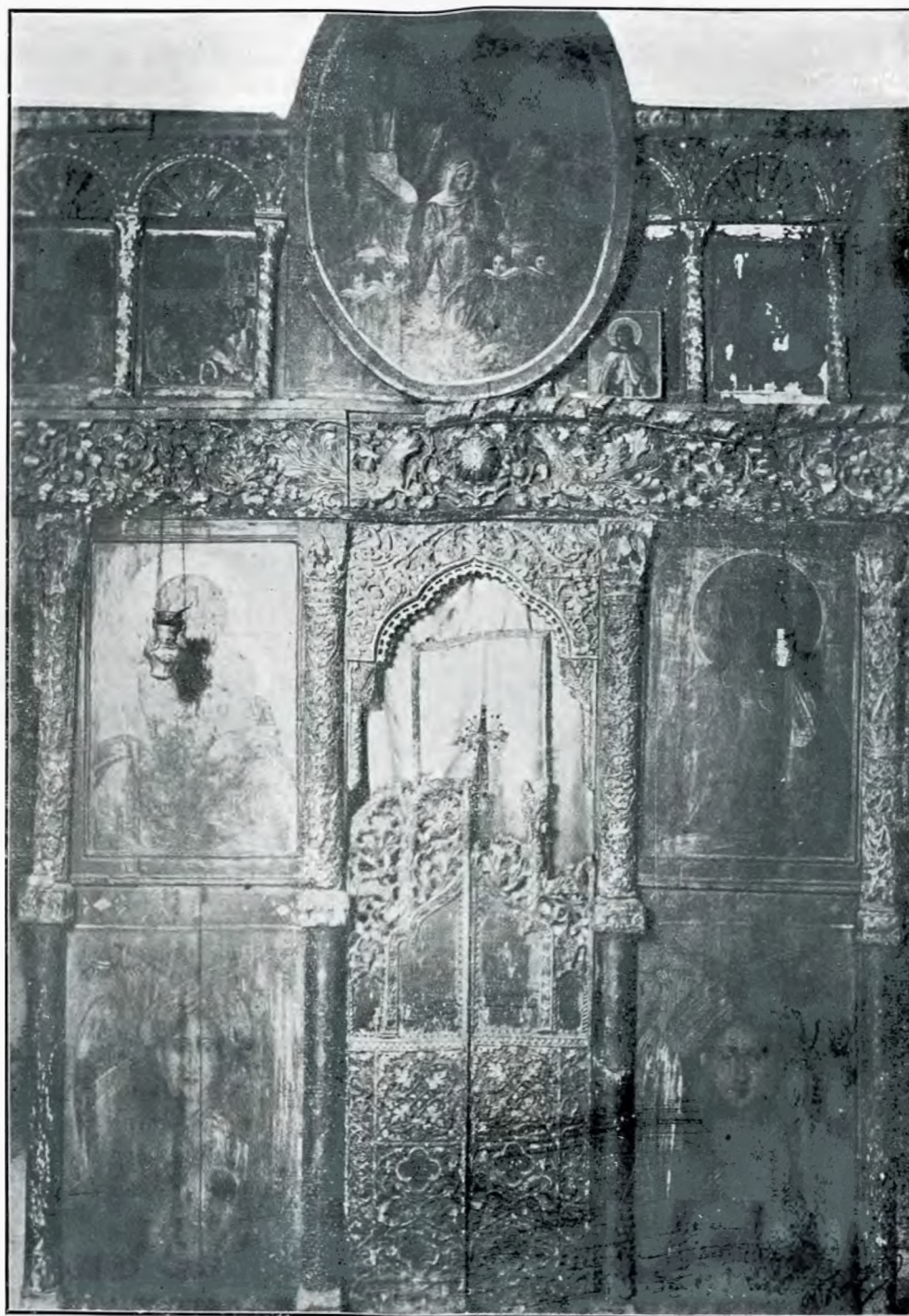
Biserica, surprinzător de mare, are un plan în formă de cruce, cu sânuri cu patru fețe și absidă pentagonală, în exterior.

Calote puternice acoperă pronaosul și naosul, iar o boltă absidială altarul. Pentru susținerea turnului-clopotniță, astăzi căzut, ce se ridică pe pronaos (și la care urca o scară în helice), zidul despărțitor dintre naos și pronaos este plin, comunicația făcându-se printr-o ușă ce-l străbate; de asemenea, ca la cele mai vechi biserici și tot pentru a neutraliza efectul împingerii greutății de pe pronaos, spațiul dintre pro- naos și naos e destul de mare pentru a fi puternic boltit.

Ca exterior suprafețele se prezintă împăr- țite în două, prin mijlocirea *torului* (ciubuc) gros de la mijloc și a celor două rânduri de ocnite dreptunghiulare, în rândul de jos ar- cuite, în cel de sus incadrate la rândul lor într'un al doilea rând de ocnite ce le țăr- muresc întocmai ca la Episcopia Curții de Argeș. O cornișe în zimțuri încununează clădirea.

În ce privește decorația și mobilierul interior, picturile nu au mare valoare, datând din epoca de decădere a idealului bizantin

părătești, prin stâlpii, cu capitele decorate cu vulturii țerii, pe cari se sprijină, și prin arcada cu prăznicare cu care se sfârșește,

3. Tâmpla bisericii din Corbii Mari.

în pictura noastră. Tâmpla, păstrată fragmentar, e însă o adevărată lucrare de artă, prin friza de *rindeau*-uri de viță, terminați prin doi delfini stilizați deasupra ușilor îm-

cum și prin frumoasa sculptură ajurată, care înfățișează ușile împărătești în totul asemenea acelor din biserica Ludești. Picturile au mai mult interesul istoric, prin tablourile cti-

toricești ale boerilor Corbeni.

În dreapta ușii e reprezentat: *marele Paharnic Dumitrașcu Corbeanu*, cu chică, barbă neagră, înbrăcat în dulamă roșie cu marginile imblănite cu alb, cu caftan verde și brâu roșu; *jupânița Tudosca*, înveșmântată în haină bogată, lungă, roșie, colan la gât, cercei cu picioare lungi. În dreapta ușii de intrare se reprezintă: *Maria Corbeanca*, într'o dulamă roșie cu bordura de fir de aur, guler de blană mare, cu veșmânt dedesubt verde, încins cu cordon cu paftale, rucavițe la mâini, colier la gât, calpac pe cap: *pan*

Zamfira vel Clucer, cu dulamă albastră cu margini de blană albă, dedesubt roșiu. Ei țin mâinile pe copiii Dumitrache, Matei, Maria. Pe peretele sudic se reprezintă: *Constantin Corbeanu vel Sluger*, cu barbă neagră lungă, părul scurt, înbrăcat în dulamă neagră cu margini de blană albă, dedesubt caftan de brocard roșu, încins cu cordon cu paftale. El ține mâna pe copiii Ion și Constandin. —

În starea în care tablourile murale se mai găsesc, ele întregesc destul de bine portretul făcut de cronicar asupra acestei puterice familii boerești.

VIRG. DRĂGHICEANU.

4. Vedere în interiorul bisericii din Corbii Mari.

¹⁾ Vezi N. Iorga, *Studii și Documente*, XVI, 253, și *Inscripții din Bisericele României*, I, 120 (10).

²⁾ St. D. Grecianu, *Viața lui Constantin Vodă Brâncoveanu de Radu Log. Grecianu*, București 1906, 29.

³⁾ Virg. Drăghiceanu, *Curțile Domnești Brâncovenești, III: Poilogii*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, a. III, 53.

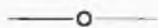
⁴⁾ Grecianu, *ibidem*, 100—102.

⁵⁾ El face biserica Sf. Apostoli din Țărgoviște. Cf. Virg. Drăghiceanu, *Călașa monumentelor istorice din Județul Dâmbovița*, Țărgoviște 1907, p. 20, și inscripțiile, la Iorga, *Inscripții*, II, 360. Mormântul la Iorga, *ibidem*, I, 120. Asupra trecerii ce o avea la Brâncoveanu, vezi Greceanu, *ibidem*, 14.

⁶⁾ *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, 79—80.

UN GIUVAER DOMNESC PIERDUT

ȘTIRI ȘI DOCUMENTE CU PRIVIRE LA MAREA CRUCE DE AUR A LUI
ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Colonii sași ardeleni au meritul incontestabil de a fi contribuit, pe vremuri, la răspândirea culturii și civilizației apusene în terile noastre.

Activitatea lor culturală începe a se manifesta mai intensiv cu deosebire după Reformațiune, care îi pusese în legătură mai strânsă cu patria lor de baștină. Roadele muncii lor stăruitoare le găsim, de aci încolo, reprezentate mai ales pe terenul industrial, în manufacturi, între cari mai de însemnătate sunt cele din metale prețioase.

Nivelul artistic atins de aurarii și argintarii sași culminează în a doua jumătate a secolului al XVI-lea în unele opere de mare valoare.

Această industrie de artă, transplantată din terile germane în Ardeal, a înflorit, sprijinită și ocrotită fiind cu deosebire de Domnii, mănăstirile și boierii țărilor române, cari pe de o parte au știut să aprecieze pe acele vremuri valoarea artistică a produselor, având finul simț pentru a o înțelege, iar pe de altă parte au dispus de mijloace materiale suficiente pentru a putea satisface și cerințele luxului.

Regretabil că vitregia timpurilor a distrus o parte mare din operele acestea, din care cauză nu vom mai putea pătrunde, cu temeinicie, în acest ram al artelor, răspândite prin terile noastre. Restul ce ni s'a mai conservat ne dă, e drept, deslușiri prețioase, dar numărul obiectelor ce-l constituie este improporțional de disparent față de produsele activității rodnice a peste o mie de ateliere în

cari lucrau aurarii și argintarii sași pe la mijlocul secolului al XVI-lea.

Pe timpul acesta, și anume la anul 1561, s'a făcut și cea mai de valoare comandă la maiștrii aurari din Sibiiu de către Alexandru-Vodă Lăpușneanul, Domnul Moldovei, care dădu materialul brut trebuincios, constând din aur și din pietre nestimate, spre a i se face o cruce dublă, pe care să o poarte atârnată de gât. Crucea aceasta, după ce s'a terminat, s'a evaluat la suma de optzeci mii florini. Având în vedere prețul mare al aurului în raport cu prețul de doi florini al unei vaci pe timpurile acele, vom înțelege enorma valoare a acestui giuvaer, care a stârnit admirația lumii, precum vom vedea din cele următoare.

În credința că istoricul acestei cruci va interesa lume mai multă, dau în cele ce urmează, fără comentariu, studiul scriitorului sas ardelean, J. Seifert, publicat cu privire la acest important obiect de artă ¹⁾, lăsând la buna chibzuială a cetitorilor aprecierea raporturilor sociale, asupra cărora acest studiu aruncă o neașteptată rază de lumină:

«Matei Miles ne spune în Cronica sa numită *Siebenbürgischer Würgengel*, la pag. 223, următoarele :

¹⁾ «Transilvania», Wochenschrift für siebenbürgische Landeskunde, Literatur und Landeskultur, Hermannstadt, 1862 : «Das goldene Kreuz Johann Sigismund Zapolya-s», p. 41 sq.

«Zu Anfangs trug der Fürst selbst in eigener Person den Ständen dieses für: Erstlig beklagt er sich hefftig der viller und übergrosser Unkosten, so Er beyde im hinaus nach Oppeln, beyde im herein-ziehen hette müssen erhauffnen, und schuldig wäre; Derowegen begehre Er Hülff und etwa Beystewr vom Lande zu erhalten: Darauff wanthe ein jede Nation ihr grosses Armuth für, und die villfältige auss stewren, so sie in disen villerley Kriegs Rüst und Schickungen herten müssen machen zu den unglücklichen Heer fahrten des Vatterlandes; Darauf entdeckte Sigismundus letzlig sein verborgenes Gemüth, wohin er geziehet und zeigt an: Es sey nehmlich bey den Möghafften H. Sachsen solche Ihnen unnothwendige Kleynody vorhanden, welcher Preiss villeicht so vill würde machen, dass er seine Schulden damit mögte entrichthen. Dieselbe Kley-nody aber war ein verdoppeltes Kreutz, sehr köstlig von klahrem Golde, und villem Edelgestein aussgeziehet so über fl. 80.000 wurde geschetzet; Und war von Isabella und Johanne II in Hermanstadt den Sachsen dahin gegeben, und zu sonderligem Dankmal zu Gott, wege Ihrer viller Angst, und ausgestandenen Unglücks in ihrem Elend und Wallfahrt verehret worden: Dasselbe wurde damhls öffentlig dargebracht, und in der Mediascher Kirchen für den Altar niedergelegt von H. Alberto Hueth (so in allen Sachen Sigismundo willfährtiger, als genug war) daher hats Sigismundus empfangen».

Kinder de Friedenberg ne raportează în scrierea sa inedită «De comitibus», tot despre aceeaș întâmplare, astfel: «Item inconstanti Sigismundo Bathory crucem auream 80,000 fl. quam Isabella Deo et Ecclesiae Cibiniensi dedicaverat liberalitate plusquam libera tradidit (nempe Hutherus)». Și adaogă: «Sic et ipsae lucidae faces obscura caligine non carent».

Nu puteam crede, din capul locului, toată povestea aceasta, căci timp îndelungat nu am dat peste nici un indiciu ce m'ar fi putut întări în îndoelile mele sau desluși. Cu deosebire nu puteam crede că Isabella să fi dăruit chiar bisericii Sibiiului acea cruce, căci ea nu simpatiza cu Sașii, cari erau aderenți intimi ai lui Ferdinand. Și tot atât de curios

mi-a părut faptul că să se fi făcut un cadou atât de prețios, fără nici o ezitare, din partea principelui Sigismund Bathory.

În fine am găsit în istoria lui Lupu Bethlen date mai lămurite despre crucea aceasta, cari însă mă făcură mai curios a cunoaște proveniența ei. Bethlen zice, la a. 1566, în ediția folio, la pag. 248—în care descrie vizita ce a făcut Sigismund Sultanului în apropierea Belgradului—următoarele:

«Sigismundus—de collo appendit torquem auream eximii operis, margaritis et gemmis adornatum, de quo pendeat crux aurea novem Adamantibus et quatuor Carbunculis ad angulos dictae crucis dispositis (qui non erant quidem ex arte politi, sed rudi tantum opera insiti, pulchritudine tamen a natura data, et pretio eximio, in admirationem sui, omnes rapiebant) (de qua inferius fusius), quae ex gaza Sigismundi olim Romanorum Caesaris simul et Pannoniae Regis ad illum devenerat». Apoi zice, la anul 1571, pag. 280, vorbind despre testamentul lui Sigismund: «in rationem denique Transsylvaniae assignavit, crucem illam auream quam dum Solymanum salutasset de collo gestabat; eam ex Sigismundi Caesaris et Regis Hungariae gaza, ad Regem Matthiam devolutam (prout superius meminimus) Joannes Corvinus, Matthiae filius, Dominico Albensis Basilicae Anthistiti (qui sacra divi Matthiae Regis manibus peregerat) donaverat, inde in potestatem Regum Hungariae, qui per seriem succedebant redacta, successu temporis ad Ludovicum Grittium Thesaurarium Joannis I. Regis Hungariae, illo autem ad civitatem Medgyes trucidato, iterum ad Ioannem Regem, et per consequens ad filium ejus, nunc eam legantem, uti haeredem devenerat; quae quidem crux post mortem illius, Cibinii ad manus Senatus urbis deposita eoque ibidem conservabatur, donec tandem Sigismundo Bathoreo Principi Transsylvaniae, ordines regni, eam contulerint; de quo inferius».

Iar la anul 1599, pag. 681, ne spune: «crucem illam auream a Johanne Sigismundo Electo Rege, Reipublicae Transsylvanicae testamento legatam, et a tempore mortis illius, Cibinii conservatam, Sigismundo Principi in summa quadraginta millium aureorum conferunt».

* * *

Cu toate că nu puteam lua în serios proveniența crucei dela împăratul Sigismund, dela care ar fi trecut ca moștenire la regele Matei, căci aceasta ar avea de premisă fabula despre originea lui Ioan Corvin din împăratul Sigismund, totuș această presupunere ne îndrumă la o urmă nouă, la arhivul Sibiiului, căci acolo s'a predat crucea «ad depositum» și acolo presupuneam că trebuie să fie acte cu privire la ea.

Din norocire am găsit în tomul II al «Transilvaniei», la pag. 127, în disertația apărută acolo despre Huet, scrisă de feritul și meritosul Schaaser, confirmarea datelor lui Bethlen și—ce este mai de însemnătate—numărul documentelor din arhiva Sibiiului.

Având deci un punct de plecare sigur, am început cercetările și munca mea a fost urmată de succes, căci am aflat 5 documente, cari ne dau deslușire deplină cu privire la proveniența și peripețiile crucei în cestiune. Aceste documente sunt următoarele ¹⁾:

I.

Sibiiu, 4 Iunie 1571.

Nos Simon Miles, magister civium, Augustinus Hedwigh, iudex regius, Georgius Csukas (Csukás, Hecht), iudex sedis, ceterique iurati cives ac seniores civitatis Cibiniensis, per praesentes fatemur et recognoscimus, quod crucem illam auream novem preciosos lapillos adamantes, item quatuor rubinos in se continentem, et totaliter una cum lapillis et auro marcas duas et piseta tria ponderantem, quam Serenissimus Princeps et Dominus Dominus Johannes Secundus Elect. olim Hungariae Rex etc., Dominus noster clementissimus (felicissimae recordationis), in sua testamentaria dispositione regnicolis trium nationum regni Transilvaniae et dominis nobilibus Hungariae, ad hoc regnum Transilvaniae adhuc pertinentibus, testamentaliter legavit, quamque domini regnicolae trium nationum et Hungari in congrega-

¹⁾ Trei din ele sunt tipărite de d. N. Iorga în colecția Hurmuzaki, vol. XV-1, și anume: întâiul din 24 Ianuarie 1562 (No. MLX, pag. 574), al doilea din 28 Ianuarie 1562 (No. MLXI, pag. 574) și al treilea din 3 Martie 1562 (No. CLXIII, pag. 575).—Ultimele două, ne cuprinse în colecția Hurmuzaki, le retipărim aci.

A. L.

tione Albae Juliae hoc anno circiter 25 diem May proxime preteritam celebrata, communi consensu et paribus suffragiis, ad fideles manus nostras sub sigillis egregiorum ac nobilium dominorum Nicolai Orban et Stephani Kemen, comitis comitatus Kikeleo, deposuerunt, ea cautione ut crucem istam fideliter, absque omni variatione et alteratione, apud nos asservare, neque eam ulli hominum, sine consensu et concordi deliberatione regnicolarum trium nationum et dominorum Hungarorum nobilium, huic regno Transilvaniae adhaerentium, extradare debeamus. Die datarum praesentium ad fideles manus nostras recepimus et sancte promittimus, quod nos juxta juramentum, quod praestitimus, crucem istam asservare et salva hac civitate, et fortunis nostris, eam sine alteratione omni sub salvaque custodia habere, neque eandem crucem ulli principi vel ulli nationi sine consensu et decreto dominorum nobilium trium nationum Transilvaniae et adhaerentis Hungariae: et non restitutis prius praesentibus litteris nostris extradare volumus. In quorum omnium praemissorum fidem et testimonium, praesentes litteras nostras assecutorias sub appresso autentico civitatis istius sigillo communis, per praefatos egregios dominos Nicolaum Orban et Stephanum Kemen, reliquis dominis et fratribus nostris regnicolis Transilvaniae, et adhaerentis adhuc Hungariae, benevole duximus concendendum. Datum Cibinii 4 die Junii anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo primo.

II.

Mediaș, 29 Martie 1599

Nos universi domini proceres nobiles caeterique status et ordines trium nationum Transsilvanenses, memoriae commendamus per praesentes, quod nobis feria secunda proxima post dominicam Judica noviter elapsam, in generali congregatione nostra in civitate Megyes ad dominicam Laetare proxime praeteritam in eadem civitate ex edicto Serenissimi Principis et Domini Sigismundi, Dei gratia Transsilvaniae, Moldaviae, Valachiae Transalpiniae ac sacri Romani Imperii Principis, partium Regni Hungariae Domini et Comitum Siculorum ac Domini nostri clementissimi celebrata insimul constituti, eadem sua Serenitas in propositum

tionem suam coram nobis per certos dominos consiliarios suos in scriptis exhibita, significare curavit in hunc modum : Quod cum sua Serenitas ad necessitatem huius Regni in proxima expeditione contra Turcas et Tartaros hostes fidei nostrae suscepta, florenos quadraginta quinque millia in auro ex propriis aureis exponere et erogare coactus fuerit, postularet itaque eam summam aureorum per nos eidem refundi. Nos itaque habito superinde mutuo tractatu, rebusque sicut proponebatur existentibus, postulationi eiusdem suae Serenitatis satisfaciendum esse censuimus atque statuimus. Verum considerantes miseram plebem ob varias exactiones jumentorumque interitum sumptibus et rebus exhaustam ad extremam paupertatem devenisse et sic praemissam summam suae Serenitati, non essemus pares solvendi. Ob hoc, crucem illam auream margaritis gemmis et lapidibus praeciosis ornatam, quae alias apud manus prudentum et circumspectorum iudicis regii magistri civium caeterumque juratorum consulum civitatis Cibiniensis tutioris conservationis gratia in eadem civitatem Cibinienesi per nos regnicolas reposita habebatur, ad humillimae supplicationis nostrae instantiam a sua Serenitate pro omnimodo satisfactione acceptare eidem suae Serenitati deputavimus. Qua quidem cruce per eosdem iudicem regium et magistrum civium et se-

natores Cibinienses ex commissione nostra, huc ad praedictam civitatem Megyes allata atque adducta, nobisque in (frequenti) regnicolari conventu nostro in ecclesia parochiali in eadem civitate fundata personaliter existentes manibus nostris assignata atque restituta. Super huius modi restitutione et assignatione dictae crucis aureae praefatos iudicem regium et magistrum civium, caeterosque cives et senatores Cibinienses quietos expeditos et modis omnibus absolutos commissimus atque reddidimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in generali congregatione nostra in eadem civitate Megyes feria secunda proxima post ipsam dominicam Judica supranotata (= 29 Martie) anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono.

Gaspar Kornis m. p., Senney Pongracz m. p., Cristoforus Kereszturi m. p., Georgius Rameczki m. p., Balthazar Bornemizza de Kapolna m. p., Toldi Istvan m. p., Gabriel Banffi Losoncz m. p., Benedictus Mindszenti m. p., Stephanus Bodoni m. p., Ladislaus Thorockai m. p., Gabriel Haller m. p., Joannes Szentpáli m. p., Nicolaus Vitéz m. p., Nicolaus Franciscus Teke m. p., Kornis Farkas m. p., Koloszvári Farkas, Daniel Megyesi királybiro—magister civium Segesvár, Valentinus Herschel iudex Coronensis vice iudex Bistriciensis.

I. MARTIAN.

I.

Biserica din Bărbulețu (Dâmbovița)

(Dintr'un raport adresat Comisiunii în 1909)

Am onoarea a vă aduce la cunoștință că în vara acestui an am avut ocazia de a vizita biserica din satul Bărbulețu, jud. Dâmbovița, unde aflatam că există o biserică veche. Acest sat se găsește la vre-o 30 kilometri spre nord de Târgoviște, în spre Pietroșița.

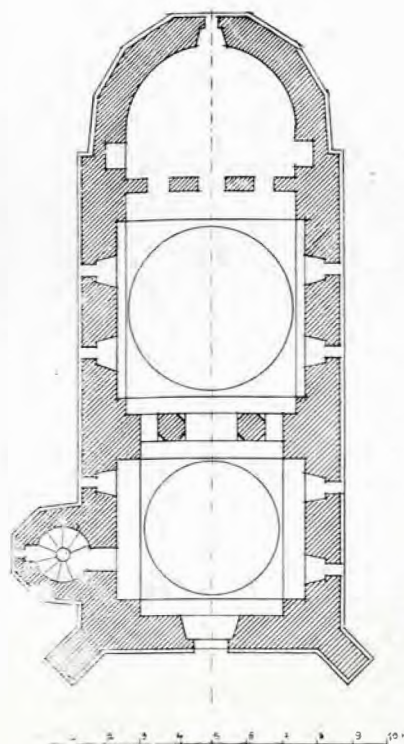
Biserica din sat este într'adevăr interesantă și cred că este din secolul al 17-lea; din nenorocire nu se găsește nici o inscrip-

1. Biserica din Bărbulețu.

țiune, care să ne poată lămuri precis în a-

ceastă privință. Se păstrează aci două hri-

2. Planul bisericii din Bărbulețu.

soave vechi din timpul lui Matei Basarab, cari ar trebui cercetate de persoane competente; se mai află un clopot cu o inscripțiune dela 1598.

După spusele oamenilor din localitate, biserica a fost într'un timp desvelită și părăsită; în urmă a fost reparată. Se zice că aci este leagănul familiei Kretzulescu.

Biserica este fără pridvor și compusă dintr'un pronaos și un naos, amândouă patrulate și despărțite printr'o arcatură triplă, rezimată pe doi stâlpi, după tipicul obișnuit. Biserica are în față doi contraforți de colț

și în fațada dinspre dreapta are o scară ce duce la clopotniță, care se află peste

toarei, capătă o înfățișare cu totul originală și unică în felul ei.

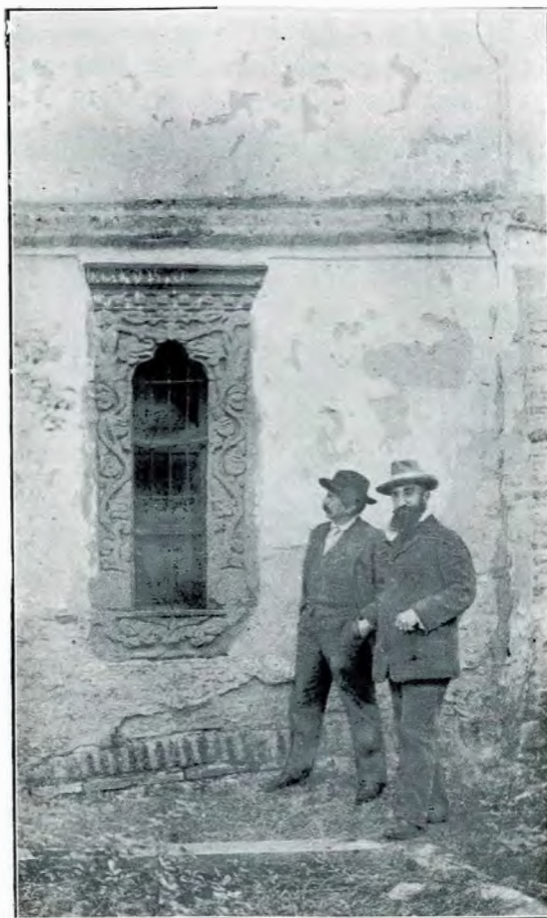
1. Biserica din Bordești.

pronaos. Scara este de lemn de stejar masiv și modul cum acoperișul ei se leagă cu acel al clopotniței contribuie a da o înfățișare foarte plăcută bisericii. Bisericele cu clopotnița peste pronaos sunt rare în Muntenia. Nu cunosc printre cele interesante decât cea dela Vlădești din Muscel și cea dela Vădeni din Gorj; dar aceste două biserici (a doua e monument istoric) sunt departe de a avea proporțiile fericite și aspectul pitoresc al bise-

2. Biserica din Bordești.

ricii din Bărbulețu, care, prin silueta ei plăcută și prin dispoziția ingenioasă a înveli-

3. Chénar de fereastră de la biserica din Bordești

În interior biserica are picturi interesante, din cari unele sunt stricate, altele retușate; acele din altar și o parte din naos sunt însă vechi și frumoase. În exterior biserica este de asemenea pictată. Această pictură e mai târzie; totuși ea este interesantă prin naivitatea și prin modul cum este dispusă. De jurîmprejurul bisericii un fris lat, substrașină și în fațada principală, cu compozițiuni care acoperă aproape toată suprafața ei.

Biserica este în stare destul de rea: are o crăpătură mare spre altar, unde pământul este mai jos; soclul este stricat și tencuiala căzută; pavajul interior este stricat; asemenea și învelitoarea de șindrilă și crucile.

Cred că această biserică merită a fi studiată și cercetată mai de aproape. Se cuvine a fi trecută între monumentele istorice.

ARH. N. GHIKA-BUDEȘTI

II.

Biserica din Bordești (R.-Sărat)

(Dintr'un raport adresat Comisiunii în 1910).

Vizitând biserica din satul Bordești, jud. R.-Sărat, am constatat că această interesantă

4. Ușa bisericii din Bordești.

biserică este în așa stare de ruină, în cât ar fi foarte greu și costisitor a se repara, spre a mai putea servi cultului. Aceasta mai ales pentru că se află construită pe un pământ înclinat și mișcător, astfel că partea dela altar, care este situat în spre vale, este aproape separată de restul bisericii, prin faptul marilor crăpături ce să află în zidărie. Turla este de lemn; cea primitivă, de zid, e probabil că s'a dărâmat mai de mult. Pridvorul, pe stâlpi, ce se află în fața bisericii, a fost înfundat ulterior cu zidărie. În interior, naosul și pronaosul sunt despărțiți prin trei arcade rezemate pe doi stâlpi de piatră din o singură bucată, bogat sculptați. Picturile sunt în parte conservate și destul de interesante. Rămășițele unei tample de lemn sculptat să văd adunate într'un colț al bisericii. Ușa bisericii e de lemn sculptat cu multă fineță, iar compoziția ei drecum și motivele sunt unice în felul lor. Chenarul de peatră al ușii este decorat prin un

rinsou foarte bogat. Chenarele ferestrelor sunt de asemenea de piatră sculptată.

Pe din afară biserica este informă, turla lipsește și pereții sunt proptiți cu contraforți masivi de zidărie de cărămidă pe jumătate ruinată.

Împrejurul bisericii e o incintă de ziduri dărâmate în parte și rămășițe de clădiri, cari arată că aci a fost pe vremuri o mănăstire cu oare care importanță.

Biserica este probabil din epoca lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Cred că singurul mijloc de a salva părțile interesante ale acestei biserici ar fi de a le ridica și a le aduce la București, spre a fi păstrate într'un Muzeu.

Stâlpii de piatră, ușa, chenarele ferestrelor și ale ușii, cu un cuvânt toate rămășițele interesante, vor putea astfel să fie salvate, căci rămânând acolo, ele vor fi sfărâmate sub ruinele bisericii, care cred că nu va mai sta multă vreme în picioare.

Biserica este închisă, de multă vreme și

5. Coloane din interiorul bisericii din Bordești.

locuitorii satului sunt cu totul lipsiți de biserică, căci alta nu există în localitate.

ARH. N. GHICA-BUDEȘTI

III.

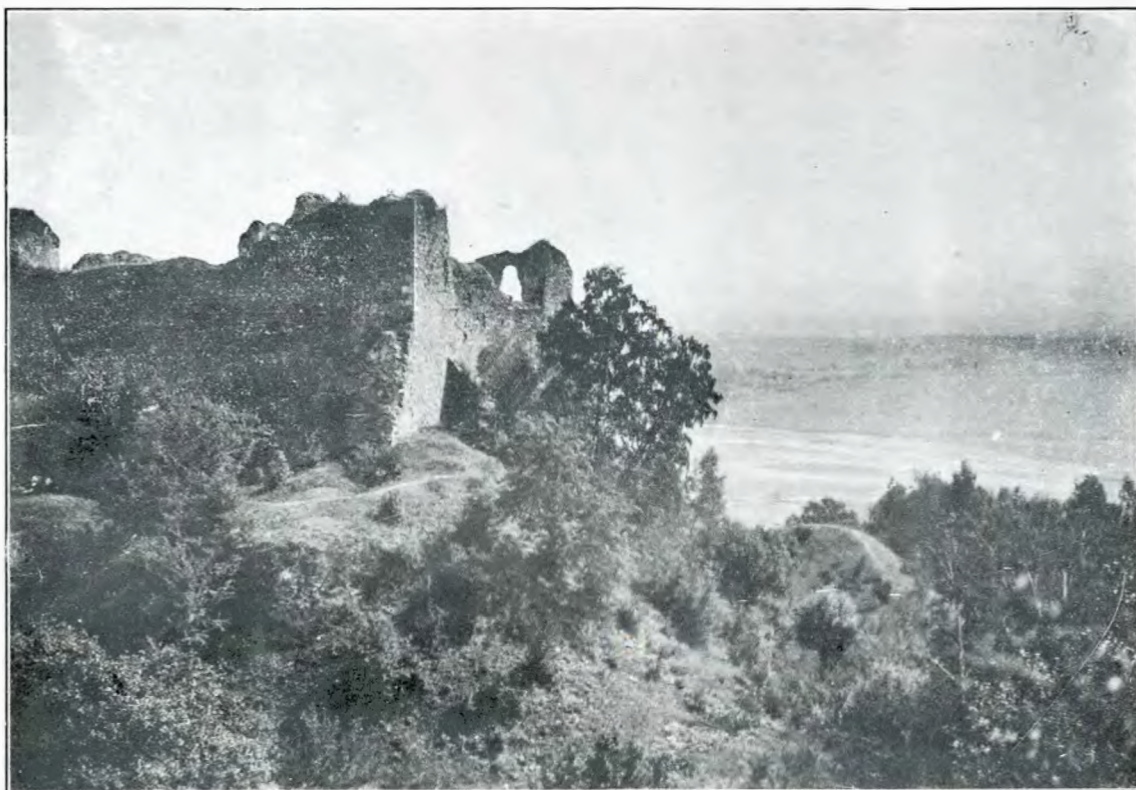
Câteva note despre Cetatea
Neamțului

(Dintr-o descriere inedită a comunei Neamțul)

Ruinele cetății Neamțul se găsesc situate pe vârful muntelui Timuș, cam la 150 m. deasupra terenului ce o înconjoară, foarte accidentat și greu de urcat. Cetatea e o clădire dreptunghiulară, cu patru turnuri, câte unul de fiecare colț, cari se înălțau peste restul clădirii, dându-i înfățișarea unui castel medieval. La turnul N-O., unde se află astăzi

terior (servind pentru luptători și apărătorii cetății). Din această epocă e și zidul așezat transversal în interior și alipit de zidul înconjurător despre S-E. El măsoară 6,50 m. lățime, 6 m. înălțime și 1,40 m. grosime, având pe ambele fețe, la bază, scobituri de câte 0,50/0,30 cm. goluri anume lăsate, în cari intrau grinzi de stejar ce serviau ca legături; prin cavitățile acestor goluri, zidul a mai rămas cu o bază de abia 0,40 cm., pe care se reazimă astăzi uriașul bloc de zid.

În calitate de fost arhitect-inginer al comunei Neamțul (1901—1906) și în baza cer-

1. Vedere a cetății Neamțul.
(Fotografie de la d-l Nerva Hodoș)

poarta principală de comunicație în cetate, era amenajat, în etaj, deasupra porții, un parclis (capelă).

După examinarea arheologică ce am făcut ruinelor cetății (1902—1906), am deosebit toate lucrările de restaurare executate ulterior, opera lui Ștefan cel Mare. Citez: înălțarea zidurilor înconjurătoare propriu zise ale cetății, consolidarea celor patru laturi (unghiuri) prin contraforți formidabili, zidirea platformei din fața intrării principale, zidirea platformei în legătură cu capul podului, construirea de locuințe (cazarmă cu etaj) în in-

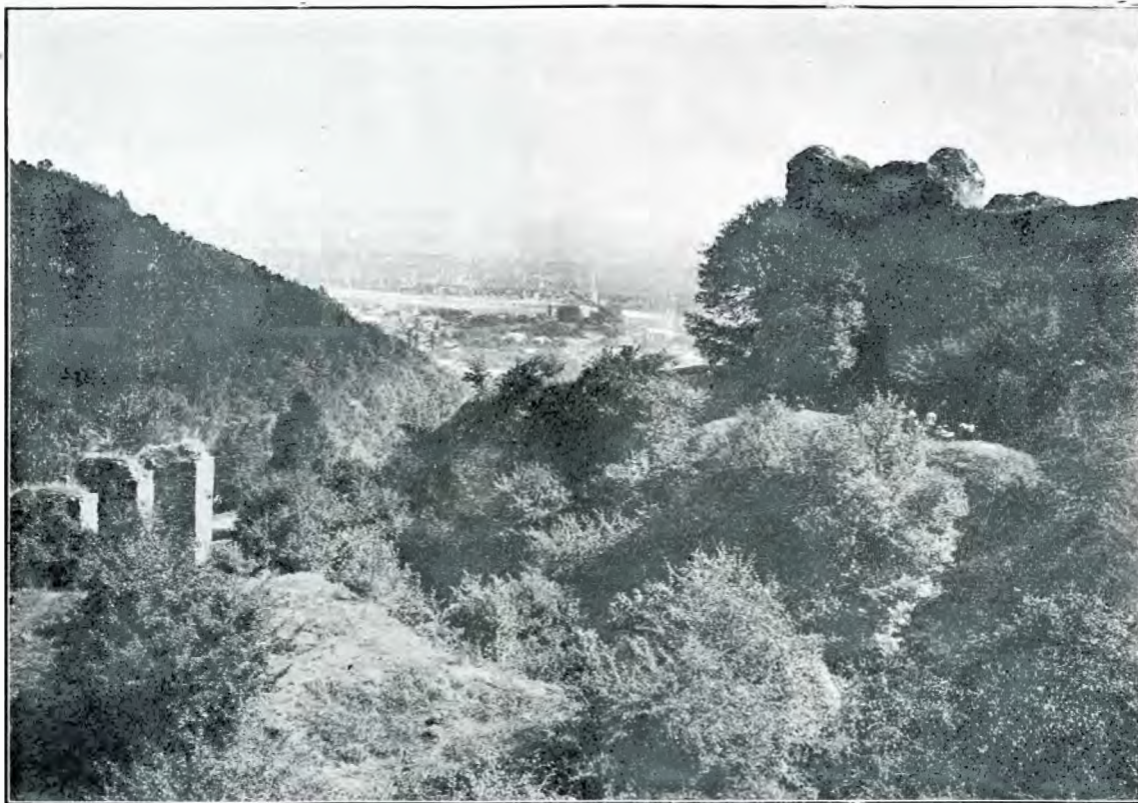
terior (servind pentru luptători și apărătorii cetății). Din această epocă e și zidul așezat transversal în interior și alipit de zidul înconjurător despre S-E. El măsoară 6,50 m. lățime, 6 m. înălțime și 1,40 m. grosime, având pe ambele fețe, la bază, scobituri de câte 0,50/0,30 cm. goluri anume lăsate, în cari intrau grinzi de stejar ce serviau ca legături; prin cavitățile acestor goluri, zidul a mai rămas cu o bază de abia 0,40 cm., pe care se reazimă astăzi uriașul bloc de zid.

În calitate de fost arhitect-inginer al comunei Neamțul (1901—1906) și în baza cer-

sioniști, de școlari și de orășenii din Neamțul.

Vorbind după indicațiuni vădite, este de presupus că construcția platformei se afla în strânsă legătură cu zidurile înconjurătoare și cu podul ce conducea la platforma de pe care se dedea lupta contra armatelor năvălitoare ; în subterana acestei platforme se grămădia,

dela gura văii în sus, așa după cum ne-o arată chiar azi topografia terenului înconjurător, pe lângă care mai sunt de presupus, după cum se constată în interiorul cetății, existența unor galerii subterane, cari erau întrebuințate în timpuri grele, când armata dușmană înconjura cetatea. Atunci comuni-

2. Altă vedere a cetății Neamțul.
(Fotografie de la d-l Nerva Hodoș)

în cantități mari, nutrimentul trebuincios pentru armate.

Terenul în jurul cetății fiind prăpășios, nu permitea pe vremuri accesul la cetate, comunicația pe timp de pace la cetate făcându-se pe cărări tainice, ce mergeau cotite

cația din interiorul cetății cu terenul din afară și cu grajdurile ei, cari se găseau pe locul unde se află azi satul cu numele Nemțisorul, se făcea prin aceste subterane, ce răs-pundeau într-o vale adâncă, numită «Valea Dracului».

ARH. I. FAKLER

NOUA LEGE PENTRU CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA MONUMENTELOR
ISTORICE

Art. 1. — Se institue, pe lângă «Casa Bisericii» și sub autoritatea Ministerului Instrucțiunii publice și Cultelor, o Comisiune a Monumentelor Istorice.

Art. 2. — Scopul Comisiunii este :

I. Să îngrijească de conservarea și restaurarea monumentelor istorice, fără excepțiune ;

II. Să supravegheze toate săpăturile și descoperirile de monumente și obiecte vechi, întâmplătoare sau voite, ce se vor face ;

III. Să inventarieze odoarele vechi de la toate mănăstirile și bisericile din țară și să culeagă material pentru un *Corpus inscriptionum slavoromanicarum* ;

IV. Să îngrijească de muzeele de artă plastică și artă religioasă, cari se pun prin aceasta sub directă sa conducere ;

V. Să înlesnească înfrumusețarea muzeelor istorice regionale, unde se vor putea și vor fi de folos ;

VI. Să deștepte și să răspândească în public simțul și priceperea pentru valoarea istorică și artistică a vechilor monumente.

Art. 3. — Pentru acest scop Comisiunea :

a) Va revizui inventarul actual al monumentelor și săpăturilor și va stabili pe cele viitoare. Iar, prin derogare de la «legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor vechi», orice cerere de săpături și restaurări, precum și orice informațiuni asupra acestora, se vor adresa direct Comisiunii, care va răspunde și va hotărî asupra lor, cum și asupra modului săvârșirii lor.

Va priveghea și conduce restaurările începute sau cari vor începe în viitor ;

b) Va îngriji de ținerea de registre speciale pentru toate săpăturile și descoperirile ce se vor face cum și pentru odoarele vechi de la biserici și mănăstiri ;

c) Va revizui inventarul monumentelor din cinci în cinci ani și-l va publica în *Monitorul Oficial*, cum și în broșuri separate. Din acestea va trimite prefecturilor de județe numărul trebuincios de exemplare, spre a le transmite primăriilor în circumscripția cărora s'ar afla unul sau mai multe monumente, ca să le aducă la cunoștința publică.

Modificările introduse în restimp, încă se vor publica în *Monitorul Oficial* și se vor comunica prin adresă autorităților județene respective ;

a) Va îndrumă și activă cercetarea și studierea monumentelor istorice și va formă și administra un arhiv arheologic, cuprinzând : studii și monografii asupra monumentelor istorice, planuri, desenuri, fotografii etc., adunând acest material ;

e) În sfârșit, va publica un *Buletin* al său, cuprinzând o parte oficială, în care se vor tipări procesele-verbale, rapoartele anuale ale Comisiunii către Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, referatele arhitecților etc., și o parte neoficială, cuprinzând tot felul de studii, lucrări, comunicări și materialuri de natură istorică, arhitectonică, arheologică și artistică, privitoare direct și numai la monumentele istorice.

Art. 4. — Pentru redactarea Buletinului, Comisiunea alege din sânul său un comitet, care va lucra sub președinția președintelui Comisiunii. În acest comitet vor fi primiți și membri corespondenți, iar ca colaboratori bărbați și scriitori de specialitate.

Art. 5. — Comisiunea se va compune din nouă membri onorifici, numiți de Minister pe timp de cinci ani prin decret regal, dintre persoanele cele mai competente în științele istorice, arheologice, arhitectonice și tehnice, cum și dintre persoanele în deobște cuno-

cute ca pricepute în artele frumoase; unul cel puțin din cei nouă d-ni membri onorifici va trebui să fie ales de ministru din membrii S-tului Sinod.

Cu desvoltarea lucrărilor și în urma unui raport motivat al Comisiunii, numărul membrilor ei va putea fi sporit tot prin decret regal.

Art. 6. — Comisiunea poate numi, la rândul ei, după trebuință, un număr de membri corespondenți onorifici, din Capitală și din celelalte orașe ale țării, cari să o înștiințeze despre orice descoperire de monumente și obiecte vechi, să supravegheze conservarea monumentelor și să țină Comisiunea în curent cu starea lor, căroră să li se poată da de Comisiune delegațiuni a o reprezintă, când va fi nevoie, la săpăturile și restaurările din orașul sau regiunea lor; în sfârșit, cari să dea Comisiunii tot concursul la ajungerea scopului ei.

Membri corespondenți, cari se vor alege dintre persoanele competente în științele arătate în art. 3, vor primi pentru deplasările lor o indemnizație ce se va fixa prin regulament sau de către Comisiune.

Art. 7. — Comisiunea va avea un președinte numit de ministru, dintre membrii săi, pe timp de cinci ani, și se va întruni regulat odată pe lună, sau ori de câte ori va fi trebuință, fiind convocată de ministru sau de președintele ei.

Comisiunea e prezidată de ministru, când acesta ia parte la ședință, și va putea lucra cu cinci membri, votul președintelui fiind preponderent în caz de paritate de voturi.

În lipsa președintelui, Comisiunea va fi prezidată de cel mai în vârstă dintre membri.

În regulament se vor prevedea dispozițiuni pentru membri cari nu vor lua parte la ședințe sau nu vor lucra pentru ajungerea scopului Comisiunii, cum și pentru membri corespondenți cari nu vor da concurs Comisiunii.

Art. 8. — Comisiunea va avea următoarele servicii:

Secretariat;

Arhitectură;

Biblioteca, arhivă și muzee.

Aceste servicii se vor compune: Secretariatul, dintr'un secretar, un ajutor de secretar și un scriitor; Serviciul de arhitectură, dintr'un arhitect-șef, doi arhitecți și un dese-

nator-copist; iar Biblioteca, arhiva și muzeele, dintr'un bibliotecar, un arhivar și doi conservatori.

Pentru Serviciul arhitecturii, în caz de necesitate, se poate lua prin contract și un personal temporar, român sau specialiști străini, compus din arhitecți, sculptori, pictori etc. Deosebit, vor fi oamenii de serviciu necesari.

Personalul permanent se va numi și revoca de Minister, prin decret regal, după propunerea Comisiunii, care-l va alege dintre persoanele competente, prevăzute la art. 5, iar cel temporar de către Comisiune.

Personalul permanent va primi retribuția fixată prin statul anexat la această lege.

Art. 9. — Diferitele servicii sunt sub conducerea Comisiunii Monumentelor Istorice, iar atribuțiunile lor vor fi:

Secretariatul: ținerea proceselor-verbale ale ședințelor, executarea dispozițiunilor lor, publicarea Buletinului, ținerea socotelilor Buletinului și celelalte lucrări de cancelarie etc.

Serviciul de arhitectură:

a) Va face studii și monografii asupra monumentelor ce-i vor fi indicate de Comisiune și va întocmi în urmă proiectele de restaurare, de reconstrucțiune sau de conservarea lor;

b) Va execută aceste lucrări prin personalul său sau prin alte persoane recomandate de Comisiune pe baza proiectelor aprobate de dânsa;

c) Va face releveurile, planurile, desemnurile monumentelor și amănuntele interesante; va dispune, tot după arătările Comisiunii, fotografiarea, mularea în ipsos a sculpturilor, reproducerea picturilor și ornamentelor etc., spre a fi adăugate arhivului arheologic al Comisiunii.

Serviciul bibliotecii, arhivei și muzeelor: va îngriji de bibliotecă, arhivă și muzee, și alte lucrări aferente.

Art. 10. — Nici o ruină sau monument prevăzute în inventariul general nu va putea fi săpat, dărâmat, reparat sau restaurat fără prealabila autorizare și supraveghere a Comisiunii.

Agenții administrativi, inspectorii și revizorii școlari, inginerii Statului, județelor și comunelor, agenții silvici, agenții domeniailor ai Statului și ai Domeniului Coroanei, membrii clerului, cum și profesorii, institutorii și

învățătorii sunt datori, sub pedeapsă de a contraveni serviciului, de a comunica de urgență Comisiunii orice abateri la legea de față.

Orice restaurare sau reparare, cum și orice căutare întreprinsă fără autorizația de mai sus, se va pedepsi cu amendă de la 100—5.000 lei și cu cheltuiala repunerii monumentului sau ruinei în starea primitivă.

De asemenea, se va pedepsi, conform art. 322 din legea penală, oricine va dărâma sau strică un monument istoric, chiar când acesta s'ar afla pe proprietatea sa sau ar fi proprietatea sa.

Art. 11. — În caz când monumentul declarat istoric e pe o proprietate particulară și proprietarul nu va voi să se conforme prezentei legi, acesta poate să ceară Ministerului exproprierea părții din teren pe care se află monumentul, conform legii de expropriere pentru cauză de utilitate publică.

Art. 12. — Pentru realizarea scopului Comisiunii, se înființează o *Casă a Monumentelor Istorice*.

Fondul acestei Case se va forma :

a) Din alocația ce se va prevedea în fiecare an în bugetul Statului pentru studiul, restaurarea și conservarea monumentelor, cum și pentru săpături, etc. ;

b) Din subvențiile votate anual de consiliile generale județene ale județelor, în cari sunt monumente istorice, după numărul și însemnătatea acestora ;

c) Din legatele și donațiunile ce i se vor face de proprietari, cu sau fără destinație specială, și din orice alte ajutoare.

Comisiunea va face în fiecare an proiectul pentru bugetul său, pe care îl va prezenta Ministerului Instrucțiunii publice și Cultelor spre aprobare.

Art. 13. — Legatele, donațiunile și ajutoarele lăsate Casei Monumentelor vor fi considerate ca făcute Ministerului Instrucțiunii publice și Cultelor, care le va afecta pentru serviciul acestei Case.

Totdeauna Comisiunea Monumentelor Istorice va fi reprezentată prin avocații Casei Bisericii și ai Statului.

Art. 14. — Această lege intră în vigoare la 1 Aprilie 1913, iar prin regulament se va

determina și mai de aproape executarea dispozițiilor ei.

Art. 15. — Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice din 1893 cu regulamentul ei, cum și alte dispozițiuni contrarii acestei legi rămân abrogate.

Statul de lefi anexat la această lege

I. Serviciul tehnic al Comisiunii Monumentelor Istorice.

1. Arhitect-șef clasa I	800 lei
2. Doi arhitecți ajutoari	600 „
3. Copist-desenator	250 „

II. Serviciul bibliotecii, arhivei și muzeului.

1. Conservator-bibliotecar	400 lei
2. Arhivar	250 „
3. Un conservator	300 „

III. Serviciul secretariatului.

1. Secretar	400 lei
2. Ajutor de secretar	200 „
3. Copist	120 „

Această lege, împreună cu statul la dânsa anexat, s'a votat de Adunarea Deputaților în ședința dela 28 Martie 1913 și s'a adoptat cu majoritate de 60 voturi, contra 15.

Președinte, C. CANTACUZINO.

(L. S. A. D.)

Secretar, Th. Bădărău.

Această lege împreună cu statul la dânsa anexat s'a votat de Senat în ședința dela 30 Martie anul 1913 și s'a adoptat cu majoritate de 42 voturi, contra 3.

Președinte, T. ROSETTI.

(L. S. S.)

Secretar, Broșteanu-Urdăreanu.

Promulgăm această lege și ordonăm ca ea să fie investită cu sigiliul Statului și publicată în *Monitorul Oficial*.

Dat în București, la 25 Aprilie 1913.

(L. S. St.)

CAROL

Ministrul Cultelor
și Instrucțiunii,
C. G. DISSESCU.

Ministrul Justiției,
M. G. CANTACUZINO.

Din *Monitorul Oficial* No. 21 (28 Aprilie—11 Mai) 1913.

Potrivit art. 5 din noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, **M. S. Regele**, pe temeiul recomandării d-lui Ministru al Cultelor și Instrucțiunii, a bine-voit a numi, cu înaltul decret regal cu No. 3475 („Monitorul Oficial” No. 32 din 14/27 Mai a. c.), ca membri în Comisiunea monumentelor istorice, pe un period de cinci ani, pe **P. S. Episcop** al Dunării de jos **D. D. Nifon**, ca delegat al Sfântului Sinod, și pe d-nii: **I. Kalinderu**, doctor în drept dela Universitatea din Paris și consilier onorar la Înalta Curte de Casație; **dr. C. I. Istrati**, pro-

fesor la Universitate și membru al Academiei Române; **D. Onciul**, profesor la Universitate și membru al Academiei Române; **E. A. Pangrati**, profesor la Universitate și director al Școalei naționale de arhitectură; **Gr. Cerkez**, profesor la Școala de poduri și șosele și la Școala națională de arhitectură; **G. Murnu**, profesor la Universitate și **G. Balș**, inginer.

Această nouă Comisiune a monumentelor istorice a fost instalată de către d-l Ministru al Cultelor și Instrucțiunii în ziua de 17 Mai, când s'au rostit și următoarele cuvântări:

CUVÂNTĂRILE ROSTITE CU OCAZIA INSTALĂRII NOUII COMISIUNI

Cuvântarea d-lui I. Kalinderu

Domnule ministru,

Sunt fericit că vă pot saluta iar aci! Ca cel mai în vârstă dintre membrii comisiunii, dați-mi voe să vă mulțumesc totdeauna, în numele tuturor și cu adâncă recunoștință, pentru noua lege a conservării și restaurării monumentelor istorice.

Isvorată din experiență și din trebuinți bine simțite, și, alcătuită cu caldul interes, ce ați purtat totdeauna trecutului nostru național, noua organizație va aduce desigur roadele ce așteptăm cu toții.

După cum am avut prilejul a spune și altădată, multe din dispozițiunile legii vechi, nu mai corespundeau necesității. În prima linie numărul membrilor era prea mic față de înmulțirea lucrărilor. Mă bucur că l-ați ridicat la nouă și că ați prevăzut posibilitatea de a fi sporit încă, în caz de nevoie. Apoi, introducerea în sânul comisiunii a unui membru din înaltul cler, e din cele mai bine-venite, de oarece monumentele noastre sunt, în cea mai mare parte, sfinte lăcașuri, iar în afară de clădirea propriu zisă, bisericile și mănăstirile, cuprind picturi, icoane și odoare sfinte, care stau în legătură cu cultul divin și asupra cărora luminile unui membru al Sf. Sinod ne pot fi de cel mai mare fo-

los. Deosebit de aceasta ați dat comisiunii latitudinea de a lua, prin contract și după trebuință, un personal temporar, compus din sculptori, pictori, etc. Tot în scopul activării lucrărilor noastre ați schimbat articolul dinainte, după cari unii din membrii făceau parte deadreptul din comisiune, și ați prevăzut numirea lor — pe un timp determinat, de 5 ani — dintre persoanele cele mai competente în științele istorice, arheologice, arhitectonice și tehnice, sau îndeobște cunoscute ca pricepute în artele frumoase. Motivele sunt arătate foarte luminos în expunerea ce a însoțit proiectul de lege. Mai mult, ați prevăzut că prin regulament se vor lua dispozițiuni față de membrii cari nu vor participa la ședințe și nu vor lucra pentru ajungerea scopului comisiunii. Această măsură v'a fost inspirată, de sigur, tot de experiență, căci în trecut, fie din cauză că unii din membrii făceau parte de drept, fie pentru alte considerațiuni, de multe ori, abia dacă ne puteam întruni doi-trei. Ea se mai impune și prin caracterul comisiunii, care nu e obligator și nu conține alt îndemn, decât dragostea pentru păstrarea monumentelor, însă o dragoste puternică, unită cu dorința vie de a lucra pe acest ogor sacru al patriei.

Vine apoi largirea atribuțiunilor comisiunii și întinderea supravegherii ei asupra res-

taurării și conservării tuturor monumentelor, fără excepție. Comisiunea va îngriji dar și de întreținerea bisericilor Curtea de Argeș, Sf. Nicolae și Trei Erarhi din Iași, etc., prin organele sale și cu oamenii de serviciu necesari, încetând orice amestec străin. Pentru a putea face aceasta Ministerul îi va pune la dispoziție fondurile ce are prevăzute sau le va prevedea pentru asemenea cheltuieli.

În căderea Comisiunii mai e trecută, la art. 2, îngrijirea muzeelor de artă plastică și de artă religioasă, care sunt puse sub directă sa conducere. Muzeul de artă religioasă a fost înființat cu concursul prețios al d-lui P. Gârboviceanu, fostul administrator al Casei Bisericești, și se găsește pe cale bună, mulțumită și actualului conservator, care și-a dat multă osteneală la înjgheburile lui; acest muzeu se îmbogățește din zi în zi, iar la timp se va face o clasificare definitivă a obiectelor.

Muzeul de artă plastică încă e bine început, și suntem în căutarea unui conservator priceput, care să întrunească condițiile legii. Pentru facerea mulagelor de pe sculpturile și decorațiunile importante ce se găsesc la vechile biserici și mănăstiri, Ministerul a însărcinat un sculptor care să lucreze după indicațiunile Comisiunii, sub supravegherea ei și conform programului ce a întocmit acum doi ani. Mai târziu vom vedea dacă e bine să înzestrăm acest muzeu și cu reproducțiuni de pe operele de sculptură din antichitatea greacă și romană, așa cum e la unele muzee înființate în Statele mai mici ale Germaniei, ca la cel din Weimar.

În sfârșit Comisiunea nu va mai avea numai un vot consultativ, ca până acum, ci va putea propune singură lucrări rămânând, bine înțeles, tot Ministerului hotărârea în ultima instanță.

Amintesc aci, fiind în legătură, reglementarea serviciilor Comisiunii și numirea unui personal cu cunoștințele istorice și arheologice, ce se cer prin art. 5 din lege. Această condițiune fiind aplicabilă la întregul personal, dela mic la mare, va face din Serviciul Monumentelor Istorice un centru ales și plăcut de cultură istorică.

Nu uit nici formarea și administrarea arhivului arheologic, care coprinde până acum planurile, desenele, fotografiile monumentelor restaurate sau luate în studiu de noi. Pentru ca acest arhiv să fie complet, însă, și să poată atinge scopul, e necesar să se adune și toate actele privitoare la restaurările executate înainte și mai târziu în afară de comisiune. Iar, cu timpul, să nădăjduim că vom putea ajunge și la acel «*Corpus inscriptionum slavo-romanicarum*», atât de folosit pentru studiul amănunțit al monumentelor noastre.

Ca dispozițiuni nouă sunt: trecerea săpă-

turilor sub privegherea comisiunii, prin derogare la «*Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor vechi*», și înființarea «*Caselor Monumentelor Istorice*».

În privința săpăturilor, noua lege e foarte bine întocmită, căci după cum ați zis, comisiunea fiind alcătuită din mai mulți bărbați competenți, e mai în măsură să se rostească asupra lor, decât o singură persoană. Avem apoi printre noi pe d-l Murnu, profesor de arheologie, și era timpul ca săpăturile să se accelereze, după putință, făcându-se sub conducerea mai multora, nu numai a unui singur, ca până acum. În statele apusene există asupra conservării monumentelor și obiectelor antice, o întreagă legislațiune, în care săpăturile intră cu o bună parte și se întreprind de mai multe persoane și chiar de societăți istorice. Firește, sub privegherea autorității respective.

Astfel în Franța, până la o vreme, săpăturile se puteau face aproape de oricine era cunoscut ca competent. În Noemvrie 1910, guvernul francez a depus însă un proiect de lege, prin care a supus săpăturile unor anumite formalități, rezervând statului, atât dreptul de control, cât și acela de a modifica planul de cercetare, când s'ar găsi că nu e bun sau că e contrar interesului științei, cum și de a se substitui celor cari le fac. Controlul se exercită direct sau prin societăți și specialiști.

În Italia, administrația publică e de o generozitate și mai mare. Se dă drept a face săpături, sub supravegherea autorității, oricărei persoane cu o situație stabilă și recunoscută ca pricepută în ale antichității; uneori se hotărăște chiar modul împărțirii lucrurilor descoperite. În această privință n'am decât să mă refer la unele articole, ce am citit acum câțiva timp, în «*Revue Archéologique*» care apare la Paris sub direcțiunea cunoscuților G. Perrot și S. Reinach. În acele articole se vorbea și de săpăturile întreprinse de Conte Tyszkiewicz și de d-l Castalani, giuvaergiu, de profesiune, dacă nu mă înșel. Conte Tyszkiewicz a încetat din viață acum 3—4 ani, lăsând o colecție foarte bogată, iar d-l Castalani trăiește încă, după cât știu la Roma.

În celelalte țări specialiștii sunt numeroși, tot astfel societățile istorice și arheologice. Vechia «*Société Nationale des Antiquaires de France*» numără printre membrii de onoare, activi și corespondenți din țară și străinătate: profesori universitari, savanți, cum și persoane din alte straturi sociale, iubitoare de antichități.

Avem și noi câțiva specialiști și mă bucur că prin noua lege nu vor mai fi ținuți departe, ci li se va da prilej de a-și întinde cercetările, spre binele științei.

Pentru înființarea Casei Monumentelor

istorice ne felicităm din toată inima, fiind o inovațiune care n'a fost încă aplicată în alte părți și care va înlesni mult activitatea comisiei.

Înainte fondul, care nu se cheltuia într'un exercițiu, sau din diferite împrejurări nu se putea întrebuința în scopul pentru care fusese alocat, se anula, conform legii comptabilității publice. De acum greutatea aceasta este înlăturată, prin Casa Monumentelor, căreia i-ați dat totodată, prin mijlocirea casei Bisericii, dreptul de a primi legate și donațiuni, cum și subvențiuni de la județe. În acest chip ea va contribui desigur și la înmulțirea numărului generoșilor iubitori de păstrarea marturiilor trecutului nostru, cum și la îndemnul urmașilor fericiților cititori de a continua pioasa tradiție strămoșească, căreia datorim cea mai mare parte din monumentele noastre.

Cât pentru subvențiile județelor, ați avut în vedere nerăbdarea unora dintre ele pentru restaurarea monumentelor din coprinsul lor, fie spre a nu se ruina, fie ca podoabă pentru orașele și localitățile unde se află. Când se vor înființa muzeele istorice regionale, despre care se vorbește în art. 2 din lege, se va vedea și mai bine datoria ce au județele de a îngriji de monumente în interesul răspândirii în public a simțului și priceperii valorii lor, și aceasta mai ales spre a întări conștiința națională.

Legea nouă mai diferă de cea veche prin introducerea membrilor corespondenți onorifici, după trebuință, câte unu sau doi de județ, așa cum sunt în alte țări. La noi membrii corespondenți erau indicați, atât pentru supravegherea săpăturilor și restaurărilor, cât mai cu seamă pentru atribuțiunea ce li s'a dat, de a ține comisiunea în curent cu tot ce privește descoperirile și obiectele vechi. Potrivit art. 4 membrii corespondenți vor colabora și la Buletinul Comisiei, alături de noi și de alți scriitori de specialitate. În dispozițiunile din 1893, privitoare la descoperirea monumentelor și obiectelor antice, este trecută o îndatorire pentru sub-prefecți și primari, de a raporta Ministerului despre orice obiecte istorice s'ar găsi. Dar câte asemenea rapoarte s'au făcut de atunci și câte descoperiri s'au făptuit în acest mod? Acest neajuns sperăm să dispară, căci membrii corespondenți vor fi aleși tot dintre persoanele competente și cunoscute ca pasionate pentru studiul trecutului.

Fiind că am vorbit de dispozițiunile vechi legi pentru descoperirea monumentelor și obiectelor, îngăduiți să adaug că va trebui și ea modificată și completată, cu deosebire în partea privitoare la declararea obiectelor aflate și reținerea lor în țară.

Căci, dacă n'am avut picturi de valoare a celor din Italia, de pildă, am avut și avem însă icoane și alte obiecte, mai mult sau mai

puțin artistice, dar foarte însemnate pentru cunoașterea istoriei noastre.

La o biserică sau alt monument vechiu, aproape nu este piatră sau lemn, care prin forma, prin tăetura sau sculptura lui, să nu fie de folos pentru studiul și stabilirea stilului construcției.

În noua lege s'au mai introdus și alte îmbunătățiri și ne vom bucura și mai mult dacă veți binevoi a ne pune la dispoziție un local propriu, încăpător și potrivit întinderii lucrărilor și organizației actuale. Mă opresc însă, aici, iar, ca încheiere, mă fac interpretul tuturor membrilor și vă felicit, în modul cel mai viu, domnule ministru, pentru încurajarea și sprijinul ce ne dați la aplicarea legii.

Fără îndoială timpul va mai scoate la iveală unele necesități și lipsuri, dar pasul cel mare eră acesta, căci, încă o dată, națiunile nu trăesc numai prin prezent, ci și prin trecut.

Din acest trecut se frământă prezentul, iar din cunoașterea temeinică a istoriei isvorăște indemnul și energia luminată care pregătește viitorul.

Din partea noastră vă asigurăm că vom pune toată râvna. Vom fi neobosiți și vom face ca armonia să domnească printre noi, și să fie totdeauna la înălțimea dragostei, ce purtăm scumpelor noastre monumente istorice.

În aceste sentimente vom și începe în curând activitatea noastră și anume cu întocmirea bugetului, care nu s'a putut face până acum, fiindcă n'a fost constituită comisia.

Cu aceasta aș fi terminat, și am putea trece la celelalte lucrări, dar fiindcă unul dintre cei mai distinși colegi ai noștri pe care mulți dintre noi cei mai vechi l-am avut și înainte în această comisie, d-l Pangrati, lipsește astăzi, din cauza dureroasei pierderi a soției sale, să ne oprim câțva timp ca să putem transmite și de aici mult încercatului coleg, adâncă noastră compătimire pentru plerderea ce a suferit, rugând pe Cel a tot puternic să-l susțină în momente atât de crude.

Răspunsul d-lui ministru C. Dissescu

Domnilor colegi,

Sunt foarte mișcat de cuvintele pe care d-l Kalinderu, atât personal, cât și ca interpret al d-voastre, mi le-a exprimat.

Eu, la grațitudinea adusă legii, care în realitate este rezultatul unei discuțiuni și colaborări cu d-v., și în deosebi cu d-l Kalinderu, căruia i-am supus toate lucrările, voi vorbi de o altă grațitudine mai puternică și de fiecare moment mai efice.

Cu drept cuvânt s'a zis că, atât valorează legea, cât omul însărcinat să o îndeplinească.

O lege este un mănunchi de idei, de abstracțiuni; formularea lor se înțelege că este un lucru prețios. Dar îndeplinirea faptelor fiind mai grea decât conceperea ideilor, desigur că Romanii aveau mare dreptate când apreciau mai mult faptele decât ideile, când vedeau adevărata valoare a unei legi în oamenii chemați să o aplice.

Și dacă ideile puse în această lege sunt numai puncte de plecare și norme conducătoare, desigur că, asupra d-v., care realizați faptele, trebuie să se resfrângă elogiile mai mult decât asupra ideilor.

De aceia cea dintâi datorie a mea este să vă exprim gratitudinea că ați primit această sarcină, care, ce este drept, de astădată are și ceva plăcut într'ânsa, pentru că nu este puțin lucru să trăiești în trecut. Pentru mine totdeauna trecutul a avut pas înaintea viitorului. Mi-aduc aminte că într'o împrejurare spuneam în public: viitorul mă interesează mai puțin din cauza îndoiiții ce produce în mine; pe câtă vreme trecutul este ceva cunoscut, ceva sigur din cauza certitudinii pe care ne-a dat-o; și lui îi datorăm ceva mai mult decât viitorului.

Mie unuia, adevărul acesta mi se pare atât de învederat că ași putea zice că în Statul nostru viața actuală nu este altceva decât viața trecutului; că în afară de viața trecutului nu este nici emoție istorică, nici emoție artistică.

Numai așa îmi explic numărul cel mare al doritorilor de a fi fost aci și în același timp și multa mea grije, de a căuta pe cei cari, cred eu, ar fi putut să corespundă mai bine ideii cultului trecutului și dezvoltării cercetărilor istorice, deci bunului mers al acestei instituțiuni.

În special, dați-mi voie să exprim mulțumirile mele din inimă — și cred că și d-v. îl prețuiți tot atât de mult ca și mine — d-lui Kalinderu, care cu toate numeroasele ocupațiuni — de și nu știe până acum ce este osteneala — a consimțit să rămâie în Comisiunea Monumentelor Istorice. Este prețios lucru că am putut să-l conving să primească această sarcină. Iar dacă fac această indiscrețiune, este că mi-e teamă ca hotărârea care a luat-o să nu fie vremelnică. Eu aș dori ca să rămâie aci pentru totdeauna, fi-rește, atât cât omeneste se poate da durabilitate lucrurilor pe cari le rânduesc oamenii. Vedeti, vă rog, ce apel fac, ca să-l hotărâți să rămâie aci; și dacă nu-l putem hotărâ la aceasta atunci îl vom împiedica de a pleca. Din parte-mi, vă mărturisesc, că cel puțin atât cât voi stă eu nu-l voi lăsa să plece.

În ce privește menirea funcționarilor, vă mărturisesc, că pentru Comisiunea Monumentelor Istorice am o dreaptă și unică formulă; tot ce privește pe funcționarii acestei instituțiuni d-v. vă va reveni și ca drept și

ca datorie și ca răspundere. Se va face așa cum veți hotărâ d-v. Acei funcționari cari sunt de păstrat se vor păstra. Tot ce veți voi să păstrați, se va păstra; tot ce veți voi să modificați se va modifica.

Eu pui mare preț pe conservator și arhivar. Sunt mulți cari cred că arhivarul este un arhivar ca oricare și conservatorul un conservator cum s'ar întâmpla, un simplu funcționar, un biurocrat, și nu un funcționar cu totul aparte.

Dacă vom avea norocul să dăm peste un arhivar și un conservator bun, aceștia vor fi întru câțva sufletul acestei comisiuni; mai cu seamă în ceea ce privește pe arhivar, care va putea contribui la ceea ce se va numi corpul inscripțiunilor, înlesnind astfel sarcina d-lui Oniciu, pentru punerea în valoare a tot ce ar avea interes în această privință.

Neapărat, că în sânul Comisiunii Monumentelor Istorice va trebui să fie armonie.

Nu mi-aș permite eu, când știu cine sunt persoanele numite în comisiune, să fac apel la necesitatea armoniei, dar fiind că vorbim de trecut, sper și rog pe d-l Kalinderu să creadă, că oarecari discordanțe cari s'au produs în trecut nu vor mai avea loc, pentru că uitându-mă la d-v., nu văd cine ar putea fi în divergență precugetată, mai ales când caracterul comisiunii este cu totul de dragoste desinteresată și ideală.

Ori care ar fi însă intențiunile și energia d-v., nu trebuie să ne facem iluzie. Valoarea lucrărilor și deci viitorul comisiunii sunt încredințate d-lor arhitecți. Dacă, prin urmare, din partea d-lor nu vom avea o excesivă activitate — toate aceste deliberări nu ne vor servi la nimic, căci deliberările sunt încredințate la mai mulți, astfel că se pierde oarecum din răspundere și din posibilitatea de executare. Ei bine, acțiunea este încredințată d-v. d-lor arhitecți, și nu mă îndoiesc că biroul tehnic de sub direcțiunea d-lui Ghika, va da și mai multă activitate și desfășurare de energie ca în trecut. Știu că cere multe sacrificii, și că nu sunt remunerați cum ar trebui să fie, dar... la Comisiunea Monumentelor Istorice totul este un apostolat.

În ceea ce privește Buletinul, publicațiunea aceasta a fost mijlocul cel mai bun pentru punerea în valoare a Monumentelor Istorice și pentru deschiderea gustului și cultului pentru ele. D-lor Kalinderu și Lapedatu, ca secretar, precum și ceilalți colaboratori ai Buletinului, le mulțumesc pentru râvna ce au depus pentru ca această publicațiune să apară în condițiunile cele mai bune. Un lucru însemnat care este în lege, este reglementarea săpăturilor și una din cauzele pentru care am ținut să introduc aci arheologia, reprezentată prin d-l Murnu, este pentru că, după mine, arheologia este mâna dreaptă pentru studierea Monumentelor Istorice. Era

ceva greșit mai înainte. Vechiul meu amic Tocilescu din acest punct de vedere a făcut o greșală; în răvna sa, în dragostea, care câteodată este prea exclusivă, pentru conservarea Monumentelor Istorice, redactase dispozițiunile acele ale legii după care săpăturile erau permise numai cu voia, unicului director al Muzeului. Ei, bine, am căutat prin noua lege să deschidem orizontul, să dăm acces larg tuturor acelor cari doresc să facă săpături istorice; și de aci crearea membrilor corespondenți, dezvoltarea care o vom da Buletinului, și necesitatea ca săpăturile să fie indicate de oricari din membrii și persoanele din afară, și să se facă pe o scară cât se poate de întinsă; pe câtă vreme prin legea dinainte se împiedica orice săpături. Cât despre metoda care trebuie întrebuințată în activitatea d-v., cred că cel dintâi lucru care se impune este ca să avem un local propriu. Făgăduiesc că aceasta va fi. Avem aci în acest așezământ două săli foarte bune la dispoziție. Va fi trebuință și de stabilirea unui program, de aceea cel dintâi lucru pe care vă rog să-l faceți, este ca pe lângă inventariu să se stabilească și programul amănunțit, căci altminterlea vom înnoți în ceva haotic. Nu știu dacă am dreptate, dar îmi pare că trebuie să se întrebuințeze un mijloc mai eficace în facerea restaurărilor. Mijlocul de până acum este asemenea grădinarului care în loc să dea soare și apă câtorva flori din potrivă le dă

la o mulțime câte ceva și nu ese nimic. Mai bine să fixăm câteva lucrări cu care să începem și pe care să le ducem la un bun sfârșit, decât să facem ca un proprietar, care având un mare palat de întreținut, face zilnic câte ceva la câte un colț, dar la urmă tot nimic nu se alege. De asemenea vom face și excursiuni în localitățile monumentelor istorice: eu pun preț pe programul de excursiuni căci le cred folositoare și în afară de partea estetică. Tot cu ocaziunea stabilirii programului de lucrări, vă atrag atențiunea să dați mai multă luare aminte și monumentelor publice, cari sunt particulare. S'ar părea o imposibilitate ca un monument să fie și public și particular. Cu toate astea așa este. Constituțiunea oprește, neapărat, să te faci stăpân pe monumentele particulare, totuș cred, că putem găsi mijlocul ca să ne exercităm această atribuție. Mă gândesc la biserică de la Mogoșoaia din timpul lui Constantin Brâncoveanu, care este de o mare valoare. Ași fi vrut să tratez și alte cestiuni, dar trebuie neapărat să fiu la orele 12 la Majestatea Sa în audiență. Sunt foarte bucuros că din ceeace s'a petrecut astăzi, am câpătat impresia că legea va fi—cu ajutorul d-voastre—folositoare. Sper că creditul anul acesta să fie însemnat, se poate mări la trebuință; vom putea cu muncă să ajungem la rezultate bune, încetul cu încetul astfel ca să reconstituim ceeace a fost.

ȘEDINȚELE COMISIUNII ÎN APRILIE—IUNIE 1913

VII. Ședința dela 8 Aprilie.

Ținută la Sinaia, în vederea cercetării proiectelor de planuri întocmite de d-l Arh. al Eforiei Spitalelor Civile pentru construcțiile plănuite a se ridica în curtea mănăstirii.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: E. A. Pangrați și Gr. Cerkez. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

Examinându-se cestiunea la fața locului, se recomandă: să nu se facă nici o construcție nouă, ci să se restaureze cele existente, așa fel încât să nu-și piardă caracterul lor vechiu și cadrul armonios ce fac bisericuții.

Ce privește apartamentul pentru Mitropolit, lucrare ce intră în planurile d-lui Arh. Moga, — să se facă în fosta locuință a Starețului, care se va putea amenaja în interior potrivit trebuințelor, menținându-i-se însă forma exterioară, spre a rămâne în armonie cu clădirea dela dreapta și dela stânga bisericii.

Ce privește restaurarea bisericii, Comisiunea recomandă: să se răcăie straturile suprapuse de tencueli, care acopăr vechile zugrăveli ale fațadei; să se dea

jos tencuiala cu ciment dela soclu; să se mențină zugrăvelile interioare, curățindu-se numai de fum și făcându-li-se mici corecturi de absolută necesitate; să se scoată soba și coșul care s'au așezat în biserică.

Toate aceste lucrări se vor face de d-l Arh. al Eforiei Spitalelor Civile, de acord cu d-l Arh. Gr. Cerkez, membru al Comisiunii.

VIII. Ședința dela 24 Maiu 1913.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: P. S. Episcop al Dunării de Jos, D. D. Nifon, Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, G. Murnu și G. Balș. Asistent: Arh. N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

P. S. Administrator al Casei Bisericii roagă Comisiunea, ca printre viitoarele lucrări de restaurare, să fie și curățirea picturii bisericii mitropolitane din Capitală.

Tot Prea Sfinția Sa spune că Comisiunea ar trebui să stabilească, în principiu, că prin bisericile și mănăstirile declarate monumente istorice, nu se înțeleg numai bisericile ca atare, ci întreg așezământul ce aparține de dânsule.

D. Președinte arată că aceasta se va stabili pen-

«ru fiecare caz în parte, cu prilejul revizuirii inventariului monumentelor istorice.

În legătură cu aceasta, D. Balș propune și Comisiunea aprobă, să se trimită Ministerului de Interne o adresă, prin care să se specifice cari foste mănăstiri, localuri de închisori acum, sunt declarate monumente istorice, cerându-se buna lor întreținere.

Odată cu această adresă, d-l Președinte crede că e bine să se ceară Ministerului de Interne să contribuie anual cu o sumă oarecare pentru întreținerea bisericilor despre care a vorbit d-l Balș, sumă ce se va vărsa, potrivit legii, la Casa Monumentelor.

Pe lângă memoriul d-lui Noroceă cu privire la starea picturii Bisericii Domnești din Curtea de Argeș și la mijloacele tehnice pentru restaurarea ei, se mai cere un asemenea memoriu și pâr. pictor Damian, iar, după propunerea d-lui I. Kalinderu, va fi invitat a veni în țară și d-l Prof. Viertelberger, dela Viena, spre a cerceta cestiunea.

D-l Balș este rugat ca împreună cu d-l Arh. Ghika să studieze cestiunea procurării de obiecte necesare cultului la biserica Albă din Baia, în sensul vederilor exprimate de Comisiune.

Se aprobă proiectul ușii bisericii dela Căldărușani, așa cum a fost modificat și prezentat de Școala de Meserii, cerându-se însă desene mai detaliate pentru ornamente.

IX. Ședința dela 31 Maiu.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: P. S. Episcop al Dunării de Jos, Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Al. Lapedatu.

D-l Președinte spune că va merge la Iași împreună cu d-l Arh. Șef al monumentelor, spre a vedea lucrările dela Cetățuia, Trei-Erarhi și Barnowski și a cerceta cestiunea obiectelor necesare cultului la biserica Albă din Baia.

P. S. Episcop al Dunării de Jos cere să se facă reparații la bis. Antim și Mihai Vodă din Capitală.

În legătură cu aceasta, d. Pangrati roagă Comisiunea să aprobe a se face studii în vederea restaurării bisericii Antim, ca fost lăcaș mănăstiresc.

Se aprobă repararea bisericii dela Bârnova.

Se dă în cercetare Serv. tehnic al monumentelor cererile de reparații dela biserica din Micșuneștii-Mari (Ilfov) și Strâmba (Gorj) și se înscriu pe tablou lucrările de conservare dela mănăstirea Bistrița din Neamțu.

Se aprobă lucrările de reparații cerute la schiturile Vovidenia și Procov dela m-reă Neamțu.

Se aprobă planurile și devizurile pentru construirea clopotniței dela biserica Sf. Gheorghe din Botoșani.

X. Ședința dela 7 Iunie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: P. S. Episcop al Dunării de Jos, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

D. Pangrati propune ca studiile dela biserica Antim să se facă cât mai de grabă, spre a împiedica

eventuale modificări, iar cu facerea lor să fie însărcinat d. Arh.-ajutor I. D. Traianescu.

D. Președinte face o relație asupra celor constatate cu prilejul vizitei de la Iași, vizită făcută împreună cu d-nii Pangrati și Cerkez și cu d. Arh. șef al monumentelor:

La Cetățuia, în general, lucrările s'au făcut în condiții bune și se vor continua după planurile aprobate, pe dată ce Comisiunea va dispune de credite; la Trei Erarhi biserica se păstrează bine, având un custode special, care va face parte din personalul Comisiunii; bis. Sf. Nicolae Domnesc se întreține de asemenea bine; la bis. Barnowski lucrările s'au executat de asemenea în condiții bune; la Mitropolia Vechie s'au cercetat obiectele de cult păstrate, care sunt un adevărat tezaur artistic.

S'au numit membrii corespondenți onorifici ai Comisiunii: D-l Sever Mureșeanu, profesor, pentru jud. Iași, D-nii G. Coriolan și C. Moisil, profesori, pentru jud. Constanța, și D-l D. G. Ionescu, administrator al Pescăriilor Statului, pentru jud. Tulcea.

XI. Ședința dela 14 Iunie.

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: P. S. Episcop Nifon, Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș. Asistent: N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

S'au numit: D-l Remus Caracaș, în postul de arhivar, iar d-l C. Noe, în postul de ajutor de secretar.

Comisiunea roagă pe d-l Balș să cerceteze mai deaproape cestiunea importanței istorice și artistice a bisericii Scaune din Capitală.

Se cercetează planurile și devizele întocmite în vederea restaurării bis. din Golești, recomandându-se să se facă numai lucrările de conservare strict necesare, amânându-se cele de restaurare până se va lua cunoștință în mod precis de ce fonduri dispune biserica.

S'a înaintat Administrației Casei Bisericii planurile și devizele întocmite pentru restaurarea vechilor case mănăstirești dela Todireni, întru cât acele case nu sunt declarate monumente istorice.

S'a hotărât să se facă o copie după portretul lui Miron Costin din bis. Todireni, spre a se păstra în colecțiile Comisiunii.

Cu privire la colecțiile plastice, după propunerea d-lui Președinte, se roagă d-l G. Murnu să cerceteze aceste lucrări, ținând seamă de programul indicat de Comisiune pentru executarea lor.

Se aleg în comitetul de redacție al Buletinului: d-nii D. Onciul, G. Murnu și G. Balș.

Se numește membru corespondent pentru județul Bacău, d-nul Arh. Gh. Sterian.

XII. Ședința dela 21 Iunie.

Președinte: D-l C. G. Dissescu, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii. Membri prezenți: P. S. Episcop al Dunării de Jos și d-nii I. Kalinderu, Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez și G. Balș. Asistent Arh. N. Ghika-Budești. Secretar: Alex. Lapedatu.

D-nul Ministru arată că față cu împrejurările prin care trecem, fondurile prevăzute pentru lucrările Co-

misiunii vor trebui reduse. În consecință d-sa întreabă Comisiunea ce sumă crede că ar fi absolut necesară pentru aceste lucrări.

Discutându-se cesiunea, se convine a se cere suma de lei 150 000, pe lângă creditul special propus și admis pentru Stavropoleos.

Apoi se hotărăște:

Să se execute lucrările la bis. Mihai Vodă din Capitală și la fostul schit Sărăcinești ;

Să se studieze cesiunea clădirii unei case parohiale în incinta fostului palat domnesc dela Hârlău ;

Să se aprobe referatul d-lui Ghika cu privire la lucrările de restaurare ale bis. Sf. Ioan din Vaslui ;

Să se acorde suma de lei 2000 pentru mozaicul lucrât de d-l Al. Mihailescu, pictor și bursier al Comisiunii reprezentând pe Melchisedec ;

Să nu se aprobe cererea d-lui Hălăceanu cu privire la cedarea clădirii fostului Externat din incinta bis. Golia dela Iași pentru Muzeul național etnografic.

Să se acorde d-lui Pavel Popescu suma de lei 1500 pentru lucrările de pictură dela bis. Domnească din Curtea de Argeș ;

Să se numească membru corespondent pentru lucrările de pictură din întreaga țară d. A. G. Verona, iar pentru jud. Mehedinți d-l Al. Bărcăcilă, profesor la C.-Severin.

XIII. Ședința dela 28 Iunie.

Președinte : I. Kalinderu. Membri prezenți : P. S. Episcop al Dunării de Jos, Dr. C. I. Istrati, D. Onciul,

E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, Gh. Murnu și Gh. Balș. Secretar : Alex. Lapedatu.

Se prelungește bursa d-lui Noroce, pictor, pe trimestrul Iulie-Septembrie ;

Se recomandă d-l Ionel Ioanid pentru a doua bursă de pictură bisericească în străinătate ;

Se însărcinează d-nul Arh.-ajutor I. D. Traianescu cu devizul lucrărilor dela m-rea Secu ;

Se aprobă devizele pentru lucrările de conservare și restaurare la bis. Negru-Vodă și filiala Sf. Gheorghe din Câmpulung ;

Se înscrie pe tablou lucrările dela bis. fostei mănăstiri Galata de lângă Iași și dela bis. Dobrovăț ;

Să hotărăște : să se execute de o dată la bis. Corbii-Mari (Vlașca) lucrările de întreținere absolut trebuitoare, în marginile sumei de care dispune epitropia ;

Să se refacă trotuarul împrejurul bis. Sf. Nicolae Domnesc din Dorohoi ;

Să se ancheteze cesiunea dărâmării, fără autorizație, a construcțiilor aparținătoare fostei mănăstiri Cașin ;

Să se țină în suspensie cererea cu privire la lucrările propuse pentru conservarea picturilor dela biserica m-rii Agapia ;

Să se facă, după propunerea d-lui I. Kalindern, o circulară către epitropiile bisericilor declarate monumente istorice, prin care să li se ceară a arăta fondurile de cari dispun pentru reparări și întrețineri, —fonduri ce urmează a se vărsa, potrivit legii, cu destinația lor specială, la Casa Monumentelor.

ERRATA

Să se suprimă, la pag. 60, nota 6, cele două rânduri din urmă.

REDACȚIA :
SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE
Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger, 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele
LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI
prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anul 1908).

ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE :
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL.

PREȚUL LEI 2,50

ANUL VI. FASC. 23.

XVIII 14
4
IULIE-SEPTEMBRIE 1913.

COMISIUNII

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

TIPOGRAFIA „GUTENBERG“ JOSEPH GÖBL S-sori.

20. — STRADA DOAMNEI. —20.

<http://patrimoniugov.ro>

Președinte

ION KALINDERU

Membri

DIMITRE ONCIUL, GEORGE MURNU și GEORGE BALȘ

Secretar

ALEX. LĂPĂDATU

CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului dela Adamclisi, de GEORGE MURNU	97
Câteva observațiuni în legătură cu vechea mitropolie din Târgoviște, de SP. CEGĂNEANU	123
Comori de artă în Bucovina, de IOSEF STRZYGOWSKI (trad. de G. MURNU)	128
Curțile domnești brâncovenești (lămuriri asupra Curții din Brâncoveni după planuri contimporane), de VIRG. DRĂGHICEANU	132
Comunicări : Inscriptii dela biserica Cotnari (Iași) și mănăstirea Sadova (Dolj), de VIRG. DRĂGHICEANU	134
Oficiale : Relațiune despre săpăturile dela Ecrenă și Dișipudac din Cadrilater și despre starea monumentelor greco-romane desgropate la Constanța și Mangalia, de ION KALINDERU. — Raport despre starea monumentelor din Turnul-Severin, de Prof. AL. BĂRCĂCILĂ. — Memoria asupra lucrărilor executate la mănăstirea Cetățuia (Iași) în 1912, de ARH. GH. GH. LUPU. — Ședințele Comisiunii în trimestrul Iulie—Septembrie 1913. — Membri corespondenți ai Comisiunii. — Rectificare	135

ILUSTRĂȚII

	Pag.		Pag.
Monumente de piatră dela Adamclisi :		25. Piesă decorativă de marmoră	115
1. Capitel corintian	100	26. Piesă decorativă arhitectonică	115
1a. Capitel corintian	100	27—28. Două capete omenești	116
2. Capitel corintian	101	29—32. Capete de berbece	117
3. Capitel corintian	101	33—36. Lei de piatră	118—120
4. Capitel corintian	102	37. Picior de leu	120
5. Capitel corintian	102	38. Cap de leu	121
6—7. Fragmente de capitele corintiene	103	39. O labă de leu	121
8. Fragment de capitel corintian	103	40—41. Teasc sau lia	122
9—11. Capitele ioniane	104	42. Clăup din cetate	123
12. Stela funerară a lui Daizus	105	1. Catedrala armeană din Mitzkjet	125
13. Stela funerară a lui Scoris	106	2. Vechia catedrală mitropolitană din Târgoviște	126
14. Stela funerară a lui Olimpia	107	1. Planul curții din Brâncoveni	182
15. Stela funerară a lui Ulpius Archidamus	108	2. Vedere perspectivă asupra Curții din Brâncoveni	123
16. Stela funerară a lui L. Aemilius Severus	108	1. Schiță de planul castrului dela Dișipudac	136
17. Stelă funerară fără inscripție	109	2. Schiță de planul reduitului castrului dela Dișipudac	136
18. Fragment de stelă funerară	111	3. Obiecte desgropate la Dișipudac	137
19. Fragment de piatră funerară	111	4. Schiță de situația cetății dela Ecrenă	138
20. Piatră funerară	111	5. Cruci găsite la Ecrenă	139
21. Piatră funerară	112	Planul basilicii din grădina publică dela Turnu-Severin	141
22. Fragment dela capacul unui sarcofag	112		
23. Fragment dela un monument funerar	113		
23 a. Fragment dela un monument funerar	113		
24. Basorelieful unei dănuitoare	114		

MONUMENTE DE PIATRĂ

DIN

COLECȚIA DE ANTICHITĂȚI A MUZEULUI DELA ADAMCLISI

DE

GEORGE MURNU

— o —

În vederea unei bune conservări a obiectelor antice descoperite în cetatea Tropaeum și prin împrejurimi, și păstrate în Adamclisi pe lângă «casa Muzeului Național de antichități», încă din anul 1910, când sub direcția subsemnatului s'au făcut cele din urmă săpături în urma morții profesorului Gr. G. Tocilescu, m'am gândit la două măsuri: întâi de-a clădi pe lângă această casă, pe terenul bine situat ce-l posedă Muzeul Național în comuna Adamclisi, un muzeu local, și al doilea de-a întocmi un inventar și un catalog amănunțit al tuturor acestor obiecte.

Aceste măsuri se impuneau numai decât, căci obiectele împrăștiate prin curtea casei amintite erau amenințate nu numai să fie ruinate de intemperii, ci și să dispară prin sustragere sau înstrăinare.

Mulțumită mijloacelor acordate de ministerul învățământului de acum

) Planul în stil clasic a fost conceput de Arh. Sp. Cegăneanu, dar din lipsă de mijloace îndestulătoare sau acordate la timp (și nu în răstimpuri îndepăr-

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,

patru ani încoace, întâia mea dorință a și fost adusă la îndeplinire; un muzeu solid clădit din piatră, cu vestibul și cu două mari încăperi bine luminate a luat ființă nu numai în folosul antichităților tropeense, ci și spre împodobirea înfloritorului sat Adamclisi, unde el este cea mai impunătoare clădire publică¹⁾; din nenorocire, mai sunt de făcut în interior și în preajma lui încă unele adaose și îmbunătățiri, cari nu s'au putut face, cum se așteptă, în acest an, când evenimentele externe au absorbit toate fondurile disponibile ale ministerului. Cu oarecari jertfe materiale modestul muzeu dela Adamclisi va răspunde pe deplin scopului pentru care e menit, deschizând cu bun augur era muzeelor provinciale sau regionale, de care țara noastră are astăzi atâta trebuință.

A doua măsură, inventarierea și catalogarea obiectelor, trebuia luată de

tate) el n'a putut fi executat în întregime și în condițiile prevăzute de arhitect.

asemenea cât mai curând, dar pentru aceasta venisem cam târziu, căci înaintea mea aveam un trecut de aproape douăzeci de ani de săpături; până atunci mai nimeni n'avusese cu tot dinadinsul grija de lucrurile descoperite și păstrate în cetate sau la «casa Muzeului». Acestea ca și mai toate antichitățile din Adamclisi erau la discreția celor doi gardieni, care nu prea au fost oameni de ispravă și nici ținuți de scurt în activitatea lor. Neglijența sau vinovăția lor în păzirea avutului ce li se încredințase, o dovedesc lipsurile ce se constată prin datele procurate de jurnalul săpăturilor. Dar câte alte obiecte descoperite și neînregistrate în jurnal au dispărut fără urmă? De regretat e că aceste obiecte nu fuseseră niciodată inventariate, necum descrise, fotografiate ori desenate. Așa că adesea ori nici nu se știe proveniența lor; uneori se știe numai cu aproximație, mai rareori cu siguranță. Și totuși, cine nu-și dă seamă de ce însemnătate ar fi cunoașterea lor exactă în această privință? Câtă lumină n'ar deșteptă în mintea noastră legătura lor cu ruinele la cari s'au găsit și de unde au fost ridicate pe tăcute și fără nicio socoteală! Uneori înțelegerea mai bună sau chiar reconstituirea parțială a unor clădiri atârnă de ele. S'ar crede că pricina acestor neajunsuri ar fi exclusiv neștiința sau nepriceperea. Unele scăpări de condeiu din scriptele săpăturilor ne fac să aruncăm vina și asupra conducătorilor tehnici ai săpăturilor, cari în dorința lor de a satisface direcțiunea, a cărei predilecție o cunoșteau, erau în stare să

distrugă ruine importante pentru a găsi *inscripțiuni*¹⁾. Așa fiind, nu ne miră dar vitregia cu care au fost tratate oropsitele obiecte de care-i vorba. Starea lor de 'plâns mi-a inspirat ideea înființării muzeului local spre a pune la adăpost tot ce bruma mai rămăsese din ele. Dar aceasta nu era deajuns; pentru a se ști ce avem și a ne da seamă de importanța celor ce avem, mi s'a părut că e de cea mai mare nevoie să fac o listă, să le numerotez și să le studiez într'un catalog ilustrat cu caracter pe cât se poate mai serios și științific. De aici a izvorât lucrarea ce prezintă astăzi cetitorului. Ea cuprinde studiul, în primul rând, al obiectelor de piatră colecționate în decursul vremii din cetate și din împrejurimile cetății, uneori din depărtări de peste 30 km., de pe unde mai de mult au fost cărate de locuitori spre a le folosi la nevoile lor (la case, la fântâni, la morminte, ș. a.); pe lângă asta ea mai cuprinde și descrierea câtorva monumente de piatră care se află în cetate la locul, unde s'au descoperit. Date fiind împrejurările neprielnice, în care s'au păstrat aceste obiecte, e de prisos a aminti greutatea ce am întâmpinat la întocmirea acestei lucrări. Se înțelege dela sine că stabilirea provenienței lor a fost cea dintâi greutate de care m'am izbit, căci în afară de însemnările răzlețe din scripte, n'avem în această privință nici o mărturie scrisă. M'am resemnat deci la informațiile ce le-am putut culege dela gardieni și mai ales dela unul din ei, care le-a avut sub pază timp îndelungat și fusese în nemijlocită atingere

¹⁾ Spre a se convinge oricine despre adevărul acesta e destul să citez un pasaj din raportul datat din 2 Iunie 1896 și adresat direcțiunii de către Arh.

Fakler, care propune a se săpa în întregimea ei o biserică din cetate, «pentru a găsi, zice el, *inscripțiuni, scopul pe care-l urmărim*».

cu conducătorii săpăturilor și direcțiunea Muzeului. Spusele lor însă nu le-am primit decât cu rezervă și totdeauna controlându-le. Cred totuș că în cele mai multe cazuri datele pot fi socotite aproape ca și sigure, rezultat destul de satisfăcător, dacă ne gândim că în curând, precum s'a și întâmplat, la dispariția gardienilor n'am fi avut nici atâta.

În publicația de față am studiat (afară de puține excepții) mai numai *monumente figurate*, adică acele obiecte din colecție, cari prin forma și reprezentările lor prezintă un interes mai mult sau mai puțin artistic; de aceea am și exclus cele câteva pietre, care n'au decât o importanță pur epigrafică ¹⁾. Gândul meu a fost să scot la lumină o altă latură din viața locuitorilor din Tropaeum, laturea *artistică*, precum colegul meu Pârvan în cartea sa „Cetatea Tropaeum“ a făcut-o cu deosebire sub raportul istoric-epigrafic. E vorba deci de o ilustrare a constatărilor abstracte făcute pe cale istorică, de oarece fiecare monument figurat, adică de caracter artistic, ca lucrare în genere de proveniență locală, e un document concret și viu prin care se manifestă treapta de cultură a populațiunii respective. Documentele noastre nu sunt multe, dar sunt destule pentru a urmări pe temeiul lor evoluția culturală a cetății Tropaeum în cea mai mare parte din timpul cât

el a ființat pe pământ. Îndeobște avem în ele, ca și în ruinele cetății, specimene de produse artistice a vre-o 5 veacuri, adică din veacul al 2-lea până în veacul al 6-lea, și ca și ruinele, sunt mărturiile cele mai credincioase ale vremurilor de răstriașe sau de bunăstare, prin cari a trecut Tropaeum în acest decurs de vreme, cât a și dăinuit viața sa ca centru greco-roman. Ilustrația cea mai bună a primei epoci, în care orașul și-a luat nașterea ca fundațiune traiană, e marele monument triumfal din Adamclisi, acel *Tropaion*, dela care se trage numele cetății; la înălțimea valorii artistice a părții lui decorative nu ajunge nici unul din monumentele noastre figurate. Ele sunt în cea mai mare parte lucrări de meșteșugari mai mult sau mai puțin dibaci, dar nu și înzestrați cu însușiri care ar ridica opera lor la o concepție de artă propriu zisă. Se dovedește și din această parte, că Tropaeum n'a fost decât un prea modest centru de cultură greco-romană (sau mai bine zis romano-bizantină), ceea ce era și de așteptat dela o cetate mai mult cu caracter strategic militar și situat nu numai într-o țară puțin roditoare, ci și departe de cele două căi de scurgere a bogățiilor, marea și Dunărea.

Se înțelege că nu am pretenția de a spune ultimul cuvânt în această chestiune, mai ales că nu mi-au stat la dispoziție decât un număr măr-

¹⁾ Din colecția mea lipsesc câteva obiecte cari au fost aduse din Adamclisi la București și se găsesc acum în posesia Muzeului de Antichități (n-ul 182, și 9; n-ul 62, și 63, p. 14; n-ul 12, p. 18; n-ul 39 și 42, p. 19; n-ul 110, p. 22; n-ul 276, p. 26; n-ul 463, p. 33, din *Catalogul Muzeului Național de antichități*, publicat de Gr. G. Tocilescu, Buc. 1906; în urma orânduirii noi a colecțiilor muzeului aceste obiecte n'au putut fi cercetate, deși unele din ele prezintă un interes oarecare pentru publicația de față. De

asemenea a rămas pe dinafară „un cap de copil de marmură“ (care nu știu dacă e cu siguranță din Adamclisi) notat în colecția „Istrati-Capșa“: v. ac. *Buletin*, an. IV, fasc. 15 (Iulie-Septembrie 1911), p. 142 (Const. Moisil); de asemenea „Trofeul lui Constantin cel mare“ aflător acum la „Palatul artelor“, între pietrele dela monumentul triumfal din Adamclisi; dar despre acesta v. *Monumentul dela Adamclisi, Tropaeum Traiani*, de Gr. G. Tocilescu, O. Benndorf și G. Niemann, Viena 1895, p. 129 și urm.

genit de monumente, și acelea păstrate mai mult din întâmplare; ultimul cuvânt e rezervat de bunăseamă momentului, când va fi scos la iveală tot materialul arheologic din cetate,

din care n'a fost încă desgropată decât abia a patra parte. Dar cred că și atunci concluzia generală nu se va schimba cu mult.

CAPITÈLE DELA DIFERITE CLĂDIRI

1. Capitel corintian (fig. 1).

Capitelul e fragmentat: 4 bucățele sunt lipite; restul, peste jumătate dintr'însul, a

Fig. 1.

dispărut. Piatră calcară dela Țsarlâk (poate din straturile inferioare ale carierii, cum arată grăunțele mai compact și pur, dar moale, șubred). Se zice că provine dela *basilica-cisternă*.

Înălțimea 0^m,52; diam. 0^m,43 (în partea inferioară); înălțimea abacului 0^m,07; laturile lui date înapoi cu peste 0^m,02, iar colțul e ascuțit și reeșit cu vreo 0^m,07; eșiturile rotunjite dela mijlocul laturilor la abac 0^m,07.

Abacul e scobit orizontal la mijlocul feței de afară și crestat în linii piezișe, a căror direcție alternează îndreptându-se parte la dreapta, parte la stânga, fără însă ca ele să continue pe toată lungimea lui, ceea ce se observă și la foile de acantă, cum arată o parte în dreapta, unde suprafața e netedă. O dovadă că nu întreg calicele era executat, ci numai pe jumătate și că deci capitelul avea o destinație de semicoloană. Deo-

sebita întrebuințare a capitelului o deducem și dela neregularitatea cercului tras pe fața de sus a abacului. Capitelul nu are volute și calicele se leagă în chip nemijlocit cu abacul. El e ornamentat cu două rânduri de foi de acantă, câte două în direcție opusă; din ele sunt păstrate trei grupuri în bună parte retezate: sunt foi mari dințate, cu vârfuri foarte regulate și ascuțite, învoalte și distanțiate unele de altele. Capătul de jos al capitelului e încins cu un brâu de frunze îndreptate în jos pieziș, de vreo 0^m,05 lățime.

Execuția e îngrijită. După material și după îngrijirea lucrării s'ar putea admite proveniența lui dela *basilica-cisternă*, dar nu și după tratarea motivului vegetal. Acesta, deși conceput și tratat în sensul bizantin, adică cu o regularitate geometrică, nu e încă dizolvat în foi singuratică mărunte, cum se vede la capitelele următoare; păstrează dar încă o aparență de elasticitate și de aceea poate aparține unui stadiu de dezvoltare mai tim-

Fig. 1-a.

purie a capitelului bizantin (cam din secolul al V-lea).

2. Capitel corintian (fig. 2).

Fragment, aproape jumătate distrus, piatră calcară de Țsarlâk. S'a găsit «ceva mai departe de *basilica-cisternă*, prin moloaz».

Înălțimea 0^m,46; diam. în partea superioară 0^m,60 (linia diametrului e însemnată cu compasul de către sculptor); în partea inferioară 0^m,36 (de asemenea însemnată).

La mijloc laturile abacului au câte o proeminență emisferică; între el și calice intervin mici volute. Ungھیurile dela abac sunt tot reșite; în spațiul dintre ele și acantă se văd deasemenea urmele volutelor afrontate. Abacul e de o grosime de 0^m,05; fața îi e simplă, neornamentată.

Și aici avem două rânduri de acantă, însă ele sunt suprapuse și acopăr tot spațiul disponibil. Foile sunt așezate la rând; vârfurile lor, răsărite în afară dela amândouă rândurile, sunt ciuntite cu ciocanul. Ele, lucrate câte două perechi, se termină în forma unui «trifoiu» (cu frunze ascuțite) și sunt încadrate într'un ornament liniar în chip de arcade pornite dela un vrej, care se ridică

Fig. 2.

printre perechile de foi și, alcătuiind partea superioară a calicelui, se încovoie peste aceste din urmă.

3. Capitel corintian (fig. 3).

Fragment, lipsește abacul și partea cea mai mare din rândul al doilea al foi de acantă. Piatră calcară de Asarlâk. Dela basilica-cisternă.

Diametrul, despre coloană, 0^m,45; înălțimea 0^m,47.

Ca formă și factură lucrarea se aseamănă cu No. 2, cu deosebirea că aici «trifoiul» împerechiat în arcade e dublu.

Două fragmente de capitel identic se găsesc *in situ* la basilica-cisternă: unul (No 3^a) mai bine păstrat (cu foile ciuntite de soldații

Fig. 3.

noștri, când au trecut pe timpul campaniei trecute), are despre coloană un diam. 0^m,48, înălțimea întreagă 0^m,44; două rânduri de acantă, din care e păstrat numai rândul de jos (înălțime 0^m,24). Dela celalt capitel (No. 3^b) se mai păstrează un fragment mic: înălțime 0^m,21; lățime 0^m,31.

Toate aceste capitele (2, 3, 3^a, 3^b) lucrate îngrijit ca și No. 1, cum arată deplina geometrizare și disolvare a foilor de acantă, aparțin unei trepte mai înaintate în dezvoltarea stilului bizantin. Asemănarea în tratarea foilor și încadrarea lor în arcadă, cu capitelele coloanelor superioare dela *San Vitale* din Ravenna¹⁾, ne face să credem că aceste capitele ale noastre datează cel puțin din jumătatea întâi a veacului al VI-lea; în orice caz nu pot fi decât post-teodosiene.

4. Capitel corintian (fig. 4).

Capitelul e de marmură albă din Procones (?) și poartă o cruce. S'a găsit în cetate între via principalis și „*basilica-bizantină*“, aproape de altarul basilicei (greșit atribuită basilicei-cisterne, la care nu s'a găsit nici un capitel mare de marmură, ci numai fragmente de capitele mici, care acum se află în muzeul din Adamclisi).

1) H. Holtzinger, *Altchristliche und byzantinische Baukunst*, ed. III, p. 149, fig. 231.

Înălțimea întreagă 0^m,45; dela abac 0^m,06; lățimea lui (măsura după jumătatea-i păstrată în suprafața lui superioară): 0^m,52; dia-

Fig. 4

metrul părții inferioare a capitelului (spre coloană) 0^m,28.

Păstrată o parte din față, un colț dela abac și crucea latină în mijlocul acestuia. Din suprafața rotundă dinspre trunchiul coloanei se păstrează numai un arc, a cărui coardă (linia rupturii) e de 0^m,28; distanța cea mai mare dela linia rupturii la periferie 0^m,10. Cercetând arcul dela circumferința părții de jos (a gâtului, parte netezită, deci adaptată la coloană) am constatat că circumferința nu era cu totul rotundă, ci eliptică.

Abacul în afară e împărțit în două printr'o brazdă orizontală la mijloc (cfr. No. 1). Pe o ieșitură rotundă, care merge ascuțindu-se înspre calice, pornind dela o latură a abacului, e sculptată o cruce, sub care e lăsat un spațiu liber redus odinioară, când se păstra vârful foi de acantă de sub dânsa.

Două rânduri de foi de acantă tot în forma unui «trifoiu». Rândul de jos e alcătuit dintr'un șir de mici scobituri arcuite; ele încadrează frunze de o formă stilizată deosebită (terminate în partea de sus în chipul unui M tare deschis și răsturnat) și sunt întrerupte de câte o frunză mai mare care intră în rândul al doilea și se revărsa în afară. La unghiuri, între calice și abac, e vrejul unor volute cu helice abia desenat (fără ochiu).

Foile sunt cu totul stilizate, liniare. Asemenea în concepție și în lucrătură cu capitelele descrise.

V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, Buc. 1912,

p. 129, fig. 38 (desen de arl. Sp. Cegăneanu): *Buletinul Comisiunii Monum. istorice*, An. IV, fasc. 16 (1911), p. 186 (V. Pârvan) și p. 192 (Sp. Cegăneanu).

5. Capitel corintian (fig. 5).

E de marmură albă și e păstrat în două fragmente, din care unul, zice-se, găsit în „Ceair“, în zidăria „barbară“ din orașul civil (pe povârnișul dinspre răsăritul cetății), al doilea în cetate lângă ruina în formă de arcadă dela zidul înconjurător dinspre răsărit.

Înălțimea 0^m,43; lățimea abacului, suprafața superioară peste ieșituri, 0^m,59. Latura părții de jos, despre coloană, care e pătrată: 0^m,40.

Amândouă fragmentele completează în bună parte capitelul; lipsesc colțurile abacului și un colț dela partea de jos, care sunt ciuntite. Abacul e în afară tot împărțit în două printr'o scobitură orizontală și are în mijlocul fiecărei laturi tot ieșituri semicirculare cari se subțiază mereu în jos și au capătul țuguat. Pe ele nu e sculptată crucea, dar aceasta putea fi tratată în colorii.

Două rânduri de acantă. Intocmirea și lucrătura foilor și a ornamentației e aceeaș ca la No. 4. Capitelul în deobște seamănă cu acesta; el e însă lucrat pe toată suprafața

Fig. 5.

externă, ceea ce înseamnă că era pus astfel în cât să poată fi văzut din toate părțile. Pe lângă asta e mai puțin bogat și înflo-

rit ca cel precedent, dar după concepția și tratarea acantei el poate fi socotit ca fiind din aceeași epocă și poate dela aceeași basilică.

6—7. Fragmente de capitele corintiene (fig. 6-7).

Două fragmente de capitele de marmură (printre pietrele colecției am mai găsit încă două fragmente mici). Se păstrează numai un colț de abac cu o parte din calice. Sunt descoperite în cetate la ruinele «basilicei bizantine».

Fragmentul mai bine conservat : înălțimea 0^m,30 ; diametrul, despre coloană, 0^m,26.

Două rânduri de foi de acantă ; cele din rândul de sus cresc din aceeași rădăcină și, trecând prin spațiul intermediar, se învoaltă sub abac. Subt cele două rânduri o coroană de frunze de acantă, lucrate orizontal dela dreapta la stânga. Toată fața disponibilă e acoperită de decorația vegetală. Frunzele bogate, spinoase, dințate, lucrate à-jour cu

Fig. 6-7

sfredelul, imitează ceva mai de aproape natura : cel mai apropiat de capitelul teodosian (sec. V).

8. Un fragment de capitel bizantin (fig. 8).

Găsit în cetate, prin molozuri, nu se știe anume când și unde. Piatră compactă, puțin scoicoasă de Asarlâk. Se păstrează numai o bucată dela abac.

Înălțimea fragmentului 0^m,24 ; lungimea abacului pătrat 0^m,19. Abacul e împărțit pe margine în două printr'o scobitură orizontală. Subt abac își distinde aripele un vultur, al cărui cap e fărmat ; rămâne în ființă o parte din aripi și corpul. Penele și jumătate din aripi sunt lucrate din zigzaguri orizontale, penele dela capătul aripilor în linii drepte, deci convențional.

Lucrarea e executată cu o unealtă dințată ; aceasta amintește coloanele dela basilica-cisternă. Faptul acesta și identitatea pietrei

Fig. 8.

ne-ar putea permite să punem acest capitel într'o legătură oarecare cu această basilică.

Acest «vultur» nu este unic între obiectele descoperite în Tropaeum. Scriptele săpăturilor amintesc în câteva rânduri despre «aquile romane» găsite în cetate. Într'un raport din 1892 (1—11 Iunie) arh. Polonic ne spune că la săpătura făcută pe via principalis, în partea despre sud, chiar pe stradă, s'a găsit «un cap de aquilă romană» bine conservat (v. desenul său ce însoțește planul de situație datat din 11 Iunie acelaș an) ; de asemenea pe lângă poarta de Est, tot pe via principalis, s'a dat de o «aquilă romană» (1 Septembre 1893) și de «o piatră cu o aquilă romană» lucrată în relief (v. desenul d-lui Polonic din raportul său datat din 12 Iunie 1893) ; mai e vorba în sfârșit și de un «fragment de picior de aquilă» aflat în fața sudică a basilicei-cisterne (arh. Mironescu, 11 Septembre 1907). Despre soarta tuturor acestor aflări nu se știe nimic. Afară de relief, vulturii amintiți sunt de bună seamă de origină decorativă arhitectonică. Dela care anume ruină provin, e peste puțină de stabilit. Fapt sigur este că vulturii, cum arată exemplarul nostru, au fost o anexă decorativă la anumite capitele de proveniență pur bizantină : cf. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris 1910, p. 131 ; biserica Sf. Dimitrie din Salonic are capitelul cu unghiuri decorate cu figuri de vulturi ; v. ibid. p. 133, fig. 61 ; asemenea biserica Sfântului Ioan din Constantinopol : v. A. Riegl, *Stilfragen*, Berlin 1893, p. 276, fig. 142.

9-14. Capitel ionian (fig. 9).

9. Origina'i nu se știe ; se zice a fi dela basilica-cisternă, dar aceasta e peste puțință ; nici lucrătura, nici proveniența pietrei — e doar din piatra frumoasă gălbue din Enigeanu permit s'o admitem, mai ales că cunoaștem acum capitelele dela această basilică. Afară de un colț dela partea inferioară, restul e bine păstrat ; o volută e ruptă.

Înălțimea cu abacul 0^m,14 ; abacul nu e deplin pătrat : 0^m,375 × 0^m,41 ; distanța între volute, de față 0^m,555 ; în lature 0^m,35 ; diam. coloanei 0^m,358.

E un tip obișnuit de capitel ionian, cu un singur ov și cu palmetă abia executată. Volutele nu sunt simetrice ; ele sunt lucrate cu mâna și cu o asemănare aproximativă. Lucrarea e îngrijit făcută, curățică ; îngrijirea execuției amintește friza Tropeului din Adam-

Fig. 9.

clisi, cu care însă nu se poate compara în siguranța liniilor și a desenului.

Un al doilea exemplar (Fig. 9) în stare ceva mai bună s'a descoperit în ruina din stânga intrării dela poarta de răsărit a cetății la săpăturile făcute în 1910 ; el se găsește adăpostit în casa gardianului de lângă cetate.

Pe lângă aceste două mai sunt alte 5 capitele de ordin ionian și de diferite dimensiuni toate din piatră calcară, de proveniență necunoscută și de o execuție neegală, în genere rudimentară. De aceea mă și mărginesc numai a le înregistra :

10. Lucrat în suprafețe netede, lipsit de orice ornamentație.

11. Analog cu n-ul 10, dar din piatră de o calitate foarte proastă, poroasă și cochiliferă.

12. Grosolan lucrat numai pe o față și în

cele două laturi (în dos suprafața e lăsată netedă) ; între volute are ca ornament ovuri și palmete (fig. 12, jos).

Fig. 10 (No. 12 și 13).

13. Analog cu n-ul 12, de care se deosebește fiind mai mic și având între volute o ornamentație mai complicată, dar nedeslușită.

14. Foarte superficial lucrat. Între volute un șir de ornamente în formă de zigzaguri, iar sub volute o friză de ovuri primitive.

În cetate pe via principalis s'a descoperit la săpăturile din 1910 un mare număr de capitele, unele chiar cu imposte, cari se află în fața locului și despre cari nu e vorba aici (un exemplar v. fig. 11) ; o dare de seamă

Fig. 11.

generală asupra lor e făcută de mine ; v. *Buletinul* (1910) : *Noi săpături în cetatea Tropeum* (extras, p. 12 și urm.)

MONUMENTE FUNERARE

15. Stela funerară a lui Daizus (fig. 12).

Stela a fost găsită în cetate pe via principalis, unde era așezată ca lespede deasupra canalului cu inscripțiunea dedesubt; e unul din multele monumente funerare, de care a fost despoiat cimitirul păgân la reconstruirea cetății în anul 316 sub Constantin cel mare pentru a servi ca material de construcție și, cu deosebire, la acoperirea acestui canal. Piatră calcară locală scoicoasă tăiată în patru unghiuri cu fața de căpetenie împărțită în trei cadre. E ruptă în șase bucăți; îi lipsește numai o bucată din colțul de jos dela laturea stângă.

Înălțimea totală 3^m,05; lățimea 0^m,92; grosimea 0^m,25; câmpul inscripțiunii lung 1^m,08; lat 0^m,50; dela cadrul de mijloc: înălțimea 0^m,45; lățimea 0^m,54; de sus: înălțimea 0^m,38; lățimea 0^m,55.

Suprafața stelii a suferit mult; fiind expusă intemperiilor vreme îndelungă, și-a pierdut netezimea și e pe alocuri bortelită în urma căderii scoicelor ce erau încrustate într-însa. Cele trei câmpuri depe fața ei sunt încadrate într'un chenar care înfățișează în chip de spirală vrejuri de viță de vie, cu struguri și frunze stilizate, răsărind toate dintr'un vas cu două toarte în formă de crater, așezat în mijlocul laturei de jos a chenarului. Peste câmpul inscripției, care ocupă cea mai mare parte a tablei de piatră, împărțite printr'o bandă de decorație de aceeaș natură (numai vrejuri, patru spirale simetric așezate) se suprapun două câmpuri, din care unul, cel dintâi, cuprinde la mijloc o coroană atârnată de cordele, iar în cele patru colțuri câte o rozetă. Relieful din câmpul de sus închipuește un călăreț, *călărețul* așa zis *tracic*, care, fiind în mâna dreaptă o sulită de vânătoare eșită din cadru, dă busna în trap spre dreapta către un copac. Călărețul e îmbrăcat într'o tunică și o hlamidă care flutură în aer. El pare a avea o cizmă în picior. Copacul noduros și înflorit ocupă tot unghiul din dreapta; are fructe rotunde și seamănă a fi un portocal. Chiar în colț se vede un fruct rotund, încunjurat de șase foi învalte. Șarpele, care probabil era încolăcit pe trunchiul copacului, nu se mai recunoaște.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice

Lucrarea întreagă, care poate fi sigur datată de pela sfârșitul veacului al 2-lea d. Hr. și e prin urmare un interesant document de artă provincială din această epocă, e una din cele mai bine executate între cele găsite în cetate; desenul e mai mult sau mai puțin corect, silueta călărețului și a calului nu e lipsită cu totul de viață (numai piciorul drept de nainte al calului e într-o câțva

Fig. 12.

greșit desenat). Decorația vegetală e însă geometrizată convențională și lipsită de finețe.

Inscripția: Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, Bucarest 1900, p. 196 sq. No. 18. Monumentul funerar e închinat lui Daizus Comozi de către cei doi fii ai săi Justus și Valens după a. 170 d. Hr. și e un prețios document despre romanizarea Dacilor: v. V. Părvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 28.

16. Stela funerară a lui Scoris (fig. 13).

Aceeaș proveniență și tot piatră locală ca și n-ul 15; lespede de formă pătrunghiulară, dar cu dimensiuni mai reduse:

Înălțimea 2^m; cu cepul ce se împlântă în pământ 2^m,18; lățimea 0^m,82; grosimea 0^m,27.

Câmpul inscripției: înălțimea 0^m,60, lățimea 0^m,42. Cadrul dela mijloc: înălțime 0^m,31, lățime 0^m,53; cadrul de sus: înălțime 0^m,36, lățime 0^m,53.

Intr'un chenar larg, împodobit cu vrejuri serpuitoare de viță de vie, cu frunze și struguri, răsărite dintr'un vas în formă de crater ornamentat și mai plastic redat decât la numărul precedent, așezat la mijlocul laturei de jos a chenarului, avem trei panouri, dintre cari cel dintâi (de jos în sus) cuprinde inscripția, care, în lipsă de spațiu, atacă în toate

Fig. 13.

laturile pervazul lui; cel dela mijloc înfățișează în relief ospățul funebru; pe o cline cu răzămătoare și cu două picioare rotunzite în laturi și cu o masă cu trei picioare în față (propriu zis dedesubt) se văd busturile a trei personaje în aceeaș ținută, cu fața nainte, cu brațul stâng trecut pe sub piept (probabil țin în mână ceva care nu se poate desluși). Personajul din dreapta noastră e vădit mai mare, poartă barbă și poate fi tatăl. Cele două figuri din stânga sunt mai reduse și sunt prin urmare persoane mai tinere: copiii lui. Scena e întregită la dreapta cu a patra figură: o femeie îmbrăcată în hiton lung tras peste cap în formă de vâl (vâlul formează un fel de cadru plastic în jurul capului) șade pe un scaun parcă dusă pe gânduri. Capul cu părul împărțit în două printr'o cărare e

întors cu fața întreagă spre privitor; mâna dreaptă e dusă sub bărbie și pare că-și sprijină cu ea capul, iar brațul stâng, lăsat în jos, e dus spre genunchi; în mână ține un obiect nedefinit.

Scena din panoul de sus, despărțit de cel dela mijloc numai printr'o simplă vergea, înfățișează un călăreț, călărețul tracic, care merge în trap la dreapta. El e îmbrăcat în tunică scurtă și încinsă la mijloc, iar cu dreapta ridicată în sus ține o coroană. Sub picioarele calului un câne fuge în aceeaș direcție dând goană unui iepure, care se dă tumba sub copitele din față ale calului. La margine, în dreapta, stă în picioare o femeie privind tot de față; ea e învăluită în himation tras peste cap în formă de vâl. Lângă piciorul femeii, în colț, se vede un obiect rotund; la marginea din stânga, peste coada calului, o reprezentare nelămurită (în formă de vergi verticale cu un nod la mijloc).

Toată această decorație nu-și mai păstrează amănuntele originale; fețele figurilor sunt mai toate stricate. Execuția și desenul sunt cu totul naive, grosolane. Numai fața figurii femeiești din panoul de sus e mai cruțată: toate părțile ei se văd deslușit; capul e ceva mai bine tratat și are oarecare expresie; arată trăsături matronale, care pornesc din tradiția tipului clasic al Demetrei. Picioarele dinapoi ale calului păcătuiesc prin lipsă de perspectivă (cel din laturea opusă e așezat mai jos spre a fi văzut, ceea ce e un procedeu primitiv). Stela aceasta arată ca lucrare o treaptă de scoborire față de cea precedentă; datarea ei câtă dar să fie pusă cu ceva mai târziu — în jumătatea întâi a secolului al 3-lea. E deci și ea un document de artă locală de naintea erei constantiniane.

Despre inscripție și cuprinsul ei v. Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 197, No.19; V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 28.

17. Stela funerară a Iuliei Olimpă (fig. 14).

Lespedea e din piatră albă calcară din localitate; s'a descoperit și se află în fața de vest a basilicei-cisterne, lângă via principalis. Luată dela cimitir, ea a fost întrebuințată aici la lespeuirea curții acestei basilici.

E ruptă în două bucăți: înălțimea celei de sus 1^m,13; de jos 0^m,97, lățimea 0^m,85, gro-

simea 0^m,32. Nu e mărimea primitivă, căci îi lipsește o bucată din partea inferioară, unde se vede că a fost ciuntită și apoi cioplită spre a fi adaptată la noua ei destinație; cioplită e de asemenea și marginea de sus dela bucata inferioară, ceea ce înseamnă că bucățile au fost deosebit folosite. Stela se completează în partea de sus printr-o deosebită piesă decorativă, cum arată gaura pătrată dela mijlocul laturei înguste, în care ea era îmbucată. Ruptura s'a făcut chiar pe câmpul inscripției, care însă n'a fost atinsă, căci ea

Fig. 14

cuprinde numai o parte din acest câmp. Inscripția, needitată până acum, e următoarea:

D M
C • VESIVS PH
ILETVS IVLIEO
LIMPIE • COIV
GI • BENE • MER
ENTI • P • VIXIT • A
XXV • AVETE VI
ATORES

Câmpul inscripției e săpat într'un cadru arhitectonic: laturile lui sunt doi pilaștri cu

capitel de ordin corintian, între volutele căruia e reprezentat în relief câte un căpușor decorativ¹⁾, din care cel din dreapta noastră e păstrat în stare mai bună: fața netedă rotundă, binișor modelată, încunjurată de plete stufoase. Pilaștrii sprijină o adâncătură semirotundă în formă de arcadă (diam. 0^m,45), mărgenită de o ciubucărie profilată în trei semicercuri netede. Deasupra inscripției, în spațiul dintre cele două capitele și adâncătura arcuită e reliefurile unui bust de femeie tânără cu capul rotund (înălțime 0^m,28, lățime 0^m,28), cu aceeași modelare ca și la căpușoarele amintite, cu fruntea lată netedă, cu ochii mari bulbucați, cu conturul sprâncenelor bine hotărât ca și tăiat în lemn și cu o prea lătită cavitate oculară; nasul e ciuntit; regiunea gurii e mai bine conservată; liniile oblice care pornesc dela aripele nasului se arcuesc împreajma gurii și formează un cerc cu depresiunea de sub buza inferioară, ceea ce, împreună cu linia mediană cam ascendentă a gurii, dă feții expresia unui zimbet și-o apropie de tipul de bărbat cunoscut dela metopele monumentului triumfal din Adamclisi (cfr. „portretul“ de acolo a lui Traian). Masa părului încheiat în creștet ca într-o periniță înconjoară fața până la nivelul bărbiei și seamănă a colac împărțit peste frunte de o cărare și vârstat prin dungi paralele, trase toate înlături; bustul figurii e cu totul stricat. Capul are o fizionomie individuală, e deci un portret: reprezintă probabil pe răposata Iulia Olimpia moartă la vârsta de 25 de ani²⁾.

Câmpul pătrat al cadrului de peste arcadă, câmp cu care se isprăvește decorația în partea superioară și care aici e liber adăogat în locul obișnuitului fronton al acestui tip de monumente funerare, e împodobit cu nouă rozete (trei sunt învoalte) de diferite forme și mărimi, din care cea mai mare e la mijloc, iar restul sunt presărate în jurul acesteia, fără gând de simetrie. Cele două chenare lateralnice sunt decorate cu vrej și frunze stilizate de iederă, și încoronate la colțul de sus cu jumătăți de palmete; chenarul de sus e lăsat cu fața netedă.

¹⁾ Cfr. asemenea capete sau măști decorative la *Trajanum* din Pergamon (datat din 110 d. Hr.) în *Durm, Die Baukunst der Griechen*, a 3^a ed., p. 358, fig. 350 a.

²⁾ Portretul cetățenilor devine, dela Adrian încoace, o parte integrantă pe pietrele mormântale: v. *Altman, Die römischen Grabaltäre der Kaiserzeit*, Berlin 1905, p. 210.

Lucrarea e una din cele mai curățele și mai îngrijite din câte s'au găsit în cetate. Dacă artistului îi lipsește sentimentul fin tectonic, dar nu și gustul de detaliu lucrat cu acurateță. Calitățile lucrării, apropierea de timpul lui Traian, tipul bustului și accesoriile acestuia, precum și caracterul grafic al inscripției ne fac să credem că stela datează cel puțin dela începutul secolului al 3-lea, dacă nu chiar dela sfârșitul celui de al 2-lea.

18. Stela funerară a lui Ulpius Archidamus.
(fig. 15).

Piatră calcară locală; se află în fața despre apus a basilicei-cisterne, unde s'a găsit; avea aceeași destinație ca și stela Iuliei Olimpia. Se păstrează doar partea superioară, dela care lipsește numai coranamentul; restul, cam dela mijlocul inscripției în jos, e rupt și dispărut.

Înălțimea cea mai mare 1^m,16, lățimea 0^m,73, grosimea 0^m,28.

Chenarele sunt împodobite cu motivul vreuului de viță de vie, cu ciorchine și foi, lu-

Fig. 15.

crate cu totul după tipicuri. În cadrul de peste câmpul inscripției e o coroană, sub care sunt înnodate cordeluțe. Decorația se încheie cu un al treilea cadru, probabil în formă de fronton, dela care însă n'a rămas

decât o parte; câmpul lui e decorat la unghiuri cu câte o palmetă, iar la mijloc cu un con de pin, un motiv care joacă un mare rol la decorația monumentelor funerare ¹⁾.

Inscripția înjumătățită, întâia oară publicată aici, sună:

D M
VLPARCIDA
MOPATRIET
VIXANISXV
ETVLPHELPID
MATRIVIXAN

19. Stela funerară a lui L. Aemilius Severus.
(fig. 16).

Piatră scoicoasă calcară din localitate, s'a găsit și se află în apropiere de „turnul-magazin“ lângă zidul de apus al cetății, între zid și baptisteriul „basilicei de marmură“,

Fig. 16.

unde a fost adusă dela cimitirul păgân și întrebuințată ca și celelalte pietre funerare

¹⁾ Cfr. F. Hettner, *Die römischen Steindenkmäler des Provinzialmuseums zu Trier*, Trier 1893, la II-III 212.

la reconstruirea oraşului. Ruptă în două pe câmpul inscripţiei; ciuntită la colţul stâng în partea superioară şi cea inferioară cu o bucată în laturea stângă şi în cea de jos. Suprafaţa e împărţită în trei câmpuri.

Înălţimea cea mai mare 2^m,76; lăţimea 0^m,88; grosimea 0^m,31. Câmpul inscripţiei: înălţimea 0^m,91, lăţimea 0^m,47; cadrul de mijloc: înălţimea 0^m,41 lăţimea 0^m,55; cadrul de sus: înălţimea 0^m,34, lăţimea 0^m,64.

Cele trei câmpuri încadrate într'o vargă de mură, sunt înconjurate şi despărţite între ele printr'un chenar împodobit cu vrejuri de viţă de vie, frunze, struguri şi spirale. Cadrul de jos cuprinde inscripţia, care îi umple întreagă suprafaţa. Relieful câmpului dela mijloc reprezintă un ospăţ funebru. Pe patul mortuar, între cele două speteze lăturalnice ale patului, două figuri pe jumătate culcate; bărbatul fiind în stânga sa o cupă, în dreapta sa întinsă o coroană; femeia, alăturată la stânga lui, ţine deasemenea o cupă cu mâna stângă, pe când braţul drept e lăsat în jos şi are degetele dela mână desfirate. În faţa patului — aici, din lipsă de perspectivă, sub pat — între cele două picioare strujite ale clinei se vede masa-triped cu obiecte de ale mâncării pe dânsa; iar la stânga, la acelaş nivel cu masa, o figură mică de copil, servitorul, aducând în dreapta sa un ulcior cu vin şi ţiindu-şi mâna stângă la piept. Scena se completează cu a patra figură: o femeie aşezată în scaun la stânga la nivelul personajelor culcate, cu dreapta fiind ridicată în sus o coroană, iar cu stânga dusă la piept fiind o cupă. În sfârşit, sub scaunul acestei din urmă figuri, se vede în profil, îndreptată spre stânga, figura unui câne. Capetele tuturor personajelor din această scenă, sunt întoarse către privitor. Faţa lor e netedă, amănuntele sunt pierdute şi nu se mai văd decât ochii figurii de pe scaun.

Desen grosolan; capetele prea mari, feţele cu totul rotunde, toate lucrate schematic şi fără nici un sentiment de viaţă: ochii depărtaţi, părul împărţit în şuviţe paralele sau în bucle rotunzite, cutele sunt linii încrucişate.

Cadrul de sus, cu care se încheie decoraţia lespedei, cuprinde la mijloc, între patru rozete, o coroană cu două cordele legate de ea şi cu capetele fluturate înlături.

Caracterul grafic al inscripţiei şi numele Severus dintr'însa ne arată că monumentul datează din jumătatea întâi a secolului al 3-lea d. Hr.

Stela fu descoperită în campania din 1896; despre ea vorbeşte ingin. Fakler în raportul său din 2 Iulie acelaş an (unde dă şi dimensiunile ei în mod aproximativ); inscripţia e publicată de Gr. G. Tocilescu în *Neue Inschriften aus Rumänien* (extras din *Archäol.-epigr. Mitteilungen*, Jahrg. XIX, Heft 1), Viena 1896.

20. Stelă funerară fără inscripţie (fig. 17).

Stela e în formă de ediculă; s'a găsit în 1896 la Regepcuiuz (lângă Dobromir de sus) la pragul casei unui Tătar. Piatră calcară gălbue. Se păstrează aproape jumătate din stelă; partea inferioară (cu inscripţia ?) a fost tăiată anume spre a fi întrebuinţată ca pia-

Fig. 17.

tră de prag cum arată faţa din dos, care e tocită de călcare.

Înălţimea cea mai mare 0^m,64; lăţimea cea mai mare 0^m,74; grosimea 0^m,26; lăţimea cadrului 0,57; înălţimea lui, până la partea ruptă, 0^m,36; baza frontonului 0,45; laturea lui 0^m,26.

Râu păstrată; în partea de sus e ciuntită şi roasă, şi în genere toată suprafaţa e smăcinată. Frontonul e ocupat de un cap de Meduză tratat foarte rudimentar: ochii, nasul şi gura desenate schematic, sunt abia eboşate. Părul împărţit în două mase răură în

dungi paralele dela creștet la vale de o parte și de alta și ocupă o parte din laturile frontonului. La acrotere se disting unghiuri supra-puse ca un început al unui ornament geometric. În cadrul de sub baza frontonului sunt sculptate în forme grosolane, parcă tăiate în lemn și disproporționate (trunchiul și membrele prea reduse față de cap), patru figuri omenești stând în picioare în ținută dreaptă sub patru arcaturi cari au aparența unor aureole; figurile sunt de aceeași înălțime și cu fața îndreptată spre privitor. Ele stau câte două împerechiate, un bărbat și o femeie. Personajul dela stânga e un oștean înarmat; în dreapta ridicată ține un pilum, cu stânga duce spre piept un scut rotund; e îmbrăcat în tunică lungă; picioarele, desigur încălțate, sunt rupte ca și la celelalte figuri (împreună cu restul plăcii). La stânga lui figura de femeie își razimă brațul drept de umărul rășboinicului, iar stânga o ține la piept. Părul ei cu cărare la mijloc, poate acoperit cu un văl, atârână de amândouă părțile în chip de perniță până mai jos de ureche. Femeia e îmbrăcată în peplos, ale cărui cute sunt abia indicate sub mâna stângă. Figura a treia e un civil în tunică lungă cu stânga lăsată în jos; cu dreapta, dusă la mijloc peste brâu, ține un obiect, care nu poate fi deslușit din lipsă de precizie (volumen?). Figura a patra cu fața stricată e o femeie îmbrăcată la fel și are aceeași ținută ca și cea dintâi; se deosebește numai întru cât cu brațul stâng (care în lipsă de spațiu ese din cadru și atacă chenarul) ține la piept un copilăș îmbrăcat în tunică scurtă și cu mâna dreaptă ridicată în sus.

Relieful nostru e fără îndoială dela un mormânt și datează probabil dela sfârșitul secolului al 3-lea; decorații mai bine păstrate la monumente funerare ne arată izvodul ce-a avut în vedere autorul lucrării: e vorba de un portic cu arcade înlăuntrul cărora eră înclăpuită figura omenească; el a suprimat stâlpii de despărțire ai panourilor și-a lăsat arcadele suspendate dând astfel încadrării capului forma unei aureole. Amănuntele decorației arhitectonice n'a putut să le redea decât prin linii, confuz. Pentru înțelegerea și datarea reliefului cfr. sarcofagul dela Recica sau dela Celei din colecțiunea Muzeului de antichități din București: Gr. G. Tocilescu, *Monumente Sculpturale*, II, N. 541, n-ul 20 (fig. 20, fața a) = de acelaș,

Dacia înainte de Romani, (tab. IX—XII), și Kieseritzky-Watzinger, *Griechische Grabreliefs aus Südrussland*, Berlin 1909, fig. 281, planș. XIX și p. 22. Cea mai apropiată analogie în concepție și tratare e piatra mormântală din Komorn (Ungaria) în *Archaeologiai Értesítő* XXII (1902), N. 31 și 29 și Fr. Studniczka, *Tropaeum Traiani*, p. 131, fig. 68.

21. Fragment de stelă funerară.

Piatră din cariera locală (piatră calcară, albicioasă), găsită în cetate printre dărâmături. E păstrată numai o parte din latura stângă, cam dela mijloc în jos; celelalte trei laturi sunt tăndurite. Dimensiunile fragmentului: înălțimea 0^m,65; lățimea 0^m,59; grosimea 0^m,19.

În colțul unui cadru, ale cărui chenare erau împodobite cu reliefuri ce închipuiau vrejuri de viță de vie cu frunze și struguri grosolan executate, se vede rămășița reprezentării unui ospăț funebru: pe o *cline*, dela care se mai păstrează speteaza laterală și partea din stânga împreună cu piciorul strujit al patului, se vede restul figurii, pe jumătate culcată, a răposatului îmbrăcat în hiton cu multe cute și având în mâna dreaptă întinsă un obiect rotund, desigur o coroană. Subt cline o figură minusculă, servitorul, în hiton scurt și încins la mijloc, purtând cu amândouă mâinile un obiect și îndreptându-se cu pași repezi la dreapta spre masă, dela care n'a rămas decât un singur picior de formă strâmbă obișnuită, care imitează o labă.

22. Stela funerară a unei femei din Bitynia.

Stela e din piatră calcară și e adusă dela cișmeaua din Cuzgun, unde a fost înlocuită cu altă piatră. E cu mult redusă din mărimea ei primitivă și suprafețele ei sunt anume cioplite în vederea întrebuințării ei ulterioare (fig. 18).

Dimensiunile actuale: înălțimea 0^m,89; lățimea 0^m,66; grosimea 0^m,20. Deasupra inscripției, într-o adâncătură triunghiulară în formă de fronton (la stânga se păstrează unghiul acestuia) se desenează silueta unui bust, care, cum arată marama sau îndoitura dela himation, reprezintă un chip de femeie. Amănuntele feței ca și ale draperiei sunt tocite; numai la vălul capului se observă câteva cute verticale.

Inscripția grecească, păstrată în bună parte, e o epigramă mormântală concepută în exa-

Fig 18

metri; versul întâi începe cu cuvintele: ΒΕΙΘΥΝΙΣ ΓΕΝΕΗ ΜΕΝ (editată ?).³

23. Fragment de piatră funerară (fig. 19).

Găsită în cetate, piatră din Enige. Se păstrează o bucată din partea superioară a monumentului, o parte din câmpul reprezentării figurale și laturea lui stângă reșită în forma unei aripi dela un sarcofag.

Fig. 19.

Dimensiunile fragmentului: înălțimea cea mai mare 0^m,23, lățimea 0^m,32, grosimea 0^m,15.

Într'o adâncătură semirotundă e lucrat în relief capul fără barbă al unei figuri bărbătești, care însă e rupt dela bărbie în jos. Gura întreagă și nasul pe jumătate sunt stri-

cate; fața e tocită prin uzarea pietrei; urechile reșite și părul rotunzit și ascuțit pe frunte sunt tratate rudimentar fără nici un detaliu.

Nu avem nici un indiciu pentru datarea lucrării.

24. Piatră funerară (fig. 20).

Bloc de calcar găsit în Carabac; rees deasupra două figuri culcate pe jumătate. Rău păstrată: amândouă laturile pietrei sunt rupte; figura din stânga e ciuntită dela umăr în jos.

Înălțimea până la capete 0^m,40, cu capetele 0^m,56, grosimea 0^m,52.

Suprafața e foarte stricată, așa încât nu se mai recunoaște nici un amănunt dela figuri; se vede numai silueta acestora. Pozițiunea lor e aceea a personajelor defuncte, pe jumătate culcate și răzimate pe brațul stâng, unul alături de celalt, ca la vechile

Fig. 20.

sarcofage romane și etrusce. În fața figurii din dreapta e o rămășiță de ciubucărie orizontală în formă de cornișă.

După indicații putem ști că personajul din dreapta e un bărbat – se arată după pieptănătură și mai ales după barbă, a cărei masă se distinge printr'o dungă de netezimea feții. Femeia are fața netedă rotundă; părul capului îi cade în două mase la vale peste urechi și se încheie pe după creștet printr'un coc.

Lucrare grosolană, probabil din secolul al 3-lea.

25. Piatră funerară cu ospățul funebru (fig. 21).

Găsită în cetate printre zidurile „barbare”, dar nu se știe exact în ce loc. E ruptă în două bucăți, care din pricina aspectului lor deosebit rezultat din diferite înrăuriri din

afară se credeau a fi două fragmente fără nici o legătură între ele; la cercetarea mai de aproape făcută de mine s'a dovedit că ele alcătuiesc un singur monument, ciuntit

Fig. 21.

numai în cele două laturi din dreapta și stânga.

Înălțimea cea mai mare dela amândouă fragmentele 0^m,56; lățimea 0^m,54; gros. 0^m,13.

Subt o cornișă se vede sculptat în relief ospățul funebru: două figuri alăturate, culcate pe jumătate pe o cline; în față e masa cu picioare strâmbe, iar deasupra mesei mai multe obiecte de ale mâncării (aluaturi sau fructe). Figura din dreapta înfățișează un bărbat, pesemne cu barbă scurtă (fața îi este cu totul smăcinată), cu capul răzimat pe mâna stângă și ținând în mâna dreaptă un obiect rotund, de bunăseamă o coroană, deasupra capului figurii din stânga ce reprezintă o femeie cu ochii săpați ca două găurele și răzimată la fel. Bustul bărbatului e gol și relativ binișor desenat și cioplit; femeia, din potrivă, are brațul stâng cu totul micșorat ca proporție și rău executat, poate și din lipsă de spațiu.

În colțul din stânga dela piesa inferioară, sub nivelul mesei, se mai văd picioarele dela o altă figură, care nu poate fi decât servitorul. La stânga bărbatului se observă a patra figură, cu care se completează scena ospățului: e o femeie îmbrăcată în lăiton lung cu mâneci; ea șade pe un scaun privind de față, dar cu corpul întors spre

cele două figuri culcate; dreapta sa o duce la cap, iar cu stânga ține un obiect, care nu se poate determina din cauza nepreciziei.

Execuția slabă și stângace ne arată că monumentul datează dela sfârșitul epocii păgâne, cu puțin anterioară lui Constantin cel mare; lipsa inscripției nu ne îngăduie o datare mai precisă.

26. Fragment dela capacul unui sarcofag (fig. 22).

Găsit în dărâmăturile cetății; unde anume, nu se știe. E din piatră calcară din Enige, admirabila piatră solidă și albă ca marmura, din care e zidit monumentul triumfal din Adamclisi și din care de obicei erau durate sarcophagele mari (cfr. sarcophagele Muzeului de antichități: No. 187, p. 9 din *Catalogul Muzeului*, București 1906, de Gr. G. Tocilescu), căci pare că nicăieri ca la această carieră nu se puteau scoate blocuri de piatră pentru construit sarcophage atât de mari. Păstrat numai frontonul cu cele două acrotere; aripa din stânga e în mare parte ciuntită.

Înălțimea (fronton și geison) 0^m,55; lățimea întreagă 1^m,25; laturea frontonului 0^m,59; baza lui 0^m,90; înălțimea acroterelor 0^m,45; grosimea 0^m,52.

Acroterul din dreapta e mai bine lucrat, slifuit, pe când cel din stânga e doar pe deasupra cioplit, ceea ce ne face să presupunem că alăturarea de acest sarcofag era așezat un al doilea. Cele două laturi ale triunghiului nu sunt lucrate la fel: stânga e profilată cu două ciubuce suprapuse, din care cel dedesubt subțire îngust, iar celalt reeșit ca o strașină deasupra, ceva mai larg și

Fig. 22.

dungat la mijloc. Laturea dreaptă e numai teșită și mărgenită în partea de sus de un canal îngust.

Frontonul e împodobit cu reliefuri goso-

lane ce închipuiesc vrejuri în spirale cu o rozetă la mijloc.

Sargofagul face parte din tipul al doilea de sarcophage numit *Θύκη*, compus dintr-o cutie în formă dreptunghiulară și un capac cu frontoane și rampante în formă de acoperiș, tip obișnuit al sarcofagelor găsite în țară. Probabil prin urmare că ornamentația lui se mărginea numai la capac și că pe cutie nu era decât eventual epitaful, care de obicei se săpa (sau era executat în culoare) pe una din fețele mari, pe o placă reșită în formă de *tabula ansata*.

Sarcofagul nostru se deosebește de cele găsite în țară prin ornamentația vegetală a frontonului; la ele această ornamentație e rezervată acroterelor, pe când frontoanele poartă mai mult ornamente figurale. Arareori în legătură cu ele câte o rozetă sau altă floare.

Din lipsa inscripției și a obiectelor alăturate mortului ca daruri nu se poate hotări data sigură a sarcofagului; în orice caz el e anterior epocii de reconstruire a cetății de către Constantin, ca și alte fragmente de sarcophage cari s'au descoperit prin ruine. Acestea împreună cu diferitele monumente funerare fuseseră aduse cu prilejul acestei reconstruiri dela cimitirul păgân spre a servi ca material de construcție și chiar ca șghiaburi (cfr. V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, p. 47).

Despre sarcophage greco-romane vezi W. Altmann, *Architektur und Ornamentik der*

basilicei de marmură împreună cu vre-o trei-patru bucățele (acestea însă au rămas în fața locului). E rupt și întregit din 5 bucăți. Lipsește o latură lungă. A trecut prin foc, de-aiciși culoarea-i roșietică. Suprafața laturii lungi care s'a păstrat e mai cu îngrijire prelucrată; restul e abia cioplit. Pe această față, într'un câmp dreptunghiular e inscripția. Nici o altă decorație.

Sarcofagul e de origină creștină cum arată numele „Maria“ din inscripție (editată?).

28. Fragment dela un monument funerar (fig. 23).

Piatră de Enige; s'a găsit în cetate, unde a fost întrebuințată ca material de construc-

Fig. 23.

ție (o altă bucată cu reprezentări figurale identice se află acum lângă turnul nordic dela poarta de răsărit a cetății (Fig. 28-a). E ruptă în două bucăți și știrbită din toate părțile afară de partea inferioară. Înălțimea totală 0^m,30; lungimea 1^m lățimea 0^m,42.

Deasupra unei cornișe, care pare a fi servit mai târziu ca prag de sus al unei porți,

Fig. 23-a.

antiken Sarkophage, Berlin 1902; despre sarcophagele antice găsite în țară: C. Moisil, *Buletinul monum. istorice*, an. III, n-ul 2 (1910), p. 81—87.

27. Sarcofag creștin.

Sarcofag fără capac din piatră calcară locală. S'a găsit în cetate, aproape de atriul

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

se văd resturile unui relief, care se poate înțelege mai bine prin alăturarea lui cu amintitul fragment păstrat la poarta de Est. Între doi lei simetric așezați în cele două laturi și lucrați numai în parte în *ronde-bosse*, dela care se mai văd urme de labe și cozi, se recunosc părțile inferioare dela două figuri: la stânga două picioare omenești neîncălțate dela ge-

nunchiu în jos; unul, cel din dreapta, făcut în perspectivă; celalt în profil și ridicat în sus ca și când plutește în aer. Date fiind dimensiunile mai mari ale celor doi lei, figura nu poate închipui decât un copil, care pare a lupta cu o pasăre, dela care se mai păstrează alături de el numai o aripă atârnată până la solul, pe care calcă copilul.

Relieful reprezintă de bunăseamă pe Ganymed (sau un Erot) cu vulturul, motiv care ne întâmpină adeseori la sarcofage sau în genere la monumentele funerare; cfr. Mau, *Archäol. Zeitung* 1877, p. 85, N-ul 36; Dutschke, *Antike Bildwerke* I 24, N-ul 30; Maionica, *Jahreshefte* I (Beiblatt), 130 sq. Asemenea Altmann, op. cit., p. 96 (Eroți și vulturi).

31. Basorelieful unei dănțuitoare (fig. 24).

Piatră albă calcară din Enige; s'a găsit în cetate la poarta de vest, printre dărâmături în 1891. Forma oblongă semirotundă,

Fig. 24.

bine conservată: înălțimea cea mai mare 0^m,65, lățimea 0^m,32, grosimea 0^m,33.

Câmpul e săpat tot oblong emisferic într'un cadru profilat, al cărui chenar e împodobit cu un astragal. Pe o masă, dela care se văd numai cele două picioare din față, se înalță

drept în sus o figură de femeie, care ocupă mijlocul câmpului. Figura, care pare a avea părul înnodat peste frunte, e îmbrăcată în hiton cu mâneci și cu îndoitură încinsă la talie. Cutele adânci dela poale arată că haina e agitată în vânt; de asemenea și întreaga figură e mișcată, ceea ce-i dă aparența unei dănțuitoare, cum arată și brațele-i întinse și, cu deosebire, castagneta ce poartă în dreapta. Picioarele și partea dela mijlocul figurii sunt fărămate.

Execuția e superficială; nici un amănunt în redarea formelor; fața figurii e necioplită. Decorația astragalelor e o predilecție ce o regăsim la sculptorii monumentului triumfal din Adamclisi. Acest detaliu și identitatea pietrei ne-ar face să socotim ca contimpurane aceste lucrări, dacă nu ne-ar împiedica marea deosebire dintre ele în lucrătură și desen. Basorelieful trebuie să dateze prin urmare de mai târziu, în orice caz nu de nainte de Constantin cel mare, judecând și după obârșia vădit păgână a reprezentării (cymbalele sau castagnetele aveau un înțeles religios și stau în legătură cu cultul lui Dionysos și al Cybelei; uneori aveau un sens funerar, așa încât s'ar putea ca basorelieful să fi fost adus dela vreun mormânt ca și celelalte monumente funerare despre care am vorbit).

Despre el se vorbește întâia dată în raportul adresat direcțiunii Muzeului în 16 Iulie 1891, când s'a găsit; acolo e dat și un desen sumar împreună cu «un suport», pe care ar fi fost așezat; autorul raportului crede că reprezintă o «bacchantă» (Tocilescu, tot acolo, o «divinitate») și totuși socotește că «suportul» îi aparține, deși acesta poartă o cruce săpată pe el, ceea ce stă în contradicție cu concepția figurii ca «bacchantă»; desigur însă că suportul, care probabil că s'a pierdut, nu-i aparține și că el ca și acest monument figurat a servit pur și simplu ca material pentru reconstruirea porții, unde s'a descoperit în molozuri.

MONUMENTE DECORATIVE

32. Piesă decorativă de marmură (fig. 25).

S'a găsit la cimitirul dela Chioseler, unde eră întrebuințată ca piatră de mormânt; pe fața laturei principale are o inscripție slavă datată din 1869. Partea superioară e ciuntită;

lespedea întreagă avea probabil forma pătrunghiară.

Înălțimea actuală 1^m,12, lățimea 0^m,60, grosimea 0^m,40.

Numai o față și laturea stângă sunt bine

șlifuite și ornamentate; restul e cioplit superficial, ceea ce înseamnă că la așezarea-i

Fig 25

primitivă numai aceste părți erau menite să fie văzute. În cadrul feței principale și în atingere cu el, vedem de jos în sus așezate paralel, în sens orizontal, și lipite între ele, întâi două cruci cu brațe egale încadrate în semicercuri duble cari imitează forma crucii; și formează cadrul lor exterior; în rândul al doilea și în legătură cu crucile, în aceeași direcție și pozițiune, sunt doi rombi care cuprind câte o rozetă. Peste acest rând vine un al treilea dela care nu au rămas decât numai urme; după forma acestora se poate deduce că el nu era decât repetiția ornamentației rândului întâi.

Laturea stângă a marmurei e mai bogat ornamentată. Partea păstrată dela această latură e împărțită în șase registre mici, din care trei (cel dela capătul de jos, al treilea și al șaselea) cuprind câte o cruce asemănătoare cu cele din față, dar scobită înăuntru și împresurată numai cu un singur semicerc; celelalte două, al doilea și al treilea registru, poartă câte un romb identic, tot cu o rozetă la mijloc; iar al cincilea e împodobit cu patru ornamente de frunză cu trei vâruri („trifoiu”), scobite înăuntru, cu cotorul

pornit din colțuri și cu ascuțișul îndreptat spre centru.

Decorația întreagă, făcută în relief slab, cu toată deteriorarea suprafeții, care a suferit de lovituri—cum arată însă părțile mai ferite—e curățel executată și nu e lipsită de oarecare eleganță. Tehnica și motivele ei ornamentale sunt curat bizantine. Piesa foarte, probabil, a fost adusă la Chioseler dela una din basilicele din Tropaeum, unde era așezată ca piesă decorativă (la împrejmuirea de lângă altar?) în așa chip încât nu se vedeau decât cele două fețe decorate; baza ei era îmbucată în altă piesă, iar laturile neprelucrate stau în legătură cu restul construcției.

Poate dată din sec. al 4-lea sau al 5-lea; cfr. fragmentele decorative de marmoră, asemănătoare în tratarea și natura lor ornamentală dela o biserică din Bulgaria: *Bulletin de la société archéol. bulgare* II (1911), Sofia 1912 (Filow), p. 133–137.

33. Piesă decorativă arhitectonică (fig. 26).

Piatră calcară locală; e găsită printre dărâmbături la poarta de răsărit a cetății. Înălțimea cea mai mare 1^m,20; lărgimea 0^m,44; grosimea 0^m,45. Face parte dintr'o decorație arhitectonică (dela numita poartă sau dela turnurile ce o apără?), unde va fi servit ca

Fig 26.

o bucată finală a unei serii de arcade întretăiate de mici semicoloane. La dreapta

ființează încă o parte din arcadă, iar laturea din stânga e cioplită neted și deci adaptată la zid ca parte finală a arcaturei.

În jumătatea de jos a pietrei e păstrată întreaga semicolonetă de ordin toscan (înălțimea 0^m,53 cu baza și capitelul; diametru 0^m,15) pe câmpul din care ea reiese. Deasupra stâlpișorului și arcadei se recunoaște un basorelief care reprezintă o figură femeiască (înălțimea 0^m,60), la care piciorul stâng e în parte stricat și mai ales bustul: ea poartă un hiton încins sub piept; de sub hiton răsar sânurile destul de pronunțate, sub gât se văd două cute tăiate în jos în unghiu ascuțit, iar sub brăul grosolan sunt unele indicațiuni de cute drepte. Părul figurii e înnodat deasupra frunții în formă de fundă, o modă grecească introdusă în secolul al 4-lea înainte de Hristos. Peste umerii figurii se deslușesc două eşituri rotunzite, simetrice, dar inegale, cari nu sunt decât partea superioară a unor aripi: bazorelieful înfățișează așa dar o Nike sau Victorie. Brațul drept, cum arată o ciuntitură rămasă dela el, era întins peste arcadă și purta un obiect (putea fi un palmier sau o coroană, uneori și o tenie); brațul stâng, din lipsă de spațiu, e executat în parte și pare a reeși dintr'o linie ascuțită care, în chipul unei nișe, înconjoară cea mai mare parte a figurii despre stânga până deasupra capului.

Relieful e o lucrare rudimentară și amintește ca tratare și concepție Trofeul lui Constantin cel mare ¹⁾, găsit tot la aceeaș poartă a cetății (cfr. îndeosebi cingătoarea și mijlocul exagerat de larg al torsului la amândouă aceste lucrări). Aceasta îi și fixează origina și data.

34—35. Două capete omenești (fig. 27—28).

Ele sunt lucrute în piatră calcară de calitate inferioară, scoicoasă. Sunt singurele exemplare păstrate dintre cele 25—30 de fragmente dela asemenea capete descoperite în laturea de vest a „basilicei (sau porticus) forensis” în 1898.

Capul I. Dimensiuni: înălțimea 0^m,24, lățimea (peste ochi, fără urechi) 0^m,20; lățimea (cu urechi) 0^m,22, mărimea urechii 0^m,08; grosimea 0^m,20.

¹⁾ Reprodus: Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches*, p. 58; și în *Monumentul din Adamclisi*, p. 130, fig. 126.

E mai deplin păstrat, dar mai rău tratat. Ii lipsește nasul și gura ca și urechea dreaptă (cea stângă e în bună parte nevătămată) și e singura dovadă de felul cum meșteșugarul trată urechea, mai mult ca o masă de carne pironită mai jos decât permite natura (lobul atârnă prea jos, par'că ar fi un cărcel). Arcadele ochilor sunt unite printr'o singură linie, sub al cărei arc, într'o cavitate ce cuprinde toată regiunea din preajma ochilor și nasului, se văd răsărind rudimentele ochilor mici lungueți și pieziși, cu ploapele inferioare ascuțit tăiate parcă în lemn, ceea ce dă fizionomiei un aspect plângător. Ochiul drept e mai bine cruțat; pupila pare a fi plastic redată, procedeu cunoscut la tratarea ochiului încă din epoca lui Adrian.

Capul e masiv cu fața peste măsură de largă, e aproape rotund; îi lipsesc orice a-

Fig. 27—28.

mănunte; părul nu e indicat deloc, numai o linie de demarcație ne arată unde se isprăvește fruntea și unde începe părul. Tratarea în relief slab a părților reeșite ne amintește „placa” arhaismului elin primitiv.

Capul II. Dimensiuni: înălțimea 0^m,25, lățimea peste ochi 0^m,21, grosimea 0^m,22.

Ii lipsesc urechile; restul mai bine conservat. Deosebiri: fața e mai ovală și deci ceva mai apropiată de natură. Linia de delimitare a părului peste frunte (pe tâmpla stângă a capului) e mai accentuată. Arcadele ochilor nu sunt unite; nasul, cum se vede la rădăcină, e mai reliefat; ochii, așezați orizontal, sunt de un desen mai corect, și regiunea dintre sprâncene, obraji și buza de sus e tratată ca o singură cavitate (rezultată în parte și din cioplitură), din care răsar numai ochii și nasul ca la capul precedent; ea este aici ceva mai bine tratată și arată, așa zicând, o velleitate de modelare în direcția obrazilor.

Nasul și gura, deși puțin pronunțate, sunt și aici cu totul stricate, și numai limita gurei se poate determina pe baza celor două linii piezișe ce pornesc dela aripele nasului și cari aici continuă ca două șanțurile cele două dungi ce purced dela rădăcina nasului și indică grosimea acestuia.

Arh. Fakler vorbește despre fragmentele de capete găsite de dânsul la săparea «basilicei forensis» (sau «basilica lui Traian» cum zicea el) în raportul său din 26 Octombrie, 18 Noembrie și din 31 Ianuarie 1898.

În cel dintâi zice: «la 1^m,50 sub nivelul terenului s'a găsit un cap de statue, care e cioplit în față și are nasul și ochii stricați; el este lucrat în mărime naturală din piatră de var și e unicul cap, care nu este de tot nimicit, dintre cele 20 de fragmente de capete de statui găsite în zilele aceste împrejurul «basilicei»; ele sunt transformate în bucăți de piatră, apoi întrebuințate ca material în zidăriile posterioare». Pe pag. 3 a raportului e desenat capul, care în dimensiuni și în tratare seamănă cu întâiul din cele două capete descrise mai sus. În raportul al doilea ne mai vorbește de «cele trei fragmente de capete de statui» precum și de «un pedestal de statue»; un fragment de cap, în totul diferit de cele cunoscute de noi, și câteva «postamente de statui» sunt date în desen tot acolo, în planșă. Fakler spune că ele au fost duse la «casa Muzeului» (geamia) din Adamclisi. În al treilea raport pomeneste cele 25—30 de fragmente de capete de «statui» sau de «busturi», a căror mărime variază dela 12—18, 19—23, 24—29 cm.»; despre piatra, din care sunt făcute, zice că e «moale dar deasă, puțin galbenă și mărunță ca nisipul». Din toate aceste fragmente nu se mai păstrează acum decât capetele descrise.

Aceste capete datează desigur dintr-o epocă de mai târziu (după Constantin cel mare?) și învederează starea în care decăzuse arta locală în acea vreme: documente de completă barbarizare sau întoarcere în epocă preistorică (fr. capetele din epoca *Solutré* în pl. 160, p. 582, în *Reallexikon* de R. Forrer). Ele, cum arată ruptura gâtului, sunt foarte probabil, restul dela niște busturi sau statui (onorifice?), dela care s'au rupt la căderea lor cu prilejul vreunei catastrofe. Capetele erau destinate să fie văzute numai din față; laturile sunt prea groase, iar partea de după

creștet e lăsată prea aspră și neprelucrată, ca să putem admite că erau văzute din toate părțile.

36—40. Capete de berbece (fig. 29—32).

Cinci fragmente din piatră calcară (Ăsar-lâk?), calitate mai bună, mai pură și consistentă (fără scoici), din care sunt și coloanele dela basilica-cisternă; au fost găsite în ruinele acestei basilici.

I. Capul e rupt dela gât împreună cu falca dreaptă și cu cornul până aproape de ochiu; cornul stâng e deasemenea rupt; dar, fiind lipit de cap, se păstrează partea inferioară, dela care deducem așezarea lui piezișă, peste ureche, în direcția botului. Linia dela frunte spre bot e tare încovoiată (model *Karamanli*, berbece din Asia mică). Ochiul e făcut din două elipse scobite concentric cu pupila redată plastic. Gura berbecelui e întredeschisă și lasă a se vedea dinții. Capul e cu îngrijire lucrat și nu e lipsit de viață și expresie.

Dimensiunile capului: lungimea cea mai

Fig. 29 32

mare 0^m,22; dela bot până la ochiu 0^m,13; dela bot până la corn pe frunte 0^m,17; lățimea peste bot 0^m,12; lățimea botului (maximum) 0^m,04.

II. Fragment de cap de berbece împreună cu o bucată de abac. Sub colțul abacului răsare de față capul de berbece, dela care se păstrează fruntea așezată la același nivel cu colțul abacului, ochii și o parte din coarne și urechi care se întind paralel de o parte și de alta ca niște aripi spre laturile abacului.

Dimensiunile: înălțimea abacului 0^m,06; laturea lui dreaptă lungă de 0^m,11; laturea stângă 0^m,09; lățimea cornului la rădăcină 0^m,05; lungimea urechii 0^m,05. Capul așa dar are proporții mai reduse decât celelalte capete, dar concepția și tratarea tehnică e aceeași.

III. Fragment dela un cap de berbece. Păs-

trate : fața cu botul până la falcă, cu fruntea și rădăcina coarnelor. Asemănător cu n-ul I, dar cu proporții mai reduse: Dela bot la ochiu 0^m,11; dela bot la capătul frunții 0^m,15; lungimea actuală a capului 0^m,165; lățimea peste ochi până la gât 0^m,12.

IV. Fragment dela un cap de berbece asemănător și aproape de aceeași mărime cu n-o II și III. Sunt rupte botul și partea dela ochiu în sus; e păstrată numai jumătate din ochiul drept, care ne arată că ochii acestui cap erau mai mari decât la celelalte. Dela gât până la frunte peste ochi 0^m,14 (n-ul I idem; n-ul II vreo 0^m,13).

V. Fragment dela un cap de berbece. Se conservă numai o parte din obrazul drept cu ochiul și o ciuntitură din corn. Ochiul e mai mare și în formă de migdală: lungimea 0^m,05; lățimea 0^m,03 (ochiul dela n-ul II: lungimea 0^m,035; lățimea 0^m,025; la n-ul I lungimea 0^m,04; lățimea 0^m,38). Așară de asta ochiul e mai pronunțat și cu cercurile mai largi și adânci. Cornul, în formă de spirală, e dus în jurul urechii și are capătul întors apoi în spre frunte.

Cel dintâi care amintește găsirea capetelor de berbece e E. Frolo în raportul său din 16 August 1904 (s'au găsit [la basilica-cisternă] mai multe capete de berbece sculptate în piatră, unele de mărime naturală, altele mai mici»). Mai târziu s'au mai descoperit alte fragmente (Mironescu, caetul său din 1907, p. 5, 15 și 53; deasemenea în raportul său datat din 31 Octombrie 1907). Din informațiile arhitecților rezultă că aceste capete de berbece s'au găsit mai toate la ruina basilicii-cisterne; aceasta reese și din identitatea pietrei și a tehnicei (sunt lucrate cu o unealtă dințată și ascuțită); ele sunt elemente decorative dela unele capitele dela această basilică, cum dovedește cu prisosință n-l II, la care s'a păstrat abacul. Ca atare capul de berbece îl găsim la unghiul capitelului bizantin (Diehl), *Manuel d'art byzantin*, p. 131).

Ca motiv de decorație arhitectonică capul de berbece ne întâmpină deja adeseori la sarcofagele și altarele funerare romane (Altmann). Interesant e de comparat aceste capete dela basilica-cisternă cu capete de berbeci sculptate pe metopa n-l 8, fig. 56, p. 67, din *Monumentul dela Adamclisi*, Tocilescu-Benndorf-Niemann; specia animalu-

lui care a servit de model pare a fi aceeași la amândouă aceste produse ale sculpturii tropeense.

41—44. Lei de piatră.

I (fig. 33). Calcar local alb (maitare decât cel Enige). S'a găsit la poarta de vest a cetății. Binișor păstrat; numai capul a suferit mai mult: e stricat nasul, buza de jos, bărbia; pe lângă asta, din stânga pieptului și dela piciorul drept din față e tăndurită câte o bucată de piatră.

Înălțimea din față dela creștet până la labe, 0^m,50; cu plinta 0^m,60; fața cu coama 0^m,30; lățimea capului 0^m,27; a pieptului 0^m,25; înălțimea picioarelor 0^m,22; coama la spate 0^m,24; trunchiul leului 0^m,50; lățimea jos

Fig. 33.

0^m,40; sus 0^m,40; plinta în lungime 0^m,40; în lățime 0^m,33.

Leul răsare de pe o plintă șezând în capul oaselor și pe picioarele posterioare dela încheietură în jos. Capul îl ține sus și privește drept înainte, cu ochii mari și cu gura larg deschisă. Capul și trunchiul se unesc fără tranziție, ceea ce-i dă impresia unui corp făcut otova, dintr'o bucată. Coama bogată e împărțită în bucle mari și dese dungate, ascuțite la capăt; buclele cad în neregulă până pe spate, se continuă pe sub piept ca niște jurubițe paralele, îi înconjoară capul și dau feței leului un fel de cadru firesc. Coada e întoarsă peste piciorul stâng dinapoi.

Autorul figurii e lipsit de sentimentul naturii, lucrarea este executată schematic și cu cea mai mare stângăcie. Capul e prea mare față de corp; labele sunt țapene și grele ca niște pisăloage. Botul e prea puțin reșit și contrastează prin mărime — față de mîcimea picioarelor. Rigiditatea întregului e mărită prin linia dreaptă, care unește planul picioarelor din față cu capătul coamei de peste fruntea animalului. Impresia ce ne face, privit fiind din față, e și mai dis plăcută: capul cu coama pare o masă rotundă sprijinită direct de niște stâlpișori — picioarele.

Figura era destinată să fie văzută din trei laturi: din față, din laturea stîngă și de la spate. Laturea dreaptă e neprelucrată, ceea ce înseamnă că era ascunsă privirii.

Că s'a găsit la poarta de vest a cetății o garantează mărturia arh. Mironescu, dela care se păstrează printre scripte și fotografia bine executată a leului. Probabil că figura a servit ca piesă decorativă a porții amintite; aceeaș destinație trebuie să fi avut și „leul” dela n-rul următor. Figurile de lei (cum trebuie să fie o parte din cei descriși aici) ar putea proveni și dela morminte, la cari serveau ca anexe decorative, căci, cum se știe, lei erau caracteristica monumentelor funerare din Dacia: v. Gr. G. Tocilescu, *Monumente epigrafice și sculpturale*, I, p. 258. Lei sculptați ca elemente decorative așezate pe morminte cfr. B. Kalinka-A. Swoboda, *Archäol. Mitteil.* XIII 240 și urm.; și R. Münsterberg-I. Oehler, *Jahreshefte* V, Beiblatt, No. 109 și urm.

Fig. 34

II (fig. 34). Leu de piatră calcară albă locală, găsit în islaz, la „vatra satului”, pe povârnișul

vestic al părții sudice a satului Adamclisi, în fața cetății. Păstrat numai capul cu o parte din

Fig 35.

trunchiu și cu începutul picioarelor de'nainte; nasul, gura, obrazul întreg din dreapta cu ochiul și parte bună din stînga sunt sparte. Înălțimea cea mai mare 0^m.40; lățimea 0^m.25.

Aceeaș atitudine și poziție ca și n-ul precedent. Capul cu mult mai mare, enorm față de rest. Fruntea e reșită ca o poliță; ochii mari foarte depărtați unul de altul; obrații tare reșiti; coama tratată schematic la fel în suvițe mari dungate, din cari două țâșnesc undulate, în sens opus peste frunte.

În față lucrarea e mai îngrijită; tratare sigură, preciză ca la sculptura în lemn; obrații modelați curățel; coama de pe cap și până la spete mai neglijată.

Leul era destinat să fie văzut din față, de la spate și de la laturea stîngă, unde sculptorul a redat și indicat printr'o linie capătul de sus al piciorului și coastele animalului prin dungi paralele. Tratarea superficială a laturei din dreapta se explică prin faptul că ea era destinată să fie ascunsă de ochiul privitorului.

Probabil aceeaș destinație ca și n-ul precedent.

III (fig. 35). Leu de piatră calcară locală (caracterizată prin găurele sau mici crăpături). Găsit în cetate, în apropiere de „porticus forensis”, între acesta și basilica-cisternă.

Lungimea leului, 0^m.57; lățimea jos 0^m.20; sus (la cap) 0^m.25; înălțimea feței cu coama 0^m.25.

Amândouă picioarele de 'napoi cu șezutul și piciorul drept de 'nainte sunt rupte; nu-

mai dela piciorul stâng se păstrează o parte în lungime de 0^m,14. O gaură pricinuită din lovire se vede sub coamă, la spatele stâng al leului.

Ținuta și poziția identică cu n-rul 41 și 42

Fig. 36

Privește drept în față; gura Țe o scobitură abia întredeschisă, din care răsar colții și Ți atârnă limba. Coada e răsucită în partea dreaptă pe lângă piciorul de Țnapoi.

Capul păstrat bine, și mai proporționat. Văzut din față, are aspect mai mult omeneșc, cu deosebire ochii și partea de sus a feții; sprâncenile sunt tratate chiar ca la figura omenească. Pupila redată printr'un cerc scobit. Coama e bogată, dar lucrată mai sumar în bucle groase neregulate cu dungi rare. Peste frunte răsar două șuvițe simetrice; sunt executate amândouă urechile, cea dreaptă reeșită și văzută, cea stângă e dată înlături, executată probabil mai târziu, când sculptorul nu mai dispunea de material. Spinarea ca și la celelalte figuri de lei se ascutește în sus și dă naștere în spate la două teșituri în formă de scurgeri (versants). La spate e deplin modelat, dovadă că figura era astfel așezată în cât se vedea din toate părțile.

IV. (fig. 36) Leude piatră din Enige, găsit în cetate. Toate picioarele și o parte bună din șoldul drept cu pânțele rupte; restul în stare bună. Pe pânțele în dreapta se văd lovituri de ciocan ascuțit; nu s'a putut prelucra, căci sculptorul a fost probabil împiedicat de o altă figură care sta în dreapta leului.

Înălțimea 0^m,44; lungimea (de jos, dela coadă până la bot) 0^m,60; dela bot până la creștet 0^m,20; grosimea gâtului 0^m,25; lungimea gâtului sub barbă 0^m,12.

Poziția aceeaș; capul însă e întors la dreapta sa amenințător, rânjind (se văd d Țnții și colții); coada e pusă între picioare, cum arată ră-mășița ei. Silueta capului privit în profil e mai apropiată de aceea a unui leu.

Lucrare rudimentară executată sumar. Coama e tot împărțită în șuvițe neregulate și, de față, în dungi paralele fără nici o fi-neță. Pe spate, în stânga, câteva trăsături de daltă, indicația coastelor.

45. Picior de leu (fig. 37).

Picior de leu procurat dela un locuitor din satul Adamclisi. Piatră locală.

Înălțimea în totul 0^m,40; numai piciorul 0^m,30; lățimea labei, peste cele 6 degete, 0^m,18; lățimea piciorului, sus, 0^m,18; jos plinta piciorului, în față, 0^m,22; laturea 0^m,15; adâncimea 0^m,45.

Lucrată e laturea din dreapta și partea de desupt; partea interioară e mai puțin. În față pe o bază pătrată, reeșit din piatră și în mijlocită legătură cu aceasta, este sculptat piciorul de leu, foarte gros în sus, subțiat la mijloc, cu o labă mare, din care răsare o singură ghiară ascuțită. Laturea din dreapta noastră e netezită numai în parte, începând de nainte; restul e pe deasupra lucrat, deci de-știnat să nu fie văzut

Piciorul nu poate aparține unei figuri în-tregi de leu; el e făcut greoiu și schematic,

Fig. 37.

anume ca suport, probabil dela un jilt sau dela o masă.

Laba, cu îngrijire executată, arată o deo-sebită îndemănare telynică; lucrarea deci nu

poate fi a unui simplu meșteșugar. Adusă din altă parte și răstăcită în ruinele din Adamclisi ?

46. Cap de leu (fig. 38).

Capul e din piatră locală; acum se află așezat deasupra ușei dela casa muzeului (fiind incastrat acolo și tencuit cu var, nu a fost numerotat). S'a găsit în zidurile «barbare» de lângă «porticus forensis», în cetate, pe unde au ieșit la iveală mai multe bucăți din inscripția monumentului triumfal. Înălțimea cea mai mare 0^m,34; fără coamă și barbă 0^m,19; lățimea feței 0^m,19; cu coama 0^m,30.

Leul privește drept înainte și are coama de jur-împrejur rotunzită ca o coroană; ea e împărțită în dungi dreptliniare îndreptate în sus peste frunte și restul piezișe și grupate în șuvițe întrerupte numai de urechile mici în formă de mici lingurițe. Ochii cu sprâncenele aproape omenеști, pupila e redată plastic; gura e deschisă, limba scoasă e ciuntită. Capul e expresiv (expresia e mai mult umană, cfr. leul n-ul III), dar convențional

Fig. 38.

lucrat. Lucrare îngrijită, curățică; tratarea coamei seamănă cu aceea dela lei monumentului triumfal din Adamclisi.

47. O labă de leu (Fig. 39).

O labă uriașă de leu din piatră de Enige găsită în cetate între «basilica de marmură și magazinul de provizii».

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

Înălțimea 0^m,15; cu plinta 0^m,21; lățimea (jos) 0^m,19; degetul jos: înălțimea 0^m,08; lățimea 0^m,065; plinta pătrată: 0^m,22 × 0^m,22; gros. 0^m,06.

Laba e ruptă în partea superioară și în dos unde continua blocul; cele trei laturid in față, dela bază și labă ca și suprafața de desupt a bazei sunt bine păstrate. Piciorul era așezat drept cu toată talpa. S'aseamănă

Fig. 39.

cu piciorul de leu n-rul 45, dar are dimensiuni mai mari, iar laba e ceva mai reeșită. Destinația trebuie să fi fost aceeaș.

48. Teasc sau lin (Fig. 40).

E făcut dintr'un mare bloc de marmură vineție. S'a găsit între «porticus forensis» și basilica cu dublu transept, pe unde s'au descoperit mai multe piulițe și chiupuri, vase de provizie (ceace arată, pe lângă alte descoperiri mărunte, că în această parte se concentra viața comercială a cetății).

E rupt în două bucăți; lipsește baza, o bucată bună dela o lature și partea cea mai mare din cavitatea de sus care are formă de căldare adâncă.

Înălțimea 0^m,74; diam. dela marginea de de sus a cavității 0^m,76; cu peretele 0^m,78; diam. fundului acestei cavității 0^m,46. Perețele înăuntru e țesit și săpat în șanțurile paralele, parte verticale, parte oblice, care pornesc dela marginea de sus și ajung până la fund; acesta e neted și rotund și are la mijloc o scobitură pătrată (0^m,10 × 0^m,10), unde era fixată o axă de metal, cum arată urmele de oxidație. Pe marginea de sus a teascului

e un scoc de scurgere. Muchile ce despart canalurile interne sunt tocite în urma între-

Fig. 40.

buintării îndelungate. În jurul marginii externe de sus e un profil, o săpătură prin care era trecut un cerc de lemn sau de metal, care stetea în legătură cu axa teascului.

Vasul servea pentru stors struguri sau uleiuri. La mijloc prin axa rotitoare se fixă o

Fig. 41.

storcătoare de lemn prin care fructele ze-moase sau uleioase erau strivite pe delături

între șanturile pereților, iar lichidul stors se scurgea prin gura de sus într'un vas mare așezat în față.

Pe o lature din afară a cilindrului se văd urmele unei inscripții grecești, care a fost cioplită cu ciocanul și ștearsă cu dinadinsul; printre cioplituri se văd o mulțime de litere răslețe în genere ciocănite; numai un singur cuvânt se desprinde întreg: ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ. Spre câmpul inscripției, la dreapta, se observă o ruptură: o încercare de-a despică blocul pentru a-i da o altă destinație.

49. Piuliță (fig. 41).

Piuliță de formă obișnuită, din piatră scoi-coasă de calitate mediocră, găsită în cetate

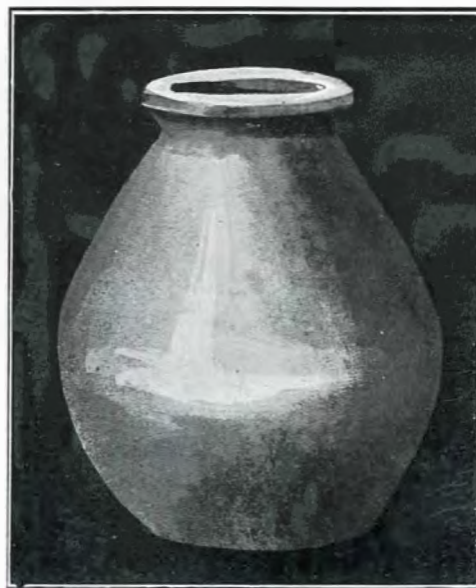

Fig. 42. Chiup din Cetate

între «porticus forensis» și basilica cu dublu transept :

Înălțimea 0^m,68, diam. gurii 0^m,50 ; fără margini 0^m,35 ; adâncimea 0^m,50.

E cel mai bine conservat exemplar dintre cele descoperite în ruine. Cele cunoscute de mine sunt: una rămasă în cetate, unde s'a găsit ; a treia, stricată, e în curtea casei mu-zeului ; tot aci se mai află o piuliță de di-mensiuni mai mari, de piatră din Enige ; încă una se păstrează la casa gardianului dela cetate.

VECHEA MITROPOLIE DIN TÂRGOVIȘTE

La noi se face o mare greșeală că se dă, în studiul monumentelor vechi, o importanță capitală elementelor decorative. Acestea, pe lângă că au un rol cu totul secundar, apoi mai pot să se găsească întâmplător în localități diferite, a căror legătură, istoricește, nu se poate dovedi. Urmând această cale și judecând după meandru, ornament elementar, foarte frumos și foarte vechiu, ar urma ca elementele primordiale ale arhitecturii Eladei să vie de la vechile triburi ale Americii, în ornamentica cărora se găsește această formă.

Însă și în arhitectură, ca în orice alt domeniu, judecățile sigure sunt acelea ce țin seamă de ideile generale, cari aici sunt reprezentate prin liniile mari născute din nevoile logice ale construcției.

Ornamentația într'un monument este aproape indiferentă, căci nu *ea* formează *stilul*, ci numai îl *îmbogățește*, fără să poată adăoga ceva frumuseții monumentului, dacă *construcția* nu i-a dat *proporțiuni* fericite.

Sunt cazuri când ornamentația monumentelor poate forma capitol aparte artistic și istoric, cum este cazul cu arhitectura religioasă armeană, ale cărei forme generale copiază pe cele ale arhitecturii lombarde din secolele XI—XIII — forme transmise probabil prin Cruciati¹⁾ — pe când în decorațiune, din amestecul ornamentației abstracte bizantine și siriene cu flora ornamentală persană — popor lipsit de avânt care s'ar fi resimțit în formele

mari, dar minuțios și muncitor — a izbutit să formeze o nuanță decorativă particulară, caracterizată prin lipsa or-cărui sentiment al naturii.

Aici se mărginește contribuția artistică armeană, singura contribuție ce se poate cere unui popor laborios și modest.

Însă linia arhitecturală mare este în strânsă legătură cu idealul unui popor. Dorința de stăpânire întinsă și aspirațiunea continuă către cultură și progres vor crea un ideal vag de monumentalitate, ce tinde să se realizeze în arhitectură printr'o activă prefacere a formelor.

După gradul de prefacere intens sau lent, al acestor forme, se cunoaște gradul de activitate, politică și culturală, al unui neam. Se poate ști chiar, dacă împrejurările au permis o dezvoltare normală, cu epocă de pregătire, apogeu și declin.

Așa, cercetând arhitectura bisericească a Sârbilor, vedem că steaua lor politică a apus înainte de realizarea tipului ce începuse să se schițeze din contopirea curentului lombarde cu bizantin. Imobilitatea arhitectonică și răbdarea migăloasă a Armenilor, ni-i arată însă lipsiți de calitățile necesare formării unui *stil* în artă. Judecând astfel lucrurile, așa zisa influență armeană în basinul dunărean pierde enorm din importanța ce i s'a dat acum vre-o patru-zeci de ani, când în această privință nu aveam de cât cartea lui Grim¹⁾ și «Istoria Arhitecturii» a lui Choisy.

¹⁾ I. Mourier, L'art au Caucase, pag. 25.

¹⁾ Grim, Monuments d'architecture byzantine en Géorgie et en Arménie.

De altfel ar fi foarte curios, ca un popor lipsit de energie politică să influențeze în mod exclusiv popoare mult mai înaintate decât el¹⁾.

Dacă cercetăm fisionomia generală a monumentelor dunărene, în comparație cu cele armene, observăm deosebiri fundamentale. De unde la acestea din urmă nu se poate vorbi de cât de decorațiune, la celelalte observăm o mobilitate în liniile mari, bine marcată dela o epocă la alta. Dar chiar dacă ne-am conduce de elementele decorative, tot nu am putea pleda pentru o influență exclusiv armeană.

Elemente similare găsim în arta bizantină și lombardă.

S'a pus întrebarea însă: cum se poate ca arta lombardă, care și-a avut apogeul în sec. X—XII, să influențeze arhitectura Sârbilor din sec. XIV²⁾? Astăzi când avem o bibliografie mai bogată ne dăm mai bine sama de modul cum se întind influențele, radiind, ca și în domeniul fizic, în unde ce se urmează una pe alta până se sting. De altfel chiar autorul întrebării de mai sus observă că: «Cioplitura ornamentelor este potrivită spiritului bizantin», iar unele rozete «amintesc pe cele romane sau gotice»³⁾. Artă lombardă a încetat atunci, poate, în Italia de Nord. În provinciile ce cădeau sub influența lombardă, însă, a continuat să trăiască, chiar după ce stilul gotic triumfase pe deplin în Italia asupra celui lombard.

Așa în vecinătatea lumii slave, în Dalmatia, pe atunci deja semi-slavisată, în sec. XIII se lucră încă la catedrala din Trau, de un sculptor «Radovan»⁴⁾. Absidele catedralei erau *come un qualsiasi abside di chiesa lombarda dei secoli XI—XII*⁵⁾.

Tot în Dalmatia se construia St. Giovanni din Trau la 1270, Domul din Zara la 1324, campanilul domului din Spalato la 1416 etc., Campanilul din Trau clădit la 1422 este roman cu detalii gotice. Așa se și explică că avem în Serbia biserici lombarde în sec. XIII și XIV.

Grație influenței dalmatine avem acel aer

particular al bisericilor sârbești, care le deosebește nu numai de *arhitectura* armeană, dar chiar de cea bizantină macedoneană din care a pornit arhitectura sârbă (Ex. Gračanitza). Spre comparație dăm aci fotografia catedralei din Mtskhet, care ne arată arhitectura tipică armeană.

La noi în special biserica mănăstirii Curtea-de-Argeș, din cauza câtor-va împletituri geometrice, a fost rezervată influenței exclusive armene. Însă liniile mari născute din sistemul de construcție nu ne pot aminti o biserică armeană. Ea reprezintă, atât ca plan (din cauza nartexului dezvoltat lateral) cât și ca fațadă, un tip născut din evoluția pământească a artei bizantine.

Ca rămășiță a construcției vechi bizantine la această biserică, avem învelitoarea semicilindrică, în al cărei arc de capăt se înscrie învelitoarea absidei; felul de îmbinare al acesteia, într-o curbă dulce, cu învelitoarea părților de zid ce rămân în afară de reazămul boltei cilindrice⁶⁾.

Ca o reminiscență a vechilor bolți cilindrice în al căror arc se înscria învelitoarea sânuirilor, avem astăzi arcurile decorative din baza turnului mare.

Curtea de Argeș ni se pare astăzi exotică, din cauză că monumentele anterioare sunt sau distruse sau nestudiate. Acest neajuns odată înlăturat, prin analiza stilistică a monumentelor existente și fixarea, prin raționament și analogie, a formelor intermediare dispărute, vom vedea că biserica dela Argeș nu este decât ultimul stadiu al unei evoluțiuni artistice.

În acest scop, orice document este bine-venit și nu putem să privim de cât cu deplină recunoștință că pictorii și desemnatorii de altă dată au fixat pe pânză sau pe hârtie forma unor monumente ce nu mai sunt astăzi. Ne închipuim, dar, câtă valoare are pentru noi astăzi acuarela lui Sathmary, care reprezintă Mitropolia din Târgoviște.

După acuarelă avem aface cu o biserică cu opt turlă⁷⁾. Această biserică, în forma an-

¹⁾ Unii autori au crezut, fără temei suficient, că arta bizantină constantinopolitană de după sec. X pornește din cea armeană. Vezi Cl. Diehl, *L'art byzantin*, pag. 444—447.

²⁾ G. Balș, *O vizită la câteva biserici din Serbia*, pag. 21.

³⁾ Acelaș, pag. 21—22.

⁴⁾ Ugo Monneret de Villard, *L'architettura romana in Dalmazia*, pag. 88.

⁵⁾ Acelaș, pag. 89.

⁶⁾ *Analele Arhitecturii*, An. I, No. 10; Floronii adăogați cu ocazia restaurării acoperă astăzi vederea construcției.

⁷⁾ Astăzi are o singură turlă.

terioară restaurării, ni se spune că era clădită în două rânduri. Corpul bisericii întâiu și apoi pronaosul.

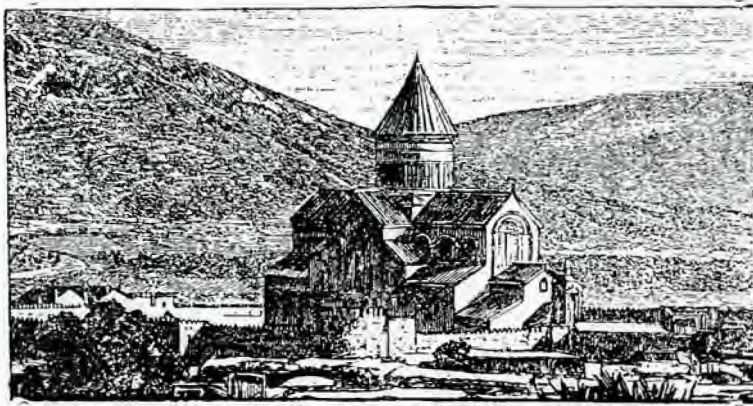
Aceasta a și fost rațiunea sacrificării pronaosului. Că a fost clădită în două rânduri se putea însă vedea foarte ușor, după legătura cărămizilor. Că pronaosul a fost cel din urmă clădit, ne-o arată raționamentul simplist al dependenței diferitelor părți ale bisericilor.

Aceste raționamente însă nu pot motiva sacrificarea lui, fără dovedirea lipsei de importanță arheologică. Pronaosul însă, pe lângă valoarea sa proprie, eră neprețuit prin lămuririle ce le aduce în comparație cu restul clădirii.

Deși ambele aparțin tradiției de artă bizantină, între ele sunt deosebiri foarte interesante de sistem constructiv, semn al unor epoci

unui turn central cu alte patru turnuri mici pe colțuri, stingherit doar prin faptul că la pronaos nu s'au mai putut pune încă două turnulețe din cauza imediatei vecinătăți a celor dela vechea parte a bisericii.

Autorul nici n'a avut în vedere formarea unui tot unitar și armonic, căci atunci ar fi clădit la înălțimea cornișei vechi, iar turla centrală a pronaosului ar fi sprijinit-o spre răsărit pe cercul de capăt al bolței cilindrice a bisericii, așa că turla centrală ar fi căzut la jumătatea distanței dintre turnulețul nou și cel vechiu. Că cele patru turnulețe dela vechea parte n'au fost făcute odată cu pronaosul, ci odată cu vechea biserică ne-o probează pe lângă faptul că meșterul pronaosului n'ar fi avut nici un motiv să nu pue și pe celalt colț câte un turnuleț — dacă nu

Catedrala armeană din Mtskheta
(După Mourier: L'art au Caucase, pag. 22).

și influențe diferite. La partea veche a bisericii, sub cele patru turnuri de colț nu apare, în fațadă, arcul de susținere, pe care, la pronaos, îl găsim chiar și în partea unde nu se află deasupra turn, o probă de altfel că el nu eră în legătură decorativă cu turnul. Sistemul de construcție al părții vechi îl regăsim la Biserica Domnească dela Argeș și ne arată un tip bizantin din sec. XIII—XIV, iar cel al pronaosului, o formă specifică sârbească din sec. XIV—XV (Ex. Liubostonia, Krușevatz, etc.).

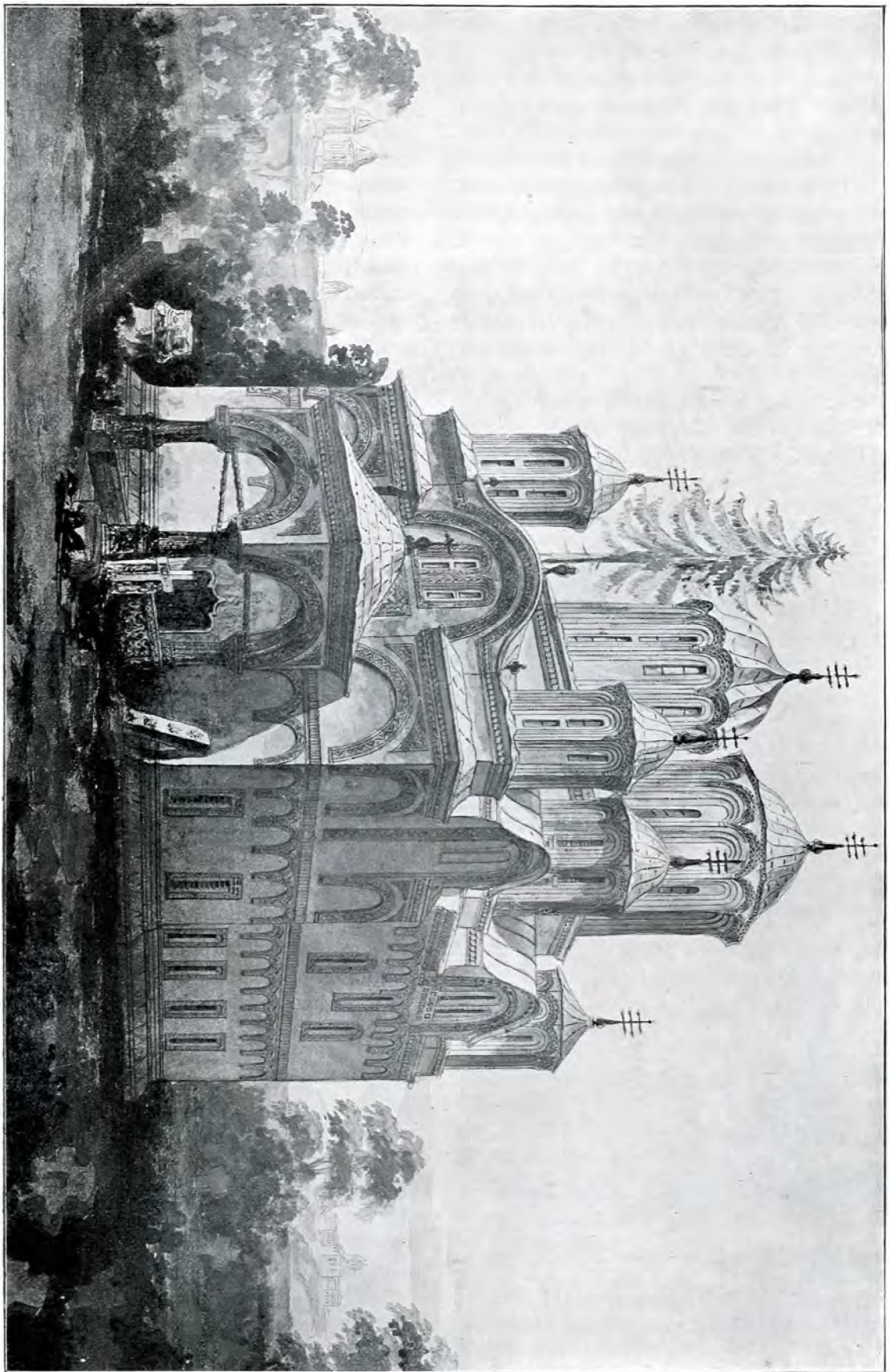
În fond biserica nu era, prin adăogirea pronaosului, de cât lipirea a două clădiri una de alta, având fie-care un program identic, al

l-ar fi stânjenit prezența celor vechi, și sensul evolutiv al stilului, de oarece la Curtea de Argeș se mențin cele două din față și dispar cele patru din fund. Aici, în această îmbinare de forme noi și vechi, cred că trebuie căutat *programul* artistic al bisericii episcopale din Argeș¹⁾. Pronaosul adăogat este dezvoltat lateral. Acesta, împreună cu Tismana și Bălteni, formează al treilea caz. Dacă la Bălteni și Tismana, din cauza formelor neprecise, se poate obiecta că pronaosul poate fi posterior Curții de Argeș, apoi, aici, la Mitropolie, formele ne arată clar o epocă mai veche.

Ceva mai mult, la Bălteni și Tismana adăogirile laterale formau un soi de galerie în

¹⁾ Dacă din această îmbinare n'a eșit tipul cu două turla mari și șase mici, este din cauză că tipul

cu trei nave și fără sânnuri eșise din circulație, de aceea ne-au și dat tipul dela Episcopia de Argeș

Vechia catedrală mitropolitană din Târgoviște.
(După acuarela lui Szabmany)

jurul vechiului pronaos, pe când aici, la Mitropolie, vechiul pronaos dispăre. Așa dar evoluția în această privință eră completată înainte de clădirea Curții de Argeș. În ce privește restul bisericii, la Argeș s'a urmat altă tradiție – aceea a planului dela Tismana și Cozia, a planului treflă, căci planul cu trei năvi nu mai aveă o întrebuințare curentă.

Cred că în linia cornișei dela bazele turnurilor mici, care, fiind șase la număr, formează aproape o linie curentă, trebuie căutată atica pe care se reazimă învelitorile la Curtea de Argeș.

Tot aici, la Mitropolie, găsim modenatura puternică a cornișei, care, de și bizantină, face totuși impresia celei dela Argeș. Ceva mai mult: ceea ce aici este logic, la Argeș este lipsit de sens, căci dacă profilul cornișei, mărit printr'o scurgere mare, este motivat de

retragerea zidăriei de deasupra cornișei, la Argeș nu mai are această motivare și din cauza aceasta ne face impresia unei vădite inconștiențe.

Pronaosul în fotografie pare zidit. D-l Gârbea, care înainte de restaurare a fost profesor secundar la Târgoviște, ne spune că arcurile, cari în fotografie par decorative, se sprijiniau pe coloane, cari se mai zăreau îngropate în zidărie.

În cazul acesta aveam un pronaos deschis ca la Snagov¹⁾. Cu ocazia clădirii pronaosului, biserica trebuie să fi îndurat o fățuială generală, căci decorațiunea pare uniformizată. Înțelegem foarte bine că dacă o fotografie ne poate lămuri atâtea lucruri, monumentul însuși ne-ar fi fost de un neprețuit folos, așa că trebuiă respectată forma care ne-o transmisese vremea.

SP. CEGĂNEANU.

¹⁾ Dacă astăzi ar fi posibilă o verificare a acestei afirmațiuni, am putea fixa data pronaosului între cea

a Snagovului și Curții de Argeș, dată care este indicată și de formele arhitecturale. ■

COMORI DE ARTĂ ÎN BUCOVINA

DE

IOSEF STRZYGOWSKI ¹⁾

Cine cunoaște în Austria numele Dragomirna, Putna, Sucevița? Numele mănăstirilor ortodoxe de pe plaiurile cu păduri de fagi ale Carpaților? De bună seamă, puțini. Și ce ne interesează pe noi aceste nume? Cu toate acestea, dacă în statul nostru, care mijlocește între Răsărit și Apus, ar fi fost o serioasă preocupare de-a prețui valorile culturale existente și de-a acorda diferitelor neamuri cuvenita considerație și recunoaștere, înainte ca ele să le dobândească prin luptă, atunci negreșit ar fi trebuit să fie mulți cari să știe ceva despre aceste mănăstiri întemeiate de voievozii moldoveni pe pământul acum austriac, și aceasta pentru cuvântul că

numesc ale lor proprii niște comori de artă de o neprețuită valoare.

Dar la noi se acordă drepturi ca o grație celor mai pretențioși. De aceea oamenii de caracter își întorc privirea către focare, unde sunt prețuiți fără a o pretinde. Un asemenea focar este pentru partea despre mează a Bucovinei România, cea țară pentru care comorile de artă din Dragomirna, din Putna, Sucevița ș. a. sunt sfinte în înțelesul național. Își poate dar cineva închipui ce dispoziție produce faptul că aceste comori ale Bucovinei sunt, ce e drept, inventariate conștiincios și prețuite sub raportul material din partea Austriacilor, dar nu și luate în seamă și stu-

1) Sub formă de foiță în marele ziar vienez „Die Zeit” din luna August, d. Iosef Strzygowski și-a publicat impresiile și reflecțiile ce i-au sugerat călătoria sa și vizitarea mănăstirilor și bisericilor românești din Bucovina. O mai entuziastă și mai competentă apreciere a comorilor artistice ale acestor biserici și mănăstiri nu cunoaștem până acum. Din fericire cel ce a scris-o nu e ni-l simplu filoromân, nici diletant, ci vestitul profesor de istoria artelor dela Universitatea din Viena, - o netăgăduită autoritate europeană câștigată prin lucrări fundamentale în materie de artă veche creștină și bizantină și în genere printr-o vastă și rafinată cultură estetică. Întru cât acest articol înseamnă un început de cel mai bun augur, de recunoaștere a marelui valori și a

părții de originalitate a vechii noastre arte naționale bisericești, făcându-i-se cuvenita dreptate în fața străinătății, credem că e de datoria noastră de a-l împărtăși cetitorilor în traducere românească. nu numai ca un document prețios pentru noi, ci și ca un omagiu față de ilustrul autor, care, după făgăduința ce avem, nu va întârzia să se ocupe special cu trecutul nostru artistic, colaborând chiar la acest Buletin ; suntem convinși că prin aceasta, dată fiind competența sa și autoritatea de care se bucură în cercurile savante, nu va aduce numai țării noastre un mare serviciu, ci și culturii istorice generale, căreia îi va asigura, de bună seamă, valori noi în domeniul artei.

G. MURNU

diate pe cale științifică. În vremea asta lucrările ce se publică asupra lor în București își păstrează valoarea lor, și nouă, Austriacilor, ni se impută, cu drept cuvânt, că știm, ca oameni strâmți la inimă și biurocrați, numai lucrurile din Occident să le prețuim, ba chiar să le prea prețuim în paguba țărilor noastre ortodoxe.

Bucovina e o țară de graniță. Pe deoparte Slavi, iar pe de alta coboritori din Daci latinizați și din legionari romani se războiesc acolo pentru hegemonie. Grecii și Armenii, vechii purtători de cultură ai țării, au pierit ori au dat înapoi. În locul lor pretutindeni se stabilește Evreul: la șes numărul lui s'a ridicat până la 15 procente, în oraș mai mult de 80.

E drept că și acum apare poporul dela țară în portu-i alb și înflorit cu blană de oae, ceea ce-i o desfătare pentru ochii celui ce vine în Orient, fără o tranziție, din marile orașe; dar această pătură pământeană de locuitori e amenințată de-a fi înăbușită de paraziții care mișună.

De pe crestele Carpaților se coboară la vale cinci șivoae de apă în țara aceasta ajunsă în decădere prin felurite chipuri în urma despăduririi. Totuș suprafețe întinse sunt încă acoperite de uriașe păduri de stejari și fagi și alcătuiesc fondul impresionator al acelor curți liniștite, înverzite și împrejmuite cu ziduri, în mijlocul cărora stau — așa încât înălțimile păduroase încheie în partea superioară unicul lor tablou — bisericile vechilor mănăstiri, mândria țării. Odinioară ele erau vreo optzeci la număr; astăzi însă, afară de mănăstirea sf-lui Ioan din Suceava, loc de pelerinaj pentru popor, nu se mai păstrează decât numai cele trei lăcașuri sfinte, locuite

fiecare cu câte vreo duzină de călugări. Egumenii lor primesc pe călător totdeauna cu o distinsă amabilitate și-l îmbie cu obișnuita ospățare.

Când odată mersul pe jos sau călare dela o mănăstire la alta se va face mai des, impresia ce va produce cultul, natura și arta din Bucovina, independent de centrele orășenești, se va socoti ca una din plăcerile cele mai înviorătoare ale Europei.

Dar ce este ceea ce ar trebui să atragă în aceste îndepărtate văi chiar pe cel mai umblat cunoscător al artei vechi? Sunt tezaure ce el nu le poate vedea nicăiri în altă parte. Pe deasupra tuturor sunt acele curioase bisericici, cari, în polihromia înfățișării lor din afară, se pot compara mai curând cu fațadele dela San Marco din Veneția ori cu Domul din Orvieto. Numai că, firește, plastica în Bucovina nu are parte ca acolo; ea se poate socoti ca oprită sub raportul ritual. Singură pictura aruncă asupra fețelor din afară ale bisericilor din Sucevița, Voroneț, mănăstirea Humor, Vatra-Moldovița ș.a. acea uimitoare rețea de bogat înșiruite chipuri de obârșie teologică ortodoxă, care, în varietatea coloritului său, face impresia covorului oriental. Ceva asemănător nu ne oferă o a doua țară din lume. Și această bogăție de colori înlănțue mai vârtos privirea uimită îndată ce mai intervine înlăuntrul bisericilor strălucirea aurului, al cărui efect artistic atinge desăvârșirea cu ajutorul răsfiratelor raze de soare ce se strecoară în interior.

Cine apoi se ostenește să pătrundă în aceste cicluri de icoane care se pot compara iarăși numai cu mozaicurile din San Marco sau — considerând numai interiorul — cu bise-

ricele muntelui Athos, acela recunoaște numai decât marea greșală ce a săvârșit până acum investigația științifică, nevăzând în aceste frescuri decât numai și numai un răsad al artei athonice.

Altfel însă judecă acela care ține seamă de înrăurirea cea grozav de mare ce au avut asupra artei din Athos voevozii moldo-valahi cu ale lor așezăminte, ctitorii și danii, și nu uită a socoti, pe de altă parte, belșugul de idei proprii teologice, precum ele se rostesc cu deosebire în manuscrisele și picturile murale ale mănăstirilor Dragomirna și Sucevița; dacă e obișnuit din experiență lungă să prindă cu privirea raporturile generale, el va fi silit să admită că nu atât Athosul asupra Moldovei, pe cât marea cultură ce deținem noi Austriacii în mănăstirile Bucovinei, a trebuit să se repercuteze asupra sfântului Munte. Unde rămâne față de o asemenea dovadă de mărire națională valoarea materială a tezaurilor mănăstirești din Putna, din Sucevița și Dragomirna? Ce pot să însemne față de un asemenea fapt, broderiile, a căror incrustație de mărgăritare numai la o singură piesă e prețuită până la 120.000 de coroane? Mănăstirile, luate la un loc, oferă comori cari se pot măsura cu odoarele tezaurilor împărătești; nu mai vorbesc de tezaurul religios dela capela curții imperiale. Dacă aceste comori artistice s'ar împreuna în reședința arhiepiscopală din Cernăuți — căci a fost vorba despre asta, — atunci s'ar înfiripa un muzeu de artă orientală din veacul al 16-lea și al 17-lea, cum nu se poate închipui mai valoros. Mănăstirile înseși atunci și-ar păstra mai departe pentru sine strălucitele lor biserici. Dar n'ar trebui

să fie despoiate nici de comorile lor mișcătoare, cel puțin nu mănăstirile propriu zise. Trebuie să li se recunoască marele lor merit, că au știut să-și păstreze avutul până în ziua de azi. Totuși este un drum pentru a putea preface în centru de colecționare al țării reședința arhiepiscopală care seamănă cu Kremlinul: e destul să adunăm la un loc resturile împrăștiate din desființatele mănăstiri și să obținem prin rugăminte, sub formă de împrumut, dublete din Dragomirna, Putna și Sucevița. În aceste trei mănăstiri însă ar trebui să se înființeze localuri potrivite pentru muzee; pentru acest scop în Dragomirna stă la dispoziție vechea trapezărie, care este iarăși de restaurat, adică refectoriul, în care sub tencuială se află încă picturi vechi. Ne mai pomenit de bogatele și în toată privința prețioasele broderii și tezaure de aur și argint, cruci de lemn și emaiuri din Putna s'ar putea adăposti cu demnitate numai într'o clădire suprapusă sau altă clădire nouă ridicată peste încăperea umedă și întunecoasă, care fu de curând zidită în acest scop. În Sucevița însă ar trebui negreșit să se pue în aplicare o veche întrebuintare de valoare istorică a mănăstirilor, iar minunatele comori religioase să fie depuse în tezaurul bisericii în ființă încă, o sală de vreo 32 m. p. de peste capela ctitoricească cea cu bolți albiat și cu o scară în spirală; lumina se va putea îmbunătăți ușor cu prilejul reînnoirii necesare cu șindrile a acoperișului, care de altfel e sănătos.

Din stăpânirea unor atât de mari bunuri culturale și materiale în Bucovina izvorăsc pentru Austria îndatoriri, la îndeplinirea cărora abia se mai gândea cineva până acum. Nu

avem numai de înscris o înaltă cultură catolică, ci suntem totodată păstrătorii unor sanctuare ale bisericii ortodoxe, care se cade să se bucure de cea mai înaltă considerație artistică și științifică, în Rusia ca și în Balcani, în România și pretutindeni unde există pricepere pentru floarea unei culturi de o individualitate par-

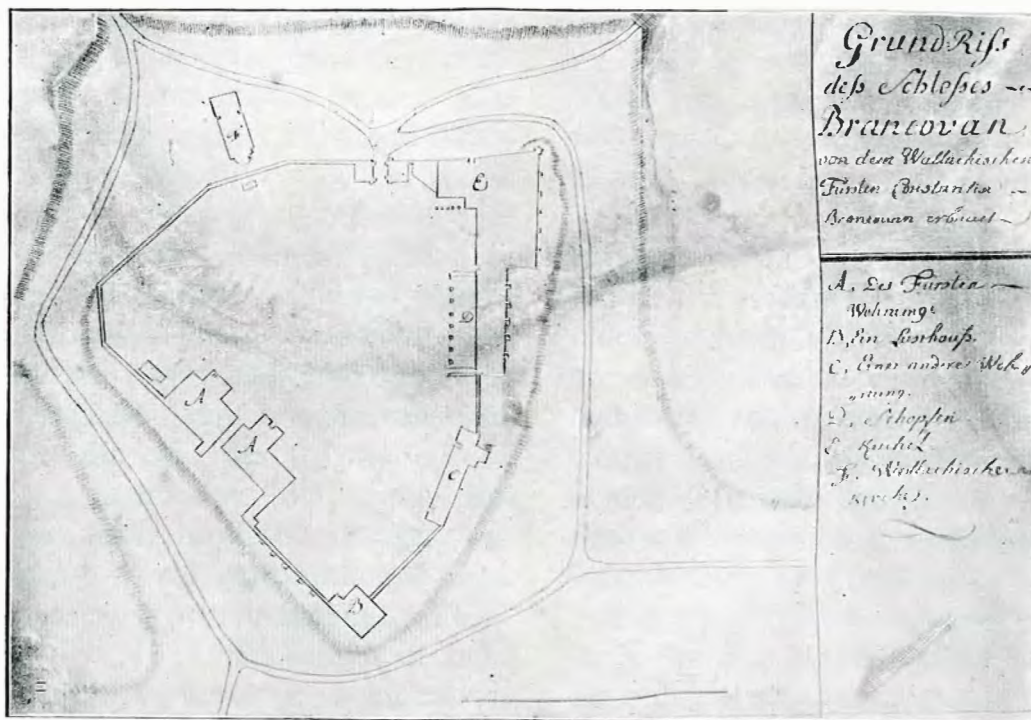
ticulară. Oare când se va cunoaște și se va recunoaște la noi această stare de lucruri și, pe deasupra tuturor vrafurilor de acte și a prezumției europene occidentale, se vor face acele demersuri cari sunt în stare a duce la deplină strălucire una din pietrele scumpe din coroana imperială a Austriei?

CURȚILE DOMNEȘTI BRÂNCOVENEȘTI

V. LĂMURIRI ASUPRA CURȚII DIN BRÂNCOVENI DUPĂ PLANURI CONTIMPORANE

Nu de mult, Biblioteca Academiei Române a achiziționat un manuscript care, sub titlul de *Türkey und zwar die Wallachey; Laender Känntniss*, ¹⁾ cuprinde două lucrări făcute, în

coveanu, — ne întregesc și ne oglindesc fidel modul cum se prezintă măreața curte ridicată de Matei Basarab și restaurată de Constantin Brâncoveanu, și ne confirmă în ace-

1. Planul curții din Brâncoveni.

timpul ocupației, de statul major austriac asupra Olteniei.

Lucrarea ce ne interesează aci e făcută de Weiss, *Ingenieur Obrist*, în 1731, cu titlul de *Kurze Beschreibung derer vornehmsten Klöster und haltbaren Örtner in der kaiserlich-oesterreichischen Walachey, zu denen Plans und Prospects gehörig* ²⁾.

Planurile ce le reproducem aci privitoare la Curtea din Brâncoveni, azi dărmată până la cel din urmă strat de var al temeliei — făcute la 17 ani după moartea lui Brân-

lași timp, toate reconstituirile ce le-am făcut mai mult intuitiv asupra planului și distribuției corpurilor clădirilor, în studiul ce am publicat în acest Buletin, asupra dispărutei Curți ³⁾.

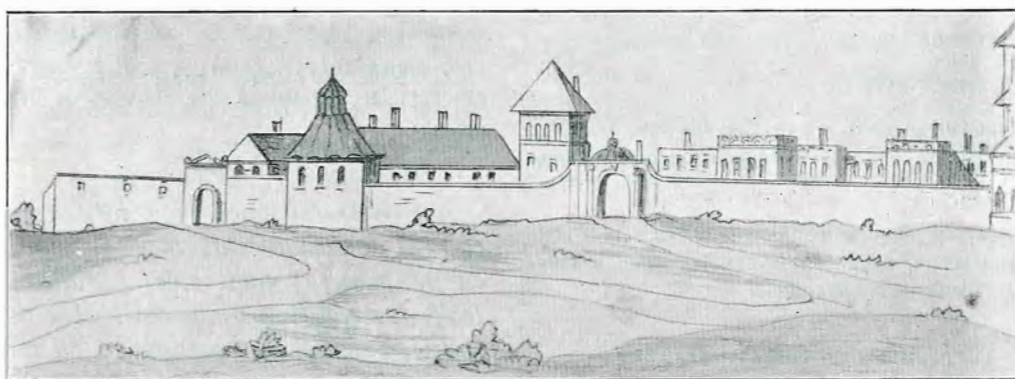
Din planul și perspectiva aci reproduse, (Fig. 1 și 2) se vede că, întocmai cu planul studiului nostru ce l-am făcut împreună cu D. Arhitect Trajanescu, ⁴⁾ biserica-paraclis era în afara incintei; locuința domnească, pe latura sudică, în A; locuințele slujitorilor și grajdurile în C și D; iar cuinia în E. Intrarea se făcea

printr'aceiași *porte-cochère* ca la Potlogi și Mogoșoaia; iar în capătul opus intrării, în B, (bastionul zidit de Matei Basarab), Brâncoveanu zidise cum am afirmat și noi, un pavilion de privese (Lusthaus).

Perspectiva (fig. 2) dă silueta curții, privită dinspre poarta de intrare, boltită cu calotă ca la Potlogi și Mogoșoaia; în dreapta sa, în afară de ziduri, e biserica-paracelis; în stânga porții, e cuinia cu turnul-lanternă caracteristic, (la Mogoșoaia și Potlogi era în dreapta intrării); lângă cuinie se află și o poartă de serviciu mai mică; clădirile din dreapta, din curte, fără de acoperișuri, reprezintă palatul, el fusese ars de Tătari; în mijlocul lui pare a fi fost o logie cu colonadă care încă de atunci dis-

cum și considerentele strategice ce le invoacă, asupra căror am insistat și noi în studiul menționat :

«Sollet das Schloss Brancovan 2 Stund von dem Alth Fluss liegend vor welches der «walachischer Fürst Brancovan, so zu Constantinopel hingerichtet worden, zu einer Lust-Schloss vor sich erbauet, und nach seinen Namen genennet hatt (recte contrariu); welches aber in letzt verwichenen Türcken Krieg, von denen Tartarn ziemlich ruiniert und alle Dachstühle abgebrannt worden; also das er sehr schad darumb ist. In dem, auch dieses Schloss, tempore belli, mit Retrenchement mit Palissa den versehen umgeben, und zu Postirung einiger Miliz

2. Vedere-perspectivă asupra Curții din Brâncoveni.

păruse; se văd totuși zugrăvelile obișnuite cu mari rinceau-uri pe cornișe; clădirile din dosul cuinei sunt camerele slujitorilor (C. pe planul fig. 1); turnul înalt din dosul porții de intrare, care se vede în perspectivă este foișorul de privese din capul opus al curții (B pe planul 1) care fusese ridicat de Brâncoveanu pe bastionul lui Matei Basarab.

Iată și descrierea pe care o face inginerul,

employret werden köndte; auch befindend sich ein walachisches Kloster³⁾, unten im Thal (Monastirea Brâncoveni) sambt einem Dorff daselbst, und ist der Situation ziemlich angenehm⁴⁾.

Avem, astfel, înfățișările câtor și trele mari palate ale lui Brâncoveanu, fiind perfect edificați asupra lor.

VIRG. DRĂGHICEANU

¹⁾ Turcia adică: Valachia, cunoașterea ținuturilor.

²⁾ Descrierea pe scurt a celor mai importante monastiri și locuri strategice din Valachia chesaro-austriacă; prevăzută cu planuri și perspective.

³⁾ Virg. Drăghiceanu, *Curțile domnești brâncovenești*, IV *Curți și Conace fărămate*, București 1913, în Buletinul Com. Mon. Istorice an. IV, 49—79.

Idem și *Palatele noastre domnești*. Conferință de arheologie națională ținută la Școalele de infanterie. București 1913.

⁴⁾ Idem, *ibid.*, p. 56.

⁵⁾ Asupra căreia vezi același studiu dela Nota 3.

⁶⁾ Să tot fie la 2 ceasuri de Olt, în fața căruia e așezat, Castelul Brâncoveni, pe care și l-a zidit ca o casă de plăcere principele muntean Brâncoveanu, cel ce fu decapitat la Constantinopol—care îl denumise după numele său. Acesta însă, a fost destul de ruinat de Tătari în trecutul război al Turcilor, când i-au ars și toate acoperișurile, în cât din această cauză e foarte dărăpănat. Totuși și acest castel în timp de război, poate fi prevăzut cu retransamente de palisade și să servească pentru postarea a ceva armate. Se mai găsește și o monastire valachă, jos, în vale, cu un sat și situația este destul de plăcută.

IV.

Inscripții dela biserica Cotnari (Iași)
și mănăstirea Sadova (Dolj).

1. Cotnari. Biserica lui Ștefan cel Mare

Pe un mormânt:

... PĂRCĂLABU DE CIOȚNARIU, FECORUL LU ...
... CYNDU AU FOST VIU, ȘI-AU FĂCUT CÂND VA
MURI SĂ O PUE PEA GROPNIȚA SA (CA) NUMELE SĂ
SĂ ȘTIE. CURSUL ANILOR AU FOST 7153 DE ANI.

Pe alt mormânt:

ГЪ КАМЕН СКАЧЕ ... СНЫ СВОЕМС МНХА-
АМІЕ ІЕКЕ ПРЪСТАВІСА ВЪ ВЪ(У)НЫ ВЕШНІКАМ
БАТО ЗСРІ.

(= ACEASTĂ PIATRĂ A ÎNFRUMUSEȚAT-O... FIULUI
SĂU MIHALACHIE, CARE S-A PRESTĂVIT SPRE VEȘNI-
CELE LĂCAȘURI, ÎN ANUL 1604).

2. Mănăstirea Sadova (Dolj)

a) Biserica mare.

Inscripție:

*Cu ajutorul tatălui și al fiului și al sfântu-
lui duh, troița cea de uo (sic) ființă și ne-
despărțită; îndemnatu-s-a dela duhul sfânt
Matei Basarab Voevod, Domn a toată Țeara
Rom(ă)nească și despre Țara Armașului (sic)
și Făgărașului, de au zidit și această sfântă
dumnezească monastire ce se numescea Sa-
dova și unde se prăznuiește hramul sfântul
Erarh Sf. Nicolae de la Miralichia, făcă-
torul de minuni, după ce am biruit pe Turci
la Schela Ceobanului (= Bechet), unde având
mare strântorare de către dâșii, în doua
rânduri, și scăpând cu toată oastea întracest
sfânt locaș, ce era făcută uă biserică de
lemn, unde locuia vre-o câți-va părinți călu-
gări. După săvârșirea războiului au zidit
această sfântă și dumnezeiască monastire,
după cum se vede, la anu de la zidirea lumii
7141, și-au înfrumusețat-o și-au întărit-o cu
moșii și venituri, pentru veșnica pomenire, și
părinților călugări pentru hrană și îmbrăcă-
minte. — 1633 Aug. 26.*

b) Pe o piatră:

НЗКСАЕ НІЕМ УІДА Н СЪНОСЕНІЕМ СІМА Н
СЪВРЪШЕНІЕМ ГТ. ТРОИЦА. (= Din voia Ta-
tălui și ajutorul Fiului și săvârșitul Sf. Troițe).

ȘI A VĂZUT PĂ BUN CREȘTIN ȘI LUMINAT DOMN ȚĂRII
RUMĂNEȘTI IO. MATHEIU VŌEVOD, GSZDA (= DOAMNA)
EGO ELINA, NEPOTUL RĂPOSATULUI ȘI BUNULUI BA-
SARAB VŌEVOD; ACASTĂ POMANĂ [A] MOȘILOR ȘI STRĂ-
MOȘILOR DUMNEALUI, BISEARICA VEACHIE, ȘI S-A MI-
LOSTIVIT ȘI ÎNCEPUT A ZIDI HRAMUL ГТѢИ NICO-
LAE, МСІА ІUL. 19. АНН ... І JUPAN PREDA БЕА
СПЪТАР, Н ЖІПАНИЦА ЕГО ПЪСНА, Н ЧЕДН СЪ-
ВРЪШН. . .

c) Pe altar:

*Acestă sfântă iltar fiind tare de tot stri-
cată și dărăpănat zidirea cât și zugrăveala,
cu îndemnarea sfinții sale, părintelui Chir
Iosif, Ipescop Sevastitul, cuviosul eromonah
Paisie, egumen Sf. Monastiri, s-au renoit și
s-a înfrumusețat, precum se vede într'a doua
domnie a prea înălțatului Domnu Mihail
Suțu. păstorind turma lui Hs. Chir Filaret,
Episcop Râmnicului, noului Severin, și s-au
zugrăvit de Dumnealor Gheorghe al II-lea
portar și stegar sin Olea, anul de la Hs.
1792. Sept. 12.*

d) pe clopot:

(S-AU FĂCUT PRIN ZELUL ARHIMANDRITULUI DIO-
NISIE ROMANO, EGUMEN SF. M. SADOVA) 1853.

e) Bolnița. Inscripție.

*Această sf. biserică ce se cinstește și prăz-
nuiește hramul intrării în biserică a prea sfintei
de dumnezeu născătoarei, fost-a din temelie
de răposatul Dionisie eromonah, egumenul
Sf. Mănăstiri, în zilele răposatului Constan-
din Voevod Brâncoveanu, leat 7201, călu-
gărilor i lăcuiitorilor... și s'a proslăvit Dom-
nul întrânsa până în urmu răzmiriții neam-
țului... ce de mult alte județe... când s-au
luat țara sub biruința Otomanilor... au ră-
mas beserica de tot dărăpănată, pustie, până
în zeze... Mării Sale Alexandru Moruzi
Voivod...*

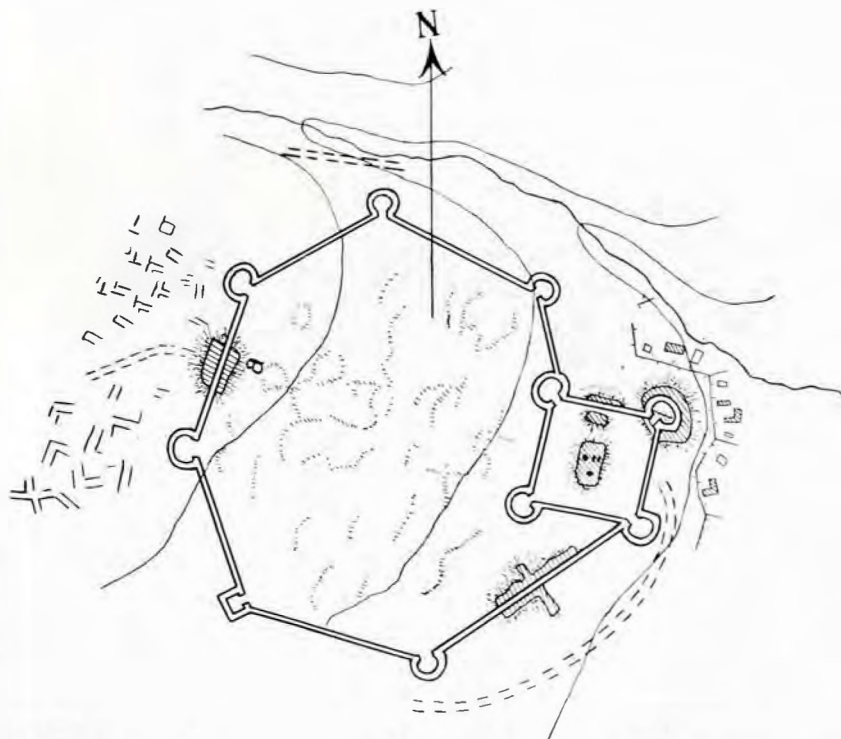
VIRG. DRĂGHICEANU.

RELAȚIUNE DESPRE SĂPĂTURILE DELA ECRENĂ ȘI DIȘIPUDAC DIN DOBROGEA NOUĂ ȘI DESPRE STAREA MONUMENTELOR GRECO-ROMANE DESGROPATE LA CONSTANȚA ȘI MANGALIA

Domnilor colegi,

Am onoare a vă întreține cu o scurtă relațiune despre săpăturile întreprinse de către ofițerii noștri la Ecrenă și Dișipudac și despre starea de plâns a monumentelor greco-romane, ce se desgroapă, se deteriorează și

regimentului 71 de rezervă, au dat peste ruinele a două cetăți, din care una la Ecrenă, sat care astăzi este al nostru, după informațiile ce mi s'au dat de d-l General Iannescu, iar alta la o mică depărtare de cea

1. Schiță de planul castrului dela Dișipudac.

se împrăstie zilnic la Constanța și Mangalia.

Voiu începe cu săpăturile dela Ecrenă și Dișipudac, cari s'au făcut astfel: În timpul memorabilei înaintări a armatei noastre peste Dunăre, în regiunea Cadrilaterului, ofițerii

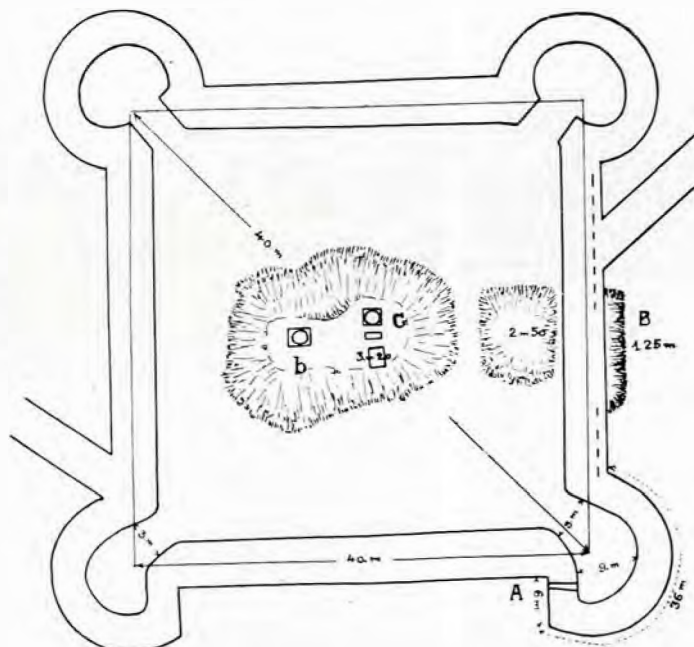
dintăiu, și anume în localitatea numită Dișipudac sau Dijbudac, sat care, în urma păcii dela București, a rămas însă, ca și mai nainte, al Bulgariei.

Îndată ce s'au descoperit aceste ruine, ze-loșii noștri ofițeri au și început săpăturile

facând mai întâiu câteva șanțuri de recunoaștere la Ecrenă și apoi, cu ajutorul soldaților, săpături mai întinse la Dișipudac. Aceste lucrări au ținut până la semnarea tratatului din București, când trupele noastre s'au retras din acea localitate.

Fiind informat despre aceste săpături, cu toate că eram destul de împovărat cu conducerea Societății Crucea Roșie, care m'a și reținut de a merge atunci la fața locului, am căutat totuși să intru imediat în legătură cu d-l colonel Băjescu, comandantul detașamentului Balcic, de care depindea regimentul care întreprinsese săpăturile. În acest scop, prin adresa No. 102 din 25 Iulie 1913, a cărei copie se vede la dosar, felicitând mai

din aceleași motive nu mi-a fost ușor să găsesc o persoană căreia să-i încredințez această misiune, fiindcă personalul biuroului și mai toți membrii noștri corespondenți erau mobilizați sau ocupați cu nevoile campaniei. Mă voiu mărgini dar a vă relata rezultatul săpăturilor, după rapoartele și planurile d-lor maior Ștefănescu și locot. Al. Constantinescu din reg. 71 rezervă, înaintate prin adresa comandantului detașamentului Balcic No. 158 din 1 August 1913 și anexate la dosar. Citind aceste rapoarte, cu multă satisfacțiune, constatăm că ofițerii noștri, fiind nutriți de cele mai distinse sentimente patriotice și de iubirea trecutului strămoșesc, nu s'au mărginit numai la cercetarea câtorva localități, ci pe

2. Schiță de planul reduitului castrului dela Dișipudac.

întâiu pe d-l colonel Băjescu pentru patrioticele sentimente ce-i dictaseră măsura lăudabilă, de a se cerceta regiunea din punct de vedere istoric, a se lua planuri și a se face rapoarte amănunțite despre descoperiri, l-am rugat în acelaș timp a ne comunica în original sau în copii rapoartele și planurile în chestiune și a dispune totdeodată să înceteze orice săpături, până la sosirea în localitate a unui delegat din partea Comisiunii noastre, conform art. 2 și 10 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice.

Imprejurările mari dela ordinea zilei, ocupațiunea la Crucea Roșie, m'au reținut însă, precum am spus, de a merge în localitate, și

cât le-a fost cu putință, au căutat să studieze întreaga regiune, dându-ne interesante relațiuni despre recunoașterile și cercetările arheologice făcute în regiunea Ecrenă, Aladja, Monastâr, Behleme, Dișipudac și Ceaușchioi.

Multe din aceste localități însă, prin tratatul din București, au rămas ca mai nainte Bulgariei, alipindu-se la țara noastră numai satul Ecrenă cu ruinele sale. De aceea sunt nevoit a trece cu vederea peste săpăturile dela Dișipudac, relevând numai că acolo a fost un castru roman însemnat, datând probabil din secolul al III-lea după Clristos.

Despre cetatea noastră dela Ecrenă, raportul ofițerilor ne arată următoarele: «În

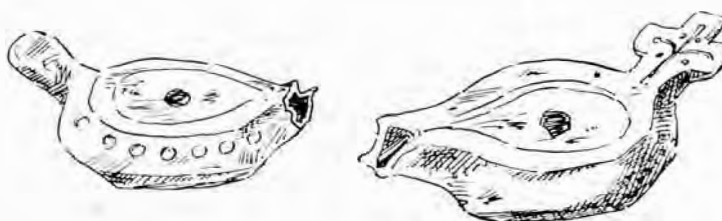
ziua de 13 Iulie, locotenentul Mănescu I. a raportat că instalând serviciul de pază la sudul satului Ecrenă, pe dealul cu cota No. 252, a observat niște ziduri mari de piatră în stare de ruină, «ce par a fi urmele unei vechi fortificații». Și, în planurile anexate la raport, ni se prezintă: situațiunea cetății de la Ecrenă, profilul șanțului despărțitor, un colț dintr'o clădire desgropată, având zidul format din piatră necioplită; apoi câteva

După raport, din aceste obiecte s'au luat de către d-nii profesori Murgoci și Pârvan. Dat fiind însă faptul că localitatea dela Dișpudac nu se află anexată la România, drepturile Comisiunii noastre asupra obiectelor descoperite într'o țară străină nu se pot extinde și în consecință n'avem dreptul a cere să ni se predea nouă.

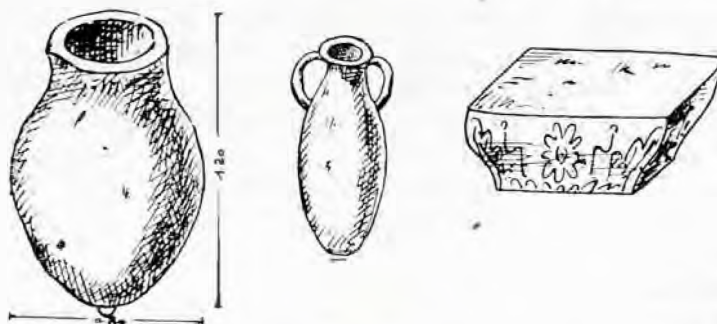
Despre două vase descoperite acolo, d-l maior Ștefănescu, conducătorul săpăturilor,

Base de coloane.

Lămpi.

Vas de pământ, amforă și piatră sculptată.

3. Obiecte desgropate la Dișpudac.

obiecte: o cruce de calcar cochilifer, desgropată în frontul anterior și o cruce de gresie silicioasă (fig. p. 139).

Din aceste date se constată că propriu zis la Ecrenă nu s'au făcut decât câteva șanțuri pentru recunoaștere, pe când la Dișpudac s'au executat săpături mai întinse și s'au descoperit obiecte mai multe, unele păstrate la garnizoană, altele cu destinația de a fi dăruite Statului, iar o parte luate de persoane streine.

Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice.

prin o adresă pornită din inițiativă personală, îmi face cunoscut că le dăruiește Muzeului de antichități și că sunt depuse acum la Comandamentul corpului V de armată, la Constanța, de unde se pot ridica.

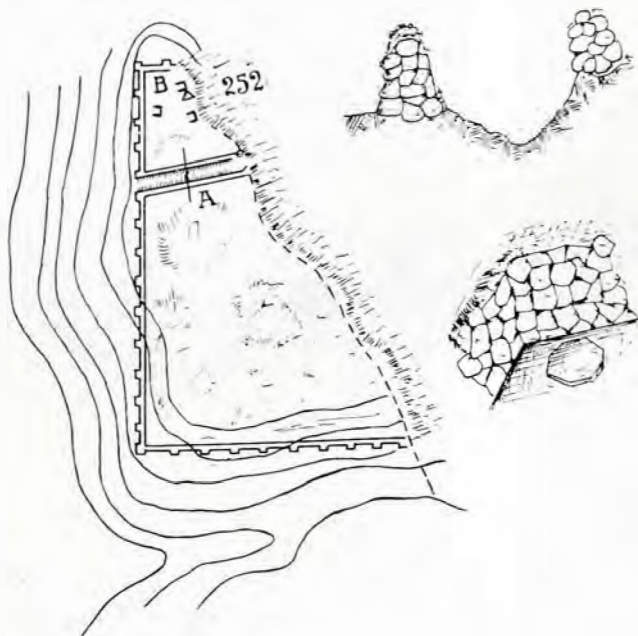
Importanța descoperirilor ofițerilor noștri este cu atât mai însemnată, cu cât săpăturile s'au făcut de armată într'o epocă memorabilă, adică în zile mari, după aproape 2000 de ani dela stăpânirea primului rege dac cunoscut, Boerebista, care avea heghe-

monia peste toți regii Traciei din timpul său și domnia peste aceste părți, precum dovedește o inscripție grecească, aflată în anii din urmă la Balcic și publicată între alții și de Kalinka, după cum mi s'a afirmat de mai multe persoane. Iar dintr'o notiță asupra acestei regiuni, am văzut că Ecrenē corespunde cu vechia cetate traco-bizantină, Cranea, ce se constată că exista și pe vremea lui Dobrotici și a lui Mircea-cel-Bătrân, ultimul ei stăpânitor. Turcii se vede că au prefăcut numele Cranea în Ecrenē.

Față de această însemnătate, socotesc că ruinele dela Ecrenē merită a fi trecute și conservate printre cele dintâi monumente

d-l profesor Coriolan, membru corespondent al nostru, spre a avea relațiuni oficiale. D-l Coriolan s'a și grăbit a ne răspunde prin scrisoarea aflată la dosar, arătându-mi starea îngrijitoare ce amenință cu distrugerea acelor monumente și indicându-mi locul unde se găsesc o parte din ele. Din partea prefecturii, neprimind îndată răspunsul cuvenit, am fost nevoit să repet adresa, la 20 August, la care îmi comunică că într'adevăr sunt mai multe lucruri împrăștiate, cari merită toată atențiunea noastră și totdeodată sunt invitat a veni însu-mi la fața locului, pentru a constata toate acestea.

Spre a se conserva monumentele semna-

4. Schiță de situația cetății dela Ecrenē. Profilul șanțului despărțitor A.
Vedere a unei porțiuni din zidul desgropat.

istorice din Cadrilater, mai ales că ele vin tocmai la granița nouă a României, ca o falnică mărturie seculară de vechea noastră stăpânire în acele părți.

Trec acum, domnilor colegi, la a doua chestiune și anume la soarta monumentelor și a obiectelor greco-romane, ce se descoperă, se împrăștie și se deteriorează zilnic la Constanța și Mangalia, fapt despre care am fost pus în cunoștință prin informațiuni particulare. Vă voi expune ce măsuri am luat până azi.

În arhiva noastră se păstrează copiiile adreselor ce am făcut la 25 Iulie 1913, atât către prefectura jud. Constanța, cât și către

late, am atras în sfârșit cuvenita atențiune primăriei Mangalia, și direcției liceului din Constanța, unde se găsesc obiecte depuse. Copii de pe aceste adrese se află la dosar.

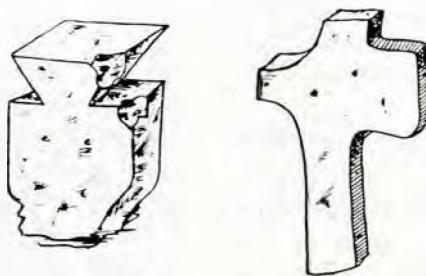
Acestea sunt în rezumat demersurile luate până acum, în timpul vacanțelor și propriu motu, pentru salvarea monumentelor din vechile cetăți Tomis și Callatis. Este însă absolută nevoie ca o comisiune din sânul nostru să meargă cât mai neîntârziat la fața locului, spre a ne afirma pe temeiul noii legi a conservării monumentelor istorice, luând măsuri radicale, cari în trecut nu s'au luat, și a salva astfel monumentele sacre din vechea Scythie romană.

În urma celor de mai sus îmi permit a vă

propune, domnilor colegi, să mergem la Constanța și, dacă va fi timp, și la Mangalia, pentru a face act de autoritate pe baza legii celei nouă, astfel ca însăși autoritățile

locale să se simtă mai mult decât în trecut obligate a ne referi și a conserva aceste prețioase resturi ale epocii clasice greco-romane.

ION KALINDERU.

5. Cruci găsite la Ecrenê.

RAPORT DESPRE STAREA MONUMENTELOR DIN TURNUL-SEVERIN

Domnule Președinte,

Pe temeiul cinstei ce mi s'a făcut în Decembrie 1910 de a fi numit membru corespondent al Comisiunii Monumentelor Istorice, mă socotesc dator a vă pune în curent cu starea și nevoile monumentelor din Turnu-Severin și a vă ruga să hotărâți asupra propunerilor ce îndrănesc să fac, încredințat de necesitatea lor.

Însemnătatea rămășițelor istorice din cuprinsul acestui oraș nu se sfârșește cu rezultatul săpăturilor din 1896, cu turnul și cu piciorul podului rămase în picioare prin tăria lor, ci se vedește zilnic prin noi dovezi, întâmplător eșite la iveală în lucrările particularilor și ale comunei, dovezi cari în cea mai mare parte se sfărâmă ori se acoperă din nou, lipsind celor mai mulți înțelegerea însemnătății lor, iar celor ce sunt interesați la păstrarea lor niște măsuri eficace de prevedere și de apărare. Cu ocaziunea așezării tuburilor pentru alimentarea orașului cu apă, am putut observa continuitatea, tăria și marea întindere a construcțiilor orașului antic, acoperit de o bună parte a orașului actual, mai ales între linia văii fântânelor dela liceu și marginea răsăriteană a orașului. Acum s'au început lucrările de canalizare, cu săpături așa de largi și adânci, că cu oare-care măsuri de prevedere, s'ar putea determina nu numai întinderea vechiului oraș, dar și amănunte asupra construcțiilor din interior și s'ar putea salva material, obiecte și monumente, cari altfel sunt expuse înstrăinării sau distrugerii.

Aproape nu e lucrare întreprinsă în cuprinsul vechiului oraș, care să nu dea la iveală monumente și obiecte antice; dar respectul pentru ele nu se vedește decât dacă li se recunoaște o valoare actuală sau dacă prezintă o curiozitate excepțională. Așa, în curtea șantierului naval, săpându-se niște fundamente, s'a dat de o serie de morminte romane de cărămidă, boltite, cari după credința inginerului șef «nu prezentau nici o însemnătate». Caracteristic este că oasele scoase din ele s'au înaintat parchetului. S'a remarcat numai ca curiozitate existența într'un mormânt a unui schelet de șarpe încolăcit, care s'a pulverizat la atingere. Când am fost înștiințat, am căutat să salvez măcar un mormânt ce fusese spart numai la un capăt, dar, cu toată făgăduiala, mi s'a spus că nu s'a putut scoate și nici fotografia, cum cerusem.

Nu vă pot enumera toate cazurile cunoscute mie și mai puțin cele ce-și amintește fie-care cetățean severinean de ce a văzut la zidirea casei sale sau la alte lucrări. Amintesc numai că în timpul lucrării noului parc al orașului, întâmplător am găsit 2 cio-cane de piatră preistorice neperforate, vâr-fuite la un cap, iar la celalt netezite. Tot acolo am găsit un fragment de monument funerar, pe care arhitectul conducător îl credea «o încercare de joacă a unui pietrar fără lucru». Pe fragment se păstrează la un colț un păun, simbolul nemuririi, pasăre a Junonii apărătoare a căsătoriților; în spațiul unui

fronton, săpat în mijlocul laturii superioare, e caduceul lui Mercur psihopompul, iar mai jos, într-o boltitură a fragmentului, la stânga liniei caduceului, urma unui cap. Se vede că a fost monumentul funerar a doi soți. Fragmentul a servit ca material de construcție. Il păstrez împreună cu tot ce s'a mai găsit, la muzeul ce am întocmit în clădirea liceului local la 3 Maiu 1912.

La turnul din grădina publică primăria a făcut noi șoseluțe, ziduri de piatră, din fericire necimentate și plantațiuni, cari dacă n'au adus vre-o deteriorare simțitoare cetății, îngreuiază în tot cazul lucrările de cercetare, cari sunt încredințat că vor da bogate rezultate. Numai cu prilejul utilizării pământului gras pentru flori depe platoul turnului, s'au găsit ghiulele de piatră de diferite mărimi, resturi de tunuri de aramă, săgeți, capete de lănci și alte obiecte; iar cu ocazia scobiturilor făcute pentru plantațiuni, observând că se indică ziduri de construcțiuni, pe cari domnul grădinar le lua drept «colibe de ciobani fără preț», spre a împiedica distrugerea lor, am pus să se curețe materialul doborât din interior, apărând tot ce era zidit și astfel s'a descoperit basilica descrisă în anexa acestui raport, împreună cu o inscripțiune dintre 199—200 d. H. în cinstea împăratului Caracalla. Domnul primar al comunei, Dr. C. Gruescu, care a arătat interes și m'a sprijinit în apărarea monumentelor din oraș, mi-a făgăduit că pe de o parte va lua măsuri să înceteze aci orice lucrare care ar fi dăunătoare cercetărilor ce vor trebui să se facă, iar pe de alta va da lucrătorii trebuincioși pentru degajarea basilicei descoperite de materialul din prejur. La această degajare voi veghea să nu se atingă vre-o parte a construcțiunii și să se păstreze tot materialul ce ar putea ajuta la o reconstituire exactă. cum am păstrat și pe cel din interior.

Și cu prilejul acestei descoperiri am constatat cu durere lipsa de pregătire a publicului nostru. Un domn avocat, fost deputat, cu un domn major și 2 soldați au scos cu pârghii inscripțiunea de mai sus, ale cărei ultime 2 rânduri erau zidite sub masa de piatră A.' arătată în plan. În chipul acesta bucăți de piatră din această masă au căzut. Motivul era «curiozitatea de epigrafist», care la un cunoscător ceva mai încercat se îndestula

și cu primele 7 rânduri ce se puteau citi și cari cuprindeau filiațiunea lui Caracalla începând cu tatăl său, L. Sept. Severus. și coborînd până la Nerva. Rândurile ascunse nu puteau cuprinde decât numele cunoscut al lui Caracalla și acela al comunității care-i ridică monumentul și care sub Septimiu Sever fiind ridicată la rangul de colonie, împrumută și numele acestui împărat.

După degajarea completă a basilicei, domnul inginer al comunei, Vulcănescu, se oferă să-i ridice planul pe care vi-l voi comunica împreună cu desenele și fotografiile de trebuință.

Am făcut această lungă expunere și spre a justifica stăruirea asupra necesității următoarelor măsuri, cari în esența lor au fost și altă-dată obiectul preocupărilor onoratei Comisiuni:

1. Obținerea din bugetul anului acesta al Ministerului cultelor și instrucțiunii, a sumei necesare pentru îngrădirea castelului de la piciorul podului, continuu expus ruinării și nesocotirii lui de către vecini și trecători curioși. Și zilele acestea custodele ruinelor mi-a adus un fragment de inscripțiune funerară scos de scormonitorii din zidul unei locuințe din castel. O îngrădire bună l-ar apăra de orice atingere și ar face posibilă întreținerea stării de curățenie. În starea actuală ne vine greu să vedem cum îl găsesc cetele de excursioniști, în bună parte străini, cari îl cutreeră cu aparate fotografice spre a-i prinde părăgînirea.

2. Întreprinderea unei campanii de cercetări, cari pe lângă întregirea celor făcute la castel în 1896, să se întindă și asupra cetății din grădina publică, unde stă ascuns un important material istoric.

3. Obținerea fondului necesar construirii unui local propriu pentru muzeul de aci. Ceeace am putut colecționa până acum păstrez în două camere ce am la dispoziție în localul liceului.

4. Luarea unor măsuri eficace pentru crădarea și păstrarea, pe cât e cu putință, a monumentelor și obiectelor ce vor eși la iveală cu ocazia săpăturilor începute pentru canalizare. Lucrarea se face acum pe o stradă cu teren virgin, dar în curând se va ajunge la regiunea în care stă îngropat mu-

nicipiul și colonia Drobetae. Este necesară o înțelegere cu comuna, care să se oblighe a da supraveghetorilor de lucrări și lucrătorilor instrucțiunile și ordinele necesare și anume: Să nu se distrugă orice construcțiuni s'ar întâmpina, mulțumindu-se cu scoaterea materialului căzut; zidurile cari traversează strada să se perforizeze atât numai, cât cere nevoia canalizării; să se cruțe și să se păstreze orice material de valoare arhitecturală, sculpturală, epigrafică, etc., încredințându-se muzeului local; să se înlesnească scoaterea de fotografii. Pentru aceasta va fi nevoie de o intervenire a domniei voastre pe lângă primăria locală.

Eu îmi iau angajamentul, cum mi-am exprimat dorința și față de d-nul inginer al comunei, să dau prealabile instrucțiuni conducătorilor de lucrări. Voiu urmări lucrările personal, pe cât timpul îmi permite, și cu elevii cursului superior de liceu, pe cari-i interez la aceste descoperiri. Cu învoirea Ministerului, fără vre-o daună pentru învățământ, voiu putea lua dela curs zilnic câte 2 — 3 elevi buni, cari să-mi comunice observațiunile lor. Acestea sunt mijloacele de cari dispun eu, în afară de custodele ruinelor încredințat mie. Cred că ar da bune rezultate făgăduirea unor premii și gratificări supra-veghetorilor de lucrări, pe măsura zelului ce voi constata personal după rezultate și despre care vă voiu raporta.

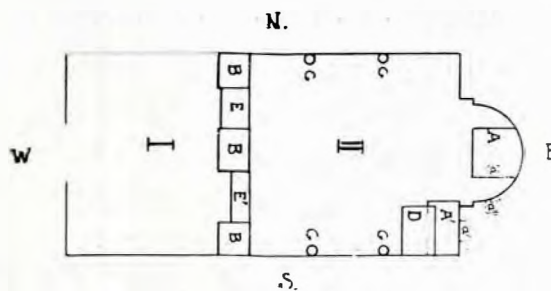
Pentru luarea de fotografii voi avea nevoie de un aparat foarte bun și ușor de mână, care vă rog să binevoiți a face să mi se procure de către onorata Comisiune, împreună cu materialul necesar și care va rămâne averea muzeului de aci. Folosirea fotografiilor de carieră este și mai costisitoare și de multe ori cu zăbavă păgubitoare.

Acestea sunt măsurile pe cari eu le cred necesare și asupra cărora vă rog să bine-voiți a chibzui. Asupra punctului 4 voi fi mulțumit, dacă, pe lângă măsurile propuse de mine, se vor găsi și altele, cari să conducă la rezultate sigure. Măsurile luate în această privință ar fi bine de s'ar putea generaliza ca obligatorii pentru toate lucrările publice și particulare ce se vor face în T.-Severin.

Primiți, vă rog, domnule Președinte, încredințarea osebitei mele considerațiuni.

AL. BĂRCĂCILĂ
Profesor

Basilica găsită pe platoul cetăţuei din grădina publică din Turnu-Severin.

		1 m. 27 lung.
A. Masă de zid cu dimens.		1 m. 16 lăţ.
		1 m. — înălţ.
a. Firidă la suprafaţa cu dimens		0 m. 30 lung.
		0 m. 30 lăţ.
		0 m. 30 înălţ.
a' " în interiorul zidului cu intrare îngustă.		
A' Masă de zid cu dimens.		1 m. 27 lung.
		0 m. 84 lăţ.
		1 m — înălţ.
a' Firidă deasupra mesei A', cu		0 m 48 lung.
dimens		0 m. 26 lăţ
		0 m 54 înălţ.
D Inscripţiunea lui Caracalla, cu 2 rânduri zidite sub A'.		
C. 4 pilastri de ornamentare ciopliţi în piatră.		
B. 3 picioare de zid, separând spaţiul I de spaţiul II.		
E, E', Ziduri ridicate ulterior, spre a separa cu totul cele 2 spaţii, zidul E scund, putând fi depăşit; E' înalt, păstrat la înălţimea stâlpilor, lucrare barbară la partea superioară, bolovani legaţi cu lut.		

Dimensiunile, luate de mine, sumar, sunt:

Lungimea întregii clădiri, scăzând absida, 8 m. 75
Lăţimea 5 m 50
Grosimea zidurilor 0 m. 88
Înălţimea actuală 1 m. 90

Materialul : straturi de piatră cioplită, despărțite între ele cu straturi de cărămidă. Cărămida desparte și vertical bucățile de piatră.

Observațiuni: În spațiul I se văd urmele unui incendiu, care a ars zidurile lăsând și mult cărbune.

Comunic acest plan provizoriu, în aşteptarea altuia, pe care-l va lucra d-nul inginer Vulcănescu, după degajarea basilicei de materialul dinprejur. Voiu comunica atunci şi desenul obiectelor ce s'au găsit.

*Inscripțiunea găsită pe platoul cetăței din
grădina publică din Turnu-Severin.*

IMP · CAES · L · SEPT · SEVERI PII
 PERT · AVG · ARAB · ADI · PARTH
 MAXIMI · F · DIV · M · ANTONINI
 PII GERM · SARM · NEP · DIVI
 ANTONINI PII PRONEP · DIVI
 HADR · ABNEP · DIVI TRAI-AN
 PART ET DIVI NERVAE ADNEP
 M · AVREL · ANTONINO · AVG ·
 R · P · COL · SEPT · DR ·

Imp(eratori) Caes(ari) L(ucii) Sept(imii) Severi Pii
 Pert(inaci) Aug(usti) Arab(ici) Adi(abenici) Parth(ici)
 Maximi F(ilio), Div(i) M(arci) Antonini

Pii Germ(anici) Sarm(atici) Nep(oti), Div(i)
 Antonini Pii Pronep(oti), Divi
 Hadr(iani) Abnep(oti), Divi Traiani
 Parth(ici) et Divi Nervae Adnep(oti),
 M(arco) Aurel(io) Antonino Aug(usto).
 R(es) P(ublica) Col(oniae) Sept(imiae) Drobetensium ¹⁾

Inscripțiunea e săpată pe piatră calcaroasă de dimensiunile 1^m.16.0^m.87.0^m.27. Înălțimea literelor scade, fără regularitate absolută, de la 0^m.045 până la 0^m.04.

O copie fotografică cu toate amănuntele s'a trimes Muzeului național de Antichități.

¹⁾ Datarea inscripțiunei am făcut-o după titulatura lui L. Sept. Sever, căruia îi lipsește aci titlul de «*Britanicus*» primit în 210, păstrând însă pe acela de «*Partijicus Maximus*» primit în 192.

MEMORIU ASUPRA LUCRĂRILOR EXECUTATE LA CETĂȚUIA (IAȘI) ÎN 1912

Continuarea construcției chiliilor nouă.

Materiale. — Piatra necesară ambelor clădiri s'a comandat din timpul iernei. Coloanele pridvoarelor și ciubucăria s'au făcut din piatră de Cernăuți. — Din aceeași localitate e și piatra roșcată a treptelor.

Părțile neciubucite sunt din piatră din județul Neamțu. Pentru zidurile brute s'au scos piatra din temeliiile unor chilii vechi.

Cărămida și olanele sunt din fabrica «Socola».

Chiliile nouă. — Anul acesta s'au făcut zidurile etajului; cele din afară, din piatră căptușită pe dinăuntru cu cărămidă; iar cele despărțitoare numai din cărămidă. Arcurile pridvorului — acoperit în voite de cloître — precum și cornișa zimțuită de sub strașină sunt în cărămidă aparentă.

Planșeul etajului s'a făcut din bolțișoare de cărămidă găurită pe grinzi de fier.

Pardoselile în chilii și în pridvor de cărămizi striate, iar în comodități de ciment.

Olanele învelitoarei pentru mai multă siguranță s'au așezat pe astereală plină și pe un strat de carton gudronat.

Tâmplăria s'a făcut, parte în stejar parte în brad. De stejar sunt ferestrele și ușile exterioare, stâlpii galeriei, cosoroaba de deasupra lor, precum și scândura dințată din capul căpriorilor. De brad e strașina și toată

tâmplăria interioară.

Cisterna latrinelor s'a construit afară din incinta mănăstirii, alături de zidul împrejurător.

În toamnă, odată cu terminarea tencuielilor dinăuntru și văruirea lor, călugării s'au mutat în chilii.

Terenul din jurul construcției s'a nivelat cu pante pentru scurgerea apelor, pietruindu-se curtea îngustă dintre construcție și zidul împrejurător.

Cu acestea lucrările s'au oprit, rămânând pentru primăvară, tăierea taluzului de pământ ce ascunde vederea principală a chiliilor dinspre apus, când se vor face și micile lucrări de complectare ce au mai rămas.

Restaurarea palatului lui Duca-Vodă (Sala Gotică). — Pe zidurile vechi de piatră brută ale palatului, s'a adăos din cărămidă aparentă un rând de ocnițe și o cornișă de zimți, pe care se reazimă învelitoarea.

Construcția învelitoarei s'a făcut desfășcând parte cu parte învelitoarea cea veche și înlocuind-o treptat cu cea nouă, acoperindu-se întreaga clădire cu carton gudronat pe astereală plină, iar pe mai bine de jumătate din suprafață s'au pus și olane.

Din nou s'a mai făcut câte un foișor pentru scările de acces la ambele intrări ale palatului. Unul mai mare pe șapte coloane la intrarea principală și unul mai mic numai

pe două la intrarea secundară. Coloanele acestor foișoare sunt de piatră; iar arcadele ce le leagă sunt de cărămidă aparentă.

Timpul fiind înaintat către sfârșitul toamnei șantierul s'a închis, rămânând să se continue lucrările la primăvară.

* * *

În campania de lucru a acestui an, pe lângă dificultățile întâmpinate anul trecut, provenite din lipsă de apă la fața locului și a transporturilor, lucrările au mai suferit întârzieri serioase datorite timpului ploios și a lipsei de vagoane pentru aprovizionări de materiale la timp.

Arhitect. GH. GH. LUPU.

ȘEDINȚELE COMISIUNII ÎN TRIMESTRUL IULIE—SEPTEMBRIE 1913

XIV. Ședința dela 5 Iulie

Președinte: I. Kalinderu. Membri prezenți: P. S. Episcop al Cunărei-de-Jos, d-nii Dr. C. I. Istrati, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu, G. Balș. Secretar: Al. Lapedatu.

S'a declarat obiect istoric crucea de pe moșia Milcești a Eforiei Spitalelor Civile, com. Telega, pusă la 1866 în amintirea trecerei M. S. Regelui, și s'a intervenit pentru buna ei conservare.

S'a hotărât a se cere ca suma de 2.000 de lei adunată pentru lucrările proiectate la Biserica cu Sfinți să se depună la Casa Monumentelor.

S'a recomandat d-lui Arhitect Șef al Monumentelor raportul custodelui respectiv pentru repărațiile necesare la bisericile Trei-Erarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

S'a aprobat cererea părintelui director al Internatului teologic de a repara pe cheltuiala sa proprie acoperământul bisericii Radu-Vodă din Capitală.

S'a hotărât ca obiectele istorice dela biserica Barnovski să fie păstrate tot în altar ca până acum, urmând a acorda mijloace pentru dulapuri când Comisiunea va avea fonduri.

S'a înaintat Serviciului tehnic al monumentelor, spre referire, cererea de restaurare și declarare ca monument istoric a bisericii din comuna Brădești (Dolj).

S'a aprobat cererea pentru cedarea bisericii fostei mănăstiri a Dealului, Liceului militar de acolo, fără însă a fi deklasată.

S'a înaintat d-lui arhitect-șef al monumentelor, spre cercetare și referire, cererile pentru exproprierea unor case de lângă Biserica Domnească și a unui teren de lângă biserica Stelea din Târgoviște; deasemenea și cererea pentru cedarea tocurilor de ferăstrău din curtea Mitropoliei din Târgoviște, unei biserici filiale a acesteia.

S'a aprobat, sub rezerva obținerii de fonduri, cererea parohiei bisericii Stelea pentru învelirea caselor de lângă acea biserică.

S'au respins cererile de autorizare pentru săpături în scop de a găsi comori.

S'a luat cunoștință de cererea unui ajutor din partea Direcțiunii Muzeului național de Antichități, pentru terminarea clădirii destinate a servi ca muzeu al obiectelor descoperite în săpăturile dela Ulmetum, care, cu regret, rămâne nesatisfăcută din lipsă de fonduri.

S'a aprobat părerea d-lui Director al Muzeului național de Antichități, ca peatra mormântală ce se găsește aruncată în curtea bisericii armenesti din Botoșani, să fie ridicată și păstrată mai bine la numita biserică.

S'a delegat d. profesor C. Moisil, a cerceta antichitățile descoperite în comuna Cuza-Vodă din fața Silistrei, semnalate de Ministerul de Interne.

S'a aprobat trimeterea «Buletinului», în schimbul publicațiilor lor, Societății Bollandiștilor din Bruxelles, Institutului arheologic german din Roma, cum și d-lui arh. Karl Romstorfer din Viena.

MEMBRI CORESPONDENȚI AI COMISIUNII

Potrivit art. 6 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, Comisiunea a numit până acum (Octombrie) ca membri corespondenți onorifici ai săi pe următorii d-ni:

Gh. Sterian, arhitect, pentru jud. Bacău, (procesul-verbal dela 14 Iunie 1913);

Gh. Coriolan, profesor la Gimnaziul din Constanța, și C. Moisil, profesor la Liceul Matei Basarab din București și numismat ajutor al Academiei Române, pentru județul Constanța (procesul-verbal dela 7 Iunie 1913);

Sever Mureșianu și D. Atanasiu, profesori la Școala de Arte Frumoase din Iași pentru jud. Iași (procesul-verbal dela 7 Iunie 1913);

Al. Bărcăcilă, profesor la Liceul din Turnu-Severin, pentru județul Mehedinți (procesul-verbal dela 21 Iunie 1913);

D. G. Ionescu, administrator al Pescăriilor Statului, pentru județul Tulcea (procesul-verbal dela 7 Iunie 1913);

A. G. Verona, pictor, pentru pictură în întreaga țară (procesul-verbal dela 21 Iunie 1913).

RECTIFICARE. — Printr'un lapsus am citit pe *c* latin din inscripția română-latină a meșterului italian Levin ca *s* cirilic. Pentru ori și cine, din fotografiile publicate. («Buletin», an. IV, *Curțile domnești brâncovenești*), rezultă deci că adevăratul nume e Pecena Levin, iar nu Pesena Levin.

V. D.

REDACȚIA :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger, 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele

LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI

prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anul 1908).

*ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE :
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL.*

PREȚUL LEI 2,50

COMISIUNII

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

TIPOGRAFIA „GUTENBERG“ JOSEPH GOBL S-sori.
20. — STRADA DOAMNEI. — 20.

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte

Dr. C. I. ISTRATI

Membri

DIMITRE ONCIUL, GEORGE MURNU și GEORGE BALȘ

Secretar

ALEX. LĂPĂDATU

CUPRINSUL

TEXT

	Pag.
Cetățuia din Iași: Studiu arheologic, de VIRG. DRĂGHICEANU	145
" " " Note arhitectonice, de Arh. G.F. G.F. LĂPU	181
Comunicări: Inscriptii dela Hârlău, Nucșoara (Prahova) și Gura Motrului (Mehedinți) și Statua lui Negru-Vodă din Argeș, de VIRG. DRĂGHICEANU	195
Oficiale: Schimbări și numiri noi la Comisiune. — Noi monumente istorice. — Ședințele Comisiunii în trimestrul Octomvrie—Decemvrie 1913.	196

ILUSTRAȚII

Pag.	Pag.
<i>Cetățuia din Iași :</i>	
1. Pajura Moldovei. D'asupra porții de intrare	145
2. Vedere generală dinspre sud a caseilor egumenești, a bisericii, clopotniții și curtelor	146
3. Aurar lucrat de Doamna Nastasia în 1669	147
4. Sigiliul mănăstirii din 1671	147
5. Pisania bisericii zugrăvită de Duca-Vodă	148
6. Piatră de mormânt a domniței Maria, 1672.	149
7. Biserica mănăstirii în starea actuală după restaurarea arh. Băicoianu	153
8. Crucea lui Ferencz, ridicată de Mihai Racoviță	154
9. Crucea lui Ferencz, latura de vest	155
10. Crucea lui Ferencz, latura de sud	155
11. Crucea lui Ferencz, latura de est	155
12. Crucea lui Ferencz, latura de nord	155
13. Biserica mănăstirii, vedere din față, în starea actuală	157
14. Casele egumenești, interior din sala soborului zisă gotică	158
15. Detaliu din bolțile așa zisei săli gotice	160
16. Cetățuia, biserica mănăstirii, vedere dinspre nord-est, înainte de restaurarea arhitectului Băicoianu	161
17. Biserica mănăstirii, vedere dinspre nord a bisericii, înainte de restaurarea arhitectului Băicoianu	162
18. Sala zisă gotică, interior. Detaliu din bolți	163
19. Biserica mănăstirii, vedere de detaliu înainte de restaurare	164
20. Turnul-clopotniță de intrare cu curtea și turnul de flancare (exterior)	165
21. Curtea de nord, cu turnul (exterior)	165
22. Turnul-clopotniță cu curtea (interior)	166
23. Turnul curții de nord (exterior)	166
24. Clădirea băii	167
25. Rahova. Vederea băii turcești cu apartamentul mașinelor	167
26. Vederea caselor domnești	168
27. Chirii făcute din nou de Comisiunea monumentelor istorice	168
28. Clitori bisericii	171
29. Casele egumenești cu sala gotică, înainte de restaurarea Comisiunii monumentelor istorice	172
30. Casele egumenești, după restaurare	172
31. Casele egumenești, detaliu din fațadă cu sculpturile exterioare ale ușilor și ferestrelor	173
32. Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice	174
33. Stranele bisericii: jețul arhieresc și domnesc	175
34. Biserica mănăstirii: bolțile tindei cu nervurile	176
35. Ferecătura în argint a evangheliei lui Constantin Racoviță	177
36. Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice	179
37. Mănăstirea Cetățuia. Planul de situație	180
38. Clădirea cu sala gotică, planul pivnițelor de jos cu proiecția bolților	183
39. Secțiunea transversală AB	184
40. Secțiunea transversală CD	184
41. Clădirea cu sala gotică, planul pivnițelor de sus, cu proiecția bolților	185
42. Secțiunea transversală GH	186
43. Secțiunea transversală EF	186
44. Clădirea cu sala gotică, planul catului principal cu proiecția bolților	187
45. Stâlp de piatră (sala gotică)	188
46. Clădirea cu sala gotică, secțiunea longitudinală IK	189
47. Capitelul stâlpului (sala gotică)	190
48. Baza aceluiaș stâlp (sala gotică)	190
49. Clădirea cu sala gotică, fațadă principală, proiectul de restaurare	191
50. Consolă de piatră alipită pe perete, susținând nervurile bolților (sala gotică)	192
51. Vedere de interior (sala gotică)	192
52. Vederea unei bolți de mijloc (sala gotică)	193
53. Consolă în piatră de colț (sala gotică)	193
54. Clădirea cu sala gotică. Detaliu de fereastră	193
55. Clădirea cu sala gotică. Detaliu de ușă exterioară	194

1019451

68043 144

~~12-4-~~
~~10-2-19~~

BULETINUL
COMISIUNII
MONUMENTELOR ISTORICE
1913

== COMITETUL DE REDACȚIE ==

Președinte

Dr. C. I. ISTRATI

Membri

DIMITRE ONCIUL, GEORGE MURNU și GEORGE BALȘ

Secretar

ALEX. LĂPĂDATU

REDACȚIA :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger, 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele

LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI

prin care se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anul 1908).

***ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE :
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL.***

COMISIUNII

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

TIPOGRAFIA „GUTENBERG“ JOSEPH GÖBL S-sori.
20. — STRADA DOAMNEI. — 20.

TABLA DE MATERII

ANUL AL ȘASELEA

1913

—

TEXT

1. ARTICOLE	Pagina
BALȘ (G.). — Notiță despre arhitectura Sfântului Munte	1
CEGĂNEANU (SP.). — Câte-va observațiuni în legătură cu vechea mitropolie din Cărgoviște	123
DRĂGHICEANU (V.). — Biserica din Corbii Mari (Vlașca)	73
— Curțile domnești brâncovenesti (lămuriri asupra curții din Brâncoveni după planuri contemporane)	132
— Cetățuia de la Iași, studiu arheologic	145
LAPEDATU (AL.) — Gravuri și vederi dela Cetatea Albă și câteva considerațiuni istorico-arheologice asupra cetăților moldovenesti	57
LUPU (GH.) — Cetățuia dela Iași, studiu de arhitectură	181
MĂRTIAN (I.). — Un giuvaer domnesc pierdut: știri și documente cu privire la marea cruce de aur a lui Alexandru Lăpușeanu	78
MURNU (G.). — Monumente de piatră din colecția de anticlități a muzeului dela Adamclisi	97
STRZYGOWSKI (IOSEF). — Comori de artă în Bucovina, (trad. de G. MURNU)	128
ZAGORITZ (AL. M.). — Sculpturi de piatră de pe la biserici muntenești (însemnări)	67
2. COMUNICĂRI	
DRĂGHICEANU (V.). — Inscriptiile dela biserica Cotnari (Iași) și mănăstirea Sadova (Dolj)	134
— Inscriptiile dela Hârlău, Nucșoara (Prahova) și Gura Motrului (Mehedintji) și Statua lui Negru-Vodă din Argeș	195
GHIKA-BUDEȘTI (N.). — Biserica din Bărbulețu-Dâmbovița	82
— Biserica din Bordești-R.-Sărat	84
FAKLER (I.). — Câte-va note despre Cetatea Neamțului	85
3. BIBLIOGRAFIE	
KALINDERU (I.). — R. Netzhammer: Constantin cel Mare și România	50
4. OFICIALE	
Noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice	87
Noua Comisiune a monumentelor istorice	90

	pagina
Cuvântările rostite cu ocazia instalării noii Comisiuni	90
Relațiune despre săpăturile dela Ecrenă și Dișipudac din Cadrilater și despre starea monumentelor greco-romane desgropate la Constanța și Mangalia, de ION KALINDERU	135
Raport despre starea monumentelor din Turnul-Severin, de Prof. AL. BĂRCĂCILĂ	139
Memoriu asupra lucrărilor executate la mănăstirea Cetățuia (Iasi) în 1912, de ARH. GH. GH. LUPU	142
Ședințele Comisiunii în trimestrul Ianuarie—Martie 1913	51
Ședințele Comisiunii în Aprilie—Iunie 1913	94
Ședințele Comisiunii în trimestrul Iulie—Septembrie 1913	143
Ședințele Comisiunii în trimestrul Octombrie—Decembrie 1913	198
Membrii corespondenți ai Comisiunii	144
Schimbări și numiri noi la Comisiune	196
Noi monumente istorice	197
Rectificare	144

5. ANEXE

I. KALINDERU. — Cuvântări rostite în memoria lui Sp. C. Haret și Arh. I. Mincu	55
--	----

ILUSTRĂȚIUNI

	Pagina		Pagina
Muntele Atos, văzut dela Pantocrator	1	O magazie la Vatoped	28
Mănăstirea Esfigmen	2	O magazie la Vatoped	29
Mănăstirea Pantocrator	3	Paraclisul Maicii Domnului dela Lavra	30
Mănăstirea Dionisiu	4	Intrarea trapezii mănăstirii Esfigmen	31
Mănăstirea Caracal	4	Clopotnița mănăstirii Xeropotam	32
Mănăstirea Slavronichita	5	Masă de marmură	32
Mănăstirea Xenofont	5	O vatră în arhondaricul Xeropotamului	32
Mănăstirea Chilandar	6	Acoperiș de puț la Chilandar	33
Mănăstirea Zograf	7	Catoliconul mănăstirii Dochiaru	33
Catoliconul Lavrei. Vedere despre miazăzi	8	Aghiasmatarul Lavrei	34
Clopotnița și aghiasmatarul Vatopedului	9	Picturi în trapeza mănăstirii Dionisiu	35
Trapeza Vatopedului. Vedere despre apus	9	Trapeza Lavrei	36
Intrarea trapezei Vatopedului	10	Schitul românesc Prodromul	37
Locuințe la Pantocrator	10	Catoliconul mănăstirii Dochiaru	39
Intrarea mănăstirii Lavra	11	Pictură (Pantocratorul) în catoliconul mănăstirii Dionisiu	40
Turnul arsanelei mănăstirii Ivir	12	<i>Desenuri :</i>	
Mănăstirea Rusicon	12	Biserica Protaton	42
Locuințe și aghiasmatarul mănăstirii Xeropotam	13	Catoliconul mănăstirii Vatoped	42
Catoliconul mănăstirii Ivir	14	Catoliconul mănăstirii Lavra	42
Mănăstirea Chilandar	14	Catoliconul mănăstirii Chilandar	42
Catoliconul Vatopedului	15	Catoliconul mănăstirii Dionisiu	43
Catoliconul Pantocratorului	16	Catoliconul mănăstirii Ivir	43
Catoliconul Chilandarului	16	Catoliconul mănăstirii Grigoriu	43
Catoliconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont	17	Catoliconul cel vechiu al mănăstirii Xenofont	43
Paraclisul alipit de catoliconul Ivirului	18	Catoliconul mănăstirii Cutlumuș	43
Catoliconul mănăstirii Caracal	19	Catoliconul mănăstirii Dochiaru	44
Catoliconul Lavrei. Vedere absidelor	19	Catoliconul mănăstirii Slavronichita	44
Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel	20	Catoliconul mănăstirii Xeropotam	44
Catoliconul mănăstirii Esfigmen	21	Catoliconul schitului românesc Prodrom	44
Catoliconul mănăstirii Xeropotam	22	Catoliconul mănăstirii Sf. Pavel	44
Paraclisul Sfântului Brău Vatoped	22	Catoliconul mănăstirii Esfigmen	44
Paraclisul Sfântului Brău la Vatoped	23	Biserica schitului Sf. Ana	45
Trapeza mănăstirii Dochiaru	23	Catoliconul mănăstirii Zograf	45
Bucătăria mănăstirii Lavra	24	Catoliconul mănăstirii Pantocrator	45
Coșul bucătăriei mănăstirii Caracal	24	Paraclisul Sf. Cosma și Damian (la Vatoped)	45
O magazie la mănăstirea Vatoped	25	Catoliconul mănăstirii Caracal	45
O magazie la mănăstirea Zograf	25	<i>Trapeze :</i>	
Puțul cel vechiu de la Chilandar	26	Mănăstirea Lavra	46
Coșul bucătăriei mănăstirii Ivir	26	Mănăstirea Cutlumuș	46
Locuințe	27	Mănăstirea Pantocrator	46
Locuințe la mănăstirea Cutlumuș	27	Mănăstirea Xeropotam	46
Un colț al arhondaricului mănăstirii Caracal	28	Mănăstirea Chilandar	46
Bollirea bucătăriei la Xenofont	28		

	Pagina		Pagina
Mănăstirea Vatoped	46	Cap de leu	121
Mănăstirea Xenofont	46	O labă de leu	121
Mănăstirea Ivir	46	Teasc sau lia	122
Mănăstirea Esfigmen	47	Chiup din cetate	123
Mănăstirea Dochiaru	47		
<i>Bucătarii :</i>		Catedrala armeană din Mitzkhet	125
Mănăstirea Chilandar	47	Vechia catedrală mitropolitană din Târgoviște	126
Mănăstirea Dochiaru	47		
Mănăstirea Cutlumuș	47	Planul curții din Brâncoveni	182
Mănăstirea Dionisiu	47	Vedere perspectivă asupra Curții din Brâncoveni	123
<i>Trapeze :</i>			
Mănăstirea Dionisiu	48	Schiță de planul castrului dela Dișipudac	136
<i>Bucătarii :</i>		Schiță de planul reduitului castrului dela Dișipudac	136
Mănăstirea Caracal	48	Obiecte desgropate la Dișipudac	137
Mănăstirea Grigoriu	48	Schiță de situația cetății dela Ecrene	138
Mănăstirea Lavra	48	Cruci găsite la Ecrene	139
Mănăstirea Xenofont	48		
<i>Bucătarii :</i>		Planul basilicii din grădina publică dela Turnu-Severin	141
Mănăstirea Pantocrator	49		
Mănăstirea Xeropotam	49	<i>Cetățuia din Iași :</i>	
Planul Cetății Albe	59	Pajura Moldovei. D'asupra porții de intrare	145
Cetatea Albă, după o acuarelă de pe la 1790	60	Vedere generală dinspre sud a caselor egumenești, a bisericii, clopotniții și curtinelor	146
Cetatea Albă : vedere izolată a castelului	61	Aurăr lucrat de Doamna Nestasia în 1669	147
Cetatea Albă : vedere a laturilor de nord și de est	62	Sigiliul mănăstirii din 1671	147
Cetatea Albă : vedere a laturei de nord	63	Pisania bisericii zugrăvită de Duca-Vodă	148
Cetatea Albă : poarta cea mare	64	Piatră de mormânt a domniței Maria, 1672	149
Cetatea Albă : vedere a laturei de nord, despre liman	65	Biserica mănăstirii în starea actuală după restaurarea arh. Băicoianu	153
		Crucea lui Ferencz, ridicată de Mihai Racoviță	154
Biserica din Corbii Mari	74	Crucea lui Ferencz, latura de vest	155
Planul bisericii din Corbii Mari	75	Crucea lui Ferencz, latura de sud	155
Tămoala bisericii din Corbii Mari	76	Crucea lui Ferencz, latura de est	165
Vedere în interiorul bisericii din Corbii Mari	77	Crucea lui Ferencz, latura de nord	155
Biserica din Bărbulețu	82	Biserica mănăstirii, vedere din față, în starea actuală	157
Planul bisericii din Bărbulețu	82	Casele egumenești, interior din sala soborului zisă gotică	158
		Detaliu din bolțile așa zisei săli gotice	160
Biserica din Bordești	83	Cetățuia, biserica mănăstirii, vedere dinspre nord-est, înainte de restaurarea arhitectului Băicoianu	161
Biserica din Bordești	83	Biserica mănăstirii, vedere dinspre nord a bisericii, înainte de restaurarea arhitectului Băicoianu	162
Chenar de fereastră de la biserica din Bordești	83	Sala zisă gotică, interior. Detaliu din bolți	163
Ușa bisericii din Bordești	84	Biserica mănăstirii, vedere de detaliu înainte de restaurare	164
Coloane din interiorul bisericii din Bordești	84	Turnul-clopotniță de intrare cu curtea și turnul de flancare (exterior)	165
		Curtina de nord, cu turnul (exterior)	165
Vedere a cetății Neamțului	85	Turnul-clopotniță cu curtinele (interior)	166
Altă vedere a cetății Neamțului	86	Turnul curtinei de nord (exterior)	166
		Clădirea băii	167
<i>Monumente de piatră dela Adamclisi :</i>		Rațova. Vederea băii turcești cu apartamentul mașinelor	167
Capitel corintian	100	Vederea caselor domnești	168
Capitel corintian	100	Chilii făcute din nou de Comisiunea monumentelor istorice	168
Capitel corintian	101	Ctitorii bisericii	171
Capitel corintian	101	Casele egumenești cu sala gotică, înainte de restaurarea Comisiunii monumentelor istorice	172
Capitel corintian	102	Casele egumenești, după restaurare	172
Capitel corintian	102	Casele egumenești, detaliu din fațadă cu sculpturile exterioare ale ușilor și ferestrelor	173
Fragmente de capitele corintiene	103	Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice	174
Fragment de capitel corintian	103	Stranele bisericii : jețul arhieresc și domnesc	175
Capitele ioniane	104	Biserica mănăstirii : bolțile tindei cu nervurile	176
Stela funerară a lui Daizus	105	Fercătura în argint a evangheliei lui Constantin Racoviță	177
Stela funerară a lui Scoris	106	Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice	179
Stela funerară a luiiei Olimpia	107	Mănăstirea Cetățuia. Planul de situație	180
Stela funerară a lui Ulpus Archidamus	108	Clădirea cu sala gotică, planul pivnițelor de jos cu proecția bolților	183
Stela funerară a lui L. Aemilius Severus	108	Secțiunea transversală AB	184
Stelă funerară fără inscripție	109	Secțiunea transversală CD	184
Fragment de stelă funerară	111		
Fragment de piatră funerară	111		
Piatră funerară	111		
Piatră funerară	112		
Fragment dela capacul unui sarcofag	112		
Fragment dela un monument funerar	113		
Fragment dela un monument funerar	113		
Basorelieful unei dântuitoare	114		
Piesă decorativă de marmoră	115		
Piesă decorativă arhitectonică	115		
Doă capete omenești	116		
Capete de berbece	117		
Lei de piatră	118—120		
Picior de leu	120		

	Pag.		Pag.
Clădirea cu sala gotică, planul pivnițelor de sus, cu proiecția bolților	185	Clădirea cu sala gotică, fațadă principală, proiectul de restaurare	191
Secțiunea transversală GH	186	Consolă de piatră alipită pe perete, susținând nervurile bolților (sala gotică)	192
Secțiunea transversală EF	186	Vedere de interior (sala gotică)	192
Clădirea cu sala gotică, planul catului principal cu proiecția bolților	187	Vederea unei bolți de mijloc (sala gotică)	193
Stâlp de piatră (sala gotică)	188	Consolă în piatră de colț (sala gotică)	193
Clădirea cu sala gotică, secțiunea longitudinală IK	189	Clădirea cu sala gotică. Detaliu de fereastră	193
Capitelul stâlpului (sala gotică)	190	Clădirea cu sala gotică. Detaliu de ușă exterioară	194
Baza aceluiaș stâlp (sala gotică)	190		

IN SUPLEMENT: SCULPTURI ÎN PIATRĂ DELA BISERICILE MUNTENEȘTI

FOAIA I-a : Brâu exterior dela Sfântul Gheorghe nou-București.—Coloană în proprietatea D-lui T. strada Cosma No. 7, București.—Fragment de origină necunoscută în colecția Belu-Urlați — Fereastră de altar dela biserica Schiaului. — FOAIA II-a : Cadru de fereastră din Preajba-Doljiu. — Piatră perforată la o pivniță în curtea proprietății Bucov-Prahova. — Făclier în altarul bisericii din Răfov-Prahova. — FOAIA III-a : Piatră perforată din Brădeni. — Rozetă la altarul bisericii Enei-București. — Cadru de fereastră și coronament de fereastră dela Preajba-Doljiu. — FOAIA IV-a : Fereastră altarului și coronamentul ușii dela biserica din Brădeni-Coțofeni — Balustrada tindei dela biserica Colțea. — FOAIA V-a : O coloană a paraclisului dela mănăstirea Văcărești. — Ușa bisericii din Gherghița. — Un capitel din colecția Belu — FOAIA VI-a : Capitelul coloanei interioare dela biserica din Preajba-Doljiu. — Un capitel la pilastri exteriori dela Stavropoleos. — Bază de coloană dela aceeași biserică. — FOAIA VII-a : Piatră perforată dela Biserica cu Sfinți-București. — Una din coloanele tindei dela Colțea. — Balustradă din colecția Belu-Urlați. — FOAIA VIII-a : Consolă între arcadele tindei dela biserica Colții. — Fântănele-Prahova : cadru de fereastră. Piatră perforată dela biserica Bradu-Boteanu-București. — Piatră perforată dela Brădești-Doljiu. — FOAIA IX-a : Cadru ușii dela biserica Doamnei-București. — Console dela palatul din Potlogi în col. Belu-Urlați. — O fereastră spre miazăzi dela Boteanu-București.—Piatră perforată dela Brădeni-Doljiu. — FOAIA X-a : Friză în col. Belu-Urlați. — Coloană de lemn dela Sf. Gheorghe-Nou Ploiești — Capitel și bază dela Bucov-Prahova — Fragmente în grajdul vechi proprietăți.

Fig. 1. Cetățuia. — Pajura Moldovei.
D'asupra porții de intrare.

CETĂȚUIA DIN IAȘI

1. STUDIU ARHEOLOGIC

*I. Situația și Istoria Mănăstirii între 1669–1914. — II. Descriere. —
III. Meșteri și stil. — IV. Note și bibliografie.*

I. — SITUAȚIA ȘI ISTORIA MĂNĂSTIRII

a) Sub domnia a doua a lui Duca-Vodă și egumeniile lui Leontie și Arsenie: 1669–1673. — Preparativele zidirii; lucrări săvârșite; sfințirea. Închinarea către Patriarhia Ierusalimului. Vizita Sultanului Moḥamed al IV-lea. Însmormântarea fiicei și rudelor lui Duca, și a doctorului Cherameus.

Ar fi o greșeală a crede că faptul zidirii unei cetăți de către Duca-Vodă, în jurul mănăstirii de care ne ocupăm, ar fi determinat denumirea mănăstirii, de Cetățuia. Ca și în cele 84 localități din țară¹⁾ ce poartă acest nume, tot asemenea și pe *Dealul Cetățuii* Iașilor, în timpurile patriarhale ale întemeierii statului nostru, trebuie să fi fost o cetate de pământ, rudimentară, ce străjuia dealurile mai slabe ale Copoului și Șorogarilor, la poalele sudice ale cărora se desfășoară într-o panoramă minunată orașul Iași. Ea nu poate să fi depășit înfățișarea unei alte cetăți ce-am studiat-o: faimoasa și totuși patriarhala cetate a Dâmboviței²⁾. — De sigur că urmă din această dispărută cetate e marele val de pământ ce se profilează dela est

la vest pe râpa dealului, din *Capul Coastei*, străbătând valea Nicolinei, pe care o barează printr'un puternic val-stăvilar spre a creia un heleșteu, azi dispărut, — și pierzându-se sub înălțimile pe care se ridică mănăstirea vecină, Galata.

E cel mai înalt loc din împrejurimile Iașilor și, în acelaș timp, cel mai strategic, dominând, prin înălțimea sa și prin greutatea accesului său, pe de o parte, drumul ce ducea spre est, spre șesurile Prutului, la Lăpușna; pe de altă parte, drumul ce ducea spre sud, sub poalele dealurilor, spre Țarigrad³⁾.

Prin zidirea ei, în 1669, ca și prin înălțarea, în 1668, a acelei cetăți ce dăinuiește până azi, în mijlocul Iașului, Golia⁴⁾, ai cărei meșteri vor lucra și la Cetățuia, se manifesta, acum, spre finele veacului al XVII-lea, ultimele licăriri ale arhitecturii feudale-militare, cari am văzut cum dăinuiau și în Muntenia cam în aceeași epocă⁵⁾.

Grec sau albanez de origină, băiat de prăvălie la un negustor din Iași, camelier al lui Vasile Lupu, — Duca știu, prin inteligența sa naturală, să obțină boeria și mâna fetei Doamnei lui Dabija-Vodă, prin sprijinul fiului lui Vasile Lupu, și, mai apoi, chiar tronul moldovenesc, strălucind printre cei mai de seamă oameni ai veacului său, de și nu era cătuși de puțin cultivat⁶⁾.

Știindu-se de o extracție așa de joasă, trebuia să cate să se mențină pe scaunul, și altfel, destul de urât de boerimea care fusese micșorată, în 1643, prin desființarea obiceiurilor pământului și publicarea legilor împărătești bizantine, pregătitoare a

de cultură și de avânt religios⁸⁾.

Fu îndemnat la aceasta și de ambițioasa sa soție, Nastasia, prin ale cărei mijlociri obținuse tronul.

Poate că chiar din toamna anului 1668, când urcă pentru a doua oară în scaunul Moldovei, Duca-Vodă făcu pregătiri pentru zidirea noii mănăstiri, având de sfătuitor pe egumenul dela Golia, Macarie, cu a cărui cheltuială ridică cetatea din jurul Goliei⁹⁾, — și pe care mai târziu, probabil, îl va aduce în capul noii sale ctitorii.

În orice caz, în primăvară, temeliile mănăstirii erau așezate, iar Nacu Stolnicul, Vornicul de Câmpulung, nu știa cum să mai zorească, în scrisorile sale, pe Gheorghe Urascher, bi-

Fig. 2. Cetățuia. Vedere generală dinspre sud.
A caselor egumenești, bisericii, clopotniții și curtinelor

timpurilor moderne; de o boerime geloasă de drepturile ei și adânc simțitoare față de orice vexațiuni fiscale, cari neapărat trebuiau să existe sub domnia lui Duca, care înțelegea să străluciască ca și Vasile Lupul — „tatăl său“⁷⁾ sufletesc — ca protector al culturii și al dreptei credințe și ai acelor ce o reprezentau: Grecii atât de urâți de boerimea pământească.

Ridicarea Cetățuii, ca loc de refugiu și apărare a domniei, fu unul din mijloacele la care recurse Domnul pentru a-și întări domnia și a domina turburările, — și la care va recurge toți domnii ulteriori, făcând, astfel, cunoscută mănăstirea Cetățuia mai mult ca atare, decât ca focar

răul orașului săsesc Bistrița, ca să-i trimită „mai de sârg“, cele 100.000 de cuie „de draniță și de șindrilă“, tocmită mie de cuie de draniță câte 80 de bani, iar cele de șindrilă câte 2 florinți — „leul bătut socotit câte 180 de bani“, — „fiindcă au trimes Măria-„Sa Doamna să le trimit mai de sârg... „(și) avem foarte strânsoare mare de „Măriea-Sa, de la Doamna, pentru „cuie“, scrie bietul vornic, amărât că Bistrițenii nu vroiau să primiască de cât bani ungurești „polturaci“, pe când Armenilor, meșterii, cari lucrau la Cetățuia, le primiau și banii românești¹⁰⁾.

În același timp, înainte chiar ca clopotnița să fi fost terminată, se turnară în același an, 1669, două clo-

pote, unul în fabrica lui Andreas von Andrasovschi din Brașov; altul, mai mic, la Gerardo Benning din Dan-

Fig. 3. Cetățuia. Aurar.
Lucrat de Doamna Nastasia în 1669.

țig, a cărui turnătorie era cunoscută și în Țara Românească, pe vremea lui Brâncoveanu, când se admira, pe lângă clopote și „tipsiile de Danțca”, reputele ca mult mai bune ca cele de Brașov¹¹⁾.

Și Doamna Nastasia lucra, în acelaș timp, un frumos aurar de pluș roșu, foarte bine conservat, în care țesăturile de aur, argint și mătase reprezintă o succesiune de scene afrontate: o floare, două rânduri de serafimi cu inscripția sventi, un rând de serafimi, unul de îngeri și, tocmai la capătul celalt, Maica Domnului cu arhangelul Gabriel¹²⁾ (fig. 3).

În Iunie 10, 1670, cetatea cu bastioanele și turnul, din jurul mănăstirii era terminată; se putea pune în acea zi, d'asupra turnului de intrare, apărător al porții, o frumoasă piatră amintitoare, decorată cu pajura Moldovei¹³⁾ (fig. 1, 2).

În toamna aceluiaș an, de sigur, sunt terminate toate casele mănăstirii și un început de gospodărie începuse să se creeze pentru „soborul dela sfânta mănăstire”, care acum își are starețul ei, pe „Leontie egumenul, (constatat Iulie 1671 – 72)¹⁴⁾, și sigiliul cu imaginea hramului ei: Sf. Apostoli” (fig. 4):

† ЄΦΡΑΓΗЄ ТΗЄ ΘΕΙΑЄ ΚΑΙ ΑΥΘΕΝΤΗΚΗЄ ΜΟΝΗЄ ΤΩΝ ΑΠΟΛΩΝΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΤΖΕΤΑΤΖΑ¹⁵⁾.

În acest an, 1679, Duca dăte pe toți oamenii din satul Hlincea, afară de cei 12 ce erau poslușnici la mănăstirea Hlincea, îi dăte mănăstirii Cetățuia, ca să fie sub ascultarea ei, scutindu-i de ori și ce dăjdii ce dă «țara», afară de birul ce trebuia să-l dea odată pe an¹⁶⁾.

Zidirea Cetățuii începuse într-o epocă de prosperitate, „era țeara plină de oameni și cu agoniseală bună”¹⁷⁾, ne spune cronicarul, — totuși nu fără vexațiuni asupra boerilor. De aceea, în toamna anului 1671, la 29 Novembre, întreagă „țară de jos” se răscoală la instigațiile boerilor din Lăpușna și Orchei, ținând oarecum îndepărtați de curte și prea asupriți de dările visteriei.

În capul lor sunt Mihalcea Hâncul, fost marele stolnic și Durac, fostul sârdar; ei năvălesc la Iași, ținând

Fig. 4. Cetățuia. Sigiliul mănăstirii din 1671.

pe domn închis trei zile în Curtea domnească, de unde, mai apoi, îl alungă în Țara Românească; în urmă

adunându-se în curte cu un birar turc, venit de curând pentru bir, strânsă boerii, mazilii, curtenii, târgoveții și câte doi călugări de mănăstire, pentru a fi trimiși în delegație la Țarigrad. O ceată de 300 de Cazaci, trimisă de Domn, în cap cu Tâlmaci paharnicul, nu poate risipi pe revoltați, doamna însăși fuge cu Tâlmaci la Sibiu, sau la Munteni. Deabia pe la începutul anului 1672, bătrânul Duca, reuși, cu sprijinul a 2.000 de ianiceri, 4.000 de Tătari și „cu o parte din Armeni“, să bată pe resculați la Chișineu și după ce îi fugări la Cazaci, putu să recuceriască orașul dom-

..... (ἀνηγέρ)ΘΗ (οὗτος) ΘΕΙΟΣ καὶ (ἱερὸς ναὸς ἐπ' ὀνόματι) τῶν ἁγίων ἐν δόξῳν πανευφήμων ... (καὶ) ΠΡΩΤΟ(Κ)ΟΡΥΦΑΙΩΝ (ἀποστόλων). (ΠΕΤΡΟΥ)ΚΑΙ ΠΑΒΛΟΥ, (παρὰ τοῦ θεοῦ)ΕΒΣΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΕΚΛΑΜΠΟΚΑΤ' ΑΥΘΕΝΤΟΥ, ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΣ ΙΩΑΝΟΥ ΔΟΥΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΑΧΙΑΣ, ΕΝΕΚΘΗ (sic) ΨΥΧΙΚΗΣ ΑΥΤΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤ' ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΟΛΕΩΣ (ἱεροῦ)ΛΙΜ. ΚΥΡΙΥ ΚΥΡΙΥ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ Τ' ΙΑΝΙΕΡΩΤΑΤ' ΜΙΤΡΟΠΟΛΙΤ' ΜΟΛΔΟΒΑΧΙΑΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥ-

Fig. 5. Cetățuia. Pisania Bisericii.
Zugrăvită de Duca-Vodă.

nesc, cumplit devastat de revoltați și chiar de Duca, pentru a putea plăti pe Tătari¹⁸).

Totuși lucrările la Cetățuia continuă, cel puțin zugrăvelile se isprăviau în 1672, când, în ziua sfinților Apostoli Petre și Pavel, desigur, că se făcu sfințirea noii ctitorii, „zidită cu mare osârdie și cheltuială, cu multe odoare și veșminte scumpe și cu moșii bune înzestrată”¹⁹). Cu acest prilej, se zugrăvia următoarea inscripție, în care, cu toată complecta deteriorare, provenită și din cauza reparației din 1837, am citit următoarele (fig. 5) :

ΠΙΟΥ ΔΟΣΙΘΕΥ. ΕΝ ΕΤΕΙ ΑΠΟ ΚΤΗ[ΣΕΩΣ] ΚΟΣΜΟΥ[ΖΡ]Π, ΑΠΟ Δ[Ε] ΤΗΣ ΕΝΣΑΡΚ' ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΑΧΟΒ. ...²⁰).

În anul sfințirii era egumen Arsenie (1672 - 1673), care luase locul lui Leontie, ce fugise, probabil, în timpul turburărilor, la Bârnova, unde se stabilise²¹).

În această nouă și măreață înfățișare, mănăstirea avea să primească, cu câteva zile înainte de Sănpietru, la 12 Iunie, vizita sultanului Moḥamed al IV-lea, aflător în drum spre Camenița, pe care avea în curând să o ia dela Poloni, cărora le declarase război, din cauza Cazacilor, ce se

luptau cu Polonii, pentru dobândirea egalității drepturilor lor. Însoțit „de mari și splendide suite“, lăsă la Țuțora marea armată și tunurile „trase de 80 de bivoli“ și veni „în primblare la Iași“, Mercuri 10 Iunie, când se cutremură și pământul. „Intinzându-i-se bucăți de atlazuri și de „tăfți pe ambele părți de uliță pe „unde mergea Impăratul... s’au suit „în deal... la mănăstire la Cetățuia

această mănăstire ?“, i se răspunse, „30 de pungi de aur ... ceeace n-a „crezut, zicând că nici cu 100 (50 „mii Löwengulden) nu se face o „așa mănăstire, numai dacă a făcut-o „cu nedreptăți și n-a plătit-o poate „să o facă cu 30»²³⁾.

b) Sub egumeniatul lui Macarie : 1673—1700 — Vizita lui Duca-Vodă și Antonie Ruset. Înființarea tipografiei grecești la Cetățuia, în a III-a domnie a lui Duca. Cărțile tipărite. Surparea căselor tipo-

Fig. 6. Piatră de mormânt a domniței Maria, 1672

„de au văzut-o... privind locul în „toate părțile“²²⁾.

Aflăm cu acest prilej al vizitei sultanului, cam cât costase și mănăstirea, dela vestitul învățat Daponte care, peste 85 de ani, avea să locuiască, ca călugăr, chiar aci, culegând tradițiile păstrate în mănăstire de la această vizită.

Sultanul, bine informat de cele ce se petrecuse cu răscoala din iarnă, întreabă : „cât a cheltuit ghiaurul cu

grăției și mutarea ei la Sf. Sava. Invazia și jaful Polonilor și Nemților în mănăstiri. Cetățuia loc de refugiu a lui C. Cantimir-Vodă. Așezământul lui din 1693, pentru restabilirea mănăstirilor. În normarea lui Duca-Vodă.

Dar în August 1672, acum, după ce Camenița era luată, Duca fu mazilit de Impăratul, desigur, pentru nemulțumirile provocate în 1671.

Mănăstirea, însă, nu avea să sufere, căci încă din 1669 fusese pusă sub scutul Patriarhiei Sfântului Mor-

mânt căreia fusese închinată, cu prilejul venirii lui Dosoftei, — care nu fusese ales încă Patriarh.

Atunci i se dete ca metoh — din cauza moșiiilor aceștia, ne spune cronicarul — mănăstirea Hlincea, cea ridicată de fiul lui Vasile Lupu, pe acelaș deal și mai înapoia Cetățuiei²⁴). Mănăstirea fusese pusă și sub o bună egumenie, a lui Macarie — poate cel adus dela Golia — care egumeni până prin 1700²⁵), și i se făcuse o bună dotație, pentru a se putea întreține²⁶).

La o lună dela detronare, Duca își înmormântă aci una din fetele sale mai mici, Maria, sub o piatră (fig. 6), decorată depe gustul mijlocului veacului al XVII-lea (o floare stilizată oriental, eșind dintr'un ghiveciu), pe care pune a să se sape următoarea inscripție:

† ΕΗΘΑΔΕ ΚΙΤΕ ΔΟΜΝΑ Μ[Α]-
ΡΙΑ Η ΘΥΓΑΤΗΡ ΙΩΝ ΔΣΚΑ ΒΟΗ-
(ΒΟ)ΔΙ ΕΤΟΣ ΧΡ(Ι)ΣΤ(Ο)Υ 1672.
ΓΕΙΤΕΜ(Β)Ρ. 17²⁷).

Cu acel prilej, de sigur, se aduce și oasele fratelui lui Duca, Saul, și ale fiului acestuia, Ioniță, înmormântați la altă biserică:

[Ε]ΝΘΑΔΕ [ΚΕΙΤΑΙ] Ο ΑΥΛΟΣ
ΤΣ ΘΥ ΓΑΥΛΗΓ ΑΔΕΛΦΟΣ ΙΩ
ΔΣΚΑ ΒΟΔΙ ΜΕΤΑ ΤΥ ΥΣ. ΑΥΤΣ
ΙΩΝΙΖΑ ΚΣ ΜΑΡΙ(Α ?)²⁸).

Și tot în acelaș an, în domneasca biserică, își află locul de cinste, filosoful, doctorul Kerameus, conducătorul școalei dela Sf. Sava, mort la Iași, în 1672²⁹).

Duca care, între acestea, luase domnia Țării Românești, revăzu în 1677, ctitoria sa, cu prilejul războiului ce-l făc Turcii cu Cazacii-zaporojeni, cari acum se supusesă Rusiei. În ziua de Sâmpietru, hramul mănăstirii, el ospătă pe Domnul Moldovei, Antonie-Vodă la Cetățuia³⁰), cu toate că pe din dos, intriga spre a-l scoate din domnie, pentru a se reîntoarce

el, într'o a III-a domnie, în care și vine în 1678.

Acum Duca își începe o nouă și strălucită domnie, de și foarte apă-sătoare asupra țării, mai ales după ce primise, în Iunie 1679, și investitura dela Poartă pentru Ucraina, țara Cazacilor, ce fusese dată de Turci stăpânirii sale, astfel că el se putea intitula mândru: Domn al Moldovei și Ucrainiei.

„Pare că voia, zice cronicarul, să „cuprindă această lume cu toate des-„fătările și averile cu stăpânirile ei“³¹).

Dar mai ales ca sprijinitor al culturii, căută el să ascundă relele ce decurgea din domnia lui prea hră-păreață.

Concepția : supra lumii în acea epocă, e încă cea religioasă. Apusul era frământat de doctrina Janseniștilor asupra Grației, o față nouă dată de Jansenius, în al său Augustinus, tipărit la Louvain în 1640, unei vechi probleme pusă de Calvinisti.

În Orient, în scopuri de propagandă calvină, începuse, în Transilvania, tipărirea „cărților valache“³²) de către principii Rákóczy.

Sinodul dela Iași și cel din Bethleem, din 1672, îndreptate contra uneltirilor calviniștilor eretici³³), ne arată destul de lămurit care era spiritul epocii.

Era dar firesc, ca și la noi, să se desvolte o literatură religioasă. Încă din 1671, Duca trata cu Lembergul pentru tipărirea a 400 psaltiri și 200 cazanii, cu litere slavone, dar în limba română, fără ca tratativele să aibă vre-o urmare³⁴). Tocmai la Uniev se tipăria în 1672, Psaltiria și Acatistul lui Dosoftei³⁵). Totuși, prin stăruința Domnului și a Mitropolitului Dosoftei, se putu înființa o tipografie românească, în 1681, în Mitropolia Iașilor³⁶).

Dar atâta nu ajungea, trebuiau scrieri într'o limbă de cultură. Așa se înființă tipografia grecească din mănăstirea Cetățuia; sfātuitor la aceasta fiind savantul patriarh al Je-

rusalimului, cărui mănăstirea era închinată, Dosoftei, care urcase de curând, după moartea lui Nectarie, în scaunul patriarhal, și care cunoștea bine împrejurările dela noi³⁷⁾.

„Venind la Iași, în 1680“, ne spune Patriarhul, „și văzând că Moldovenii au tipografie iar Grecii nu, mi se frigea inima“, de aceea sfătui pe Duca să facă această tipografie, cea dintâi din tot Orientul³⁸⁾.

Și atunci „în (tipografia) veneratei „patriarhicești și domnești mănăstiri a „sfinților vestiți și înainte mergători „apostoli, numită Cetățuia, din Iași „Moldovei“, înființată în 1682, prin grija unui român Mitrofan, care va ajunge, mai apoi, Episcop de Huși, se începu tipărirea cărților. În 1682 se tipări manuscriptul lăsat de predecesorul patriarh, Nectarie, asupra primatului Papei, care carte fu folosită și de apuseni, în certurile lor religioase, având cinstea unei traduceri în latinește și chiar a unei refutații³⁹⁾, iar în 1683 se tipări lucrarea lui Simeon Episcopul Thesalonicului asupra ereziilor⁴⁰⁾, cum și scrierile lui Ghenadie al Constantinopolei, și o dispută: scutul credinței ortodoxe⁴¹⁾, a patriarhului Dosoftei.

După prinderea lui Duca-Vodă de Poloni, în momentul când se întorcea dela asediul Vienei cu Kara-Mustapha-Vizirul în 1683, Moldova nu-și mai avu liniște, de mulțimea podghiazurilor, cari de conivență cu Nemții pradă țara. Insuși Sobieschi în 1691, vine până la Târgul Frumos, astfel că Domnul Constantin Cantemir, un militar educat în Polonia, recurgând de multe ori la „vechile sale meșteșuguri militare“, trebui să-și mute deseori domnia în Cetățuia. Domnul de abia stăpânește Iași, restul fiind luat de Tătari și Poloni⁴²⁾.

În această stare „a schimbării vremurilor“, „țara și monastirile... bisericile... se aflau în starea cea mai slabă“, rămânând bisericile și mănăstirile pustii. Prin îndemnul lui Dosoftei Patriarhul, care veni în țară în

1693, Cantemir făcu un „testament de așezare“, mai întâi preoților, apoi oamenilor mănăstirilor, ce fu întărit și de Constantin Duca, făcându-le ruptoare ca să dea pe an numai 2 ughi la bir, și la înnoirea domniei⁴³⁾.

Și mănăstirea Cetățuia trebuie să fi suferit de aceeaș proastă stare, mai ales acum, când zăngănit de arme avea să tulbure pacea zidurilor ei. Ultima carte ce se mai tipăria aici, de sigur, Enhiridionul lui Dosoftei⁴⁴⁾ din 1694. Căci, pe lângă toate nenorocirile, se întâmplă și o prăvălire a malului vestic, cel mai râpos, ceea ce aduse după sine prăbușirea întregului șir de case, aflat pe această latură, în care, desigur se afla și tipografia. Daponte ne raportează că sultanul, cu ocazia vizitei făcute, mirat de nesoliditatea terenului pe care e zidită Cetățuia, ar fi prezis dărâmarea ei: „peste 30 de ani, ...ceea ce s-a și întâmplat“, ne asigură el⁴⁵⁾. — Și Russo, care vizită mănăstirea în 1842, raportează despre această dărâmare, a o parte din dealul Cetățuii, când „ar fi dispărut și un palat cu două rânduri“⁴⁶⁾. Până azi acest zid lipsește, fapt favorizat și de imposibilitatea accesului coastei foarte abrupte în această parte, astfel că s-a găsit inutilă rezidirea lui.

Tipografia se mută, de aceea, la mănăstirea Sf. Sava, unde i se făcu locuințe nouă, sub Niculae Mavro-cordat⁴⁷⁾.

Un singur alai mai trecu pe porțile mănăstirii, prin 1693, și acela de jale, al îngropării oaselor ctitorului, Gheorghe Duca-Vodă, aduse din Lemberg, unde captivul domn fusese îngropat în Biserica lui Alexie Balaban, neguțătorul, în Mai 1685⁴⁸⁾. În mijlocul arhierilor, preoților și sfatului Țării, fu el înmormântat de fiul său Constantin Duca, în nișa din dreapta, din pronaosul Cetățuii, sub o piatră pe care nu s-a putut indica nici anul înmormântării, necum vre o altă inscripție amintitoare.

c) Sub egumeniatul lui Neofit: 1700—1710.—Proasta stare a mănăstirilor. Așezământul fundamental al lui Mihai Racoviță-Vodă, pentru mănăstirile patriarhicești și al lui Antioh Cantimir și Mihai Racoviță pentru Cetățuia

Sub egumeniatul lui Neofit, (1700?—1710?)⁴⁹⁾ mănăstirea Cetățuia, ca și toate celelalte mănăstiri din țară, se afla în cea mai proastă stare. De aceea Antioh Cantimir se vede nevoit a delega pe Savin, arhimandritul Moldovei, să umble pela toate mănăstirile căci „multă scădere și „lipsă s’au făcut sf. mănăstiri de o-„doare, de vestminte și de bucate... „veniturile fiind sub posesia streinii-„lor“⁵⁰⁾. Dosoftei patriarhul, se vede din nou nevoit să stăruie pe lângă Domnul Mihai Racoviță, în 1704, Octomvrie 16, să facă nou așezământ, fundamental, după acela ce obținuse dela Constantin Cantemir și Constantin Duca voievozi, pentru mănăstirile patriarhicești: Sf. Gheorghe din Galați, Galata, Barnowschi, Sava, Cetățuia, Bârnova,... „aflate în mare „lipsă... de oarece și-au vândut bu-„catele și-au dat la nevoile țării și „a vremurilor carisunt adevărate întrutoți“. Sfinția sa „aducându-le la oare care așezare sănătoasă“, se hotărâște a nu se mai cere mănăstirilor nici un ban, pentru orice nevoie ce ar mai veni pe pământul țării, decât: dela Galata 89 ughi, dela Bârnova 40, Sf. Sava 6, Cetățuia 16, Barnowschi 8, Sf. Gheorghe 12 ughi, pe an. Vecinii acestor mănăstiri vor plăti: 56 ughi Galata; 41 Cetățuia; 50 Bârnova...; bucatele vor fi scutite de orice dare, de cai de olac, de podvezi, de judecată boerească sau domnească; oamenii mănăstirilor vor plăti câte 2 ughi anual⁵⁾.

Sub Antioh Cantemir, în a doua domnie, în 1706, Martie, divanul țării compus din Misail Mitropolitul cu episcopii de Roman, Rădăuți și Huși (Laurentie, Ghedeon și Varlam) și cu toți boerii fac un nou așezământ care privește toate mănăstirile moldovenești „aflate la mare pustietate, una „de nevoile țării și a vremurilor, a

doua de oști, de prăzi, de tâlhari... ce s-au tâmplat pe această săracă țară, (că) noi boierii cu toată țara am săracit... iar mănăstirile au sosit la o cumpănă... să le părăsiască părinții călugări... ..să le lase pustii... să se stingă pomana părinților și a moșilor...”

Se așază atunci, toate mănăstirile *cu rupta*, trebuind să dea 1320 ughi într’un an; din această datorie își luă mănăstirile moldovenești asupra lor 720 galbeni pe an, ceea ce fac 180 ughi la un *Ĉfert*; iar mănăstirile grecești 600 de galbeni pe an, cari fac la *Ĉferl* 150 ughi. Din acești bani aveau să meargă la visterie 1200 ughi, iar 120 ughi aveau să meargă la școală, pentru folosul pământenilor țării Moldovei „a feciorilor de boeri și mai vârtos a acelor săraci, cine vrea să meargă la învățătură“⁵²⁾.

Aceleași legăminte erau întărite, în special, Cetățuii, de Mihai Racoviță-Vodă în 1708, Nov. 17⁵³⁾.

d) Sub egumeniatul lui Ioanichie: 1710—1723.—Mutarea domniei în Cetățuia sub D. Cantemir, în războiul ruso-turc. Răscoala Seimenilor. Oaste rusă în Cetățuia. Mutarea domniei în Cetățuia sub Mihai Racoviță-Vodă, în timpul luptelor dintre Nemți și Turci. Atacul Cetățuii de Ferencz Ernő. Lupta dela Valea-Adâncă. Cerdacul lui Ferencz. Așezământul lui Mihai Racoviță pentru Cetățuia.

Sub egumenia lui Ioanichie (1710—1723 ?)⁵⁴⁾, Turcii, ațâțați de Carol al XII-lea, după retragerea dela Bender, declară război Rusiei în Nov. 1710.

Dimitrie Cantemir, numit de curând Domn al Moldovei, până a nu încheia tratatul de alianță cu Țarul Petre al Rusiei, în Aprilie 1711, joacă un rol dubios, atât pentru Turci cât și pentru Ruși, boerii neștiind nimic de care parte atârnă simpatiile domnului. — Zorit de Turci de a purcede la Bender, la oaste, el zăbovește în poalele mănăstirii Cetățuia, pe râul Bahluiului, unde își întinsese corturile, iar când cuprins de panică, la venirea unei solii turcești, trimisă de Pașa din Bender, crezu că i-a sosit mazilia, și umblă să măcelăriască

deputația ce trăsesese la mănăstirea lui Aron-Vodă, — care însă venise cu totul cu alte gânduri; — el se mută cu curtea și cu Doamna la Cetățuia, de unde nu se va mai coborî în Iași decât mai târziu. De aci face pregătirea trecerei doamnei peste munți, prin pasul Oituzului, întocmind o escortă de 100 de seimeni, cu doi bulucbași,

revoltaților și a trimite după „le-fegii” să-i vie într’ajutor. La această știre, seimenii se potolesc, trimițând pe căpitanul lor să parlez cu domnul; dar domnul în mânia sa îl zdrobi cu buzduganul în zidurile curții Cetățuii⁵⁵).

Numai după ce veni brigadierul rus Kropotow, cu 3000 de oameni, che-

Fig. 7. Cetățuia. Biserica mănăstirii.
În starea actuală după restaurarea arh. Băicoianu.

ca să fie de pază doamnei în Cetățuia, și apoi pe drum.

Dar situația privilegiată de care se bucură acest corp de trupă, ce primește lefi bune, îndârjește pe seimeni din tabăra din vale, care nu-și primiseră încă lefii. Ei pornesc cu răsccoală, „cu zorba”, în contra Domnului. Voevodul deabia are timpul de a închide porțile mănăstirii, în fața

mat de Cantemir, „care și stete cu 2 steaguri de draguni la Cetățuia, unde era Doamna”, numai atunci Domnul, simțindu-se în siguranță, coborî din Cetățuia la Iași, unde, la 5 Iunie, sosi și Generalul Scheremetew cu 150.000 de oameni, iar mai pe urmă, însuși Țarul, care, cu prilejul întâlnirii cu micul Cantemir, după ce-l sărută, îl ridică într’o mână.

Dar în curând, alte greutăți aveau să treacă peste țară. Chiar în primul an de domnie, al a treiei domnii a lui Mihai Racoviță, războiul dintre Turci și Austriaci, iscat din cauza atacului posesiunilor Veneției decătore Turci, se termină în defavoarea Turcilor. Prin victoria dela Peterwaradein a principelui Eugeniu, Turcii pierd ultima cetate ce o mai avea în Ungaria: Temeșvarul.

Pentru a neliniști aripile armatei turcești și aprovizionările ce trec spre Belgrad, oștiri neregulate nemțești, catane, invadează Țara Românească și Moldova. Aventurierul Det-tine von Pivoda izbutește chiar a duce prins la Brașov, la 14 Nov. 1716 (s. n.), pe voevodul muntean, Nicolae Mavrocordat; fiind ajutat la aceasta și de partidă națională a boerilor cari voiau să scape țara de jugul Turcilor⁵⁶).

La auzul victoriei creștinilor, și în Moldova, partidă națională, „o seamă de boeri și mazili de țară, ... s-au umplut degânduri rele“. Vasile Ciaurul, biv-vel Stolnic; Miron, fost Sărdar; Velicico Slugerul; Conțescu Căpitan; Aslan și alții, sunt în fruntea nemulțumirilor, asupriți de Mihai-Vodă prin dăjdiile grele ce le scosese asupra țării și a mazililor⁵⁷).

Căpetenia principală e Vasile Ceaurul, care, afirmându-și originea domnească⁵⁸) din Ștefan-cel-Mare, avea chiar veleități de domnie. El merge cu partidă la Brașov, închinând generalului Steinvill „pământul țării până în apa Siretului“⁵⁹). Intors în țară cu titlul de grof, Vasile Ciaurul,

cu partizanii, cu 200 de catane, se așează mai întâi, în mănăstirea Cașinului, prin trădarea egumenului; apoi, se încuibă și în Cetatea Neamțului — unde reface zidurile, desfundă puțul cetății, și se așează chiar în Câmpulung, robind, și jefuind țara și pe Turci, și pândind momentul oportun de a prinde pe domn din scaunul său din Iași, — care rămăsese domn numai peste Iași și ținutul Orheiului⁶⁰).

Din Cașin și din Neamț se desfac, pentru aceasta, trei „podgheazuri“. — Unul sub comanda căpitanului Ferencz Ernő, sau Franț de Lorena, Franțog, sau Franțo Vetio, cum îi ziceau ai noștri⁶¹), pornesc tiptil spre Iași; un alt podghiaz, sub vestitul căpitan Mihul Sărbul, care fusese și în Muntenia, la Pittești, se îndreaptă spre mănăstirea Mira din Focșani; iar un alt podgheaz, sub comanda lui Ceaur Aslan, se îndreptează spre Covurlui, de unde prinde pe sora Domnului, Maria,

văduva lui Constandache vel Stolnic, pe care o duce roabă la Brașov, „despuind-o de straie, și sculuri „multe și blăni scumpe, lăsând-o „goală și dăsculță la vreme de iarnă“, dar care scapă fugind împrumutând un cojoc și încălțăminte⁶²).

Laa uzul știrea, Mihai-Vodă își mută locuința la Cetățuia, schimbându-și în fiecare noapte camera, mânând de multe ori prin împrejurimi și dormind chiar prin păduri, revenind în Iași numai ziua, pentru „chivernisirea treburilor domniei“; iar pe de altă parte,

Fig. 8. Crucea lui Ferencz.
Ridicată de Mihai Racoviță.

trimise în cea mai mare taină, pe tari, cari și vin pe neașteptate și

Fig. 9. Crucea lui Ferencz.
Latura din față, vest.

Fig. 11. Crucea lui Ferencz.
Latura de est.

Fig. 10. Crucea lui Ferencz.
Latura de sud.

Fig. 12. Crucea lui Ferencz.
Latura de nord.

Vistierul Constantin Costache la Tă-

fără să știe nimeni, chiar în ziua când se aștepta venirea nemților, descălcând la mănăstirea lui Aron-Vodă. La 10 Ianuarie, Joi, podghiazul nemțesc se apropiase de Iași. Domnul așteptă în zadar cu oastea sa la Păcurari și Copou, pe un frig amorfitor, ca să se ivească catanele; obosit, în urmă, după ce lăasă streji la Târgul-Frumos⁶³) și Podul-Iloaii, se întoarce în curte, la Iași, ca să prânziască cu Darie Donici vel Vornic de țara de jos, Gavriil Miclescu vel Vornic de țara de sus, Constantin Costache vel Vistier, Macri Banul, Constantin Ruset vel Pașarnic, Constantin vel Armaș, Alexandru vel Ușer, Aga Conachi, pe când Dumitrașcu Hatmanul, fratele domnului, se afla bolnav în Cetățuie; și un Agă, Bosna Ali, păzitorul hambarului împărătesc, se afla cu Vodă.

După masă, boerii și oștile se risipesc pela casele lor, pentru a se mai desgheta, Voevodul se culcă puțin, după obicei având grijă de a lăsa calul înhamat la scară. Dar tocmai acest prilej îl căutau catanele pentru a pune mâna pe domn; ele, după ce omoriseră strejile Voevodului, intrară navalnic în Iași.

Domnul de abia are timpul să fugă din curte, urmat de Bosna Ali, Darie Donici Vornicul și copii de casă, trimițând pe dealtăparte, pe Constantin Costache și pe Macri, la Tătari să-i vie în ajutor, căci toate oștile din Iași se risipiseră. Trece pe jos Bahluil înghețat, din sus de podul strejuit de catane, cari trăgând cu puștile îi omoară 4 copii de casă și de abia are timpul să închidă porțile Cetățuiei, când se și vede înconjurat de catane cari dau din sânețe, „făcând navală să intre în monastire“. Boerii închiși în Cetățuie se apăr din pistoale de pe ziduri, 2 ceasuri, așteptând sosirea Tătarilor.

Între acestea, grosul catanelor, lăsându-și caii în curtea mănăstirii Frumoasa, trimit depe scări pentru a escalada zidurile. Cei din Cetățuia fac gură mare, trag din clopote, slobod

sânețele și din când în când „pușca cea mare“, pentru a zori venirea Tătarilor, cari ezită deocamdată, crezând că Domnul este unit cu catanele. Pe la 10 ceasuri (-4) sosesc Tătarii salutați de strigătele oștenilor voevodului, din clopotnița mănăstirii: „Tătarii, Tătarii“.

În strigătul sălbatic al acestora de *hala, hala*, catanele speriate se îmbulzesc de pe zidul mănăstirii și după ieșitura heleșteului, cătând o ieșire spre drum. Orânduți în rânduială războinică, ei slobod, rând pe rând, „pânză de foc“ asupra vrăjmașului. Se începe o luptă ce ține dela 10 (4) până în noaptea friguroasă, luminată ca ziua, de o lună sclipind pe cerul de ghiață. Mihai Racoviță cu oștenii lui ține eșitura despre ieșătură, împingând catanele spre codrii seculari ai Hlincei, și înghesuindu-i pe râpele ce se povărnesc în locul numit *Valea Adâncă*. Mulți cad cu caii în prăpastie, mulți sunt prinși cu arcamele de tătari, printre cari și căpitanul Franț, mulți rămânând înghețați pe câmpie.

A douazi, rescumpărând pe Franț dela Tătari, după ce-l înghenuchie în fața sa, și-i dete „câți-va pumni“, Vodă porunci lui Ali să-i taie capul. În mijlocul vaetelor celor pedepsiți în acea zi, a celor arși de vii, voevodul aduna corpurile tuturilor celor căzuți în această luptă, sub o movilă, pe care pune să se facă o cruce, acoperită, într'un cerdac de piatră care azi nu mai există (fig. 8—12).

Iată textul amintitor al acestor evenimente săpat pe crucea lui Ferencz, unul din cele mai grele de descifrat din câte am avut până acum :

IS. HS. NI. CA.

ACASTA ESTE ANENTUITĂ (sic ?) SPRE APARARE DE VRĂJMAȘI DĂRUITĂ.

† IO MIHAI RACOVITĂ VOEVOD, CU MILA LUI DU(M - N(E)DZĂU DOMN ȘI OBLĂDUITOR T(Ă)RĂI MOLDOVEI, RĂDICAT-AM ACASTĂ SF(Ă)NȚĂ CRUCE ÎNTRU POMENIRE LUCRURIOR CE S'AU ÎNTÂMPLAT LA ATRIE DOMNIA DOMN(I)I MEL(E) LA VLEAT 7224 (= 1766). ÎNCEPÂND PUTERNIC(A) ÎMPĂRĂȚIE TURCASCĂ RĂZBOIU CU NEMȚII LA LEAT 1725 (=1717) TRIMIS-A ȘI NEMȚII DE LA

ARDEAL, PE UN CĂPITAN ANUME (PIVO)DA, CU O SAM(Ă) DE CATANE ȘI A LUA PE DOMNUL MUNTE(N)ESCU ANUME NICOLA(E) MAVROCORDATO, DIN SCAUNUL DOMNIEI, DIN TÂRGU DIN BUCUREȘTI, NOE(M). 11, CU TOATĂ CASA LUI(ȘI DUCER) ÎN CETATE ÎN SIBIU, DUPĂ CARE DOMNUL MU(N)TENESC, (sic) PUS-A ÎN GÂND ȘI PE(N)TRU NOI, CA SĂ NE FIE, ȘI A TRIMIS PE UN FRA(N)ȚO C(A)PITAN VETIO, ȘEA CO SAM(Ă) DE NEMȚI ȘI(1) CATAN(E), [MULTĂ] ADUNĂTURĂ, CI A [STRÂNS] EI DÂN SUS MOLD(O)VEI ȘI MUNTE, Ș'AȘE FĂ(R) DE VES(TE) LOVIN-DU-NE ÎN CURT(E), ÎN ZI(UA) GIO(I) GHE(N)AR) :O, LA 8 (=2) CASURI DEN DZI, CU RĂZBOIU EȘIND DIN CURTE, APĂRÂNDU-NE, PÂN(Ă) LA M(Ă)N(Ă)ȘTIRE LA CETĂȚUE, ÎN)TĂ(M)PLÂNDU-SE CU NOI NUMAI BOSNA ALI CU

A LU(I) FRANZ, CAPITANUL, UNDE MURI LA CEST SAT, PESTE TRUPURILE) LOR, AM FĂCUT ȘI AM RIDICAT ȘI ACAST(Ă) SF(Ă)NTĂ CRUCE CARE, ÎNSĂ, ȘI DE PIATRĂ ȘI BOLTITĂ O AM ACOPERIT, PRECUM SE VEDE, LÂNGĂ MOVILĂ, CA SĂ FIE ÎNTRU POMENIRE ȘI LA ACEȘTI BOIERI CARI S-A(U) (ÎN)TĂMPLAT : LUI ILIE CATARGIU VEL LOG(O)FĂT) ; DARIE DONICI VEL VORNIC DIN ȚARA DE GIOS; GAVRIIL MICLESCUL VEL VORNIC T(A)R(A) DE SUS; DUMITRAȘCU RACOVITĂ HATMAN; COSTANTIN VEL POST; ION PĂLADIE VEL SPĂTAR; DUMITRU MACRI VEL... COSTANTIN RUSET VEL P(A)H(ARNIC); COSTANTIN COSTACHE VEL BAN; ION K. K. VEL COMIS.

Urmărirea catanelor se făcu până

Fig. 13. Cetățuia Biserica mănăstirei.
Vedere din față, în starea actuală.

FOȚI COPII DIN CAS(Ă), ȘI BOIER(I) CEI MARI S-A TĂMPLAT NUMAI : D(A)RIE DONICI VEL VORNIC) DIN ȚARA DE GIOS ȘI DUMITRAȘCU RACOVITĂ HATMAN, FRATELE DOMNII MELE, ȘI ÎNCONGIURÂNDU-NE ÎN M(Ă)N(Ă)ȘTIRE, NE-AM (BĂ)ȚUT CA LA 2 CASURI.

ÎN)TĂMPLÂNDU-SE UN CAN-TIMIMAR CU O SAM(Ă) DE TĂTARI ȘI CU PORUNCA ÎMPĂRĂȚII, SĂ FIE DE PAZĂ SCAUNULUI, ȘOSIND LA CA VREME DESPRE MĂNĂȘTIREA LUI (A)RON VOD(Ă), ÎNDATĂ NE-AU VENIT AGIUTOR, ȘI EȘIND ȘI NOI LA RĂZBOIU, CU AGIUTORUL LUI DUMN(EZEU), I-AM ÎNFRÂNT ȘI GONINDU-I PĂ DESPRE IAZU (LUI) DUCA VODĂ MULȚI ÎN ROBIE TĂTARILOR ȘI LA NOI AU CĂZUT, ȘI MULȚI AU PERIT; IAR TRUPURILE CELOR PERIȚ(I), LE-AM STRÂNS, ÎNPREUNĂ CU

sub poalele cetății Bistrița săsească, căruia i se dete foc, după ce Voevodul trecu mai întâi prin cetatea Neamțului, la 13 Ianuarie. Evenimentele acestei a doua părți a luptei cu catanele, sunt săpate pe un alt stâlp de piatră, „la vamă“, în regiunea Câmpulungului ⁶⁴⁾.

Și acum după ce cu ajutorul lui Dumnezeu „și-ajutorul sfinților apostoli scăpase“ de Nemți, Mihai-Vodă

— care pusese biruri mari pe țară, sărăcită și de o foamete mare, înmulțind mai ales dijma de stupi, singura bogăție ce mai rămăsese țărilor și mănăstirilor, recunoscător făcu un *testament*, un așezământ, mănăstirii Cetățuia, „să fie iertată în veci „de deseatina de stupi, de goștină, „mascuri, de orice împrumut... ori

e) Sub egumeniatul lui Justin și Neofit: 1723—1753.

— Tocmeala lui Gr. Ghica al III-lea Așezământul lui C. Mavrocordat-Vodă Privilegii și reparații făcute Cetățuiei de Grigore Ghica.

Sub Justin și Neofit (1723—1753?)⁶⁶⁾ egumeni, se întărește gospodăria mănăstirii după zdruncinările anilor trecuți.

Oamenii mănăstirii încălcau moșiile

Fig. 14. Cetățuia. Casele egumenești.
Interior din sala soborului zisă gotică.

„câte s'ar întâmpla să iasă pela alte „mănăstiri ale Ierusalimului... și „pentru 40 poslușnici să dea numai „4 Cferturi pe an“. Deseatina o vor lua „numai călugării“; va fi în pace mănăstirea de sulgiu, chile, ialovițe, berbeci, conace, podvezi, care de braniște, cai împărătești, care de oaste, cai de olac⁶⁵⁾ și alte angarale ce apăseau greu asupra țărilor.

mănăstirii fără să mai vrea să dea vre-un ajutor; de aceea Grigore al III-lea Ghica, în 1728, obliga la o grea muncă pe oamenii mănăstirii: să cosească 5 căpițe de fân, să secere de om 3 kile pâine, „în ziua când va porunci egumenul, plugarii vor avea să meargă cu toți pe moșia mănăstirii“⁶⁷⁾, din toate ei vor da dijmă.

Tot pentru întărirea gospodăriei

risipite, Constantin Mavrocordat, în-tărindu-i toate vechile moșii⁶⁸), punând în legătură „așezămăntele de obște“ cele-a făcut, cu acela al mănăstirilor, scutiă toate mănăstirile din țară de dajdie, vâcărit, cunit, de-seatina de stupi, goștina, vâdrărit, hotărînd ca „toți oamenii lăturași „ce vor avea prin satele lor... să „aibă a sluji tot omul 12 zile în-„tr'un an... iar vecinii după obicei“. Satele vor fi în pace de orice dări și angarale, starostii și pârclăbii, globnicii, nu vor putea globi sau judeca oamenii mănăstirii, fără numai egumenul, afară de cazurile de furtișaguri și moarte de om, ce se vor judeca de divanul domnesc⁶⁹).

Mai apoi, în 1748, Grigorie Ghica Vodă îi dă ca privilegiu vâdrăritul de pe toate viile din Dealul Cetățuii (câte 4 bani de vadră), scutia de vâcărit 100 cai, 150 boi, și 500 stupi; scutia de camăna, bezmă și pivnicerit, pivnița mănăstirii din Iași. Tot acest domn, proiectează a face prima reparație dela surparea de care am vorbit la mănăstirea Cetățuia, și mai ales să tocmiască „zidul, casele și „orice va fi de trebuință mănăstirii.. „ce căzuse de câțeva vreme prin po-„gorirea dealului“. De sigur, că dela acest domn au rămas casele cu 2 rânduri din stînga porții de intrare, între turn și sala gotică⁷⁰), azi dărâmate; cât despre zidul despre vest, el nu fu niciodată restaurat

f) Sub egumeniatul lui Calinic și Theodosie: 1753—1789. — Decăderea mănăstirii. Prada Cătarilor. Spital al Rușilor în timpul luptelor din 1788

Sub Calinic și Theodosie (1755—1781)⁷¹) și sub lunga egumenie a lui Ghedeon (1781—1800?)⁷²) mănăstirea lucrește ultimele licăriri ale unei epoci premergătoare decăderii în care se va prăbuși în veacul al XIX-lea.

În 1758, Tătarii pradă înconjurmile Iașilor, populația își găsește refugiu în Galata, Golia și Cetățuia, scăpând de primejdie, ne spune Daponte, mulțumită lemnului sfânt, pe care Daponte îl adusese în țară, pen-

tru a-i înlesni strângerea elemosinei de care avea nevoie⁷³).

În 1776 Gregorie Alexandru Ghica dă ca privilegiu „mostasia și pârclăbia iarmarocului“ ce se face la Târgușor, în ziua praznicului Sf. Apostoli⁷⁴).

O singură înviorare a dealului pe care e așezat mănăstirea se întâmplă în 1781, când, în dosul Cetățuii, în mijlocul viilor, grădinilor, pădurilor și cireșilor, „cu mari cheltueli“, Constantin Moruzi, în 1781, zidia o casă de plăcere și, conformându-se obiceiurilor societății iubitoare de viață idilică și pastorală, dela finele veacului al XVIII-lea, înființă, nu departe, și un heleşteu⁷⁵).

În luptele din campania anului 1788, provocată de Ruși și Austriaci pentru a grăbi realizarea *proiectului rus*, de cucerire a Constantinopolei, Vizirul ce trebuia să se ducă la Hotin, își pregăti aci la Cetățuia cum și la Iași, două etape (magazine)⁷⁶). Iar mai apoi, în timpul ocupației ruse (1788—1792), în timpul luptelor ce Suvarov le dă la Focșani, Mărtinești și Râmnic, Cetățuia servia, împreună cu metohul ei Hlincea, drept spital oștilor⁷⁷).

g) Sub egumeniatul lui Matei, Arsenie, Grigorie. Gherasim, Porfirie, Avramie, Theofilact. Metodie, Gherasim: 1800—1862. — Spitalul oștilor rusești. Arderea mănăstirii, repictarea și reparațiile din 1844. Decăderea egumenilor, înființarea epitropilor. A-rendarea moșiilor; creșterea veniturilor și totuși ruinarea clădirilor Cetățuii. Restaurări moderne. Vizita Regelui Carol și a familiei regale.

Sub egumeniatul lui Matei Arhimandritul, Arsenie, Grigorie proestos, Gherasim, Porfirie, Avramie Arhiman-dritul, cum și a lui Theofilact (1800?—1844)⁷⁸), Metodie (cel recomandat de Veniamin) și Gherasim (1844—1862)⁷⁹) mănăstirea e în plină decădere.

În timpul ocupațiunii rusești din 1806—1812, avem iarăși un spital în Cetățuia și Hlincea „pentru oștile bol-nave“; pentru meremetul spitalului din Hlincea se cheltuia de căimăcă-mie 2514 lei⁸⁰).

În 1822 Iunie, cu prilejul groazni-

cului foc din Iași, când ard mai bine de 100 de case cu Frumoasa, Galata, se aprinse și Cetățuia⁸¹).

Din această cauză, de sigur, se hotărăște repictarea bisericii între 1827 și 1837, pe vremea patriarhului Atanasie al III-lea, când se retușează în apă, — în tonurile anoste ale picturii tradiționale finelui veacului al XVIII-lea, cu albastruri de scrobeală, și pembeuri spălăcite — toată pictura cea vechie, care poate reeși admirabil printr'o spălare științifică a acestor retușuri.

stranele vechi dela Cetățuia se trimiteau la Hlincea⁸²).

Reparațiile de abia se încuviințează în 1844, și anume: se fac la casele cele mari „meremetul“ șindrilării acoperișului, al pietrării pe din afară și pe din lăuntru, 5 sobe nemțești cu 4 stâlpi; meremetul zaplazului dela vale de zalhana; chioșcul (turnul de nord) dela porțița ogrăzii mănăstirii se acopere de iznoavă; se face pietrăria jurîmprejur; o șură pentru grajduri; acoperișul clopot-

Fig. 15. Cetățuia. Detaliu din bolțile așa zisei săli gotice

lată inscripția pusă cu acel prilej în timpanul ușii în interior:

ΑΥΤΟΣ ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΩΝ
(ΑΓΙΟ)ΣΤΟΛΩΝ ΑΝΑΚΙΝΙΣΘΗ ΔΑΠΑ-
ΝΗ ΜΕΝ Τῆ ΚΟΙΝΟΥ (Τῆ) ΑΓΙᾶ ΤΑΦῆ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΟΥ ...
ΚΙΡΙΟΥ, ΚΙΡΙΟΥ ΑΤΑΝΑΣΙΟΥ, ΕΠΙΣ-
ΤΑΣΙΑ ΔΕ . . .

Reparația mai radicală a mănăstirii se proiectează pentru 1839, când se făcea socoteala că e nevoie de 8000 de șindrilă pentru acoperământ, 100 de cărămizi și 700 oale pentru acoperământul clopotniței; în acelaș an,

niței; meremetul pietrării peste tot. Toată lucrarea avea să coste 4000 de lei...!⁸³).

Și nici această reparație nu s'ar fi făcut, dacă nu ar fi intervenit Metodie egumenul, încă din Februarie.

În locul vechilor egumeni, cari își administraseră singuri sau prin reprezentanții lor averile mănăstirii⁸⁴), apar, pe la începutul veacului al XIX-lea, epitropii sau exarhii Sf. Mormânt, cari înseamnă totul, iar egumenii nimic⁸⁵).

După 1821, moșiile încep să fie a-

Fig. 16. Cetățuia : biserica mănăstirii.
Vedere dinspre nord-est, înainte de restaurarea arhitectului Băicoianu

rendate; se fac contracte tipărite, dusă acum la o afacere de bani și

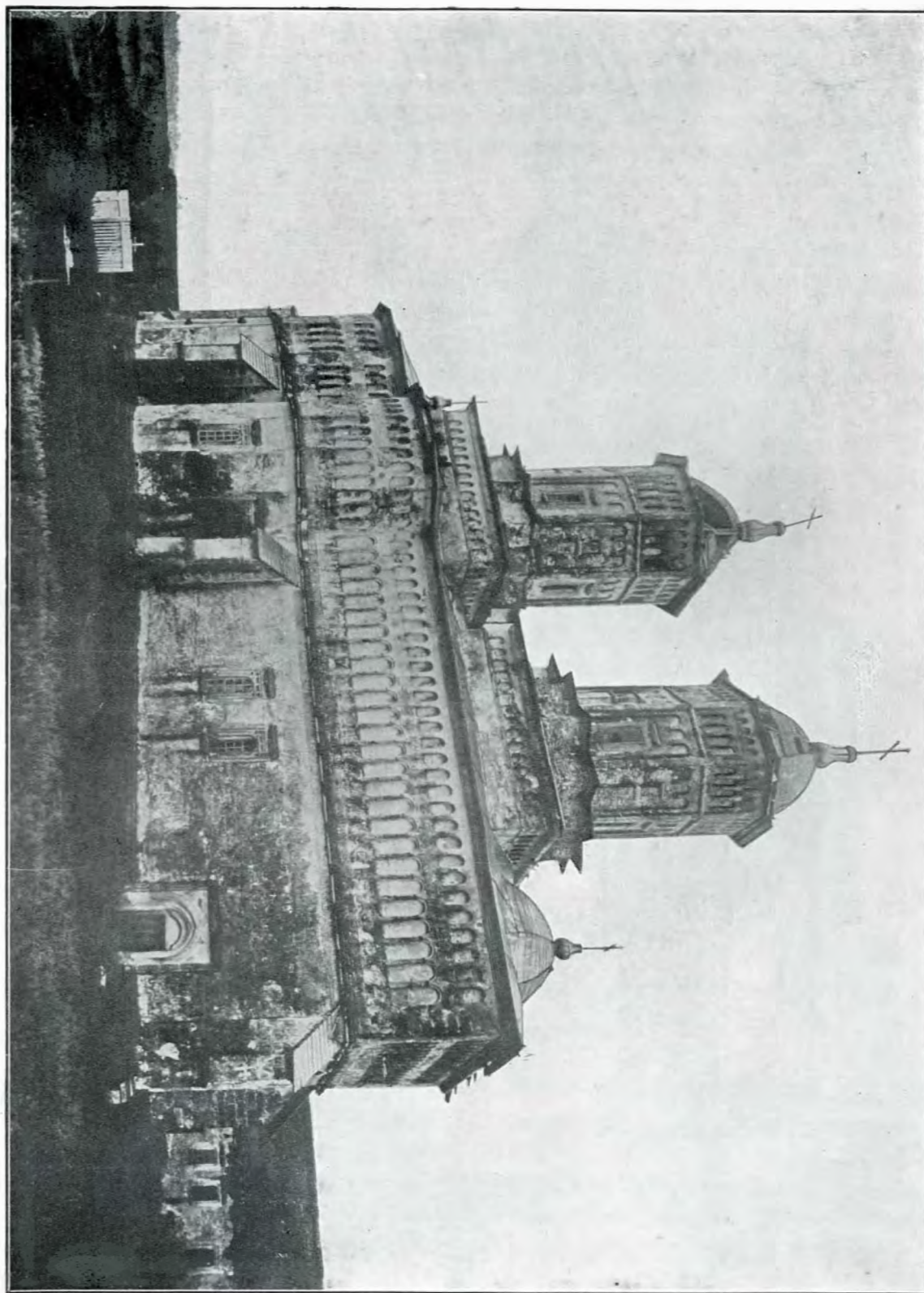

Fig. 17. Cetățuia. Biserica mănăstirei.
Vedere dinspre nord a bisericii, înainte de restaurarea arhitecturii fațadei

tip; toată viața mănăstirească a mănăstirilor grecești din Moldova e re-

de contabilitate a banilor ce se trimite la Sf. Mormânt. Avenziile cresc

pe fiecare period, astfel că, în periodul 1834–37, ele sunt peste tot îndoite celor din periodul 1825–28. Moșia Tabară crește dela 4230 la 7500 lei; Frăsulenii dela 260 la 1500; Belceștii dela 205 la 400; Andrieșenii dela

pivnițe, etc. Chiar vatra mănăstirii se arendează; o ia egumenul Metodie, între 1843–46, cu 400 de galbeni⁸⁶).

Intr'această stare aduseseră călugării greci mănăstirea lui Duca-Vodă.

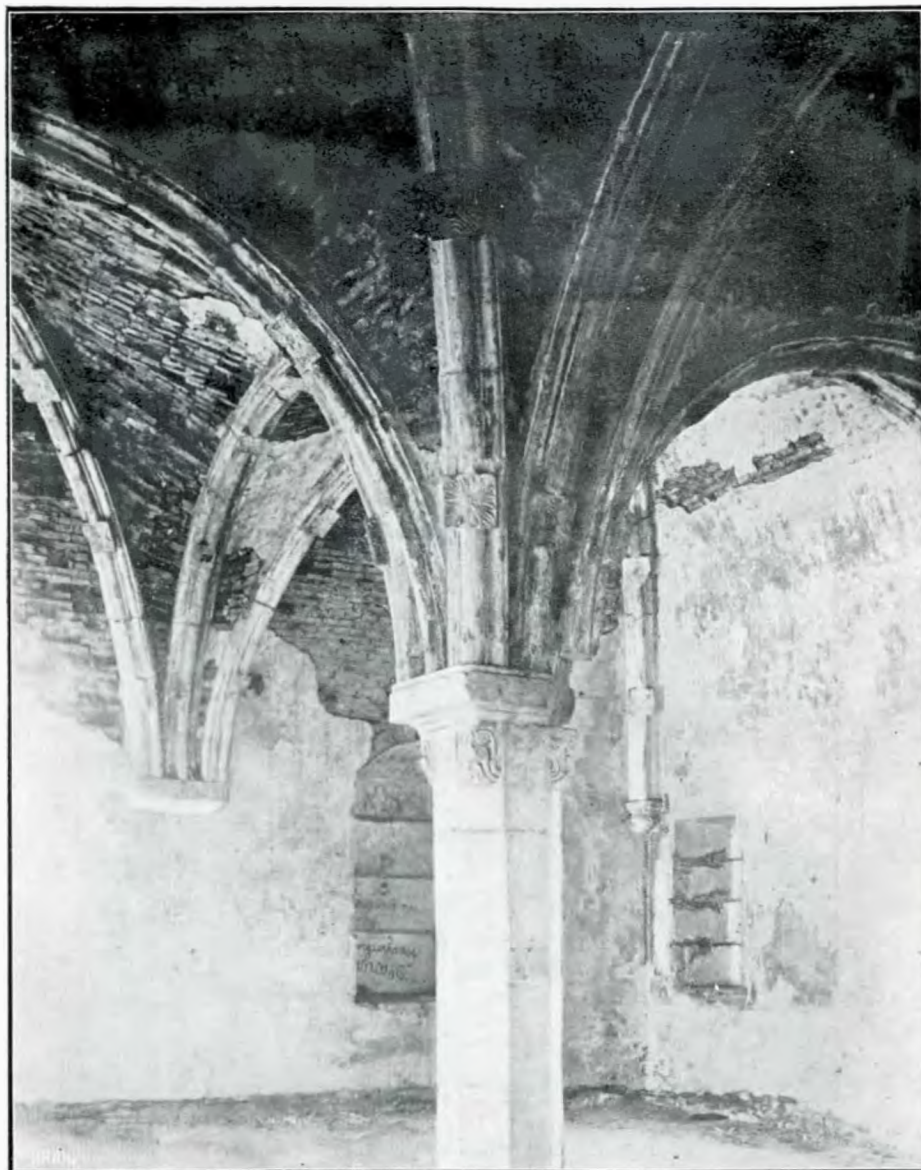

Fig. 18. Cetățuia. Sala zisă gotică, interior.
Detaliu din bolți

8300 la 12000; Morenii dela 4900 la 7000; Valea Cozmoaii dela 510 la 800; Ruseanii la 8250. În aceiași proporție cresc veniturile sutelor de embaticuri ce mănăstirea are, fie în proprietăți funciare: vii, livezi, grădini; fie în proprietăți mobiliare: case

Pentru 5, 10 pungi gratuite, pentru serviciile lor, exarhii, trimit patriarhiei sume enorme, scurgând banii din țară spre cel mai mare rău al circulației banului⁸⁷).

În 1857 se calculase că veniturile tuturor mănăstirilor grecești din Mol-

dova se ridicau la 152.676 ducați pe an, sau 6.759.000 piastrii, asupra căror venituri statul nu percepușe dela 1848 până în 1857 decât 800 de galbeni.

Ei fac ce vreau cu veniturile mănăstirii, cu excepția numai a pădurilor cari încă sunt supuse legilor țării⁸⁸⁾.

descrierea obiectului vizitei sale, se face cu un pătrunzător spirit de observație.

Vizita se făcu înainte de reparația de care am vorbit, când din toată frumoasa ctitorie a lui Duca-Vodă rămăsese o ruină.

„Amice, — scrie el lui Alexandri —

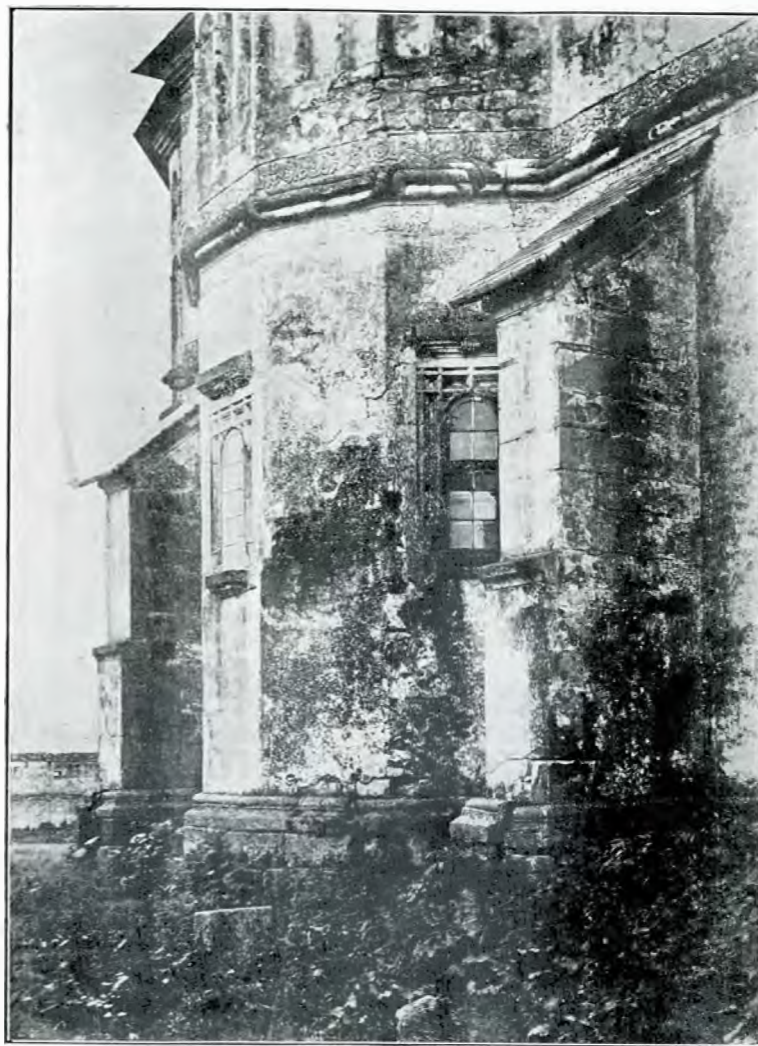

Fig. 19. Cetățuia Biserica mănăstirii.
Vedere de detaliu înainte de restaurare.

În mijlocul acestei risipi de bani, nu numai că viața mănăstirească de la Cetățuia este distrusă, dar chiar și starea clădirilor mănăstirilor se află cât se poate de proastă. Dela romanticul Alecu Russo, care vizită mănăstirea, în 1842, pentru a afla mai ales tainele palatului domnesc dea ci, ne-a rămas o scrisoare în care

„îți scriu dintr'o ruină, care odinioară a fost palat domnesc, de pe o înălțime unde odinioară veghiau cete de ostași viteji, ținând ochii în calea Tătarilor, și unde astăzi se îngrașă, dormind, câțiva călugări în compania buhnelor⁸⁹⁾).

Dar nici reparațiile din 1844, care de abia costaseră 4000 lei...!, nu

scăpaseră monumentul. În 1870, când Alexandri publica în *Columna lui*

fundamentală a chiliilor celor noi dinspre nord (fig. 27). Încă un alai domnesc, trecea acum, peste mai bine de o sută de ani, pe porțile mănăstirei, care căzuse până atunci în cea mai desăvârșită uitare.

Fig. 20. Cetățuia Turnul-clopotniță de intrare cu curțina și turnul de flancare.
Exterior.

Traian, scrisoarea amicului său, o făcu în prevederea că „în curând acele „ruine vor dispărea poate cu totul, „e bine dar a se conserva măcar suvenirul lor“.

În aceeași stare se afla Cetățuia în 1885, când fu vizitată de Melchisedec, episcopul Romanului, când ea înfățișa „cea mai tristă „privești, curtea (fiind) „presărată cu pietre și plină „de bălării”⁹⁰).

O restaurare întreprinsă acum câțiva ani, după tipul restaurărilor Romstorffer-Leconte-du-Nouy, dete bisericii forma curioasă de azi, care contrastează cu mlăcioasele forme vechi ce le avea înainte (fig. 16, 17, 28).

În fine, mulțumită stăruințelor Mitropoliei Moldovei, grijii Comisiunii monumentelor istorice, se încercă, în anul 1911, o redeșteptare a vieții ei de odinioară, când se puse și piatra

toatele o figură geometrică, neregulată, pentagonală (fig. 2, 20—23).

Laturile cele mai expuse, și cele mai bine apărate, sunt cele de sud și de est, de unde, de pe întinsul pla-

Fig. 21. Cetățuia. Curtina de nord, cu turnul.
Exterior

toului, pe care e așezată mănăstirea, atacul ar fi fost și mai de temut.

Anume latura cea de sud, e apărată printr o curtină dreaptă, prevă-

Fig. 22. Cetățuia. Turnul-clopotniță cu cortinele.
Interior.

zută cu metereze (*meurtrières*) geminate, pentru sânețe și arcuri, având între ele metereze mai largi pentru tunuri; flancarea cortinei, în tot lungul ei, se face de câte două turnuri de flancare, așezate la colțuri, din cari turnul de vest s-a prăbușit, odată cu surparea malului de care am vorbit. Apărarea porții o formează înaltul turn-clopotniță sub care se află poarta și care constituie în același timp și *reduit*-ul cetății (fig. 20). — Apărarea laturei estice se face de o curtină organizată în acelaș fel cu cea de nord, și flancată de acelaș turn de flancare, ce apără cortina sudică, fiind zidit în afara unghiului cel formează îmbinarea cortinelor.

Latura nordică, apărând frontul din spre râpa ce se deschide spre Iași, al cărei acces este foarte greu, e înțărîtă printr-o curtină ce se frânge în unghiul optus; ea e organizată numai cu metereze pentru puști, și prevăzută cu un singur turn, mai înalt ca nivelul cortinelor, care dominăîntreagă râpa (fig. 21).

Latura vestică, azi căzută, era, cre-

dem, apărată de zidul calcan al căselor și de meterezele făcute în podul lor, de altfel această latură era cea mai puțin expusă din cauza imposibilității accesului coastei.

Apărarea din lăuntrul zidurilor se face pe un *chemin-de-ronde* de lemn, pe care umblă soldații, ale cărei urme în grosimea zidurilor se văd și astăzi. — Dispoziția meterezelor geminate, este făcută astfel, ca să distrugă *unghiul mort*, din fața cortinelor, ce ar fi rezultat dacă li s-ar fi dat o direcție perpendiculară pe zidul cortinelor, de aceea metereza din stânga, e înclinată 45° spre

dreapta, iar cea din dreapta 45° spre stânga, înlesnind, astfel, focurilor, acoperirea întregului front. Meterezele, foarte strâmte în afară, se evasează mult în interiorul zidurilor pentru a putea regula tragerea focurilor. Numai la clopotniță și la turnurile de flancare sunt înlocuite tipul meterezelor cortinelor, cu tipul așa numit *arquebuse*,

Fig. 23. Cetățuia. Turnul cortinei de nord.
Exterior.

lucrate în piatră, rotund, cu o deschidere deasupra pentru ochire.

b) Turnul clopotniță

Turnul-clopotniță are două etaje, la care urcă o scară mobilă, la nivelul curtinelor. Ea ducea într-o săliță foarte îngustă, pentru a face imposibilă orice năvălire, din care sală, apoi, o scară de zid urca direct la etajul al doilea (nu la I-ul) unde se aflau clopotele, și care servia și de cameră străjerilor cetății, fiind prevăzută cu sobă și ferestre (fig. 22). Ca să treci în primul etaj, trebuia din această cameră se rescobori o altă scară, aflată în peretele opus aceleia pe unde s-a făcut intrarea, și care duc ea în camera destinată apărării turnului, camera tunurilor.

meterezele săpate în grosimea zidului de aproape 2 metrii, larg eva-

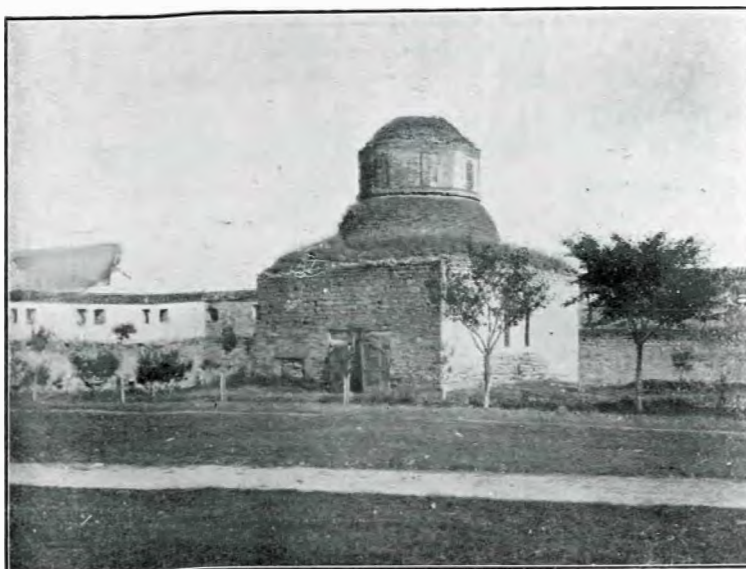

Fig. 24. Cetățuia. Clădirea băii.

Fig. 25. Răhova. Vederea băii turcești cu apartamentul mașinelor.

zate în interior, avea să păziască, măturând cu focurile sale, tot drumul ce ducea spre poartă.

După cum vedem, organizația acestui turn, în care pentru a trece din curte la un etaj, trebuia a urca în cel mai înalt etaj și apoi a coborî la cel de jos, e feudală.

Dispoziția meterezelor lui este aceeași pe care am văzut-o în castelul cetății Făgărașului, din începutul veacului al XVII-lea, cum și cea din turnul-bastion al cetății Brașovului (sud).

Turnurile de flancare au un parterre, în care se află tunurile (3: unu înainte, 2 lăturașe) cu metereze tipul *arquebuse*, și o cameră boltită d'asupra; pentru puscași,— aceasta pentru a nu se nimici clădirea, prin efectele reculului tunurilor.

Numai turnul dinspre Iași, are deasupra o cameră cu ferestre, azi.

c) Interiorul curții. — Baia.

Aci se aflau două tunuri, cari, prin

serva aceeași dispoziție a clădirilor

De desuptul palatului sunt pivnițele boltite în *berceau*: una în dreapta balconului, alta în stânga, despărțite una de alta printr'o altă pivniță ce se formează din balconul caselor.

Între *planșeul* camerelor etajului și între bolțile pivnițelor, în fine, sunt tainițele cele mai secrete ale Palatului, de a căror existență, astăzi, nu se mai știe nimic, dar cari vor putea fi descoperite, mulțumită îndrumărilor lui Ruso, care le-a vizitat cu cel mai mare interes:

„Intrarea în tainițe se găsește în peretele orașului care privește spre oraș (credem că în dreptul latrinei „ce s'a adăos ulterior, în dreptul antreului), o ușe mică rotundă și ridicată dela pământ ca de vre-o doi „coți (care azi nu mai există), duce într'un fel de tindă îngustă, (ce desigur se întinde, în lungul său, sub antreul de la etajul II) — în care în fund, se deschide o vizunie, ce are multă asemănare cu un cuptor „de pitărie (ca la Palatul din Potlogi) „nivelulei e mai ridicat decât acel al tindei. În stânga, (acestui coridor îngust) se vede o cameră boltită, tupilă, „și întunecoasă, în al „cărui colț „din stânga, (se vede) o gaură, prin care de abia încape omul (e o mică „săliță) pentru ca să intre în o altă cameră, asemenea întocmai cu cea dintâi... amândouă sunt zidite pe aceeași linie cu iatacul Doamnei... „(și) au bolțile lucrate cu multă măiestrie»⁹³).

Descoperirea acestor tainițe e sarcina viitoare restaurării.

Sunt deci aceleași ascunzători pe care le-am văzut, în o măsură mică la palatul cu mult mai modern al lui Brâncoveanu dela Potlogi.

e) Casele egumenești. — Casele adaose de Grigore Ghica-Vodă.

Pe latura sudică a curții, se ridică *Casele egumenești*, cu așa zisa sala gotică. Ele se compun dintr'un *rez-de-chaussée* care, în stânga balconului, servește de pivnițe boltite (fig. 29—31).

În dreapta balconului sunt camerele „robilor“, boltite cilindric, și luminate, cele din dreapta, slab, prin două ferestre lunguețe, înguste, foarte mult evazate, în interior.

La etaj, este o mare sală, a cărei boltă sprijinită pe 2 stâlpi, are *osatura* gotică (fig. 14, 15, 18). Este așa zisa *sala gotică*; e sala cea mare a soborului, sala capitulară la mănăstirile occidentului, care la noi, însă, desigur, că servia și de trapeză.

E singura sală gotică ce ne-a mai rămas în țară, după ce aceia dela Trei Ierarhi, a fost dărâmată, căci în celelalte mănăstiri mari: ca la Horez⁹⁴), (unde se află pe aceeași latură, și în aceeași poziție față de biserică, ca cea dela Cetățuia), această sală e alcătuită după arhitectura bizantină, cu calote pe pendentivi și arcuri sprijinite pe stâlpi. (La Căldărușani această sală era cu mult mai simplă).

Din antreul din dreapta acestei săli, se ducea la celelalte 5 camere și săli, lipsite de interesul sălei gotice, dar toate având în exterior foarte frumoase ancadrame de piatră la uși și ferestre (fig. 31).

În fine, dedesubtul *rez-de-chaussée*-ului, se scoboară în pivnițe, boltite longitudinal de două bolți în *berceau*, sprijinite pe doi stâlpi, de la care o galerie secretă, în zid, urcă tocmai în etajul de sus printr'o clapă.

Nici această casă nu credem că a avut o deosebită înfățișare: socot că vechia înfățișare a acestor case egumenești, cari erau zidite chiar pe prelungirea curții nordice, aveau un calcan înalt în spate, prevăzut cu metereze, ca la mănăstirea Horezului. Ferestrele privind în afara curții au fost scobite ulterior.

Dar afară de aceste case, cari, de sigur, că nu ar fi putut ajunge nici unei modeste mănăstiri, mai erau și altele pe curtea vestică, cari am văzut că au căzut odată cu prăbușirea dealului, prin 1700.

În locul lor Ghica-Vodă zidise,

casele din stânga clopotniții, de o înfățișare foarte urâtă și stricătoare a aspectului curții. Ele azi nu mai există ⁹⁵).

din Iași (fig. 7, 13, 16, 17, 19, 34)⁹⁶.

Ea e un frumos exemplar al arhitecturii moldovenești, prin originalitatea cu care topește la un loc ele-

Fig. 28. Cetățuia. Ctitorii bisericii.

g) Biserica: mobilier, zugrăveli, ctitorii.

Biserica, înfine, ridicată în formă de cruce, cu cele două turnuri sprijinite pe baze stelate, cu cele două calote din pronaos, cu stâlpii dintre naos și pronaos, e copiată întocmai depe acelaș plan ca Sf. Trei Ierarhi

mente așa de disparate: brăul de piatră oriental-muntean exterior, întrebuințat și ca nervură gotică în interior și friza orientală de deasupra și dedesuptul lui; contrafortul gotic; cupola bizantină; arcadele și cadrele gotice; ocnițele armenesti;

sistemul de trecere dela patratul zidăriei la rotogolul tamburului turnu-

pictură moldovenească în veacul al XVIII-lea.

Ctitorii mai ales, locuitorii, de multe ori, ai caselor de cari ne am ocupat, ne interesează mai mult; ei sunt zugrăviți în dreapta ușii de intrare, la locul de onoare.

Ion Duca Voevod „un om nu prea înalt și gros, burduhos și bătrân (ce) își cernia barba“, — așa ni-l descrie Neculcea cronicarul, în negrul gândurilor sale asupra Voevodului, — un portret ce nu prea seamănă cu acela

al pictorului, ce-l zugrăvește cu un calpac țuguat pe cap, de blană de samur, cu penaj alb; cu anterior fără mâneci, de brocart de purpură, cu flori de aur, cu brandenburguri, peste un caftan verzui. El ține biserica ce are *aceiași înfățișare ca și cea de azi* ca zidărie exterioară; acoperișurile ei sunt mlădiate, însă, pe cupole, astfel după cum este înfățișată biserica și în cele mai vechi fotografii (fig. 28).

Exactitatea înfățișării bisericii se deduce și din faptul că o pajure a Moldovei, ce se vede desemnată acolo, a existat cu adevărat d'asupra ușii sudice a pridvorului, fiind aruncată, probabilă 1837, în curte, unde zăcea cu totul deteriorată până acum câțva timp.

Fig. 29. Cetățuia. Casele egumenești cu sala gotică.
Înainte de restaurarea Comisiunii monumentelor istorice.

rilor prin cele două serii de arcuri cu pendentive ce încalică unele peste altele, — o manieră de lucru particulară bisericelor din Ohrida, căreia a fost supusă ierarhicește mai întâiu biserica moldovenească.

Din vechiul mobilier n'au rămas decât una din strane, cea domnească, (fig. 33) care ar putea data chiar depe timpul lui Duca; tâmpla fiind o lucrare de pe la începutul veacului al XIX-lea; iar stranele cu sculpturi, admirabil inspirate din vechile creștături moldovenești, nefiind mai vechi de reparația de care am vorbit.

Bogata, vechie zugrăveală zace dedesubtul retușului făcut la 1837;

Fig. 30. Cetățuia. Casele egumenești, după restaurare.

dându-ne, prin mulțimea și felurimea scenelor, impresiunea de ce era o

Alături, e zugrăvită romanțioasa Tóμνας (Doamna) Anastasia, cu co-

lan la gât; ea are o *coafă* cu bordură neagră și fund roșu, cu penaj alb; o îmbrăcăminte lungă, albastră, cu flori de aur; de desupt haină cu brandenburguri,

Apoi sunt zugrăviți copiii: Eliana, Caterina, Constantin Duca, Alexandru și încă un mic copil nenumit.

III MEȘTERI ȘI STIL

Încă o problemă ne mai interesează înainte de a termina: meșterii.

Ei nu sunt cunoscuți, pe nume, to-

tura ușilor și ferestrelor, și osatura bolților gotice; pentru aceasta, cerea Vasile Lupu, 2 meșteri învățători, sași, restul zidării se făcea de lucrătorii noștrii. Și în 1638, și în 1643 Vasile Lupu se interesa pentru astfel de meșteri de piatră chiar italieni, care însă nu se găseau pe la Bistrița.

Lucrătorii eșiți din această școală ce se făcea pe șantierele Voevodului Vasile Lupu, socot că sunt lucrătorii ce au lucrat și la Cetățuia de pe planurile bizantine tradiționaliste în

Fig. 31. Cetățuia Casele egumenești, detaliu din fațadă cu sculpturile exterioare ale ușilor și ferestrelor.

tuși îi putem deduce, cercetând spiritul ce domnește, în materie de construcții, în epoca lui Duca-Vodă.

Pe vremea marelui constructor care a fost Vasile Lupu, în casa căruia își petrecu tinerețea și Duca-Vodă, în 1643, deci cu 26 de ani înainte de zidirea Cetățuii, Voevodul, în vederea construcției unei case în Suceava, cerea dela Bistrițenii sași, doi meșteri: „nu pentru alt lucru... ce anume „să arate cestor meșteri ce sânt aici „(la noi) ... ca să poată lucra la uși „și la ferestre și la bolte“⁹⁷). Deci greutatea cea mare era tocmai sculp-

Moldova.

După cum am văzut, din istoricul mănăstirei, ei erau pe lângă Români, Armenii, cari chiar luară partea Voevodului în luptele contra lui Hâncul.

Fie că au avut sau nu și un conducător sas, ei sunt aceia cari isprăvesc, pentru sculpturi și bolțile gotice, *croqui*-rile luate dela sași. Pe nervurile gotice, din sala gotică, clasicele scutulețe, atârinate, sunt înlocuite, aci, (ca și la turnul Golii) cu niște patrate mici pe cari le decorează diferite motive, cari, fie întregi, fie fragmentare se reproduc și pe

piatra mormântală a Doamnei Maria din 1672, o lucrare cu totul orientală. Toate decorațiunile cu cari se termină jos incadramentele ferestrelor de piatră sunt orientale și de o varietate așa de mare în cât nu seamănă una cu alta (fig. 32, 35). Și naivitatea lucrării încadramentului gotic al ușilor pridvorului și naosului e orientală, ca și toată fru-

moasa friză, de un profil așa de fin, ce se desfășoară deasupra și dedesubtul brâului bisericii, ca și originalii stâlpuleți ai ocnițelor dedeașupra.

Și nici nu se putea, să fie alți meșteri, după ce, prin mijlocirea lor, Vasile Lupu ridicase acea bijuterie orientală care este Trei Sfetitele.

VIRG. DRĂGHICEANU.

PS Fotografiile 17, 18, 19 le datoresc amabilității D-lui Arh. N. Ghica Budești, Fotografiile 32 și 36 sunt făcute de pe mulaje scoase de D-l Arh. Lupu.

Fig. 32. Cetățuia. Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice.

¹⁾ Vezi Dicționarul geografic al României.

²⁾ Virg. Drăghiceanu, *Antichitățile din*

³⁾ *Inscripțiile turnurilor*, (la N. Iorga: *Inscripții din Bisericele României*, București 1908, II, 171), numesc turnurile: ale lui Duca Vodă.

Fig. 33. Cetățuia. Stranele bisericii: arhieresc și domnesc.

Cetățenii-din-Vale, Muscel; în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, an. V, 89—94.

³⁾ Asupra drumurilor Lăpușnei și Constantinoplei, vezi: Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien 1781, I, 386: «den Weg an die Donau und nach Focșani geht, ganz beherrscht ist». — Vezi și harta anexată acolo. — Neculcea, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, București 1872, II, 353: «drumul ce merge la Țarigrad». — Acsinte Ūricariu, *ibid.*, 62: «drumul cel mare». — Chiparissa, în C. Erbiceanu, *Cronicarii Greci*, București 1888, 70: «Drumul Constantinoplei».

Cheltuiala ridicării lor o suportase egumenul Marcarie

⁴⁾ V. Drăghiceanu, *Palatele noastre domnești*, București, 1913; *idem*, *Curțile domnești brâncovenești*, în *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice*, an. IV, 49 și următoarele; *ibidem*, *Lămuriri asupra Curții din Brâncoveni după planuri contemporane*, *ibid.*, an. VI.

⁵⁾ D. Kantemir, *Geschichte des osmanische Reichs*, Hamburg 1745, 405. — Neculcea, *o. c.* 195.

⁶⁾ Așa îl măguliau cei ajutați de dânsul, v. prefața Patriarhului Dosoftei la cartea lui Nectarie:

Intâmpinare contra Primatului Papei Iași 1682, la Bianu și Hodoș, Bibliografia românească Vechie, 251.

⁸⁾ «Zuflucts Orthæ», Sulzer, o. c., I, 386.

⁹⁾ Iorga, o. c.

¹⁰⁾ Hurmuzaki, Documente, XV, 1339. După cum notează N. Iorga, Gheorghe, «Gulgu». Urasccher apare numai până la 1669. — Vezi N. Iorga, Documente românești din Arhivele Bistriței. 1900. București, II 15, XXIII, XXIV.

¹¹⁾ Η ΠΑΡΩΣΑ ΚΑΜΗΑΝΑ ΑΦΙΕΡΩΤΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΕΒΑΣΜΙΟΝ ΚΑΙ ΑΓΙΑΝ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΤΖΕΤΑΤΖΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΕΝ ΔΟΞΩΝ ΠΑΝΕΥΦΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΤΟΚΟΡΙΦΑΙΩΝ ΑΠΟΓΟΤΩΩΝ [ΠΕΤΡΩ] ΚΑΙ Π[Α]ΥΛΩ ΠΑΡΑ ΤΩ ΘΕΩΣΕΒΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΩ ΗΓΕΜΩΝ(ΟΥ) ΠΑΣΙΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ ΚΑΙ ΚΤΙΤΟΡΟC ΚΥΡΙΩ ΚΥΡΙΩ ΙΩΑΝΝ ΔΕΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ ΕΙΣ ΜΗΜΟΣΥΝΟΝ ΑΙΩΝΙΟΝ, ΕΝ ΕΤΙ 1669. Acest clopot Andreas von Andrašovschj din Brașov.

tele mănăstirei Cetățuia din Iași, pachetul VIII, documentul din 1671. Iulie 7. — În 1672 e Arsenie.

¹²⁾ (= Sigiliul dumnezeiești și domnești mănăstiri a sfinților Apostoli: Cetățuia). Vezi Nota 14. — Cel mai nou sigiliu e din 1847, cu inscripția: «Mănăstire Cetățue, Eși. S. Apostoli Petru și Pavel, 1847». Cf. Arhivele Statului din București, Mănăstirile închinare, dosar No. 465, an. 1847.

¹³⁾ A. S. p. I., tocmela lui Duca din 1670, Aug. 24.

¹⁴⁾ Neculcea, o. c., 197.

¹⁵⁾ Vezi înștiințarea Vornicului Nacu către Bistrițeni, din 1671, 29 Decb. Hurmuzaki, o. c., XV, 1343 — N. Costin, în Cogălniceanu o. c., 7. cu data greșită de 1672 — Rapoartele consulare franceze din 1672 Febr., și Martie în Hurmuzaki, o. c., I, I, și XVI 11 (?) — A. Wolf, Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau, Hermanstadt, 1805, vorbește de sprijinul Armenilor

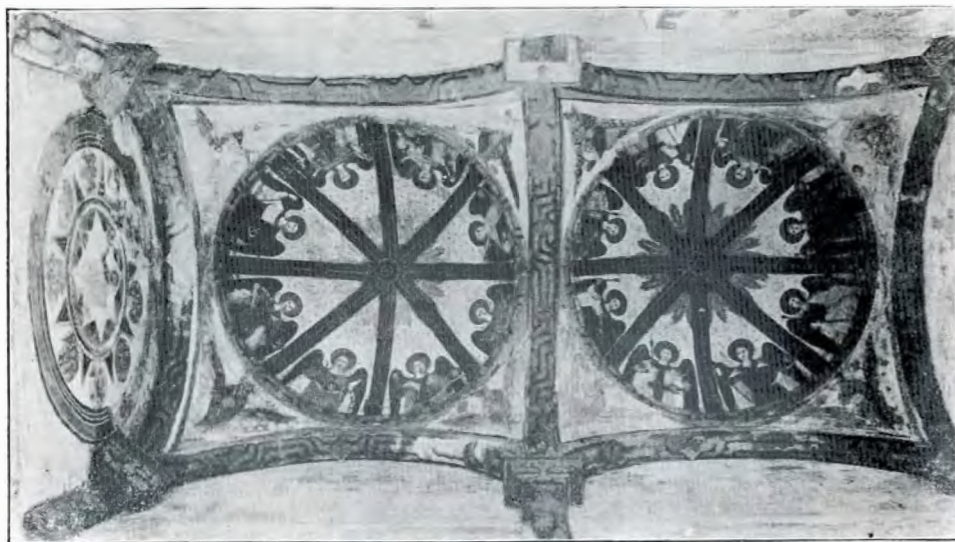

Fig. 34. Cetățuia. Biserica mănăstirii: bolțile tindei cu nervurele

(=Prezentul clopot s-a dăruit la venerata și sfânta mănăstire a Cetățuiei a sfinților vestiților, pretutindeni lăudaților și în frunte mergătorilor Apostoli Petre și Pavel de prea cucernicul și prea strălucitul Domn a toată Moldova, și ctitor Domnul Domn, Ioan Duca-Vodă, spre veșnică pomenire).

¹²⁾ СЪ(Н) ДСРПЪ СЪТРОПН ІО ДСКЯ БОГБОУ П ПУЖДЯ ГІО ПІСТІГІ, П ДАДГ ГІО ЕЪ НОГО СЪЖАДНОГ АНІСТРЪ ЧЕТІНЦА, ЕАБТ «СРОС, (= Acest aurar l-a făcut Io Duca Voevod și Doamna sa Nastasia și l-a dat la noua ctitorie, mănăstirea Cetățuia, anul 1669).— Cf și Melchisedec. Notițe istorice și arheologice, București 1885.

¹³⁾ ХЕРБЪ ПРЪКАЛЫТНОГО ГОХОДЯРЪ ДСКЯ БОГБОУ БЖІО АВАТІО ССАМІ АВОДЯСКОИ. НАСТ «СРОН АМЦА ІОН. І. (= Țerbul prea luminatului Domn Duca-Vodă, cu mila lui Dumnezeu al Țării Moldovei, anul 1670, luna Mai 10). — Vezi și Iorga, Inscriptii, II, 337.

¹⁴⁾ Arhiva Statului din București, Documente

¹⁵⁾ Nicolae Costin, o. c., 7.

¹⁶⁾ (= S-a ridicat acest dumnezeesc templu, în hramul sfinților vestiți, pretutindeni lăudați și înainte mergători Apostolii Petre și Pavel, de iubitorul de Dumnezeu și strălucitul Domn Chir Chir. Io Duca Voevod al întregii Moldovei, spre mântuirea lui sufletească, fiind Patriarh al sfintei cetăți a Ierusalimului: Domnul Domn Dosoftei, și păstorind prea sfințitul Mitropolit al Moldo-Vlahiei, DD, Dosoftei, în anul de la zidirea lumii 7180, iar de la al încarnării Domnului 1672).

¹⁷⁾ Despre amândoi, vezi A. S. p. I, doc. din 1672, Avg 17.

¹⁸⁾ Vezi pentru plecarea Sultanului: Hurmuzaki, o. c. S. I, 1 260, și Neculcea, o. c., 198, 199.

¹⁹⁾ C. Daponte în C. Erbiceanu, o. c., 15.

²⁰⁾ Hurmuzaki, o. c., XIII. 525 — N. Costin, o. c. 7. În locul Hlincei, se dăte mănăstirii Andriano dela Arghirocastro, căreia era închinată Hlincea, noua ctitorie, Ion Zatoust din Iași, ibid., 24.

²⁵⁾ Vezi A. S. p. XV, documentul din 1671, Dech. 2: «Macarie ce au fost egumen la Golia». Primul act ce-l menționează la Cetățuia: A. S. p. VII, 7, documentul lui Duca-Vodă, din Iun. 20., 1673. Ultimul, A. S. p. XVI, hrisovul lui Duca din 1682 Febr. — Macarie dăruie Cetățuii: Joganii și Româneștii, ziși și Tabăra, unde își aveau reședința călărașii-moșneni. Cf. Arhiva Statului din Iași, Condica No. 115, 59, 1682. — În 1702 Sept. e pomenit ca fost egumen la mănăstirea Cetățuia. El dăruie și «chervăsăria lui Macarie din Iași». Cf. A. S. p. XV, d. 4 și p. XVI, d. din 1743 Iun. 2.

²⁶⁾ I se vede Tulucești, Șendreni, Tătarca, Băbice-nii, etc. Cf. Ghibănescu, Surete și izvoade, IV, 52–3 — A. S. p. VII, d. 7. Și Doamna Nastasia dedese satul Băhrinești. Suceava. A. S. p. dela Sf. Sava 104, an. 1710 — Iazul cel mare, care nu era decât vechiul val utilizat de Duca și pentru scopuri militare și pentru a folosi călugărilor pentru morile lor, le fusese dat în 1671 A. S. p. I, doc. din 1713, Iul. 4.

Istoria Literaturii religioase a Românilor până la 1688, București 1904, CXCV.

²⁵⁾ Bianu și Hodoș, o. c., 215.

²⁶⁾ Ibid, S-au tipărit: Molitvenicul din 1681 (p. 237) — Viețile sfinților 1682 (p. 240). — Dumnezeiasca liturghie, în 1679 (p. 222), toate în Tiparul Svin-tei Mitropolii de Eși.

²⁷⁾ Iorga, Istoria Literaturii religioase, 200.

²⁸⁾ Legrand, Bibliographie hellénique, Paris 1894, II. Prefața la Nectarie: Întâmpinare contra primatului Papei. — Bianu și Hodoș, 251. — Iorga, Istoria literaturii române în veacul la XVIII-lea, 31.

²⁹⁾ Imprejurările fondării tipografiei, în Legrand, o. c. — Bianu și Hodoș, o. c., 251. — Erbiceanu, Croniciarii Greci, Catalogul istoric al lui Chesare Daponte. — Hurmuzaki, XVIII, 175. — Pentru traducerea latină a lui Nectarie, vezi: Legrand, o. c., II, 407.

³⁰⁾ Bianu și Hodoș, o. c., 273

Fig. 35 Cetățuia. Ferecătura în argint a evangheliei lui Constantin Racoviță.

²⁷⁾ (— Aci zace Doamna Mariia, fata lui Duca Vodă, anul lui Hristos, 1672. Septembrie 13). — Și la Iorga, Inscriptii, I, 13 cu data «Sept. 16».

²⁸⁾ (— Aci zace robul lui Dumnezeu Saul, fratele lui Duca-Vodă, cu fiul său Ioniță, cu Mariea). — Pomelnicul Bis. Sf. Ion din Iași pomenește pe Saul și Nițu. Cf. Iorga, Inscriptii, II, 131–2.

²⁹⁾ Vezi prefața la Tomul Bucurii, în Bianu și Hodoș, Bibliografia Vechie Românească 466, și Iorga, Istoria Literaturii.

³⁰⁾ Constantin Căpitanul, Istoriile Domnilor Țării Românești, ed. Iorga, București, 1902, 189, 90. — N. Costin, o. c. 14

³¹⁾ N. Costin, o. c. 33.

³²⁾ N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, II, 116.

³³⁾ Le Quien, Oriens Christianus, Parisiis. 1740, III, 522. — E. Legrand, Bibliographie hellénique II, 336

³⁴⁾ Hurmuzaki, o. c., VIII, S II, 85. — Iorga, Istoria Bisericii Române, I, 390, și același.

⁴¹⁾ Le Quien, o. c.

⁴²⁾ Neculcea, o. c. 231. — D. Cantemir, Vita C. Cantemiri. 14. — Costin, o. c., 338.

⁴³⁾ Costin, o. c., 37. — Și întărirea specială pentru Galata, Barnowschi, Cetățuia, hrisovul lui C. Duca din 1693. Iul. 9. Arhivele Statului, din Iași, 138.

⁴⁴⁾ Legrand, o. c. III, 30.

⁴⁵⁾ Daponte, o. c., 15

⁴⁶⁾ Vezi nota 89.

⁴⁷⁾ Mustea, o. c., 162

⁴⁸⁾ Costin, o. c., 32, 40

⁴⁹⁾ Primul act dela el e din 1700, Febr. A. S. p. V, și XI, doc. din 1700, Aug. 7. În 1710 se constată ca egumen Ioanichie. A. S. p. 104 dela Mănăstirea Sf. Sava

⁵⁰⁾ C. Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldaviei și a Sucevei, București, 1888.

⁵¹⁾ Arhivele Statului din Iași, Condica No. 231 (140) și Costin, o. c. 51.

⁵²⁾ Arhivele Statului din Iași No. 40, — Vezi și pentru mănăstirile grecești, în special, așeză-

mântul lui Dimitrie Cantemir din 1710, 25 Dech: «de la o samă de vreme din zavistia diavolului a slăbit acest pământ de tâmplările oștilor». Arhivele Statului din Iași No. 7 și A. S. p. VII d. 7?

⁵³⁾ A. S. p. II d. 3.

⁵⁴⁾ E menționat în 1710. Cf. A. S. p. 104, dela mănăstirea Sf. Sava; apoi în A. S., p. I doc. din 1713, Iul. 4; la 1723 Iulie 15 e menționat Justin — Cf. A. S. p. XIII

⁵⁵⁾ Costin, o. c. 100 — Neculcea, o. c., 309 — Iorga, *Geschichte der rumänischer Volkes*, II, 135

⁵⁶⁾ Imprejurările și literatura, la Virg. Drăghiceanu, Curțile domnești brâncovenești, în *Buletinul Comis mon istorice*, an 1911, 54, și în acelaș, Curțile boeresti, Goleștii, în *Convorbiri literare*, 1913, 731—732

⁵⁷⁾ Neculcea o. c., 352 și mai ales Amiras, o. c., 124

⁵⁸⁾ Amiras. *ibid*

⁵⁹⁾ Codrescu, *Uricarul*, IX, 155—60.

⁶⁰⁾ Neculcea, o. c., 352

⁶¹⁾ Amiras, 124. Vezi și textul crucii lui Ferencz.

⁶²⁾ Hrisovul lui Racoviță din Codrescu, *Uricarul* XI, 221. — Cum și cronicile citate

⁶³⁾ Neculcea și celelalte cronici.

⁶⁴⁾ Neculcea, Mustea și mai ales Amiras. — Codrescu, *Uricar*, XI, 221; III, 49. *Convorbiri Literare* XIX, 762. — Arhiva societății științifice și literare din Iași, V. 514 (dă hrisoavele lui Racoviță ce pomenesc luptele). — Iorga, *Studii și documente* 2, p. 152 (pentru cerdacul lui Ferencz). — Codrescu, *Uricar*, XIV, 332 (pentru cerdacul lui Ferencz). — C. Erbiceanu, loc. citat.: *Cronicul lui Niculae Chiparissa* *ibid*, 70. — Asupra crucii dela vamă, vezi Kozak, *Inscripfen aus der Bucovina*, cu emendările lui Iorga, în *Studii și documente*, VI, 643. — Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 345, 346

⁶⁵⁾ Codrescu, *Uricariu*, III, 49.

⁶⁶⁾ De la Justin sunt actele din 1723 Iul. 15, și 1724 Dech. Cf. A. S. p. XIII — Primul act de la Neofit e din 1740, Apr. 27; ultimul e din 1749, Martie 20. V. A. S. p. III. și Biblioteca Academiei Române, *Conдика* No. 237, 448 v.

⁶⁷⁾ A. S. p. I act din 1728.

⁶⁸⁾ Academia Română *Conдика* No. 237, p. 365: Cetățuia, Drăgoești, din ținutul Cărligătura Moreni, Tabara, Sturzeni, Frăsinei, Eși, Tulucești.

⁶⁹⁾ Arhivele statului din Iași, *Ispisoace* 28. Așezământul lui Mavrocordat din Aprilie 29, 1743.

⁷⁰⁾ Academia Română, *Conдика* No. 237 — Mănăstirea primise și dela Niculae Mavrocordat în 1746 Oct., 208 lei din vama domnească, pentru 500 oca sare; 108 stetii sare dela ocnă; 4 jumătăți de vin de la Cotnari; 200 lei pentru școalele grecești Cf. Arhivele Statului din Iași, doc. No. 142 — Vezi asupra caselor: *Alb um ul* lui Antoniu.

⁷¹⁾ Pe Calinic îl menționează doc. din 1755. V. A. S. p. V; pe Theodosie îl menționează un act nedatat, ce se poate pune între Aprilie și Mai 1781, după concordanța faptelor ce privesc moșia Belcești. A. S. p. IX.

⁷²⁾ Il menționează mai întâi actul din Nov. 2, 1781 (Vezi și Nota 71). V. A. S. p. I. Un alt act din 1782

Ghen 12 îl arată că e de curând numit). A. S. p. XIII. — Ultimul act e din 1795. Iulie, A. S. p. XIII.

⁷³⁾ E. Legrand, *Ephémérides daces par C. Dapontes*. Paris, 1888, Lettres, 16.

⁷⁴⁾ A. S.

⁷⁵⁾ A. Wolf *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermanstadt 1805. I, 245, 17, 18. Poate că e aceeași cu «cerdacul lui Vodă», văzut de Reimers, în 1793.

⁷⁶⁾ Hurmuzaki, XX, 37.

⁷⁷⁾ Reimers, *Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandtschaft an die Othomanische Pforte*, im Jahr 1793, Petersburg, 1903, I, 98.

⁷⁸⁾ Matei a lăsat un clopot la Cetățuia cu această inscripție:

† ΠΕΤΡΟΣ, ΠΑΒΛΟΣ ΕΚ ΜΕΝΙΣΤΑΣΕΩΣ ΔΕ ΔΙΑΡΡΑΓΕΙΣΑ Η ΠΑΡΕΣΣΑ ΚΑΜΠΑΝΑ, ΚΑΤΕΣΚΕΥΑΣΘΗ ΕΚ ΝΙΕΣ ΔΑΠΑΝΗ ΤΩ ΠΑΝΟΣ ΙΩΤΑ, ΤΩ ΑΡΧΙΜΑΝΑΡΙΤΩ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΩΜΕΝΩ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΙΩ ΤΖΕΤΑΖΙΑΣ ΚΥΡΙΩ ΜΑΤΘΕΩ, ΕΝ ΕΤΕΙ 1816, ΑΠΡΗΛΙΩ ΚΓ.

(— Petru și Pavel. Din întâmplare, sfărâmandu-se prezentul clopot, s'a făcut din nou cu cheltuiala Panului Iota, fiind Arhimandrit și Catigumen al Mănăstirii Cetățuia Chir Matei. În anul 1816, Aprilie 23).

Primul document cunoscut dela Arsenie, e din 1806, Iulie 20, cf. A. S. p. VI, d. 8 — Primul document cunoscut de la Grigorie, e din 1811. Dech., A. S., III, d. 21 — Primul document cunoscut dela Gherasim e din 1817, Ap. 16. A. S. III, d. 30? Ultimul e din 1820 Aprilie 6. A. S. III, d. 33 — Primul document cunoscut de la Porfirie e din 1820, Ap. 29. A. S., III, d. 35 — Primul document cunoscut dela Theofilact e din 1839. A. S. Monastirile închinat, dosar No. 121. Ultimul act e din 1844. A. S. Mănăstirile închinat, dosar 465

⁷⁹⁾ Primul act e din 1844. Febr. v. A. S. Mănăstirile închinat, dos. 1211, an. 1839. Ultimul e din 1862. A. S. Mănăstirile închinat, dosar 465. — Vezi și Codrescu, *Uricar*, 10.

⁸⁰⁾ Vezi doc. 1807, Ian. 13. A. S. p. I. — În ceea ce privește spitalul de la Hlincea e pomenit și într-o stare a acareturilor Cf. A. S. Dosar 56, an. 1835. Mănăstirile închinat. Iată starea Hlincei: «Una monastire de piatră zidită cu zid de piatră împreună și porțiță bună și d'asupra porții un cerdac mare, bun și zidit deasupra porții Clopotniță de piatră

«O casă pentru preoți, de cărămidă, cu o odaie, o cămară și tindă, cu 5 uși — cu o sobă și cu un cup-tor, cu horn și 7 paturi

«Apoi o odaie de piatră sindrilită, pentru spitaturi cu 12 uși cu balamale. Apoi o crătmă de nuele sindrilită, pe temelie de piatră, cu sobă și un cup-tor, și 1 hornu, cu 2 paturi de serviciu, o masă de scânduri și o șandrama dinainte

«O pivniță și o crătmă acoperită cu stuț».

⁸¹⁾ Hurmuzaki, *ibid* X, 162

⁸²⁾ A. S. Mănăstirile închinat, dosar 121, an. 1839

⁸³⁾ A. S. p. 104 de la Sf. Sava No. 135

⁸⁴⁾ Iată de pildă cum sub Duca-Vodă, se administra moșiile: Macarie egumenul își avea un «vornicel» pe Anastase... «de care satele trebuie să asculte... el strânge pâinea mănăstirii... vinul... el poartă de grija sătenilor... El va purta de grija voastră» scrie sătenilor Duca-Vodă, «și cel ce nu-l va asculta se va pune în butuci». A. S. VII d. 7.

⁸⁵⁾ A. S. p. VI, d. 10. În 1811 e Pavel Log — În 1814 un Matei exarh și episcop A. S. III, 24 — În 1830 e un Mitrofan. A. S. p. XVIII.

⁸⁶⁾ A. S. Mănăstirile închinare, dosar 460, 458 Academia Română, doc. No. III CXXXIII.

⁸⁷⁾ Wolf. o. c. 157.

⁸⁸⁾ Mémoire sur les églises et biens conventuels de la Principauté de Moldavie et le règlement qui les régit lassy 1857, 11, 12.

⁸⁹⁾ Columna lui Traian 1870, No. 1.

⁹⁰⁾ Melchisedec, Notițe istorice și arheologice, adunate de pe la 48 monastiri și biserici antice din Moldova, București. 1885, 275.

⁹¹⁾ Lamottraye, Voyage en Europe, Asie et Afrique, Hays, 1727.

⁹²⁾ Virg. Drăghiceanu, Curțile boierești Goleștii, ibid.

⁹³⁾ Columna lui Traian, ibid.

⁹⁴⁾ Vezi. I. Vulcan. Planul Mănăstirii Horezului Buletin, a I, 144.

⁹⁵⁾ Antoniu Album.

⁹⁶⁾ Romstorffer, Die Moldavisch byzantinische Baukunst, Wien 1896, 7, 59.

⁹⁷⁾ Iorga, Documentele Bistriței, I, 75, 67. Hurmuzaki, Documente, 1170.

PS. Evanghelia (fig. 34) este ofranda lui Constantin Racovlă-Vodă, imediat ce dobândi domnia :

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΤΟΥ ΔΣΔΣ ΤΣ ΘΕΟΥ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΣ ΜΙΧΑΗΛ ΤΖΙΧΑΝ ΡΑΚΟΒΙΤΖΑ ΒΟΕΒΟΔΑ. ΑΥΘΕΝΤΣ ΚΑΙ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΙΙΑΣΙΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ, ΤΗ ΕΝ ΤΩ ΟΡΕΙ ΜΟΝΗ ΤΖΑΤΑΤΖΣΙΑ, ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΗ, ΚΑΙ ΤΟΥΤΟ ΕΚ ΤΑΥΤΗΣ ΑΦΑΙΡΗΣΩΝ ΕΧΕΤΟ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΑΙΩΝΙΩΝ ΑΝΑΘΕΜΑ. 1749. 9. ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ Κ.

(— Închinarea robului lui Dumnezeu Constantin Mihail Czihan Racoviță Voevod, stăpânitorul și domnitorul întregii Moldovlahii, mănăstirii numită Cetățuia, și cine o va înstrăina de acolo să aibă blestemul veacurilor, din partea Sfintei Troițe 1749 August 20)

— O bună descriere literară dă Gr. Pisculescu (Galaction) în Viața românească, an 1913 asupra Mănăstirii Cetățuia.

Fig. 36. Cetățuia. Din decorațiunile orientale ce sfârșesc și împodobesc sculpturile gotice.

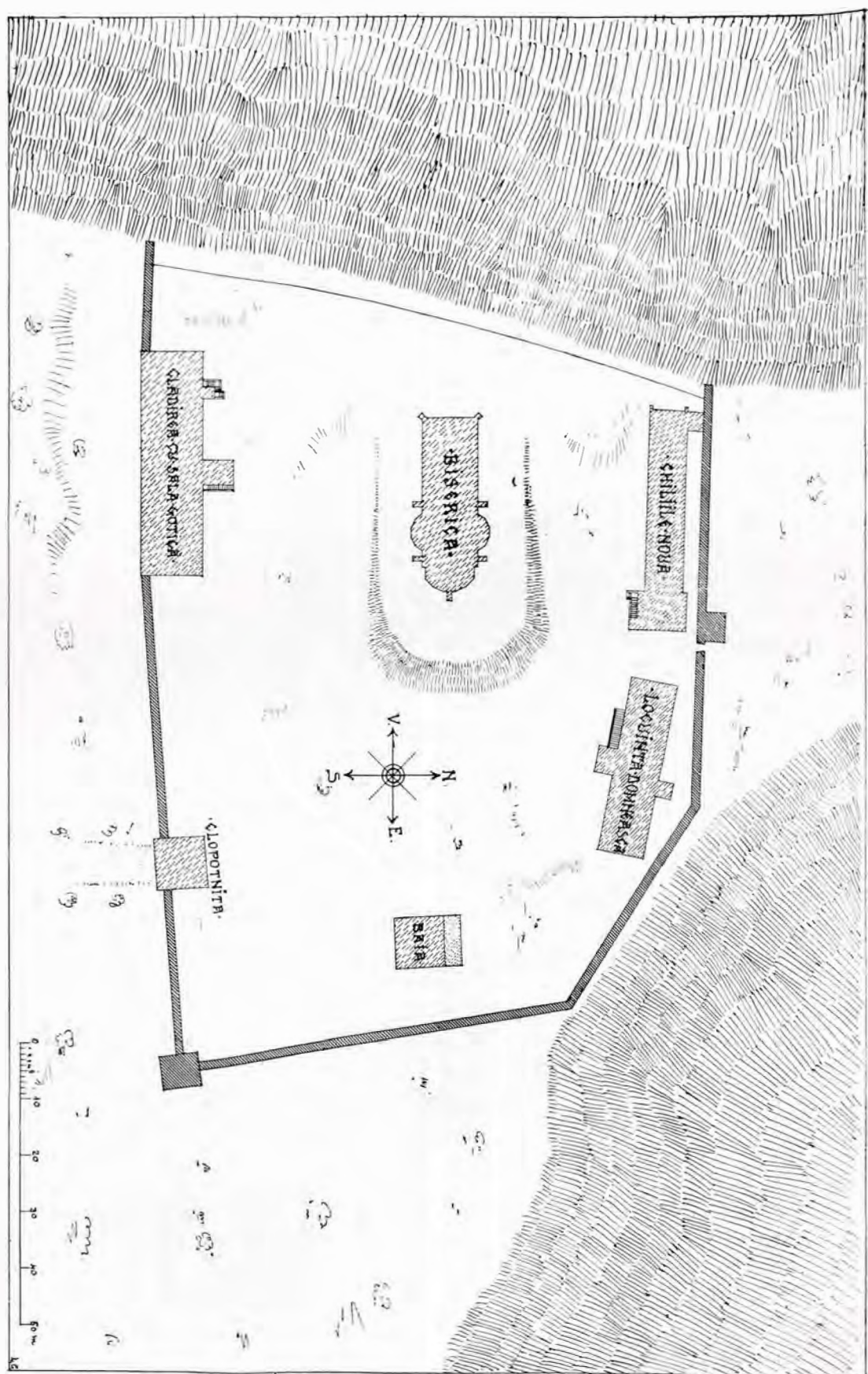

Fig. 37. Mănăstirea Celătuia. Planul de situație

II. NOTE ARHITECTONICE

1. Planul de situație.

Mănăstirea Cetățuia, ctitorie a lui Vodă-Duca, se află așezată pe platoul dealului cu același nume, situat în partea sudică a Iașului.

Ziduri de cetate, groase aproape de un metru patruzeci și înalte până la șapte metri, prevăzute cu metereze, delimitează un loc pentagonal, în părțile de nord, sud și est. Latura de vest a pentagonului ar părea să fi fost lăsată deschisă, de oarece panta dealului în acea parte e atât de abruptă; în cât accesul e foarte anevoios, apoi și zidurile împrejmuitoare dela nord și sud sunt terminate în acea răpă de vest prin curbe de isprăvire, adesea întrebuințate de cei vechi în scop de terminare sau de racordare cu ziduri de înălțimi mai mici.

După cum însă se vede din studiul istoric, și această latură a fost închisă printr'un corp de clădiri ce s-au dărâmat în urma prăbușirii dealului.

Cam în centrul pentagonului se află biserica, a cărei trăsături generale par a fi fost inspirate de biserica Trei-Erarhi din Iași, fiind tratată totuși mai simplu în exterior.

La sud e clădirea ce cuprinde, ca parte principală, așa numită azi „sala gotică“, apoi clopotnița, pe sub care e intrarea principală, iar în colțul sud-estic al zidului împrejmuitoar, alipit în exterior, un pirg (bastion) ce predomină valea răsăriteană a dealului.

În partea de est, în interiorul mănăstirii, se află o mică clădire, ce se crede a fi servit de baie domnească.

Pe latura de nord sunt înșirate: locuința domnească și chiliile nouă, ridicate de curând sub îngrijirea Comisiunii monumentelor istorice. Tot pe această latură de nord, alipit zidului în exterior, se află un al doilea pirg (bastion) ce predomină valea dinspre Iași, iar lângă el e tăiată, în grosimea zidului, o mică intrare, ce constituie al doilea acces în curtea mănăstirii.

Ne propunem deocamdată a descrie în cele ce urmează, clădirea ce cuprinde sala gotică, urmând ca în alte articole ulterioare, odată cu studiarea și restaurarea celorlalte clădiri, să descriem și pe celelalte, pe fiecare în parte.

* * *

2. Clădirea cu Sala gotică.

(Casele egumenești)

Descriere.

Această clădire se compune dintr'un cat și două rânduri de pivniți suprapuse, din care unul e complet subteran, iar altul la nivelul terenului.

Pivnițele de jos. Coborînd scara în formă de gârlici *a* (vezi planul pivnițelor de jos și secțiunea *CD*), dăm într'un spațiu patrat *b*, boltit cilindric, în care răspund trei deschideri. Prin cele două laterale, care sunt boltite și mai mari, dăm în două pivniți spațioase și înalte. Ambele sunt acoperite cu câte două bolți cilindrice, ce se razimă la mijloc pe câte un zid longitudinal. Acest zid e tăiat sub nașterea bolților de o serie de deschideri plincintre, lăsând între ele niște stâlpi patrați de sprijinire.

Ambele pivniți sunt luminate prin niște ferestruie *m* de pe fațada principală la nivelul solului, care aduc lumina prin grosimea zidului la partea superioară a bolților, după cum se poate vedea mai bine în secțiunea *GH*.

Revenind la spațiul patrat *b*, de unde am plecat în aceste pivniți, și intrând prin deschiderea mică din fața treptelor gârliciului, găsim o scară secretă, ascunsă în grosimea zidului, înlesnindu-se astfel comunicația cu catul principal.

Pivnițele de sus. La nivelul solului găsim trei grupuri de pivniți, în care se poate pătrunde respectiv prin trei intrări *c d e*, ce se găsesc pe fațada principală.

Prin deschiderea *c* pătrundem în-

tr'un grup spațios ca suprafață, dar jos ca înălțime, boltit în „voûte d'arête”. Aceste bolți frumos construite, nasc din pătrunderea reciprocă a doi cilindri longitudinali, în alți trei transversali, formând astfel două puternice picioare de susținere, cu secțiunea patrată, în mijlocul pivniței.

Acest grup nu e luminat decât prin două ferăstrui *f* și *g* și nu comunică decât cu un singur spațiu mic și întunecos, boltit cilindric prin deschiderea *h*.

Prin deschiderea *d* pătrundem în al doilea grup, boltit tot cu cilindri, ce se pătrund reciproc, dar în mod mai neregulat, după cum se vede în plan. El e luminat de o singură fereastră *i* și comunică prin o deschidere mică și foarte joasă *j* cu o adevărată tainiță întunecoasă, așezată deasupra gârliciului.

În fine, prin deschiderea *e* pătrundem în al treilea grup, compus din două pivniți de dimensiuni neegale, boltite ambele cilindric și legate între ele prin deschiderea *k*.

Cea mai mare e luminată destul de bine prin trei ferestre înguste și înalte, tăiate în zidul dinspre apus, ceiace ne îndreptățește a crede că i s'ar fi putut da întrebuințare de cameră de serviciu. Pivnița a doua nu e luminată decât de o singură fereastră *l*.

Catul principal. În catul principal se poate pătrunde prin două intrări *y* și *u*, împodobite de frumoase che-nare de piatră cioplită, din care una în partea din dreapta a fațadei și

alta cam la mijloc, deasupra gârli-
ciului pivnițelor de jos.

Intrarea din dreapta *y*, ne conduce

spațioase și boltite la fel. In camera
din dreapta ce are nivelul pardoselei
ridicat cu un metru mai sus decât

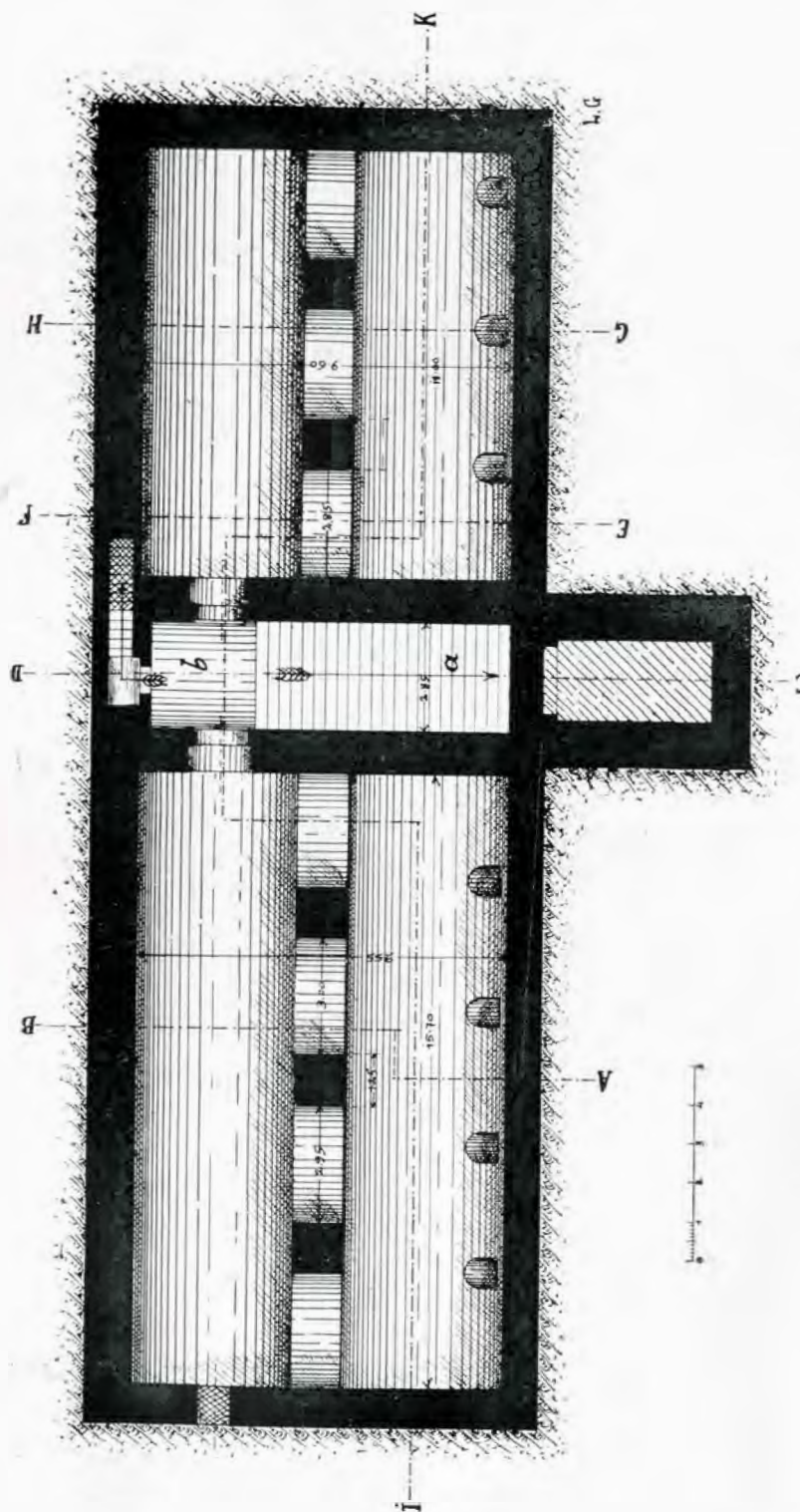

Fig. 38 CLĂDIREA CU SALA GOTICĂ
PLANUL PIVNITELOR DE JOS CU PROECȚIA BOLȚILOR

într'o sală transversală, lungă și în-
gustă, boltită cilindric, care comunică
prin două uși *n* și *p* în două camere

acel al sălei, ajungem urcând câteva
trepte în grosimea zidului (vezi sec-
țiunea *IK*). Această cameră capătă

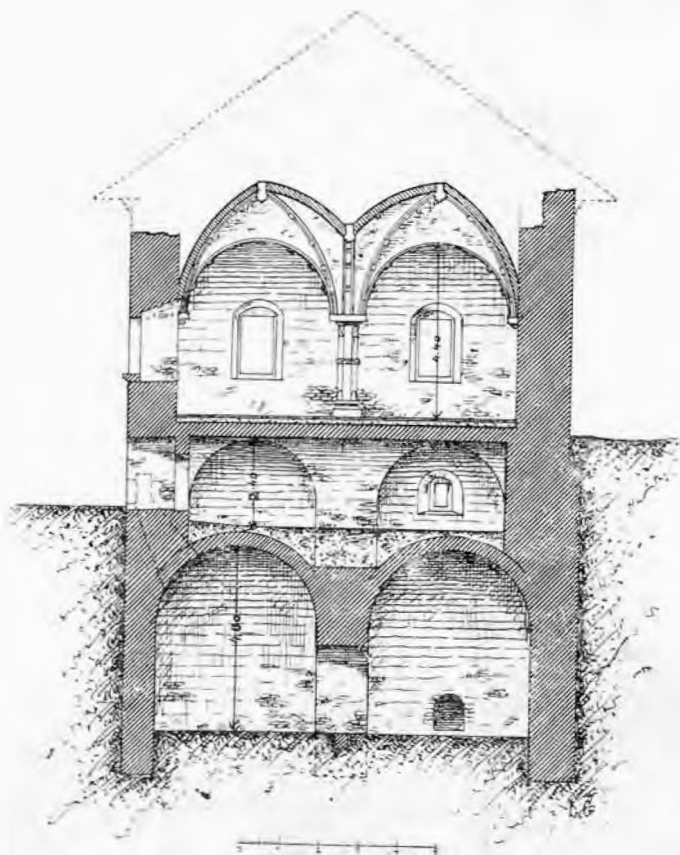

Fig. 39. Secțiunea transversală AB.

lumina prin cinci ferestre mici.

În camera din stânga, cilindrul boltei e pătruns cam la jumătatea lungimei sale de un cilindru mai mic, formând astfel o „lunetă cilindrică“, puțin pronunțată. Lumina pătrunde în această cameră prin două ferestre mai mari.

Din această cameră dăm într-o săliță longitudinală, luminată de o fereastră și care comunică printr-o ușă *r* cu o cameră trans-

versală, boltită cilindric și slab luminată în mod indirect printr-o fereastră *s*, ce răspunde în săliță.

Din camera această pornește scara secretă de care am vorbit la pivnițele de jos și pentru tănuirea căreia, probabil, s'a lăsat această cameră în parțială întunecime.

Din săliță, prin o ușă arcuită la partea superioară *t*, dăm într-o sală transversală, îngustă și lungă, care, pe lângă ușa prin care am intrat, mai are încă alte două și anume: una *u* ce răspunde în exterior, deasupra gârliului pivnițelor de jos, și alta *v*, cu chenar de piatră cioplită, ca și cea exterioară și care prevestește o sală

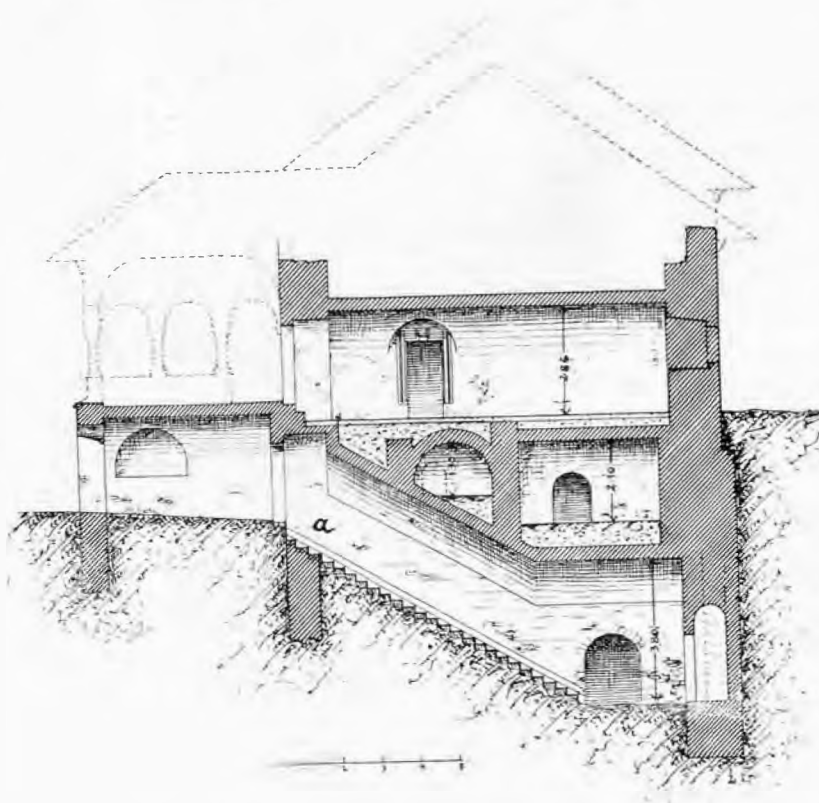

Fig. 40. Secțiunea transversală CD.

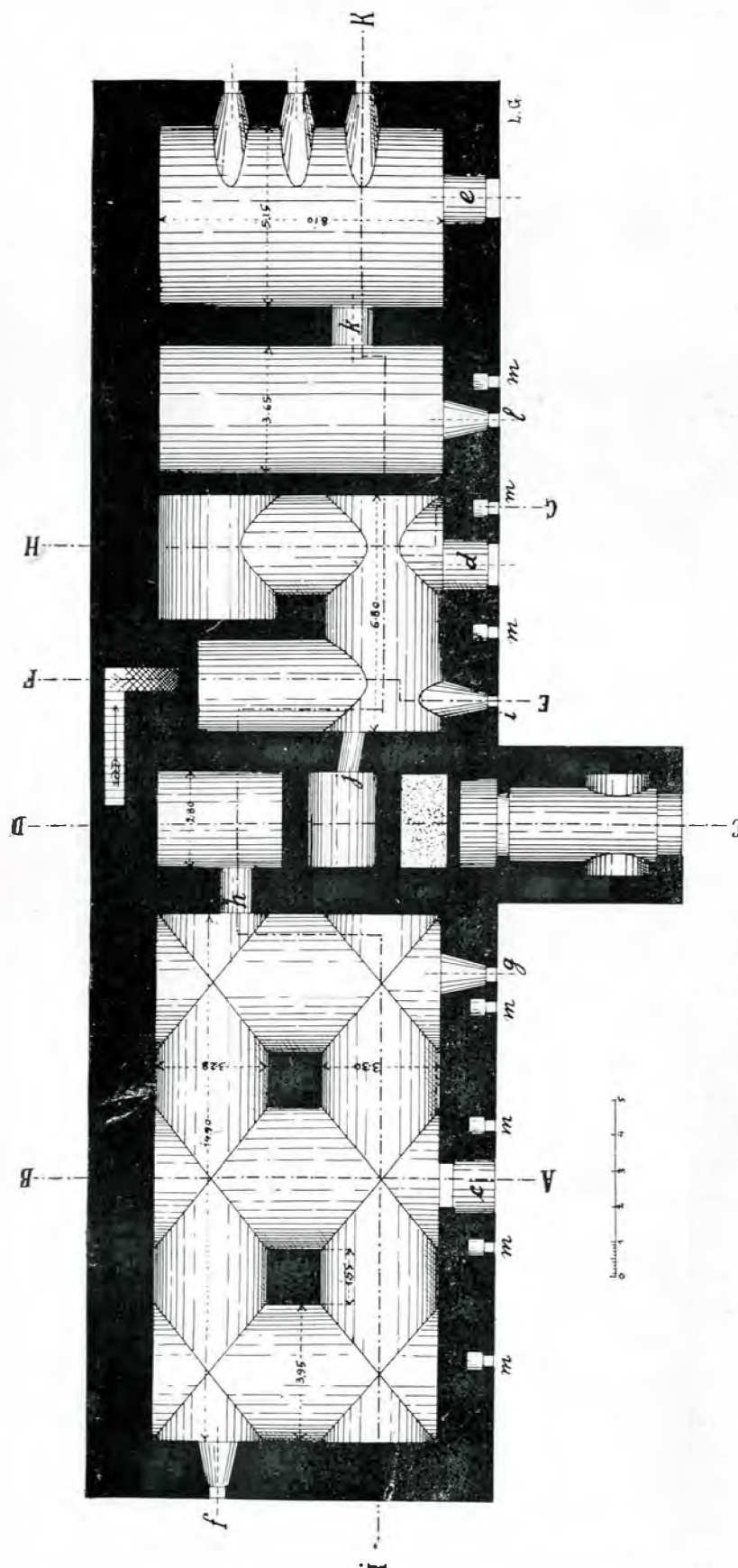

Fig. 41. CLĂDIREA CU SALA GOTICĂ.
PLANUL PIVNITELOR DE SUS, CU PROECȚIA BULȚILOR.

importantă: Sala gotică propriu-zisă,

cele-lalte patru din colțuri.

Cu ocazia restaurării, ridicându-se stratul de moloz, ce acoperea pardoseala acestei săli, s'a găsit această pardoseală făcută din cărămizi de formă hexagonală.

3. Priviri generale asupra modului de construcție și arhitecturii.

Clădirea în general e solid construită, având zidurile în piatră, groase aproape de un metru patruzeci.

Dacă observăm zidurile în secțiune, un lucru ce ne atrage atențiunea, este modul nerațional cu care pare — cel puțin la prima vedere — că sunt repartizate grosimile lor: în adevăr, vedem că ziduri dela catul principal și dela pivnițele de sus au grosimi mai mari decât la pivnițele de jos, și care debordează astfel cu parte din grosimea lor peste bolțile rândului inferior. Însă examinând mai dea-

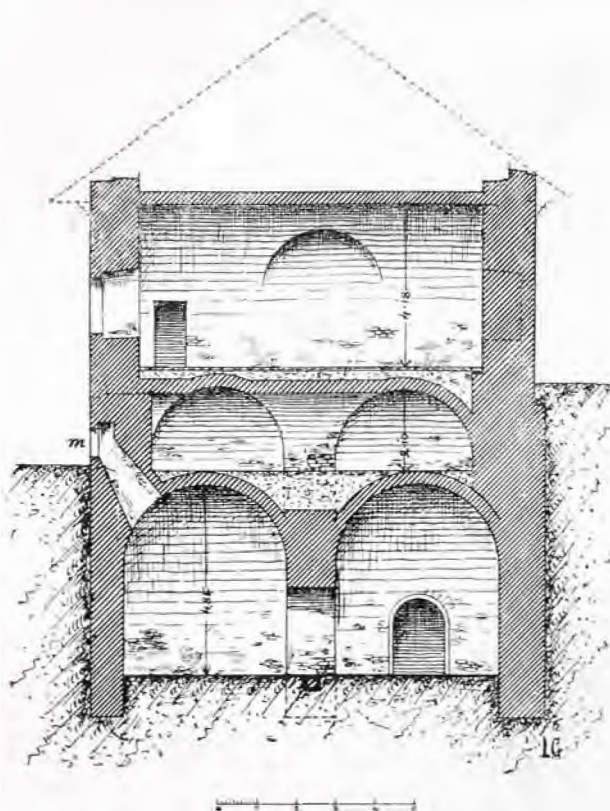

Fig. 42. Secțiunea transversală GH.

care prin măiestria sa arhitectonică dovedește că servia ca sală de onoare.

Sala gotică. Această sală, luminată prin opt ferestre ce dau în curtea mănăstirei, e foarte spațioasă, având o lungime de aproape șasesprezece metri și o lărgime de aproape nouă. În axul ei principal se găsesc doi stâlpi de piatră octogonali, cu baza și capitelul patrat. Pe acești stâlpi cum și pe console de piatră cioplită, aplicate pe pereții sălei, se razimă un sistem de șase bolți ogive, gotice, în cărămidă, a căror întretăiere e, ca să zicem așa, materializată prin nervuri de piatră cioplită. Bolțile cele două din mijloc, prin înălțimea lor ceva mai pronunțată, predomină puțin pe

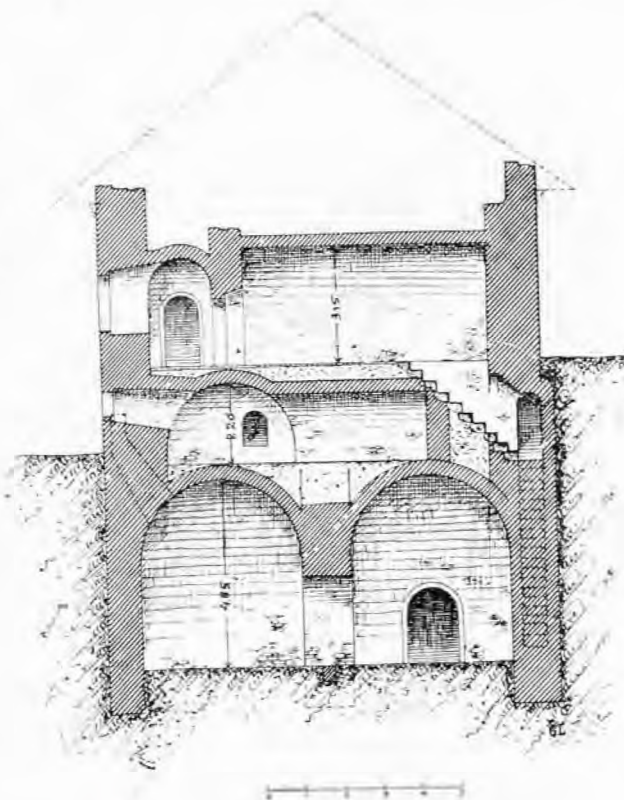

Fig. 43. Secțiunea transversală EF.

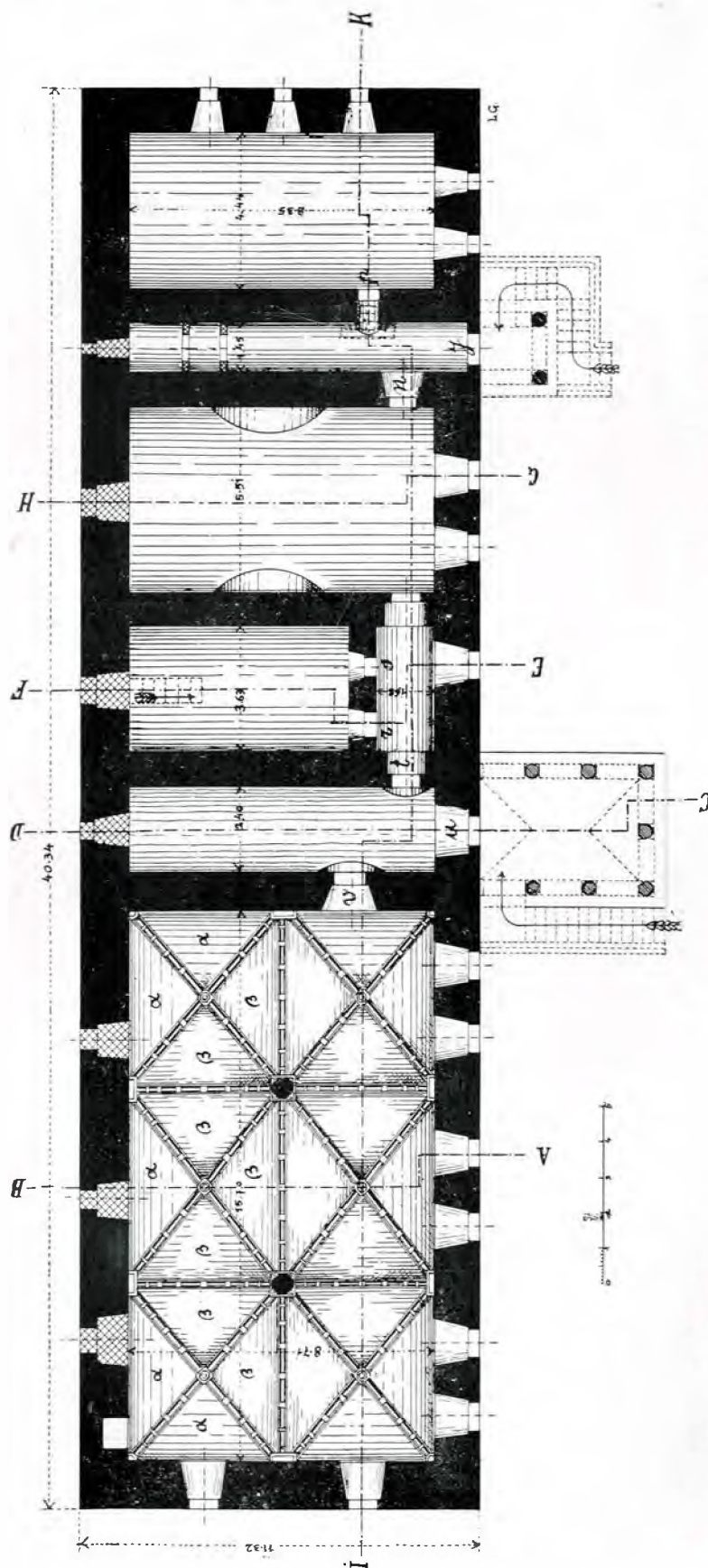

Fig. 44. CLĂDIREA CU SALĂ GOTICĂ.
PLANUL CATULUI PRINCIPAL CU PROECȚIA BOLȚILOR.

proape lucrul, se poate constată, că explicația nu poate fi decât în eforturile de împingere laterală ale bolților, care, în unele puncte fiind supraîncarcate cu ziduri intermediare, construite direct pe ele, dau naștere la împingeri foarte mari. La pivnițele de jos însă, acele împingeri laterale ale bolților, fiind nimicite de terenul înconjurător, zidurilor, aici, nu li s'au dat grosimi așa de mari. La această explicație de ordin tehnic mai poate concură și o alta de ordin defensiv, căci nu trebuie perdut din vedere faptul că mănăstirile pe acele vremuri aveau și rolul de cetăți.

Nivelul pardoselilor tuturor încăperilor despre apus e mai ridicat decât acel al încăperilor despre răsărit, ceea ce, corespunde de altfel cu panta curții.

Ca o particularitate se observă în pivnițele de jos modul cum sunt le-

gați stâlpii de susținere între ei, și anume: la nivelul pardoselei de pământ al acestor pivniți se observă ca un soi de grinzi în zidărie de

piatră brută, late și adânci de vr'o patruzeci centimetri, ce se găsesc între toți stâlpii din ambele pivniți de jos.

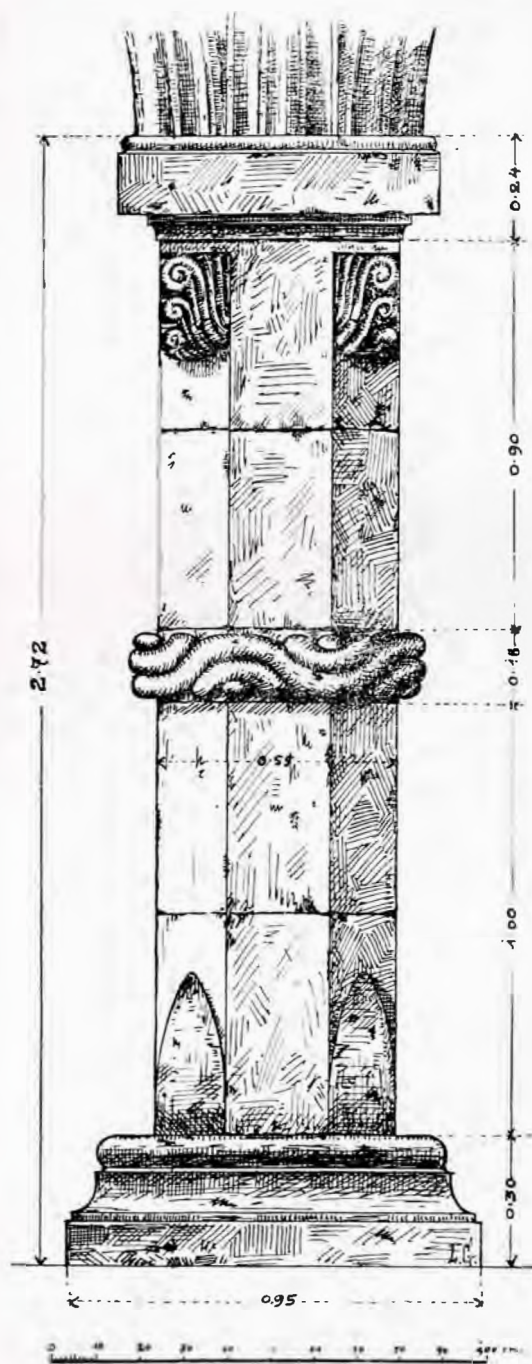

Fig. 45. Stâlp de piatră.
Sala Gotică.

Arhitectura a-
cestei clădiri, apar-
ține artei bizantine,
în ceea ce privește
compoziția gene-
rală a planului, cum
și a modului de
construire. În ceea
ce privește partea
decorativă, se re-
simte influența ar-
tei gotice, așa după
cum se vede mai
la toate bisericile
moldovenești din
această epocă și
din altele anterioa-
re, în care meșteri
cioplitori în piatră
se aduceau cele
mai adesea ori de
prin țările apusene,
unde arta gotică
era în floare.

Elementele cari,
din punctul de ve-
dere decorativ,
prezintă un interes
demn de remarcat
la această clădire
sunt următoarele:
chenarele de pia-
tră ale ușilor ex-
terioare și a celei
de intrare în sala
gotică, chenarele
de piatră ale fere-

strelor și interiorul sălei gotice.

Chenarele, atât la intrări cât și la
ferestre, sunt decorate cu profile de
jurîmprejur, cioplite cu îngrijire în

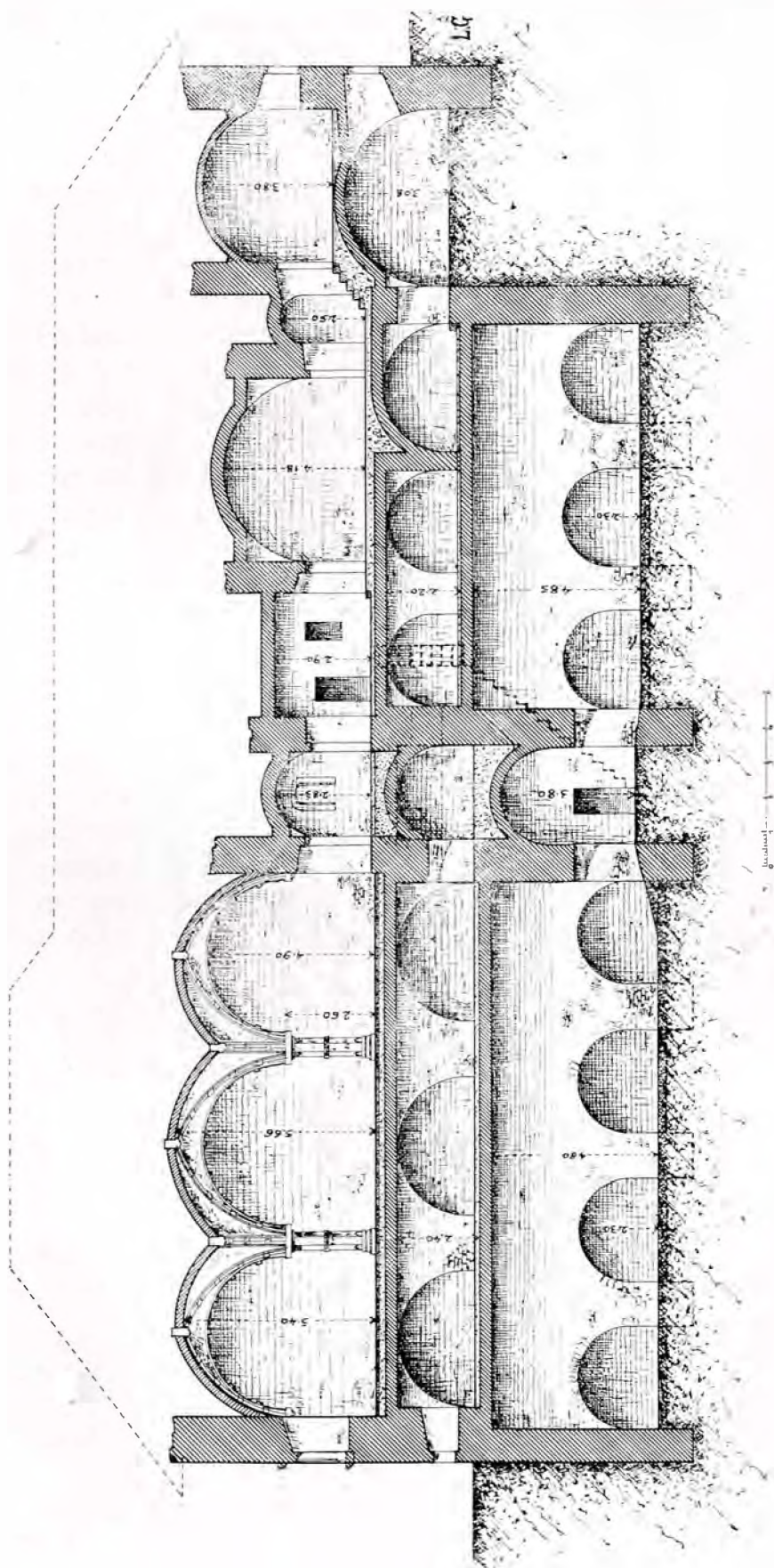

Fig. 45. CLĂDIREA CU SALA GOTICĂ.
SECȚIUNEA LONGITUDINALĂ IK.

piatră. La uși, prin întretăierea acestor

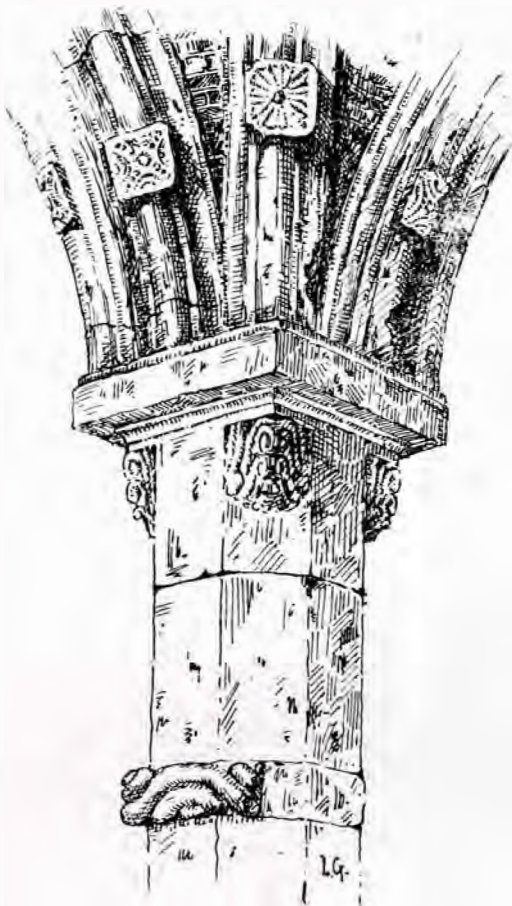

Fig. 46. Capitellul stâlpului.
(Sala gotică).

profile la partea superioară, se obține un efect decorativ ce dă importanța cuvenită intrărilor.

Comparând însă profilele ferestrelor cu ale ușilor mai deaproape, vedem că n'au aceeași factură ca profilație și nici unitate în scară, cele dela ferestre fiind lucrate pe o scară aproape dublă față de cele ale ușilor. Aceasta dovedește că meșterii pietrari întrebuințați la cioplirea lor au fost diferiți.

În interiorul sălei gotice propriu zise, cele șase bolți ogive, ce o acopere, dau un aspect de bogăție și măreție

sălei, împodobind-o în același timp într'un chip deosebit.

Cei doi stâlpi octagonali de susținere în axul principal al sălei sunt de piatră. La mijloc sunt încinși de un puternic brâu împletit, iar tranzițiile fusului, cu baza și capitelul de formă pătrată, sunt în felul lor originale.

În special capitelul susținând cele opt nervuri de piatră, profilate și frumos ornate cu rozete de diferite desene, privit în perspectivă, e de o proporție demnă de remarcat.

Se mai observă o particularitate în compoziția bolților sălei gotice și anume: privind cele șase bolți în parte, fiecare din ele se compune din câte patru triunghiuri de suprafață curbă, în cărămidă. Parte din aceste triunghiuri α ce se sprijin direct pe pereții sălei sunt suprafețe curbe desfășurabile, având, ca directrice nervurile curbe respective, iar ca generatrice o linie dreaptă ce pornește dela nașterea bolților și lunecă pe cele două nervuri până la cheie, deo-

Fig. 47. Baza aceluiaș stâlp.
(Sala gotică).

sebindu-se astfel de celelalte triun-

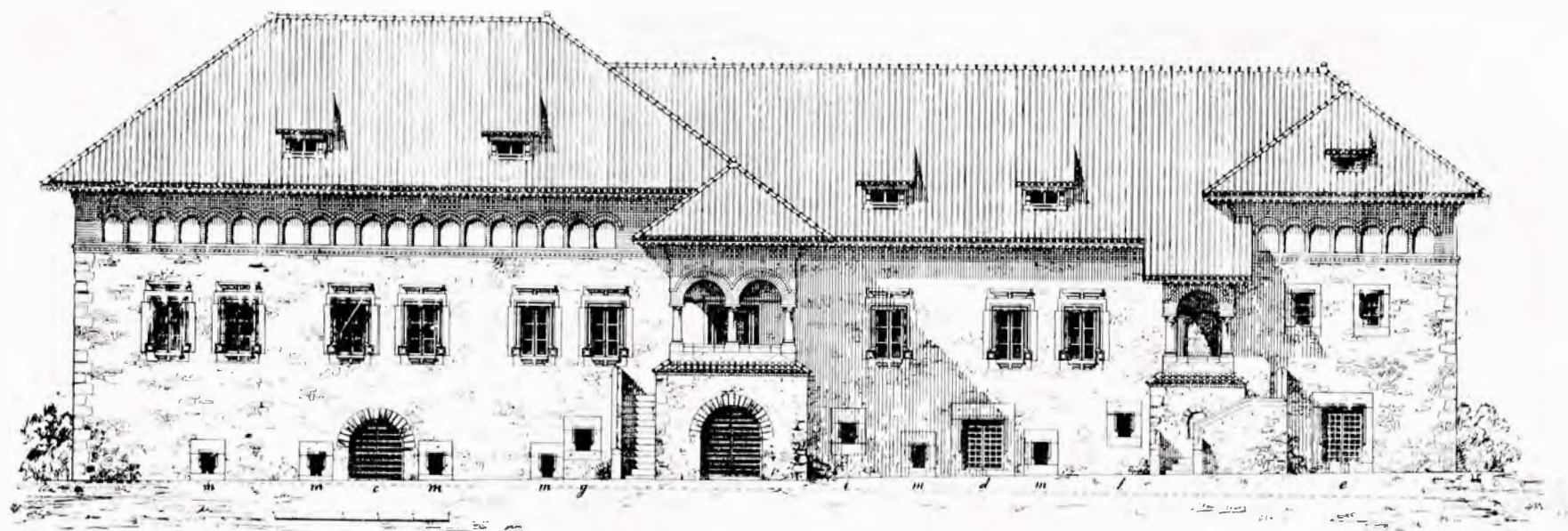

Fig. 48. CLĂDIREA CU SALA GOTICĂ
FAȚADĂ PRINCIPALĂ. PROIECTUL DE RESTAURARE.

ghiuri β ce sunt mărginite numai de

Fig. 49. Consolă de piatră alipită pe perete.
susținând nervurile bolților.
(Sala gotică).

nervuri curbe și care sunt suprafețe curbe nedesfășurabile.

Această deosebire de gen al suprafețelor triunghiurilor provine din faptul că nu s'au repetat nervuri semicirculare alipite pe pereții sălei, ce ar fi complectat astfel scheletul bolților format de nervuri.

Din cele arătate rezultă că o boltă din colț se compune din două triunghiuri de suprafață curbă desfășurabilă α și din două triunghiuri de suprafață curbă nedesfășurabilă β , pe cât timp una din boltile de mijloc se compune dintr'un α și din trei β , așa că avem pentru fiecare boltă câte o asociație de triunghiuri diferite, ceea ce produce în compoziția unei bolti un soi de nesimetrie. Totalitatea boltilor însă își păstrează un caracter de simetrie, prin faptul că sus citatele nesimetrii vin repetate în mod simetric față de axele principale ale sălei.

4. Restaurări.

Lucrările de restaurare ce s'au făcut acestei clădiri în campania anilor 1911 și 1912 constau: în refacerea

acoperișului și învălirea lui cu olane, împreună cu complectarea părților superioare ale zidăriei de sub strășină, în construirea a două foișoare cu treptele respective de acces în dreptul celor două intrări ale catului principal, precum și în reparațiuni interioare la dependențele sălei gotice.

Când s'au început aceste lucrări de restaurare, clădirea era adăpostită de un acoperiș provizoriu, învălit cu țigle, executat sub direcția Comisiunii monumentelor istorice acum câțiva ani în urmă.

Asupra modului cum era construit vechiul acoperiș nu s'a putut găsi nici un indiciu, așa că construcția celui nou s'a executat după cerințele firești ale

Fig. 50. Vedere de interior.
(Sala gotică).

secțiunilor. Astfel la sala gotică și la

sala situată în cealaltă extremitate a

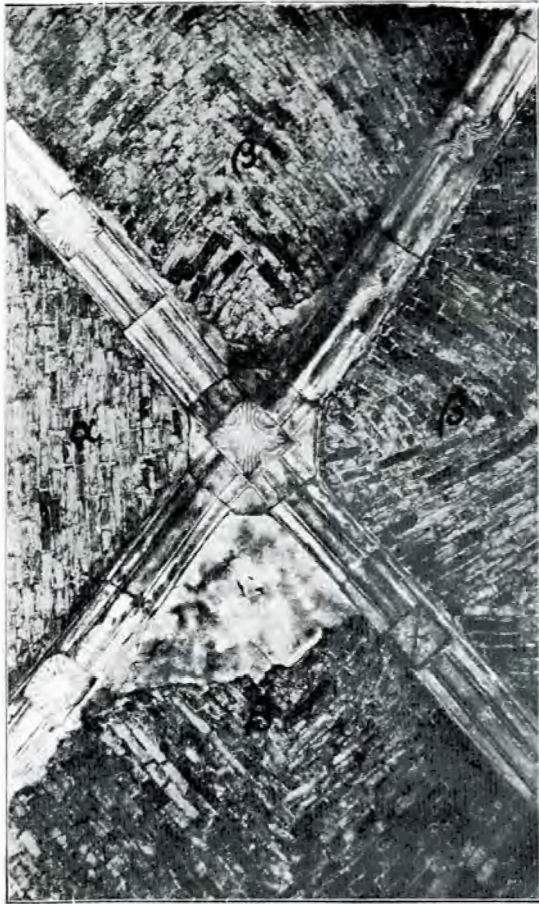

Fig. 52. Vederea unei bolți de mijloc
(Sala gotică).

clădirei, fiind bolțile mai ridicate, a fost nevoie la complectarea sub strașină, să se înalțe mai mult zidăria decât în celelalte părți, pentru a se putea construi o șarpantă rațională, care să nu razeme pe bolți greutatea acoperișului și să lese astfel tiranții fermelor să treacă liberi deasupra bolților. Această complectare de zidărie s'a făcut prin aranjarea unui șir de firide în cărămidă aparentă sub strașină care de altfel se găsesc, și la biserică.

La foișorul mare de pe fațada principală s'a găsit partea de jos în zidărie veche de piatră, formând intrarea spre gârliciul pivnițelor de jos

iar pridvorul de deasupra făcut dintr'un acoperiș provizoriu pe niște stâlpi de brad. Nu s'a găsit nici o urmă asupra cheștiunei dacă vechiul pridvor a fost de zidărie sau de lemn de aceea la restaurare s'a construit pridvorul, pentru o mai bună legătură arhitectonică cu restul fațadei, în zidărie pe șapte coloane de piatră, iar accesul

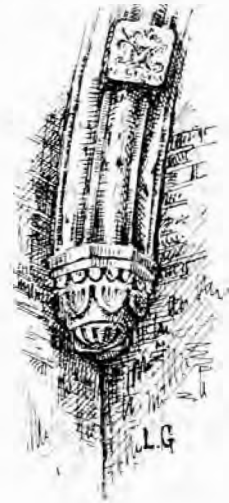

Fig. 53.
Consolă în piatră de colț
(Sala gotică).

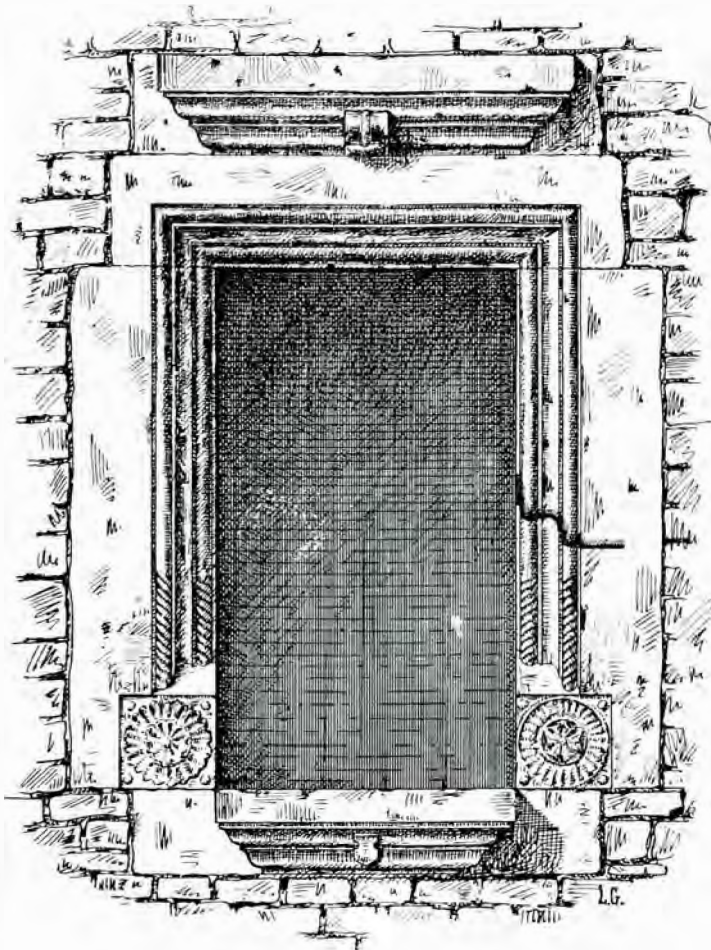

Fig. 54. Clădirea cu sala gotică. Detaliu de fereastră.

în el s'a făcut prin construirea unei

serii de trepte alipite la stânga lui pe locul celor vechi după indicațiile fundațiilor găsite în pământ.

La intrarea a doua din dreapta a

mare, iar accesul s'a făcut prin o serie de trepte rezemate pe pereții foișorului.

O descriere mai amănunțită a lu-

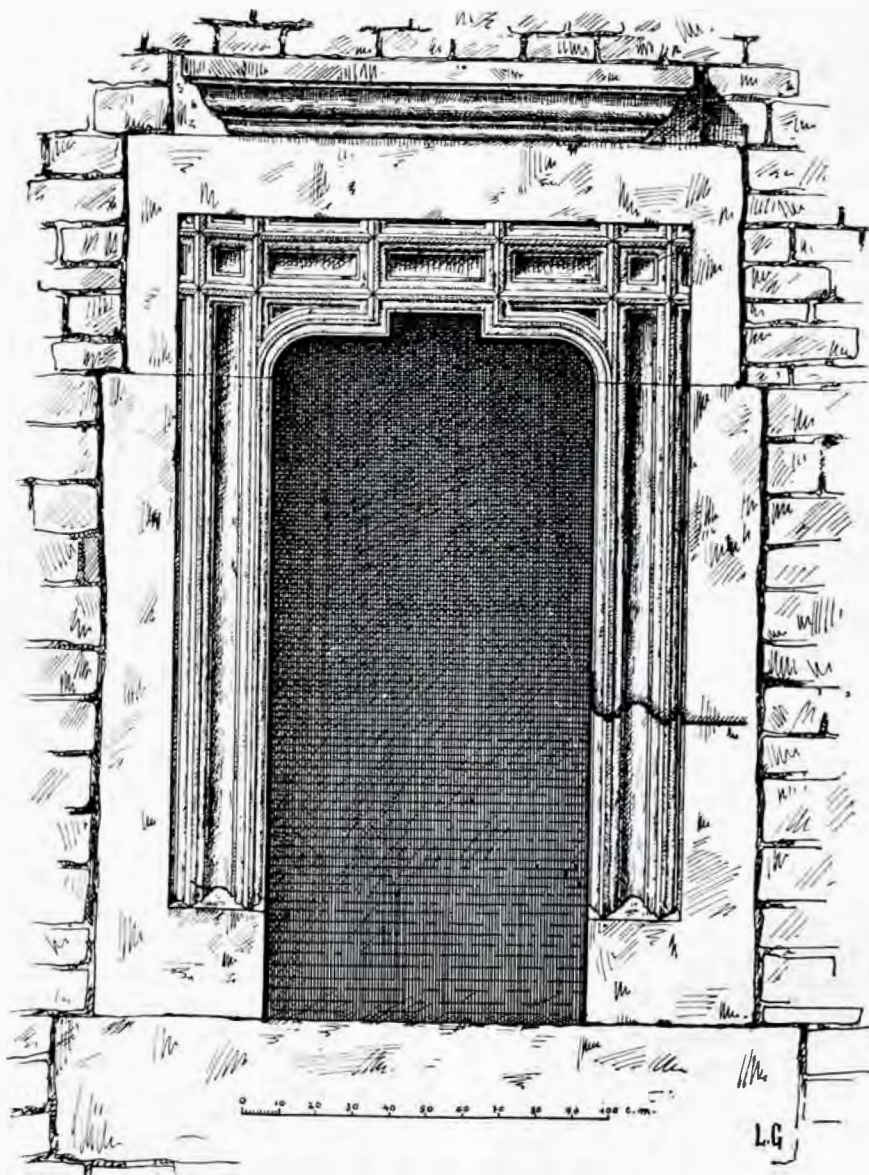

Fig. 55. Clădirea cu sala gotică. Ușe exterioară. Detaliu.

catului principal, nu s'a găsit nici o urmă în fundații, sau asupra modului de acces în clădire, așa că pentru unitatea fațadei, s'a construit și aici un mic foișor pe două coloane de piatră, la fel cu cele ale foișorului

crărilor de restaurare ce s'au executat acestei clădiri în cei doi ani citați mai sus s'a făcut prin rapoarte speciale la încheierea ambelor campanii de lucru, și care rapoarte s'au publicat deja în acest buletin.

Arhitect GH. GH. LUPU.

V.

Inscripțiile dela Hârlău,
Nucșoara (Prahova) și Gura Motrului
(Mehedinți)

Hârlău. Biserica Sf. Nicolae Munteni.

Pe un mormânt:

SUB ACEASTĂ PIATRĂ SE ODIHNESCU OSĂLE RĂPOS.
MIHAIL VON HERESCU, CTITORUL ȘI EPITROPUL BISĂRICII SF. NECULAI, CI ERA ÎN VÂRSTĂ DE 60 DE ANI
PE CÂND ȘĂ VIEȚUIA ÎMPREUNĂ CU URMAȘII ÎN CUNUNĂ (? sic). ROG PREA CEI CE VOR VROI, CA UITĂNDU-SĂ PE PIATRĂ, MĂCAR SCURT SĂ ȘI AMINTEASCĂ
CĂ ACEASTĂ DATORIE CĂTRE CER—DUMNEZEIRE, PRE TOȚI CEI VII NE AȘTEAPTĂ. ȘĂ (sic) CĂ TOȚI SÂNTEM
DATORI CĂTRĂ CERI SĂ VÂRSĂM RUGĂ, PENTRU ACEI CE-S RĂPOSAȚI ȘI ZAC ÎN MORMÂNT UITAȚI, PRECUM
ȘI ACEST RĂPOSAT, DE LA ANUL MÂNTUIRII 1848, LUNA
JUNIE ÎN 25, DE CÂND AU CONȚENIT DIN VIAȚĂ. —
SCUMPE TRECĂTOR STĂ-I, UN MENUT PERZI, ZĂ : (sic)
DOMNUL SĂ MĂ ERTI, CĂCI ȘĂ (sic) TU EȘTI MURITORI.
— AICEA ÎN ACEST PALAT, CU OASĂ DICORAT, VIRTUȚI
ȘĂ (sic) FROMOSAȚI BINE LĂCUESC, AICE TOȚI SĂ ÎNPAC,
NU SĂ MAI CĂRTEȘC.

2. Două inscripții referitoare la Eufrosin Poteca.

a) Nucșoara, Prahova.

*Biserică sânt eu sfințită
Pentru slava lui Dumnezeu zidită,
Alexandru Ghica domnind,
Chesarie episcopind.*

La anul 1840.

Prin osârdia Nucșorenilor

Și a egumenului Motrenilor,

*Arhimandritului Eufrosin Potecă. — Născut în
satul acesta, în veci să fie pomeniți.*

b) Gura-Motrului, Mehedinți.

Pe o piatră de marmoră decorată cu rinceau-uri și flăcările morții :

*Aci, cu trupul, zace Eufrosin cuviosul, ză,
Cu sufletul în ceruri, cu mintea în cele scrise,
Cu numele în școale, în inima junimei.
Te bucură Eufrosin, potecele virtuții
Înguste și spinoase, știuși a le străbate.
Ai onorat viața de preot, de profesor,
D'apostol al lui Hrist.
Arhimandritul Eufrosin Poteca, născut la
1786, încetat din viață la 1858, fiind egumen
al acestei Mănăstiri de la Gura Motrului.
† 1858 Dech. 10.*

VI.

Statua lui Negru-Vodă din Argeș

În *Buletinul* pe anul 1912, descifrând inscripțiunile bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, am vorbit, în treacăt, și de piatra funerară cunoscută sub numele de statuia lui Radu-Negru.

De sigur, că ori câte deformații și degradări va fi suferit piatra, totuși grosolănia sculpturii nu se putea nega. Această operă a sculptorului «Gherghhe», nu era, însă, decât un suport pentru o marcheterie bizară, de piele și de fier, ce îmbrăca sculptura în piatră, reprezentând, astfel, pe legendarul fondator al statului. Într'această ciudată înfățișare fu văzută, așa zisa statuie, de S. Bellanger pe la 1846 :

„Après avoir examiné avec intérêt, sous le portique de l'église paroissiale, la statue en pierre du premier Prince de la Valachie Raddo Negro, dont nous pûmes encore, malgré les dégradations du temps, admirer l'étrange costume, bizarre accoutrement, mi-partie de cuir et de fer, nous entrâmes dans la métropole (Curtea de Argeș). (V. *Le Kéroutza, Voyage en Moldo-Valachie*, II. Paris, 1846),

VIRG. DRĂGHICEANU.

SCHIMBĂRI ȘI NUMIRI NOI LA COMISIUNE

În urma încetării din viață a mult regretatului I. Kalinderu, s'au făcut următoarele schimbări și numiri noi în sânul Comisiunii monumentelor: D-l Prof. dr. C. I. Istrati a fost numit președinte în locul răposatului I. Kalinderu, iar d-l Prof. V. Pârvan, Director al Muzeului național de antichități, membru în locul devenit vacant. Numirile s'au făcut cu următoarele înalte decrete regale.

I.

Sire,

În urma trecerii din viață a d-lui Ion Kalinderu, președinte al Comisiunii monumentelor istorice de pe lângă acest minister, am onoare a supune Majestății Voastre numirea în acest post, a d-lui dr. C. I. Istrati, profesor universitar, membru al Academiei Române, — pe ziua de 16 ale curente, — respectuos rugându-Vă să binevoiți a semna alăturatul Decret.

Sunt, cu cel mai profund respect,
Sire,
al Majestății Voastre,
prea plecat și prea supus servitor,
Ministrul
Cultelor și Instrucțiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

Administrator,
(ss.) † VART. BĂCĂOANUL.
No. 41904. 16 Dec. 1913.

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională
Rege al României
La toți de față și viitori, sănătate.

Asupra Raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii cu No. 41.904 din 16 Dec. 1913,

Am decretat și decretăm :

Art. I. — Domnul dr. C. I. Istrati, profe-

sor universitar, membru al Academiei Române, se numește pe ziua de 16 Decembrie 1913, președinte al Comisiunii monumentelor istorice, în locul d-lui I. Kalinderu, trecut din viață.

Art. II. — Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului Decret.

Dat în București la 16 Decembrie 1913.

(ss.) CAROL.

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

No. 7058.

Monitorul Oficial No. 237 din 23 Ianuarie (5 Februarie) 1914.

II.

Sire,

Prin încetarea din viață a mult regretatului și eminentului bărbat de Stat, Ion Kalinderu, fost președinte al Comisiunii pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, devenind vacant un loc de membru în această Comisiune, subscrisul cu adânc respect propun numirea d-lui Vasile Pârvan, profesor universitar, ca membru în locul vacant, întru cât îndeplinește condițiunile art. 5 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice și rog pe Majestatea Voastră, dacă va crede de cuviință, să binevoiască a semna alăturatul Decret.

Sunt, cu cel mai profund respect,
Sire,
al Majestății Voastre,
prea plecat și prea supus servitor,
Ministrul
Cultelor și Instrucțiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

Administrator,
(ss.) † VART. BĂCĂOANUL.
No. 43.196 din 21 Dec. 1913.

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională

Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii și Cultelor, No. 43.196, din 21 Decembrie 1913.

Văzând și art. 5 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice;

Am decretat și decretăm :

Art. I. — D-l Vasile Pârvan, profesor uni-

versitar, se numește în Comisiunea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice.

Art. II. — Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Instrucțiunii și Cultelor este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului Decret.

Dat în București la 21 Decembrie 1913.

(ss.) CAROL

Ministrul Instrucțiunii și Cultelor,

(ss.) C. G. DISSESCU.

No. 7053.

Monitorul Oficial No. 237 din 23 Ianuarie (5 Februarie) 1914.

NOI MONUMENTE ISTORICE

În timpul din urmă Comisiunea a înscris în inventarul general al monumentelor istorice biserica lui Ștefan cel Mare din Rășboeni (Neamțu) și resturile de zidării ale Băniei din Craiova. Decretele regale pentru aceste noi clasări sunt următoarele :

I.

Sire,

Având în vedere avizul Comisiunii monumentelor istorice, consemnat în procesul-verbal al ședinței dela 25 Octombrie a. c., prin care opinează în sensul declarării ca monument istoric a resturilor de clădire a fostei Băni din Craiova, situate pe proprietatea d-lui Constantin Ciocâlțeu din strada Hurezii, în orașul Craiova, pentru importanța lor istorică, — am onoare a ruga respectuos pe Majestatea Voastră să binevoiască a semna alăturatul decret, prin care, resturile clădirii Băniei din Craiova, situate pe proprietatea d-lui Constantin Ciocâlțeu, din str. Hurezii, în orașul Craiova, să se declare ca monument istoric, înscriindu-se în inventarul general al monumentelor istorice din România.

Sunt, cu cel mai profund respect,
Sire,
al Majestății Voastre,
prea plecat și prea supus servitor,
Ministrul
Cultelor și Instrucțiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

Președintele Comisiunii monumentelor
istorice,

(ss.) ION KALINDERU.

38.602/25/XI.19.3.

CAROL I

Prin grația lui Dumnezeu și voința Națională

Rege al României

La toți de față și viitori, sănătate.

Asupra Raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii cu No. 38602/913.

Văzând avizul Comisiunii monumentelor istorice dela 25 Octombrie a. c.

Potrivit art. 2 și 3 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice:

Am decretat și decretăm :

Art. I. — Se declară monument istoric resturile de clădire ale fostei Băni din Craiova, situate pe proprietatea d-lui Constantin Ciocâlțeu din strada Hurezii, în orașul Craiova, și se va înscrie în inventarul general al monumentelor istorice din România.

Art. II. — Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispozițiilor prezentului Decret.

Dat în București la 27 Noembrie 1913.

(ss.) CAROL.

Ministrul Cultelor și Instrucțiunii,

(ss.) C. G. DISSESCU.

No. 6511.

Monitorul Oficial No. 202 din 10/23 Decembrie 1913

II.

Sire,

Având în vedere avizul Comisiunii monumentelor istorice consemnat în procesul-ver-

bal al şedinţii din 18 Octombrie 1913, prin care opinează în sensul declarării ca monument istoric a bisericii din Răsboieni, judeţul Neamţu, pentru importanţa sa istorică, am onoare a ruga respectuos pe Majestatea Voastră să binevoiască a semna alăturatul Decret, prin care biserica din Răsboieni, judeţul Neamţu, se declară monument istoric, înscriindu-se în inventarul general al monumentelor istorice din România.

Sunt cu cel mai profund respect,
Sire,
al Majestăţii Voastre
prea plecat şi prea supus servitor,
Ministrul
Cultelor şi Instrucţiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

Preşedintele Comisiunii monumentelor
istorice,

(ss) ION KALINDERU.

No. 38601/19 XI/1913

CAROL I

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa Naţională
Rege al României

La toţi de faţă şi viitori, sănătate.

Asupra Raportului Ministrului Nostru Se-

cretar de Stat la Departamentul Cultelor şi Instrucţiunii cu No. 38601/913;

Având avizul Comisiunii monumentelor istorice dela 18 Octombrie a. c.

Potrivit art. 2 şi 3 din legea pentru conservarea şi restaurarea monumentelor istorice:

Am decretat şi decretăm :

Art. I. — Se declară monument istoric biserica din Răsboieni, judeţul Neamţu, şi se va înscrie în inventarul general al monumentelor istorice din România.

Art. II. — Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul Cultelor şi Instrucţiunii este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a dispoziţiunilor prezentului Decret.

Dat în Bucureşti la 27 Noembrie 1913.

(ss) CAROL

Ministrul Cultelor şi Instrucţiunii,
(ss.) C. G. DISSESCU.

No 6509.

Monitorul Oficial No 202 din 10/23 Decembrie 1913.

ŞEDINŢELE COMISIUNII ÎN TRIMESTRUL OCTOMVRIE-DECEMBRIE 1913

XV. Şedinţa dela 4 Octombrie

Preşedinte : d-l C. G. Dissescu, ministru al cultelor şi Instrucţiunii.

Membrii prezenţi : P. S. Episcop al Dunării de Jos, d-nii I. Kalinderu, dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gh. Balş şi Gh. Murnu.

Secretar : R. Caracaş.

D. ministru Dissescu, declară că toate liniţele sale de a obţine creditul obişnuit pentru Comisiune, au rămas infructuoase până acum. Va face însă noi demersuri spre a-l obţine;

S'a luat cunoştinţă de proiectul de instrucţiuni elaborat de către d. I. Kalinderu, pentru d-nii membri corespondenţi, şi s'a hotărât a se trimite fiecăruia câte un exemplar;

S'a decis ca numele membrilor corespondenţi să fie publicate în *Monitorul Oficial* şi să se facă cunoscut aceste numiri şi autorităţilor din localitate, prefecturei şi primăriei.

S'a luat cunoştinţă de răspunsurile d-lor

membri corespondenţi Coriolan (Constanţa) şi Bărcăcilă (T.-Severin).

S'a propus şi admis a se numi ca membru corespondent d. O. Tafrali, prof. universitar, pentru Iaşi.

S'a adus la cunoştinţa Comisiunii că s'a înaintat de către d-l colonel Al. Băjescu de la Balcic un raport şi un plan asupra săpăturilor făcute de armată în Dobrogea nouă şi două vase mari găsite la Dişi-Budac.

S'a luat cunoştinţă de corespondenţa urmată între I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei şi Comisiune, privitor la reparaţiunile dela Cetăţuia.

S'a decis a se mulţumi Soc. Bollandiştilor pentru cele 7 volume, din colecţia publicaţiei lor, trimise Comisiunii.

S'a aprobat trimiterea Buletinului d-lui Mario Roques, prof. la Sorbona; Seminarului de limba română din Viena; Societăţilor România Jună (Viena) şi P. Maior (Buda-Pesta).

S'a decis ca d. Verona să fie invitat a face modificările indicate la tâmpla bisericii din Baia.

S'a decis a se însărcina d. inginer Collin cu reparațiile ce trebuiesc făcute la caloriferele dela bisericile Trei Erarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

În sfârșit s'a decis a se cere celor doi bursieri ai Comisiunii să plece la Veneția și a li se trimite instrucțiuni asupra studiilor și itinerarului ce au de urmat.

XVI. Ședința dela 11 Octombrie

Președinte: I. Kalinderu.

Membri prezenți: d-nii E. A. Pangrati, D. Onciul, G. Murnu, G. Balș și dr. C. I. Istrati.

Secretar: R. Caracaș.

S'a citit raportul general al d-lui arhitect al monumentelor, asupra lucrărilor efectuate în ultimul timp; odată cu aceasta d. Kalinderu a adus la cunoștință că ministerul de finanțe a acordat un credit de 60.000 lei, pe care Comisiunea l'a repartizat ast-fel:

Lei 5.000 pentru reparațiunile ce mai sunt necesare la mănăstirea Cetățuia;

Lei 4.500 d-nei Mincu, ca avans din onorarul datorit pentru lucrările făcute de răposatul ei soț la Stavropoleos.

Lei 2.500 pentru însărcinarea încuviințată de Comisiune pe seama profesorului Viertelberger dela Viena (proces-verbal No. 13 din 28 Iunie 1913) în scop de a cerceta și a-și da părerea asupra picturilor dela mai multe biserici.

Lei 15.000 pentru plata parțială a creditelor dela Stavropoleos.

Lei 3.000 pentru reparațiunile dela Biserica Albă din Baia.

Lei 3.000 pentru diverse reparațiuni mai mici.

Lei 3.000 pentru cheltuelile de deplasare ale personalului.

Lei 4.560,80 antreprenorului Weigel, pentru lucrări executate, dar neachitate încă, la Stavropoleos.

Lei 5.000 pentru reparații la bisericile Sf. Nicolae și Trei Erarhi (Iași).

S'a decis ca asupra restului până la 60.000 lei să se discute în ședința următoare.

S'a luat cunoștință de al doilea raport al d-lui N. Ghika asupra lucrărilor fostei mitropolii din Târgoviște, aprobându-se suma

de 20.000 lei, pentru lucrările executate, din fondul respectiv și 5.000 pentru grilaj.

S'a relevat articolul d-lui profesor Ursu, publicat într'un ziar, prin care se afirmă că nu s'a procedat destul de bine la reparațiunile dela Cetățuia și că s'ar fi distrus multe picturi de valoare excepțională și s'a hotărât, în urma explicațiunilor d-lui arhitect șef, a se publica în ziare un comunicat, care să arate adevărata stare a lucrurilor.

S'a citit, în sfârșit, raportul d-lui I. Trajanescu, arhitect-ajutor, asupra lucrărilor executate sub supravegherea d-sale, rămânând a se discuta în ședința următoare.

XVII. Ședința de la 18 Octombrie

În ședința dela 18 Octombrie, ținută sub președinția d-lui I. Kalinderu, la care au participat Prea Sfințitul Episcop al Dunărei de Jos și d-nii Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati și G. Balș, membri; N. Ghika-Budești, arhitectul-șef al monumentelor, și A. Lapedatu, secretarul Comisiunii.

S'a luat cunoștință de rapoartele d-lor arhitecți asupra lucrărilor de conservare și restaurare executate sub conducerea d-lor în anul curent;

S'a decis anumite plăți (la Căldărușani, Stavropoleos, Baia) pentru lucrări executate, dar, rămase, din cauza lipsei de fonduri, neachitate;

S'au examinat și aprobat lucrări de conservare, propuse de serviciul tehnic al monumentelor, la biserica Sf. Dumitru din Hârlău (acoperemântul), la bisericile Trei Erarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași (refacerea caloriferului), la fosta mănăstire Dobrovăț (lucrări de întreținere generală), și la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Dorohoi (refacerea trotoarului inconjurător);

S'a cerut prefecturei județului Iași să intervină pe lângă primăria comunei Cotnari pentru buna și cuviincioasa conservare a resturilor de zidării (pivnițe) dela presupusele curți domnești de acolo;

S'a luat măsuri pentru acoperirea mormântului Mitropolitului Varlaam dela Mănăstirea Secu;

S'a luat act de terminarea lucrărilor suplimentare efectuate și anul acesta la biserica din Vădeni (Gorj), cu mijloacele oferite de d-na Maria D. Pleniceanu;

S'a declarat biserica din Răsboeni, județul Neamțu, monument istoric, înscriindu-se în inventarul general al monumentelor;

S'a cerut un deviz părintelui Damian pentru restaurarea picturii bisericii Bucur;

S'a citit, în sfârșit, un raport al d-lui I. Kalinderu, întocmit de d-sa pe baza relațiilor ce i s'au dat la cerere, de autoritățile militare, asupra săpăturilor arheologice întreprinse în Noua Dobrogea și asupra modului detestabil cum se păstrează unele resturi monumentale găsite în Dobrogea-Vechie, la Constanța și Mangalia, raport care se va publica în Buletinul Comisiunii.

Monitorul Oficial, No. 179 din 10/23 Noembrie 1915.

XVII. Ședința dela 25 Octomvrie

În ședința dela 25 Octomvrie, ținută sub președinția d-lui I. Kalinderu, la care au participat Prea Sfințitul Episcop al Dunării de Jos, și d-nii dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati și G. Balș, membri, N. Ghika-Budești, arhitectul-șef al monumentelor și A. Lapedatu, secretarul Comisiunii:

S'a discutat cestiunea continuării lucrării pentru augmentarea și complectarea cu mulaje a colecțiilor plastice ale Comisiunii (ex-puse la Palatul Artelor) și s'a decis că aceste colecții să se dea în seama d-lui conservator bibliotecar al Comisiunii, care deocamdată va fi însărcinat și cu continuarea lucrării de mulaje, după un plan dat și aprobat de Comisiune, rămânând ca în urmă, dacă vor fi mijloace, să se angajeze, potrivit legii, și un sculptor, care să lucreze de acord cu conservatorul;

S'a decis că, potrivit art. 12 din legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, să se ceară județelor, în care se găsesc monumente mai numeroase, să contribuie pentru conservarea și restaurarea lor, cu o subvenție anuală la nou înființata Casă a Monumentelor;

S'au stabilit noi plăți pentru lucrări efectuate (Stavropoleos), dar rămase neachitate;

S'a declarat monument istoric resturile de clădiri ale Băniei din Craiova, situate pe proprietatea d-lui Constantin Ciocâlțu, în strada Hurezii, cerându-se primăriei ca ele să fie îngrădite și conservate;

S'a fixat orele de cancelarie ale funcționarilor Comisiunii și s'a hotărât înființarea

unei arhive separate cu începere dela 1 Noemvrie.

Monitorul Oficial No. 179 din 10/23 Nov. 1913.

XIX. Ședința dela 4 Noemvrie

În ședința dela 4 Noemvrie, ținută sub președinția d-lui I. Kalinderu, la care au participat: P. S. Episcop al Dunărei de Jos, d-nii dr. C. I. Istrati, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș, membri, N. Ghika-Budești, arhitect-șef al monumentelor și Al. Lapedatu, secretarul Comisiunii.

S'a discutat cestiunea întocmirii publicației «*Corpus Inscriptionum Slavo-romanicarum*», prevăzută de art. 2 din legea monumentelor și s'a decis ca d-nul arhivar al Comisiunii, profesor R. Caracaș, să fie însărcinat cu adunarea materialului, în care scop d-sa să înainteze un plan al lucrării;

S'a cerut serviciului tehnic al Comisiunii un referat asupra lucrărilor viitoare cu indicarea sumelor ce aceste lucrări vor necesita;

S'a luat cunoștință de scrisoarea părintelui, fost mitropolit, Ghenadie asupra lucrărilor dela Căldărușani, aprobându-se, pe baza constatării d-lui arhitect-șef, eliberarea unui acompt d-lui pictor Belizarie, pentru pictura în exterior a bisericii;

S'a pus în discuție cestiunea olanelor necesare restaurărilor și s'a decis a se procura acest material din vreme, pentru toate restaurările ce sunt a se face, rămânând ca d-nul arhitect-șef al monumentelor să intre în înțelegere în acest scop cu fabrica Socola și cu cea dela Ciurea a Căilor Ferate.

S'a dispus ca fondurile neîntrebuțate încă ale Comisiunii să fie înscrise, potrivit art. 12 din lege, pe seama Casei Monumentelor: lei 20.000 pentru pictura mitropoliei din Târgoviște, lei 40.000 pentru împrejmuirea bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași și lei 2.000 pentru biserica Antim;

S'au aprobat acțiuni de plăți pentru lucrări la Cetățuia și Stavropoleos și referatul d-lui arhitect-șef al monumentelor cu privire la măsurile de luat pentru buna îngrijire a panourilor cu picturi din sala gotică dela Cetățuia;

S'a decis, privitor la planurile întocmite de Eforia Spitalelor pentru restaurarea chi-liilor dela mănăstirea Sinaia, a se menține

hotărârile din procesul-verbal, încheiat de Comisiune la 2 Martie a. c.

S'au dat lămuriri de către d-nul președinte asupra vizitei făcute la Constanța în zilele de 28 și 29 Octombrie și a hotărârilor luate acolo;

În sfârșit, în legătură cu știrea relevată de d-nul Kalinderu, după Buletinul Societății Numismatice, că în zidurile dărâmate ale mănăstirii Căldărușani s'a găsit o ulcică cu monede ungurești de aur din secolul al XV, descoperire care nu s'a adus la cunoștința Comisiunii, s'a decis a se interveni pe lângă minister ca să atragă luarea aminte a celor în drept spre a se conforma legii în ce privește descoperirile de obiecte istorice.

Monitorul Oficial No. 201 din 8/21 Decembrie 1913.

XX. Ședința dela 11 Noembrie

În ședința dela 11 Noembrie, ținută sub președinția d-lui I. Kalinderu, la care au participat d-nii Dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu și G. Balș, membrii, N. Ghika-Budești, arhitect-șef al monumentelor, și Al. Lapedatu, secretarul Comisiunii.

S'au examinat copiile picturilor sarcofaagiului găsit la Constanța și s'a luat cunoștință de măsurite luate de acord cu primarul orașului, pentru întocmirea unui muzeu, în care să intre colecția de antichități dela școala normală și toate obiectele antice ce se găsesc și se vor mai găsi în oraș;

S'a numit membru onorific d-l Ilie Ghi-bănescu, profesor și director al școalei normale din Constanța;

S'a aprobat devizul prezentat de d-nul Collin, pentru repararea caloriferelor dela bisericile Sf. Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi din Iași.

S'a decis a se cere parohiei din Corbii-Mari să verse la Casa Monumentelor, pentru lucrările de restaurare aprobate la această biserică, suma de lei 10.000 oferite de epitropie;

S'a trimis spre referire serviciului de arhitectură cererea I. P. S. Mitropolit al Moldovei, pentru plata unor lucrări efectuate la mănăstirea Cetățuia;

S'a decis a se cere ministerului un nou fond de 40.000 lei pentru lucrările executate rămase neachitate și pentru cele absolut

necesare a se efectua, între care sunt socotite și cele indicate, de nivelare și consolidare a terenului, de Mitropolitul Moldovei, la mănăstirea Cetățuia;

S'a luat act de adresa primăriei, prin care lasă în seama Comisiunii, Biserica cu Sfinți, cerându-se d-lui arhitect-șef, un raport asupra stărei în care se găsește această biserică;

S'a aprobat cererea îngrijitorului mănăstirii Arnota, pentru refacerea unui șopron deasupra vechilor pivnițe ale mănăstirii — pentru conservarea lor.

S'a decis a se interveni către ministerul de interne pentru cuviincioasa păstrare a «cetății de pământ» de lângă Bârlad;

S'a însărcinat d-nul Virg. Drăghiceanu, conservator al colecțiilor Comisiunii, cu cercetarea ruinii bisericii dela Baldovinești, (Teleorman);

S'a decis ca recepționarea lucrărilor dela Brâncoveni să se facă de d-nul arhitect-șef al monumentelor;

S'a dat în cercetarea serviciului tehnic relațiunea d-lui defensor eclesiastic Gr. Pișculescu asupra bisericii dela Bălinești;

S'a decis a se interveni pe lângă epitropia bisericii Golia (Iași), spre a îngădui supraveghețorului lucrărilor de restaurare de acolo a locui și mai departe în curtea bisericii;

S'a dat în cercetarea serviciului tehnic al Comisiunii cererea de ajutor a parohiei Tutana, pentru repararea acoperământului bisericii;

S'a aprobat trimiterea Buletinului Comisiunii pentru bibliotecile Societății Miron Costin din Roman, a școalei normale Asacși din P.-Neamțu, a școalei din Câmpina și din Gherghița, Prahova;

S'a aprobat a se trimite pentru muzeul înființat de învățătorul diriginte din comuna Devesel (Romanați) publicațiile Comisiunii ce pot servi în acest scop;

S'a decis a se interveni pe lângă Casa Bisericii a trece pe seama Casei Monumentelor suma de lei 32.553, pusă la dispoziție pentru restaurarea schitului Sărăcinești;

S'a admis cererea d-lui G. Ioanițescu, senator în serviciul tehnic al Comisiunii, de a i se completa salariul până la suma de lei 300.

Monitorul Oficial, No. 201, din 3/21 Decembrie 1913.

XXI. Ședința dela 18 Noembrie

În ședința Comisiunii dela 18 Noembrie, ținută sub președinția d-lui I. Kalinderu, la care au participat: P. S. Episcop al Dunărei de Jos, d-nii E. A. Pangrati, D. Onciul, Gr. Cerkez, G. Murnu, G. Balș, membri, N. Ghika-Budești, arhitect-șef al monumentelor și Al. Lapedatu, secretarul Comisiunii:

S'a decis să se examineze de către d-l G. Balș și la nevoie de d-l pictor Verona, devizul înaintat de d-nii Belizarie și Noroce, pentru pictura catedralei din Târgoviște.

S'a decis să se intervie pe lângă ministerul de războiu, care ceruse avizul Comisiunii asupra reparațiilor ce are intențiunea a face la mănăstirea Dealului, să puie la dispoziția Comisiunii fondurile pentru executarea acestor reparații, lucrările acestea fiind de căderea ei și s'a dispus ca serviciul de arhitectură al monumentelor să facă convenițele planuri și devize, care, după aprobare de către Comisiune, vor fi înaintate ministerului respectiv;

S'a luat la cunoștință referatul d-lui arhitect-șef al monumentelor, privitor la sarcofagiul ce se așează în biserica dela Dealul, pentru osemintele lui Mihai-Vodă, hotărându-se a se comunica ministerului de războiu să se ia măsuri, potrivit recomandărilor arhitectului delegat al Comisiunii, pentru protejarea vechilor pietre mormântale din biserică, expuse, acum când acest locaș a fost cedat bisericii liceului militar, din cauza frecvenței mai mari, la mai multă deteriorare;

S'au aprobat planurile d-lui arhitect Ghika, pentru restaurarea bisericii Sf. Ioan din Vaslui cu următoarele recomandări:

Să se cerceteze rezistența terenului pe care stă altarul adăogându-se în caz de trebuință, la deviz, sumele necesare pentru consolidarea lui; să se întrebuințeze la restaurare, comandându-se din vreme, cărămizi mai înguste (de 4 cm.) care vor da bisericii un aspect mai arhaic, întru cât se apropie mai mult de cele vechi; să se construiască în ogive ferestrele dela pronaos spre a corespunde și din punct de vedere arheologic cerințelor de restaurare; să se studieze din nou cestiunea acoperișului, conform părerii Comisiunii, care este ca să se facă cu olane rotunde în loc de țiglă;

S'a decis ca plata lucrărilor dela Stavro-

poleos să se facă în limita sumelor disponibile, de d-l arhitect diriginte al lucrării, după tabloul înaintat de secretarul biuroului lucrărilor.

S'a decis să se comunice P. S. Episcop de Argeș și episcopiei respective, că lucrările de restaurare la biserica Curtea Domnească din Curtea de Argeș s'au întrerupt din cauza lipsei de fonduri și că cestiunea restaurării picturii se găsește în studiu;

S'au aprobat referatele d-lui arhitect-ajutor al Comisiunii, Trajanescu, referitoare la lucrările dela biserica din Golești, dela biserica Antim și dela Schitul Sărăcinești.

S'a numit d-nul Ioan Odor, absolvent al facultății de litere, conform art. 8 din legea monumentelor, ca scriitor pe lângă secretariatul Comisiunii.

Monitorul Oficial No 201 din 8 21 Decembrie 1913.

XXII. Ședința dela 2 Decembrie

În ședința dela 2 Decembrie, ținută sub președinția D-lui I. Kalinderu, la care au participat P. S. Episcop al Dunării de Jos, d-nii dr. C. I. Istrati, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu, G. Balș, membri, N. Ghika-Budești, arhitect și Alex. Lapedatu, secretar.

S'au cercetat și discutat devizele pentru pictura bisericii Bucur, stabilindu-se suma de lei 15.000 pentru această lucrare;

S'a decis o vizită a Comisiunii la biserica Stavropoleos, pentru a se examina lucrările de restaurare a picturii de acolo, spre a se putea aviza asupra propunerilor făcute de d-l arhitect-șef al monumentelor cu privire la aceste lucrări;

S'au cercetat devizele pentru pictura fostei catedrale mitropolitane din Târgoviște, decizându-se a se cere altele mai detaliate, însoțite de schițe de lucrări;

S'au aprobat lucrări de reparații mai mici la biserica dela Văcărești, s'a aprobat plata pentru asemenea lucrări la biserica Precista din Bacău și la mănăstirea Cetățuia din Iași, hotărându-se executarea de urgență a lucrărilor de nivelare și consolidare a terenului, necesare la acest din urmă monument;

S'a aprobat referatul d-lui arhitect-șef al monumentelor cu privire la lucrările pentru restaurarea bisericii «Adormirea» (zisă a lui Petru Rareș) din Baia și s'a cerut d-lui pictor Verona a face ultimele lucrări pentru așe-

zarea icoanelor la tâmpla bisericii Albe din Baia ;

S'a decis a se cere autorităților în drept să se înainteze și Comisiunii, potrivit legii pentru conservarea monumentelor, planurile noilor lucrări proiectate în legătură cu palatul Adunării Deputaților, spre fi examinate din punctul de vedere al legăturii și armonizării lor cu clădirile dependente de Mitropolie ;

S'a aprobat, în sfârșit, proiectul pentru instrucțiunile ce sunt a se trimite membrilor corespondenți ai Comisiunii, proiect întocmit de d-l Kalinderu, și s'a decis o vizită a Comisiunii la T.-Severin spre a examina la fața locului chestiunea conservării castrului roman de acolo.

Monitorul Oficial No. 213 din 22 Decembrie (4 Ianuar) 1913.

XXIII. Ședința dela 16 Decembre

Președinte : d. Dr. C. I. Istrati.

Membri prezenți : P. S. Episcop al Dunării-de-Jos, D. D. Nifon, D. Onciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez și Gh. Murnu.

Secretar : Al. Lapedatu.

D. Dr. C. I. Istrati, deschizând ședința, aduce elogii activității mult regretatului Ion Kalinderu ca președinte al Comisiunii. D-sa spune că ar urma ca în semn de doliu să se ridice ședința. E încredințat însă că dacă marele dispărut ar fi fost de față, dat fiind spiritul său vesnic în activitate, însuși ar fi îndemnat Comisiunea întru continuarea lucrărilor ei. Roagă deci pe d-nii membri să bine-voiască a desbata cele câteva chestiuni puse la ordinea zilei.

D. Pangrati propune și Comisiunea aprobă a se ține după sărbători o ședință comemorativă pentru I. Kalinderu, ședință la care să fie invitat și d. ministru. D-sa spune că aceasta se cade cu atât mai mult cu cât dintre toate lucrările culturale pe cari în anii din urmă le îndeplinea răposatul, cea dela Comisiune îi era cea mai apropiată. Se oferă a face însuși elogiul în această privință al lui Kalinderu, elogiul care să se publice împreună cu portretul răposatului în *Buletin*.

P. S. Nifon, unește sentimentele sale de pietate și recunoștință pentru activitatea lui I. Kalinderu la Comisiune cu acele exprimate de d. dr. C. I. Istrati și E. A. Pangrati.

În urmă se citește și se aprobă procesul-verbal al ședinței precedente.

Se ia apoi în desbatere chestiunile puse la ordinea zilei și se decide :

Să se aprobe propunerea d-lui arhitect-șef al monumentelor, ca pentru lucrarea de nivelare și consolidare a terenului dela mănăstirea Cetățuia, să se destineze suma de lei 7.000, luată din fondul de 60.000 și anume : 1.000 din suma destinată pentru Trei Erarhi și Sf. Nicolae Domnesc din Iași, 3.000 din suma destinată pentru Dobrovăț și 3.000 din suma destinată pentru Sf. Nicolae din Dorohoi, urmând ca aceste lucrări să se îndeplineze din fondurile ce Comisiunea va avea în viitor la dispoziție ;

Să se aprobe și să se comunice direcției lucrărilor dela Stavropoleos încheierea Comisiunii cu privire la încetarea provizorie a lucrărilor de restaurare a picturii dela biserica Stavropoleos, încheiere ce se alătură prezentului proces-verbal.

Terminându-se chestiunile la ordinea zilei, P. S. Nifon ia din nou cuvântul, arătând că, deși legea prevede ca președintele Comisiunii să fie numit de ministru, totuși e bine ca membrii să se înțeleagă asupra persoanei ce cred dânsii că este mai potrivită a i se oferi această demnitate, recomandând-o d-lui ministru pentru numire. În acest scop P. S. S. nu se îndoiește că are asentimentul întregii Comisiuni, propunând a se recomanda d-lui ministru ca viitor președinte pe d. dr. C. I. Istrati, ceea ce Comisiunea aprobă și decide a se aduce la cunoștința d-lui ministru prin procesul-verbal al ședinței.

D. dr. C. Istrati mulțumește pentru distincțiune și spune că propunerea P. S. Nifon ca Comisiunea să designeze pe președinte chiar dacă legea nu prevede aceasta, e bine să se aducă la îndeplinire spre a se stabili un uz în această privință. Și dacă aceasta e necesar pentru numirea președintelui, cu atât mai mult e necesar pentru numirea membrilor Comisiunii, aceasta fiind în măsură a face recomandările în așa fel încât să se satisfacă necesitatea armoniei în lucrări și în specialitățile diferite ce membrii reprezintă în Comisiune.

Având aceasta în vedere d. Onciul recomandă pentru locul devenit vacant de membru pe d. profesor V. Părvan, motivând re-

comandarea, atât pe faptul că d-sa a mai fost membru al Comisiunii cât și pe faptul că acum când Comisiunea are sub conducerea ei și săpăturile arheologice, e necesar ca d. Pârvan care s'a afirmat ca un specialist pe acest teren, să fie chemat în sânul Comisiunii spre a reprezenta antichitatea clasică.

D-nii Pangrati, Murnu, dr. Istrati și P. S. Nifon, se declară de acord cu această recomandare, susținând-o. Se decide deci ca ea să fie adusă la cunoștința d-lui ministru, tot prin procesul-verbal al ședinței.

În sfârșit Comisiunea decide, după propunerea P. S. Nifon să se așeze portretul mult regretatului I. Kalinderu în sala de ședințe a Comisiunii și, după propunerea d-lui Pangrati, să se facă un bust al răposatului pentru acea sală.

*Dr. C. I. Istrati, Episcopul Nifon, D. On-
ciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez, G. Murnu.*

Monitorul Oficial No. 216 din 29 Decembre 1913.

XXIV. Ședința dela 20 Decembre

Președinte: C. G. Dissescu, ministrul cultelor și instrucțiunii;

Membri prezenți: P. Sf. S. Episcop Nifon al Dunărei-de-Jos, Dr. C. I. Istrati, D. On-
ciul, E. A. Pangrati, Gr. Cerkez și G. Murnu.

Secretar: Al. Lapedatu.

D. ministru spune că, urmând a pleca în

străinătate pentru căutarea sănătății, a convocat Comisiunea spre a-i aduce la cunoștință că, potrivit recomandării d-lor membri, d. Dr. C. I. Istrati, a fost numit președinte al Comisiunii. Arată apoi că corpurile legiuitoare au votat noi fonduri pentru lucrări și întreabă dacă Comisiunea are lucrări mai urgente de aprobat, înainte de plecarea d-sale.

D. Dr. C. I. Istrati, spune că deocamdată nu e nimic urgent, că lucrările curente s'au îndeplinit și că ceea ce mai este de aprobat se va face după vacanță.

În urmă se schimbă unele păreri cu privire la viitorii membri ai Comisiunii. În legătură cu aceasta d. Cerkez roagă pe d. ministru să binevoiască, ca unul ce a arătat deosebit interes Comisiunii, alcătuind cu mult regretatul I. Kalinderu, noua lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, după părăsirea ministerului, a veni în mijlocul Comisiunii, acceptând locul de membru rămas vacant.

D. ministru acceptă și mulțumește, iar Comisiunea decide a se recomanda această numire prin procesul-verbal de ședință, după cum s'a făcut aceasta pentru d. C. I. Istrati, ca președinte în locul regretatului I. Kalinderu și pentru d. V. Pârvan, ca membru, în locul d-lui Dr. C. I. Istrati.

Monitorul Oficial, No. 235 din 22 Ianuarie (4 Februarie) 1914

REDACȚIA :

SECRETARIATUL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE

Administrația Casei Bisericii, București, str. Lueger, 26.

Buletinul se găsește de vânzare la principalele

LIBRĂRII DIN BUCUREȘTI

prin cari se fac abonamente și se pot procura colecții complete din
anii precedenți (afară de anul 1908).

ABONAMENTUL ÎN ȚARĂ ȘI STRĂINĂTATE :
PREȚUL A PATRU FASCICOLE PLUS PORTUL.

PREȚUL LEI 2,50